

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Dışa
Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki
Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama**

Ferhat İSPIROĞLU

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MART – 2018**

**T. C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Dışa
Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki
Etkisi: Ekonometrik Bir Uygulama**

**DANIŞMAN: Prof. Dr. Seyhan TAŞ
JÜRİ : Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK
JÜRİ : Doç. Dr. Canan Gamze BAL
JÜRİ : Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
JÜRİ : Yrd. Doç. Dr. Nalan IŞIK**

Ferhat İSPIROĞLU

DOKTORA TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
MART – 2018**

**KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Dışa Açıklığın
Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik
Bir Uygulama**

Ferhat İSPIROĞLU

DOKTORA TEZİ

Kod No:

**Bu Tez 02/03/2018 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oy Birliği / Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.**

**Prof. Dr. Seyhan TAŞ
BAŞKAN**

**Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK
ÜYE**

**Doç. Dr. Canan Gamze BAL
ÜYE**

**Prof. Dr. İbrahim ARSLAN
ÜYE**

**Yrd. Doç. Dr. Nalan IŞIK
ÜYE**

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Prof. Dr. Abdullah SOYSAL
Enstitü Müdürü**

Not: Bu tez ve projede kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Dışa Açıklığın
Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir
Uygulama**

Ferhat İSPIROĞLU

Danışman : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Yıl : 2018, Sayfa: X+200

Jüri : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Başkan)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Üye)
: Doç. Dr. C. Gamze BAL (Üye)
: Prof. Dr. İbrahim ARSLAN (Üye)
: Yrd. Doç. Dr. Nalan İŞİK (Üye)

Ticari dışa açıklık kavramı, mal ve hizmet ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ve bu şekilde uluslararası boyutta serbest ticaretin sağlanmasını hedefleyen yaklaşımı ifade etmektedir. Toplam ticaret hacminin GSYİH'ye olan oranı bir ekonomide uluslararası ticaretin önemini göstermektedir. Bu oran aynı zamanda bir ekonominin küreselleşmesinin derecesi olarak da kabul edilmektedir. Çalışmada toplam 18 yükselen piyasa ekonomisinde ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu amaçla 1992-2015 dönemi için ekonomik büyüme oranı sabit değişken olmak üzere ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi sabit sermaye yatırımları verileri kullanılmıştır. Yapılan panel veri analizi sonucunda kullanılan tüm değişkenlerin yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan nedensellik testlerinde ticari dışa açıklık ve gayrisafi sabit sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü, ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ticari Dışa Açıklık, Ekonomik Büyüme, Yükselen Piyasa Ekonomileri

**DEPARTMENT OF ECONOMICS
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

PhD THESIS

**The Influence of Commercial Openness on Economic
Growth in Emerging Market Economies: An
Econometric Application**

Ferhat İSPIROĞLU

Supervisor : Prof. Dr. Seyhan TAŞ

Year : 2018, Pages: X+200

Jury : Prof. Dr. Seyhan TAŞ (Chairperson)
: Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK (Member)
: Assoc. Prof. Dr. C. Gamze BAL (Member)
: Prof. Dr. İbrahim ASLAN (Member)
: Asst. Prof. Dr. Nalan İŞİK (Member)

The concept of trade openness implies an approach aimed at lifting the state controls on commodities and services trade and thus achieving free trade on an international scale. The ratio of total trade volume to GDP indicates the importance of international trade in an economy. This ratio is also regarded as the level of the globalization of an economy. In the study, the effects of trade openness on economic growth in a total of 18 emerging market economies are examined. For this purpose, trade openness, foreign direct investment and gross fixed capital investment data are used for economic growth rate of 1992-2015 period. The result of the panel data analysis is that all the variables used are positively influencing economic growth in emerging market economies. Moreover, in the causality tests conducted, trade openness and gross fixed capital investment and economic growth have been unilaterally bi-directionally linked to economic growth and direct foreign investment.

Keywords: Trade Openness, Economic Growth, Emerging Market Economies

ÖN SÖZ

Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem teorik hem de uygulamalı iktisat literatüründe önemli çalışma konularından biridir. Özellikle 1980'den sonra artan serbestleşme hareketleri neticesinde küresel çapta yeni bir ekonomik yapı oluşmaya başlamıştır. Bu yeni yapı içerisinde küreselleşme hareketleri ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. Ticari dışa açıklık ise bu aşamaların ilk adımı olarak kabul edilmektedir.

Ticaret alanında yaşanan küreselleşme hareketlerinin bir sonucu olan ticari dışa açıklık ülkelerin dış dünya ile olan entegrasyonun bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Ticari liberalizasyonun bir sonucu olarak ifade edilmesi mümkün olan ticari dışa açıklık kavramı, ülkeler arasında gerçekleştirilen ticari ilişkilerde ne derece serbest ya da katı politikalar uygulandığının da bir göstergesidir. Ticari alandaki küreselleşmenin günden güne artması ve ülkelerin liberal dış ticaret politikaları uygulama yönündeki istekleri ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki önemini göstermektedir.

Öncelikle doktora eğitimim boyunca derin bilgi ve birikimiyle bana yol gösteren tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Seyhan TAŞ'a, kıymetli görüşlerini benimle paylaşan ve yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca tez çalışmam süresince yardımlarıyla her an yanımda olarak desteklerini esirgemeyen Dr. Meltem KILIÇ ile Dr. İnci Fatma DOĞAN başta olmak üzere tüm dost ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ferhat İSPIROĞLU
Mart - 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ.....	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
2. KONUYLA İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR	4
3. KÜRESELLEŞME VE KÜRESELLEŞME ALANLARI	8
3.1. Küreselleşme.....	10
3.1.1. Küreselleşmeye Yönelik Görüş ve Yaklaşımlar.....	10
3.1.1.1. Küreselleşme Tanımları.....	14
3.1.1.2. Küreselleşmeye Yönelik Görüşler.....	15
3.2. Küreselleşme Süreci	19
3.2.1. Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi	20
3.2.2. Küreselleşme Sürecinde Etkili Olan Faktörler	20
3.1.2.1. Teknolojik Faktörler	20
3.1.2.2. İdeoloji faktörü	21
3.1.2.3. Ekonomik Faktörler	21
3.2.3. Küreselleşme Süreci ve GATT	22
3.3. Küreselleşme Alanları.....	28
3.3.1. Sosyo-Kültürel Küreselleşme	28
3.3.2. Siyaset ve Yönetim Alanında Küreselleşme	29
3.3.3. Ekonomik Küreselleşme.....	30
3.3.3.1. Ticaretin Küreselleşmesi	31
3.3.3.2. Finansın Küreselleşmesi	32
3.3.3.3. Üretimin Küreselleşmesi	32
3.3.3.4. İşgücünün Küreselleşmesi	33
3.3.3.5. Teknolojinin Küreselleşmesi	33
3.3.3.6. Yönetimin Küreselleşmesi.....	34
4. EKONOMİK BÜYÜME	36
4.1. Büyüme Kavramı	36
4.2. Büyüme Kavramı ile İlgili Teorik Yaklaşımlar	38
4.2.1. Klasik Yaklaşım	39
4.2.2. Neo-Klasik Büyüme Yaklaşımı.....	43
4.2.3. İçsel Büyüme	46
4.3. Dış Ticaret Teorisi Çerçevesinde Ekonomik Büyüme	49
4.3.1. Yansız Büyüme	49
4.3.2. Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme	50
4.3.3. Ticarete Karşıt Yönlü Büyüme.....	50
4.3.4. Rybczynski Teoremi.....	51
4.4. Teknolojik Gelişme.....	51
4.5. Büyüme, Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri.....	52
4.5.1. Yoksullaştıran Büyüme	53
4.5.2. Ticaret Hadleri ve Az Gelişmiş Ülkeler	53
4.6. Ekonomik Kalkınma ve Karşılaştırmalı Üstünlükler.....	54

4.7. Dış Ticaret Politikaları Uygulamaları ve Büyüme İlişkisi.....	55
4.8. Sanayileşme Stratejileri Bakımından Dış Ticaret Politikaları	55
4.8.1. İthal İkameci Sanayileşme Politikaları	56
4.8.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Politikaları	58
4.9. Teorik Olarak Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	59
5. TİCARİ DIŞA AÇIKLIK	66
5.1. Ticari Dışa Açıklık Kavramı.....	66
5.2. Ticari Dışa Açıklığın Nedenleri.....	67
5.3. Ticari Dışa Açıklık Ölçme Yöntemleri.....	68
5.3.1. Açıklık	71
5.3.2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları.....	71
5.3.3. Tarifeler	72
5.3.3.1. Yurtiçi İstihdamın Korunması	72
5.3.3.2. Tüketicileri Koruma	72
5.3.3.3. Bebek Sektörler	72
5.3.3.4. Milli Güvenlik	73
5.3.3.5. Misilleme	73
5.3.4. Tarife Dışı Engeller	73
5.3.5. Gayri Resmi veya Nitel Ölçütler	74
5.3.6. Bileşik Endeksler.....	74
5.3.7. Fiyat Sonuçlarına Dayalı Ölçütler	76
5.4. Ticari Dışa Açıklığın Avantaj ve Dezavantajları.....	78
5.5. Ticari Dışa Açıklık Karşıtı Korumacı Politikalar	79
5.5.1. Korumacılığın Sebepleri.....	79
5.5.1.1. Tutarlı Gerekçelere Bağlı Olarak Koruma	80
5.5.1.1.(1). Ulusal Güvenlik.....	80
5.5.1.1.(2). Genç Endüstri Tezi	80
5.5.1.1.(3). Stratejik Ticaret Politikası	81
5.5.1.1.(4). Damping'e Karşı Korunma.....	82
5.5.1.2. Belirli Koşullarda Geçerli Olabilecek Görüşler	82
5.5.1.2.(1). Ödemeler Bilânçosunun İyileştirilmesi ve İşsizliğin Önlenmesi	82
5.5.1.2.(2). Ticaret Hadlerinin İyileştirilmesi.....	82
5.5.1.2.(3). Ulusal Pazarlık Gücünü Artırma	82
5.5.1.3. Kişisel Çıkarlara Dayalı Görüşler.....	82
5.5.1.3.(1). Düşük Yabancı Ücret.....	83
5.5.1.3.(2). Üretim Maliyetlerini Eşitleme	83
5.5.1.3.(3). Ulusal Pazar Görüşü	83
5.5.2. Korumacılıkta Kullanılan Araçlar	83
5.5.2.1. Gümrük Tarifeleri.....	84
5.5.2.2. Tarife Dışı Araçlar.....	86
5.5.2.2.(1). Miktar Kısıtlamaları.....	87
5.5.2.2.(2). Yeni Korumacılık	89
5.5.2.2.(3). Sübvansiyonlar	90
5.5.2.2.(4). İthalat ve İhracat Vergileri.....	90
5.5.2.2.(5). Monopoller ve Karteller	91
5.6. Dışa Açıklık ve Kriz	92
5.7. Ticari Açıklık ve Büyüme.....	94
6. YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ	99
6.1. Yükselen Piyasa Ekonomisi Kavramı.....	101

6.2. Yükselen Piyasa Ekonomileri İle İlgili Sınıflandırmalar.....	102
6.3. Küreselleşme ve Yükselen Piyasa Ekonomileri	110
6.4. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Özellikleri.....	111
6.4.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı	112
6.4.2. Büyüme Oranı	115
6.4.3. Riskler.....	116
6.4.4. Politik Yapı.....	117
6.5. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Dünya Ekonomisindeki Yeri.....	118
6.5.1. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme.....	119
6.5.2. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde GSYİH.....	127
6.5.3. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Kişi Başı GSYİH.....	130
6.5.4. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.....	133
6.5.5. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık	134
6.5.6. Yükselen Piyasa Ekonomilerine Ait Bazı Diğer Göstergeler.....	137
6.5.7. En Büyük 10 Yükselen Piyasa Ekonomisi	141
7. YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİNDE TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ	142
7.1. Metodoloji.....	142
7.2. Panel Veri Analizi.....	142
7.3. Panel Birim Kök Testleri	144
7.4. Birinci Nesil Birim Kök Testleri	144
7.4.1. Levin, Lin&Chu (LLC) Testi	144
7.4.2. Im, Pesaran&Shin (IPS) Testi	145
7.4.3. Breitung Testi	146
7.4.4. MW (Maddala-Wu) ve Choi Testi	146
7.4.5. Hadri Testi (2000)	147
7.4.6. İkinci Nesil Birim Kök Testleri.....	148
7.5. Panel Eşbütünleşme Testleri.....	149
7.6. Panel Nedensellik	149
7.7. Model ve Veri Seti.....	150
7.8. Tanımlayıcı İstatistikler	151
7.9. Uygulama ve Bulgular	151
7.9.1. Birinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları	151
7.9.2. İkinci Nesil Birim Kök Testleri.....	155
7.9.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları	157
7.9.4. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini	157
7.10. Panel Nedensellik	161
8. SONUÇ VE TARTIŞMA	169
KAYNAKLAR	176
ÖZ GEÇMİŞ	

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablolar</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1.	Küreselleşme Yaklaşımlarının Karşılaştırılması..... 19
Tablo 4.2.	Gıda ve Nüfus Büyüme Hızlarının Uyumsuzluğu..... 41
Tablo 5.1.	Ticari Açıklık Ölçütleri..... 70
Tablo 6.1.	Gelişmiş ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Arasındaki Denge İlişkisi..... 100
Tablo 6.2.	Gelişmekte Olan Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Arasındaki Farklar..... 100
Tablo 6.3.	Farklı Kuruluşlar Tarafından Yapılan Sınıflandırmalara Göre Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkeleri..... 104
Tablo 6.4.	FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Asya-Pasifik Ülkeleri 1) 105
Tablo 6.5.	FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Asya-Pasifik Ülkeleri 2) 106
Tablo 6.6.	FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Avrupa)..... 107
Tablo 6.7.	FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Amerika)..... 108
Tablo 6.8.	FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Afrika ve Orta-Doğu) ... 109
Tablo 6.9.	2016 Yılı İtibariyle En Yüksek Nüfusa Sahip İlk 20 Ülke..... 112
Tablo 6.10.	Toplam Dünya Nüfusu İçerisinde Yükselen Piyasa Ekonomileri Ülkeleri Nüfusu ve Nüfus Artış Oranları..... 113
Tablo 6.11.	OECD, G-20 ve BRICS'te Yer Alan Yükselen Piyasa Ekonomileri..... 118
Tablo 6.12.	Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkelerin 1995-2004 Yılları Arasındaki Ortalama Büyüme Oranları..... 121
Tablo 6.13.	Asya Krizinden En Çok Etkilenen Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Diğer Ülkelerin Büyüme Oranları..... 122
Tablo 6.14.	Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkelerin 2005-2015 Yılları Arasındaki Ortalama Büyüme Oranları..... 123
Tablo 6.15.	Yükselen Piyasa Ekonomilerinde GSYİH Değerleri (1995-2015) 128
Tablo 6.16.	Yükselen Piyasa Ekonomileri Büyüklük Sıralaması ve Dünya GSYİH'sinden Aldıkları Paylar..... 129
Tablo 6.17.	Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Kişi Başı GSYİH..... 130
Tablo 6.18.	Gelir Gruplarının Eşik Değerleri..... 131
Tablo 6.19.	Yükselen Piyasa Ekonomilerinin İçinde Bulunduğu Gelir Grupları (2015)..... 132
Tablo 6.20.	Yıllar İtibariyle Gelir Gruplarına Göre Dünyada Ortalama Kişi Başına GSYİH..... 132
Tablo 6.21.	Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)..... 134
Tablo 6.22.	Yıllar İtibariyle Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık Oranı..... 135
Tablo 6.23.	Yükselen Piyasa Ekonomilerinde ve Dünya'da Yıllar İtibariyle Ortalama Ticari Açıklık Oranları (1990-2015)..... 136
Tablo 6.24.	Yükselen Piyasa Ekonomilerine Ait Farklı Bazı Göstergeler (2015 Yılı)..... 138
Tablo 6.25.	En Büyük 10 Yükselen Piyasa Ekonomisi (2015)..... 141
Tablo 7.1	Analizde kullanılan Değişkenler..... 150

Tablo 7.2.	Analizde kullanılan Ülkeler.....	150
Tablo 7.3.	Tanımlayıcı İstatistik.....	150
Tablo 7.4.	GDP ve Open Birinci Nesil Birim Kök Sonuçları.....	152
Tablo 7.5.	GFC ve FDI Birinci Nesil Birim Kök Sonuçları.....	152
Tablo 7.6.	Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları.....	154
Tablo 7.7.	Homojenlik Delta Testi.....	155
Tablo 7.8.	İkinci Nesil Birim Kök Testi CIPS Sonuçları.....	155
Tablo 7.9.	CADF Birim Kök Sonuçları.....	156
Tablo 7.10.	Eşbütünleşme (Westerlund ERROR Correction Test).....	157
Tablo 7.11.	CCE Tahmin Sonuçları (Eşbütünleşme Katsayıları).....	161
Tablo 7.12.	GDP ve OPEN Arasındaki nedensellik İlişkisi Sonuçları.....	163
Tablo 7.13.	GDP ile GFC Arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları.....	164
Tablo 7.14.	GDP ve FDI arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları.....	165

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekiller</u>		<u>Sayfa</u>
Şekil 5.1.	Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri	85
Şekil 5.2.	İthalat Kotalarının Etkileri.....	86
Şekil 6.1.	Ülke Analiz Çerçevesi.....	117
Şekil 6.2.	1995-2004 Yılları Arası Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları.....	122
Şekil 6.3.	2005-2015 Yılları Arası Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları.....	125
Şekil 6.4.	1995-2004 Seçilmiş Ülke Guruplarının Büyüme Oranları.....	126
Şekil 6.5.	2005-2015 Seçilmiş Ülke Guruplarının Büyüme Oranları.....	126
Şekil 6.6.	Dünyada ve Yükselen Piyasa ekonomilerinde Ticari Açıklık Oranları (1990-2015).....	137
Şekil 6.7.	Ticari Açıklık ve Enflasyon İlişkisi (2000-2015).....	139
Şekil 6.8.	Dünyada ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde DYY Oranları.....	140
Şekil 7.1.	Nedensellik Yönleri.....	168

KISALTMALAR LİSTESİ

AR-GE	: Arama Geliştirme
AAD	: Avrupa Adalet Divanı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
BRIC	: BRIC Ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
OECD	: İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı
OTP	: Ortak Tarım Politikası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MAI	: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TiSa	: Hizmetlerin Ticareti Anlaşması
TPP	: Trans-Pasifik Ortaklık
TTIP	: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
WB	: Dünya Bankası

1. GİRİŞ

Ekonomik çerçevede ticaret alanında yaşanan serbestleşme küreselleşmenin ilk adımı olarak nitelendirilebilir. Ticari serbestleşmeyle birlikte uluslararası arenada mal ve hizmet faktörleri ülke pazarları arasında geçişken bir hale gelmeye başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllar itibarıyla ortaya çıkan serbestleşme politikaları neticesinde birçok ticari engeli ortadan kaldırılmaya yönelik politikalar hayata geçirilmeye başlanmış ve ülkeler arası ticarete yoğunluk kazandırılmaya çalışılmıştır.

II. Dünya savaşından sonra imzalanan GATT, (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) gümrük vergilerinin indirilmesini sağlayarak uluslararası ticaretin gelişme göstermesinde önemli bir rol sahibi olmuştur. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesindeki temel amaç küresel çapta ticaretin serbest ve engelsiz şekilde yapılabilir hâle getirilmesidir. Ticari serbestleşmenin AB gibi bölgesel birliklerle mi yoksa GATT ile mi olacağı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte günümüzde ülkeler küreselleşme ve bölgeselleşme süreçlerinde her iki yaklaşımı da benimseyebilmektedir.

Küreselleşmenin ekonomik boyutta hızlı şekilde gelişim göstermesinde hükümetlerin dışa dönük ekonomik politikalar uygulamasının da etkisi büyük olmuştur. Küreselleşme ile birlikte ticaretin önündeki engeller nispeten azalış göstermiş ve yabancı sermaye yatırımları da daha geçişken hâle gelen bölgesel ve küresel piyasalara rahatlıkla giriş yapılabilir duruma gelmiştir. Böylece teknoloji ve iletişim gibi alanlarda yenilikler artış gösterirken yatırım, ticaret ve sermaye gibi alanlarda da engeller ortadan kalkmıştır.

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında çok yönlü bir bağlantı sistemi kurulmuş olmaktadır. Bu çok yönlü bağlantının ekonomik yansıması, sınır ötesi mübadele işlemlerinin güçlenmesi neticesinde uluslararası ticaret hareketleriyle birlikte uluslararası ekonomik düzenin de yapısal şekilde değişim göstermesine neden olmuştur. Uluslararası bağların güçlenmesinin itici gücü olarak karşımıza teknolojik ilerleme, girişimcilik, finansal ve kurumsal çerçeve kavramları çıkmaktadır.

Teknolojik gelişmeler küreselleşmenin hızlanmasında en önemli faktörlerden biri durumundadır. İletişim ve bilgi sistemlerindeki bu hızlı ilerleme hem üretim hem de dağıtım anlamında kolaylıkları beraberinde getirmiştir. Böylece yeni piyasalara erişim de daha rahat hâle gelmiştir. Bu durum küreselleşmenin hızlanmasında ideolojik gelişmeler ve değişimlerde etkili olmuştur. Berlin duvarının yıkılması, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılması da bu hızlanmaya doğrudan etkisi olan gelişmelerin başında gelmektedir. Yaşanan bu olaylardan sonra dünya bir anlamda tek kutuplu hâle dönüşmüştür. "Soğuk Savaş"ın ortadan kalmasıyla birlikte kaybolan tedirginlik neticesinde ülkeler daha rahat kararlar alabilme sürecine girmişlerdir. Ülkelerin bu dönemde yaşanan gelişmelerle liberal piyasa ekonomi anlayışına olan güveni artmış, özelleştirmeler başlamış ve ülke piyasaları dış rekabete açılmıştır. Diğer taraftan da ekonomik faaliyetler açısından gelişmiş ülkelerin iç piyasalarında gözlenen doygunluk üreticileri başka pazarlara açılmaya itmiştir. Böylece üreticiler farklı ülke pazarlarına yönelmeye başlamış, bu durum dış ticaret hacmi gelişimi üzerinde etkili olmuştur.

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası iktisadi faaliyetlerin temelini oluşturmakta olan ticaret böylece giderek artış göstermiştir. Buna paralel olarak serbest ticaret önünde bulunan engeller de azaltılmaya başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşların katkıları sayesinde dış ticaret birçok ülkede serbest hâle getirilmiştir. Bu süreç dış ticarete oluşan rekabeti de yanında getirdiğinden dünya piyasaları yükselen bu

rekabete uyum sağlayabilmek için yapısal değişimler içerisine girmiştir. Bu değişimle birlikte diğer taraftan daha etkin üretim sistemlerine geçilmeye başlanmıştır. Bu gelişme süreci ülke pazarlarında çeşitliliğini arttırdığı gibi teknolojinin yayılımıyla beraber ulusal hâsılların artış göstermesine olanak sağladığından iktisadi büyümenin de tetikleyicisi olmuştur. Ülkeler böylece üretim yeteneklerine göre piyasa mekanizmasının işleyişine göre kendilerini adapte ederek ekonomik bir dönüşüm içerisine girmişlerdir.

Küreselleşmenin iktisadi boyutunda ortaya çıkan diğer bir önemli gelişme de finansal alanda yaşanan liberalizasyondur. Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sermaye piyasaları önündeki engeller kalkarak yeni finansal araç türlerinin artmasına, uluslararası sermayelerin hacim genişliğine bağlı olarak finansal işlemlerin genişlemesine ve piyasa etkinliğinin yükselmesine olanak sağlamıştır. Finansal piyasalarda yaşanan bu süreçle birlikte ekonomilerdeki fon fazlalıkları, fon eksikliği bulunan ülke ekonomilerine doğru kolay bir şekilde geçiş yapabilmeye başlamıştır. Ayrıca menkul kıymetlere bağlı olan faaliyetler de bu şekilde kapasitelerini arttırmış ve uluslararası kuruluşlardan elde edilebilen mali fonlar artış göstermiştir.

İktisadi küreselleşmeyle başlayıp finansal özgürleşme ile devam eden bu süreçte, tasarruflar vasıtasıyla sermaye birikimi de artış göstermiştir. Bu birikim sayesinde artan yatırımlar ve beraberinde uzmanlaşmanın artması sürdürülebilir bir büyüme dinamiğine ulaşılmasında önemli rol oynamıştır.

Ticari alanda yaşanan serbestleşme, küreselleşmenin hem itici gücü hem de finansal serbestleşmenin bir ön koşulu durumundadır. Ticari serbestleşmeyle birlikte ticaretin akışı önündeki engellemeci politikalar kaldırılmakta, ülke pazarları yabancı ürünlere açılmakta ve yerel piyasaların rekabetçi duruma gelmesine olanak sağlanmaktadır.

Ticari serbestleşmenin düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan mal ve hizmet ticareti hacminin ölçümü ticari dışa açıklık kavramı ile ifade edilmektedir. Benzer şekilde finansal açıklık da finansal serbestleşmenin düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan sermaye giriş ve çıkış hacminin bir ölçüsüdür. Diğer bir anlatımla ticari ve finansal serbestleşme, ticaret ve sermaye akımlarının önünde bulunan her türlü engelin kaldırılmasını ifade ederken ticari ve finansal açıklık ise ticari ve finansal serbestleşme sonrası ortaya çıkan akımların hacmini temsil etmektedir. Bu anlamda ticari ve finansal açıklık düzeyleri, ticari ve finansal serbestleşme düzeyleri ile özdeş olabilmektedir. Bu yüzden belli şartlarda farklılıklar olmasına rağmen, bahsi geçen kavramlar zaman zaman birbirleri yerine de kullanılabilir.

Ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi birçok yönden teşvik eden önemli bir kaynak durumundadır. Bunların başında; piyasaların ve ekonomilerin genişlemesi, bilgi akışı ile teknolojinin gelişimi sonucu artan yatırımlar gelmektedir. Ticari dışa açıklıkla birlikte kaynakların daha etkin kullanımının gerçekleşmesi ve kolaylaşan dış ticaret sayesinde ülke ekonomilerine döviz girişi de sağlanmış olmaktadır.

Serbest ticaret ortamında büyümenin sağlanmasındaki ön koşullar bir ülkenin diğer ülke ekonomileri ile bütünleşmeyi sağlayabileceği politikalarla yönetiliyor olması ve kaynakların uluslararası piyasaların taleplerine uygun şekilde üretim yapan sektörlerle kaydırılmasıdır. Bu şekilde iç talepten çok dış talebe cevap verecek şekilde sanayileşmeye gidilmesi, yakalanabilecek olan sürdürülebilir bir büyüme dinamiğininde kapısını aralamaktadır.

Ticari dışa açıklığın ölçülmesinde tek bir yöntem bulunmamasıyla birlikte daha çok çıktıya, yani üretime dayalı ölçütler tercih edilmektedir. Bu ölçütler bir ülkenin ticari açıklığının değerlendirilmesinde daha objektif olmaktadır. İthalat ve ihracat

tutarlarının toplanarak gayrisafı yurtiçi hâsılaya bölünmesi metodu ticari dışa açıklığın ölçülmesinde kullanılan en yaygın yöntemdir.

Ticaretin liberalleşmesi ile ticari dışa açıklıktaki gelişmeler ekonomik faaliyet alanlarının da genişlemesine yardımcı olmuştur. Uluslararası ticarete bulunan ekonomiler aynı zamanda ekonomik büyüme performanslarında da başarılı bir görüntü sergilemektedirler. Ticari açıklık ve büyüme arasındaki bu ilişki yabancı yatırımcıların davranışları bakımından incelendiğinde de desteklenir bir nitelik taşımaktadır. Bir ekonominin dışa açık olması yeni teknoloji içeren mal ve hizmetlerin ithalatının da artmasına neden olmakta ve bu şekilde ülkenin teknolojik düzeyini de etkilemektedir. Bu nedenle dünya ticareti içerisinde açık bir ekonomiye sahip olan ülkeler korunan veya kapalı ülke ekonomilerine göre daha hızlı büyüme gösterebilmektedir. Ticari dışa açıklık böylece ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Bununla birlikte ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişki yatırımlar yoluyla da oluşabilmektedir. Genel olarak küreselleşme, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde küreselleşme ve küreselleşme ile ilgili yaklaşımlarla dünyada küreselleşme süreci ele alınarak küreselleşme alanları incelenmektedir. İkinci bölümde ekonomik büyüme teorilerine, üçüncü bölümde ise ticari açıklık kavramına, ticari açıklığın ölçütlerine ve ticari açıklığı arttırıp azaltmakta kullanılan politikalara yer verilmiştir. Yine bu bölümde ticari açıklık- kriz bağlantısı ile ticari açıklık - büyüme ilişkilerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde yükselen piyasa ekonomisi kavramı ile bu kavram içerisinde yer alan ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları hakkında bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği ekonometrik analiz yer almaktadır.

2. KONUyla İLGİLİ ÖNCEKİ ARAŞTIRMALAR

Afxentiou ve Serletis (1992), 1870-1988 yıllarını dört döneme ayırarak, Kanada ekonomisi için açıklık ve büyüme ilişkisini Granger nedensellik analizi ile test etmişlerdir. Açıklık ölçütü olarak (ihracat + ithalat) / GSYİH ve ihracat / GSYİH alınmıştır. Analiz sonucunda, ihracat büyümesinden GSYİH büyümesine, (ihracat + ithalat) büyümesinden GSYİH büyümesine, GSYİH büyümesinin (ihracat + ithalat) büyümesine ve ihracat büyümesinden ithalat büyümesine doğru granger nedenselliği bulunmuş, ancak GSYİH büyümesinden ihracat büyümesine ve ithalat büyümesinden ihracat büyümesine doğru bir kanıt elde edilememiştir.

Dollar (1992) çalışmasında, gelişmekte olan Asya ülkelerinin, Latin Amerika ve Afrika'daki gelişmekte olan ülkelere daha hızlı büyüdüğü şeklindeki gözleminden hareketle, 1976-1985 döneminde, gelişmekte olan 95 ülke ekonomisinin büyüme kaynaklarını incelemiştir. Ele alınan dönemde kişi başına düşen gelir 16 Asya ülkesinde yılda ortalama %3,4 artarken, 24 Latin Amerika ülkesinde %0,3, 43 Afrika ülkesinde ise %0,4 oranında azalmıştır. Dollar bu farklılığın temel nedenini, ülkelerin dışa ya da içe dönük büyüme stratejileri izlemesine bağlamaktadır.

Dollar (1992), Sachs ve Warner (1995), Frankel ve Romer (1999) dış ticaretin ve dışa açıklığın ölçülmesindeki problemleri de göz önünde bulundurarak farklı ölçütler geliştirmiş ve bu ölçütleri kullanarak dışa açılmanın büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Edwards (1992; 1998), Harrison (1996), Yanıkkaya (2003), Lee, Ricci ve Rigobon (2004) gibi diğer çalışmalarda ise dışa açıklığın farklı ölçütleri bir arada kullanılmış ve etkinin farklı ölçütlere dirençli olup olmadığı incelenmiştir. Bu çalışmalarla ulaşılan sonuç da çoğunlukla dışa açıklığın büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir.

Dollar (1992), Barro ve Sala-i Martin (1995), Sachs ve Warner (1995), Sinha ve Sinha (1996), Edwards (1992, 1998), açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu tespit etmişlerken, Levine ve Renelt (1992), Harrison (1996), Rodriguez ve Rodrik (1999) ise pozitif bir etkinin olmadığına yönelik sonuçlara ulaşmışlardır.

Yatay kesit ya da zaman serisi verileri kullanılarak basit regresyon yöntemiyle yapılan belli başlı çalışmalarda (Haring ve Humprey 1964; Michaely 1977; Balassa 1978; Kormendi ve Mequire 1985) genellikle serbest ticaret-ihracat ile büyüme arasında yüksek derecede ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Harrison (1995) tarafından gelişmekte olan ülkeler açısından açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan çalışmada çeşitli açıklık ölçütleri (ülkelere özgü ticaret ve döviz kuru politikalarından oluşturulmuş olan yıllık ticari liberalizasyon endeksi, tarife ve tarife dışı engeller kullanılarak hesaplanan liberalizasyon endeksi, karaborsada oluşan döviz kurunun resmi kurdan sapması sonucu oluşan karaborsa primi, GSYİH'den ticaretin (ihracat + ithalat) aldığı pay, vs..) bir araya getirilmiş ve açıklık ile büyüme arasındaki nedenselliğin iki yönlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1970'li yıllardan itibaren açıklayıcı değişken olarak ticari dışa açıklık ya da ihracatı içeren üretim fonksiyonu analizlerine dayalı regresyon analizleri kullanılarak hâsıla üzerinde ticaretin etkisi incelenmiştir (Anwer ve Sampath, 1997: 79). Voivadas (1973); Dollar (1992); Sachs ve Warner (1995); Frankel ve Romer (1999); Greenaway vd (2002); Yanıkkaya (2003); Brandt (2004) tarafından üretim fonksiyonuna dayalı olarak yapılan çalışmalarda, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir. Diğer taraftan, Lee (1996); Miller ve Upadhyay

(2000); Hay (2001); Söderbom ve Teal (2003); Arnold, Javorcik ve Mattoo (2006) tarafından yapılan çalışmalarda ise ticari dışa açıklığın teknolojik verimliliği arttırmak suretiyle dolaylı olarak büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Krueger (1978), Bhala ve Lau (1991), Frankel ve Romer (1996) ve Edwards (1997) çalışmalarında; ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkileri olduğunu, daha fazla ticaretin ekonomik büyümeyi harekete geçirdiğini bulmuşlardır. Coe, Helpman ve Hoffmaister (1997); ticaret sayesinde gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelerde yürütülmüş olan araştırmalardan yarar sağlayarak, çok çeşitli ara mal ve sermaye malı ithal ederek üretimlerini arttırdıklarını ileri sürmüşlerdir.

1980'lerin ortalarından itibaren, dış ticaret-ekonomik büyüme ilişkisi için zaman serisi verilerine dayalı eş-bütünleşme ve hata düzeltmeli nedensellik analizlerini uygulayan modeller kullanılan çalışmalarda ticari dışa açıklık-büyüme ilişkisinde farklı sonuçlar elde edilmiştir Darrat, (1987); Van Den Berg (1996); Ghatak vd. (1997); Anouro ve Ahmad (1999); Frankel ve Romer (1999); Wacziarg (2001); Irwin ve Tervio (2002); Utkulu ve Özdemir (2005) tarafından yapılan çalışmalarda ticari dışa açıklıktan büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kunts ve Marin (1989); Oxley (1993); Boltho (1996); Shan ve Sun (1998); Sinha and Sinha (1999); Rodrik (2001); Jim ve Ramesh (2005) gibi iktisatçılar tarafından yapılan çalışmalarda büyümeden ticari dışa açıklığa ve ihracata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Bahmani ve Niroomand (1999), Johansen Juselius koentegrasyon analizi ile içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı gelişmiş ve gelişmekte olan 59 ülkede yıllık zaman serisi verilerini kullanarak 1960-1992 döneminde ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi tahmin etmiştir. Ticari açıklığın, toplam ihracat ve ithalatın GSYİH'ya oranı, ekonomik büyümenin ise reel GSYİH ile temsil edildiği çalışmada, uzun dönemli ilişki, serilerin ülkelerin tamamında aynı seviyede durağanlığa sahip olmamalarından dolayı, 59 ülkenin yalnızca 22'sinde araştırılabilmiş ve bu ülkelerin 19'unda ticari açıklık ile ekonomik büyümenin uzun dönemde pozitif bir ilişki içinde oldukları belirlenmiştir.

Ahmad ve Anorua (2000), çalışmalarında GSMH ile ihracat ve ithalat toplamının büyüme oranı değişkenleri arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkiyi analiz etmiştir. 1960-1997 dönemine ilişkin yıllık verilerle yapılan (Endonezya, Malezya, Singapur, Tayland ve Filipinler) Johansen koentegrasyon testi, çalışmadaki ülkelerin tamamında ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemde koentegre ilişkinin olduğunu gösterirken, hata düzeltme modeli ise ticari açıklık ve büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Jin, (2003) bir başka çalışmasında savaş sonrası dönemi ele alarak (1953-1999) Kuzey Kore'de ticari açıklık ve büyüme ilişkisini yine koentegrasyon testi ile incelemiş açıklık ölçütü olarak ithalat/GSMH'yi kullanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuç, GSMH'de yaşanan büyümenin, ticari açıklığının nedeni olduğudur.

Jin (2004), 1978-1998 dönemini ele almış ve Çin'in 27 bölgesi bazında açıklık ve büyüme ilişkisini koentegrasyon analizi ile incelemiştir. Çalışmada Engle Granger (1987) koentegrasyon analizi sonucunda, Çin'in doğu kıyısı illerinin dışa daha açık olması nedeniyle önemli bir ekonomik büyüme gerçekleştirildiği ve büyüme ile ticari açıklığın bir arada hareket ettiği, ada illerinde ise açıklığın büyüme üzerine negatif etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedenini Jin, Çin'in, tümünün dışa yönelimli doğu kıyısı illerinin daha fazla yabancı sermaye çekebilecek alt yapıya sahip olmasının bu illerin rekabet etme şansını arttırırken, ada illerinin ise rekabet için

yeterince güçlü olmadıkları için gelen yabancı sermayenin yerli sermayeyi, dışarıdan gelen miktardan daha çok azalttığına bağlamıştır.

Kingsley vd. (2004), Nijerya için 1980-2003 döneminde ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkisini VAR yaklaşımı ile test etmişlerdir. Daha sonra açıklık ve büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi test etmek amacıyla Johansen-Juselius koentegrasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda açıklık ve büyüme arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiş olup, dizginlenmemiş bir dışa açılma sürecinin yerel endüstriler açısından zararlı sonuçlara yol açabileceği de vurgulanmıştır.

Utkulu ve Kahyaoğlu (2005) çalışmalarında 1990-2004 dönemi için Türkiye bazında finansal ve ticari açıklığın büyümeye etkisini incelemişlerdir. Ticari açıklık göstergesi olarak (ihracat + ithalat) / GSMH, finansal dışa açıklık göstergesi olarak ise (gayri safi özel sermaye girişi + gayri safi özel sermaye çıkışı) /GSMH oranlarını kullanmışlardır. Çalışmada doğrusal olmayan zaman serisi (TAR ve STAR) modellemesi ve Markow rejim değişimi modellemesi uygulanmıştır. Elde edilen sonuç, Türkiye’de finansal açıklığın ekonominin sürekli resesyonda kalmasına neden olması, ticari açıklığın ise büyümeyi pozitif yönde etkilemesidir. Ancak finansal açıklık ticari açıklığın büyüme üzerindeki olumlu etkilerini azaltarak negatif refah etkisi ortaya çıkarmıştır.

Sarkar (2007), 51 az gelişmiş ülke için 1981-2002 yılları aralığını ele alarak gerçekleştirdiği panel veri çalışmasında, ticari açıklık ölçütü olarak toplam ticaret / GSYİH oranını kullanmış ve açıklığın kişi başına düşen GSYİH’nin büyüme oranı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu çalışmanın sonucunda, yüksek ticaret payına sahip olan ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına ulaştığı görülmüştür.

Halıcıoğlu (2007) üç değişkenli VAR modelleri çerçevesinde ihracat ile büyüme arasındaki nedensellik ilişkilerini incelemekte ve ihracatın büyümenin nedeni olmadığını; fakat tersi yönde kısa ve uzun dönemde bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Edwards (2007), regresyon analizi sonucunda dışa daha açık olan ülkelerin toplam faktör verimliliklerindeki artışın diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Yapraklı (2007) çalışmasında Türkiye ekonomisi için, 1990:1-2006:4 dönemine ait veriler kullanılarak, ticari ve finansal dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, hata düzeltme-geliştirilmiş Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modeli kullanılarak ekonometrik olarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, uzun dönemde ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında pozitif, finansal dışa açıklık arasında ise negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre finansal dışa açıklık sabitken, Türkiye’de ticari dışa açıklıktaki 1 birimlik artış büyüme oranını 0,22 birim arttırmaktadır. Benzer şekilde ticari dışa açıklık sabitken, finansal dışa açıklıktaki 1 birimlik artış ise büyüme oranını 0,50 birim düşürmektedir.

Kurt ve Berber (2008), Türkiye’de dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini ve dinamik etkileşimleri vektör otoregresif model ve varyans ayrıştırma yöntemlerini kullanarak araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre dışa açıklık ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Saçık (2008), Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980- 2006) isimli çalışmasında ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından test etmiştir. 1980-2006 dönemi baz alınarak yapılan çalışmada Granger nedensellik testi sonucunda ticari açıklıktan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. VAR modeli

çerçevesinde gerçekleştirilen etki-tepki analizi sonucunda, ticari açıklık oranındaki bir birimlik standart sapmaya, GSYİH'nin pozitif yönde tepki verdiği ve varyans ayrıştırması sonucunda ise GSYİH'deki değişimin kaynağının en yüksek oranda ticari açıklık oranı tarafından açıklandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ticari açıklıktaki değişimin temel kaynağının ise giderek artan oranda makine-teçhizat harcamalarında ve daha sonra beşerî sermayede olduğu görülmüştür.

Kıran ve Güriş (2011) çalışmalarında Türkiye'de ticari ve finansal dışa açılmanın ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönem etkilerini araştırmışlar ve çalışmalarında 1992:01/ 2006:04 dönemlerini kapsayan 3 aylık zaman serisi verileri kullanmışlardır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkileri Pesaran, Shin and Smith (2001) tarafından ileri sürülen sınır testi yaklaşımı ile nedensellik ilişkileri ise, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından geliştirilmiş Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmiştir. Sınır testinden elde edilen sonuçlara göre, ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki mevcuttur.

Özel ve Sezgin (2013) çalışmalarında 1998-2011 yıllarını kapsayan çeyreklik verilerle Türkiye'de ticari açıklık seviyesinin ekonomik büyümeyi ne derecede etkilediğini belirlemeye yönelik olarak analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda ticari açıklığın büyümeyi arttırıcı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mercan ve Göçer (2014) çalışmalarında ticari dışa açıklık düzeyinin ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada Orta Asya ülkeleri (Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan) üzerinde 1990-2010 yılları arasındaki veriler kullanılarak panel veri analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği ve dışa açıklık düzeyindeki %100'lük bir artışın büyümeyi %4,8 oranında arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçtan hareketle; söz konusu ülkelerde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için, dış ticaretin ve ticari dışa açıklığın arttırılmasının önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, dışa açıklık düzeyinde meydana gelen %100'lük bir artışın, ilgili ülkelerin enflasyon oranını %64 oranında arttırdığı bulgusu da çalışmanın bir diğer sonucudur.

3. KÜRESELLEŞME VE KÜRESELLEŞME ALANLARI

Teknolojinin, iletişimin, sosyo-ekonomik yapının etkisi altında bulunan küreselleşme, günümüzde ekonomide, işletmecilikte, toplum biliminde ve çoğu bilim dallarında kendine yer bulan bir kavramdır. Küreselleşmenin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte küresel pazar, küresel strateji, küresel ticaret, küresel işgücü, küresel kültür vb. kavramlar da dünyada sıkça kullanılmaya başlamıştır. Bu kapsamda küreselleşme ayrıca ulusal ve coğrafi olarak farklı konumlarda bulunan ülke pazarları açısından ortak bir faydanın bütün kitleler açısından ulaşılabilir hâle gelmesinde rol oynayan bir strateji olarak da görülebilir (Ayman, 2013: 91).

Küreselleşme; ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel etkileşimlerin yaygın hâle gelmesi, ideolojik farklılıklara dayalı olarak ortaya çıkan kutuplaşmaların ortadan kaldırılması, farklı kültürler arasındaki inanç ve beklentilerin iyice tanınır hâle gelmesi ile farklı uluslararası ilişkilerin yoğun hâle gelmesi gibi görünürde farklı; fakat birbiriyle ilintili olan bu konuları bir araya getirmektedir. Diğer bir anlatımla küreselleşme, ülkelerin maddi ve manevi değer birikimlerinin sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Bu birikim ve değerler iktisadi olabileceği gibi sosyal, kültürel ve siyasi özellikte de olabilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticari ve mali politikalarının geniş bir arenada birbirlerine bağlı hâle gelmesi ve bütün bunların bir sonucu olarak tüm dünyada benzer yaşam tarzları ile benzer davranışların ortaya çıkması küreselleşme kavramı çerçevesi içerisinde şekillenmektedir (Paksoy vd., 2013: 170).

Küreselleşmenin üç evreden geçerek günümüzdeki hâli aldığının söylenmesi mümkündür. İlk evre 1490 yılında merkantalizmin ortaya çıkışıyla başlamış ve sömürgecilik ile sona ermiştir. İkinci evre 1890'da başlayan sanayileşmeyle birlikte bu sanayileşmenin getirdiği gereksinimler sonucunda şekillenmiştir. Bu dönemde sömürgecilik emperyalizmin bir parçası haline gelmiştir. İçerisinde bulunduğumuz ve üçüncü evre olarak nitelendirilen dönem ise 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin doğmasıyla birlikte 1980'li yıllarda iletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmelere ek olarak 1990 yılında SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) dağılmasıyla birlikte başlamıştır. Üçüncü evrenin şekillenmesinde en büyük rolü bilgi işlem ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler üstlenirken üretim sistemlerinde yaşanan ilerlemeler bu şekillenmeyi güçlendirmiştir.

Siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler küreselleşmenin birer bileşeni durumundadır. Bu anlamda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte ABD ve Batı Ülkeleri ekonomik ve siyasal bağlamda dünya üzerinde egemenliğini arttırmaya başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi üzerinde olan ağırlığının artış göstermesi, finansal piyasaların uluslararası nitelik kazanması ve ulaştırma teknolojilerinin ilerleme göstermesi ve yerel değerlerin ülke sınırları dışına taşınmaya başlaması bir anlamda küreselleşmenin tamamlayıcısı olmuştur (Baysoy, 2009:60).

Özellikle sanayileşme devrimi sonrasında bilgi ve iletişim alanlarında yaşanan ilerlemeler ticari ve ekonomik faaliyetleri uluslararası boyuta taşımıştır (Hamilton, 2009: 10-11).

Küreselleşme sürecinde ilk adımının ticari alanda atıldığının söylenmesi mümkündür. Ticaret alanında yaşanan küreselleşme ile birlikte uluslararası arenada mal ve hizmet faktörleri ülke pazarları arasında geçişken hâle gelmeye başlamıştır. Özellikle 1980'li yıllar itibarıyla ortaya çıkan serbestleşme politikaları neticesinde ticari engelleri ortadan kaldırmaya yönelik politikalar hayata geçirilmiş, böylece ticaret hacmi küresel boyutta ivme kazanmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan ve gümrük vergilerinin indirilmesi düşüncesine dayanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile birlikte uluslararası ticaretin boyutu daha çok gelişim göstermiştir. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesindeki temel amaç küresel çapta engellerin olmadığı bir ortamda küresel ticaretin yapılabilir hâle getirilmesidir. Ticari serbestleşmenin Avrupa Birliği (AB) gibi bölgesel birlikteliklerle mi yoksa GATT ile mi olacağı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte günümüzde ülkeler küreselleşme ve bölgeselleşme süreçlerinde her iki yaklaşımı da benimseyebilmektedir. Küreselleşmenin hızlı şekilde gelişim göstermesinde hükümetlerin dışa dönük politikalar uygulamasının da etkisi büyük olmaktadır. Engellerin azalması yabancı yatırımcıların bölgesel ve küresel piyasalara daha rahat giriş yapabilir hâle gelmesine önayak olmuştur. Ticaret, sermaye ve yatırım alanlarında ortadan kalkan engeller teknolojik yeniliklerin de ülkeler arasında geçişini hızlandırmıştır (Çatalbaş, 2014: 143-144).

Küreselleşmeyle birlikte ülkeler arasında çok yönlü bir sistem kurulmuştur. Böylece uluslararası ticari akımlar artmış ve uluslararası ekonomik yapı köklü değişimlere uğramıştır. Bu değişimin arkasında, teknolojik gelişme, girişimcilik, finansal ve kurumsal çerçeve gibi unsurlar bulunmaktadır (Mercan, 2004: 30).

Bu unsurların başında ise teknolojik gelişmeler gelmektedir. İletişim ve bilgi sistemlerindeki bu hızlı ilerleme hem üretim hem de dağıtım alanında kolaylıkları beraberinde getirmiş, böylece yeni piyasalara erişim daha rahat hâle gelmiştir. Bununla birlikte küreselleşmenin hızlanmasında ideolojik gelişmeler ve değişimler de etkili olmuştur. Berlin duvarının yıkılması ve Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nun dağılması da doğrudan etkili olan gelişmelerin başında gelmektedir. Yaşanan bu olaylardan sonra dünya bir anlamda tek kutuplu hâle dönüşmüştür. Soğuk Savaşın ortadan kalkmasıyla birlikte kaybolan tedirginlik, ülkelerin daha rahat kararlar alabilmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde ülkelerin liberal piyasa ekonomi anlayışına olan güveni artmış, özelleştirmeler başlamış ve piyasalar dış rekabete açılmıştır. Diğer taraftan kendi iç piyasaları doyum noktasına gelen ülkelerdeki üreticiler başka pazarlara açılmaya başlamış, bu durum da dış ticaretin artış göstermesinde etkili olmuştur (Elçin, 2012: 10-11).

2. Dünya Savaşı sonrası kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi kuruluşların da katkıları sayesinde dış ticaret birçok ülkede serbest hâle gelmiştir. Serbest ticaret beraberinde rekabeti getirdiğinden dünya piyasaları bu rekabete uyum sağlayabilmek için yapısal değişimler içerisine girmiştir. Bu değişimle birlikte daha etkin üretim sistemlerine geçilmeye başlanmıştır. Bu gelişim süreci ülke pazarlarında çeşitliliği arttırdığı gibi teknolojinin yayılımıyla beraber ulusal hâsılların artış göstermesine olanak sağladığından iktisadi büyümenin de tetikleyicisi olmuştur. Ülkeler böylece üretim yeteneklerine göre piyasa mekanizmasının işleyişine uyum sağlayarak ekonomik bir dönüşüm içerisine girmişlerdir (Akıncı vd., 2013: 81-82).

Küreselleşmenin iktisadi boyutunda ortaya çıkan diğer bir önemli gelişme de finansal liberalizasyondur. Bilgi teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte sermaye piyasaları önündeki engeller kalkarak yeni finansal araç türlerinin çoğalmasına, uluslararası sermayelerin hacim genişliğine bağlı olarak finansal işlemlerin artmasına ve böylece piyasa etkinliğinin yükselmesine zemin oluşturmuştur. Finansal piyasalarda yaşanan bu süreçle birlikte fon fazlalıkları, fon eksikliği içerisinde bulunan ülke ekonomilerine doğru kolay bir şekilde geçiş yapabilmeye başlamıştır. Ayrıca menkul kıymetlere bağlı olan faaliyetler ve uluslararası kuruluşlardan elde edilebilen mali fonlar artış göstermiştir (Okina vd. 1999: 2).

3.1. Küreselleşme

Küreselleşme genel olarak, “ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren, bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması” şeklinde ifade edilmektedir (Oktay ve Pekküçükşen, 2004: 73).

Küresel ölçekte ortaya çıkarak hızlı bir gelişim gösteren bu yeni ekonomi modeli bilgiye bağlı ve bir ağ örgütlenmesi şeklinde ilerleme kaydetmiştir. Bu sadece iletişim alanıyla kalmamış, sosyal ve ekonomik alanlar da dahil olmak üzere neredeyse tüm faaliyetler ve süreçler bu ağ tarafından sarmalanmıştır (Erbay, 2011: 281).

Daha çok ekonomik faaliyetlerde kullanılan küreselleşme kavramı bu genellemeyle birlikte sermaye, istihdam, doğal kaynaklar, yönetim ve organizasyonların uluslararasılaştığı ve tarafların karşılıklı olarak bağımlı hâle geldiği ekonomik olduğu kadar siyasi bir yapıyı da temsil etmektedir (Koçdemir, 1999: 9).

Ekonomik anlamda “küreselleşme” teknolojik ilerleme ve yaşanan yenilikler sonucu ortaya çıkan tarihi bir süreci kapsamakta, özellikle mal, hizmet ve sınır ötesi sermaye hareketi ile farklı ülke ekonomileri arasında artan entegrasyon manasını taşımaktadır. Küreselleşme ayrıca ülkeler arası iş gücünü, bilgi (teknoloji) hareketlerini içerisine aldığı gibi kültürel, politik ve çevresel boyutları da kapsayan bir kavramdır (IMF, 2008:1).

Küreselleşme tüm dünyada sosyal ilişkilerin yoğunlaşması şeklinde de tanımlanmaktadır. Bu şekilde mekansal olarak birbirlerine uzak olan coğrafi bölgeler birbirleri arasında bağlantı kurabilmektedir. Bu yüzden ülkeler dünyanın herhangi bir bölgesinde gerçekleşen olaylardan birbirlerinden uzak olsalar bile etkilenebilmektedir (Kartal, 2007: 254).

Küreselleşme terimi daha çok ticari ve finansal işlemlerin hızlandığı ve kolaylaşmaya başladığı 1980’lerde kullanılmaya başlanmıştır. Küreselleşme ile birlikte daha ucuz üretim, teknolojik avantajlar ve sermaye faktörlerini elinde bulunduran global üreticiler dünyada daha çeşitli ve daha büyük pazarlara erişim fırsatı bulmuşlardır. Bu durum üreticiler arasında rekabetin artmasına, uzmanlaşmanın sağlanmasına, verimlilik artışına ve sermaye birikiminin gerçekleşmesinde etkili olmuştur (IMF, 2008: 2).

3.1.1. Küreselleşmeye Yönelik Görüş ve Yaklaşımlar

“Küresel” kelimesi 400 yıldan daha eski olmasına rağmen “küreselleşme”, “küreselleşmek” ve “küreselleşen” gibi kelimelerin yaygın olarak kullanımı 1960’lardan sonra başlamıştır. The Economist dergisinde (04/04/1959) çıkan “otomobil ithalatında İtalya’nın ‘Global kotası’ arttı” şeklinde ifadeler içeren yazı ile 1961 yılında prestij sahibi bir sözlük olan “Webster’s Dictionary” de küreselleşme tanımlarına ilk kez yer veren kaynak olmuş ve “küreselleşme” genel kabul gören bir kavram konumuna gelmiştir.

Bu dönemde içerisinde “küreselleşme” kelimesini barındıran yayınların sayısı en fazla 5’e ulaşabilmiştir. Bununla birlikte süregelen dönemlerle örneğin 1990’ların başında bu kavramların kullanımında bir artış yaşanmış ve ABD Kongre Kütüphanesi kataloğunda “küreselleşme” kelimesi ile türevlerini içeren yayınların sayısı 34’e

ulaşmıştır. 2000 yılının şubat ayında ise bu rakam 284'e kadar yükselmiştir (Waters, 2001:2).

İçerisinde bulunduğumuz zaman diliminin küreselleşme çağı olduğu birçok kesim tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen bu kavramın üzerinde görüş birliğine varılmış olan bir tanımı da bulunmamaktadır. Dünyayı birçok yönden ve geniş bir şekilde etkileyen küreselleşmenin süreci ile özellikleri de her kesim tarafından farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Steger, 2003: 10).

Ekonomik ve toplumsal literatürde hemen her konu bir şekilde küreselleşme ile ilişkilendirilmiş, mevcut durumu açıklayan bir olgu, eğilimleri yansıtan bir süreç ya da bir hedef olarak sunulmuştur. Kompleks (karmaşık) bir süreç olan ve paradoksal (çelişkili) öğeleri de bünyesinde barındıran küreselleşme, herkesin farklı anlam yüklediği bir kavram haline gelmiştir. Böylece küreselleşmeyi ekonomik ve toplumsal sorunların sebebi, sonucu ya da çözüm yolu olarak gören birçok yaklaşım ortaya atılmıştır (Kaya, 2009: 1).

Küreselleşmenin kökeni çok eskilere dayanmasına rağmen teknoloji alanında yaşanan ileri düzey gelişmeler ile uygulamalar sayesinde günümüzdeki kadar yoğun ve hızlı bir gelişim gösterememiştir. Küreselleşmenin yeni olan yönü nitel ve nicel boyutlarında yaşanan değişimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nicelik olarak küreselleşme, ticaret, sermaye akımları, yatırımlar ve bireylerin ülkeler arasındaki dolaşımından meydana gelen artışları ifade etmektedir. Küreselleşmenin bu boyutu bazen transnasyonalizm veya karşılıklı bağımlılık olarak da isimlendirilmektedir. Niteliksel anlamda ise küreselleşme; ekonomik, politik ve sosyal süreçleri kapsamaktadır. Bununla birlikte teknolojik gelişmeler ve hükümet kuralsızlaştırmaları, üretim, ticaret ve finansal transnasyonal ağların kurulmasına olanak vererek sınırları olmayan bir dünya ekonomisinin temelleri atılmaktadır (Toprak, 2001: 8-9).

Fakat tüm bu gelişmelerden tüm ülkeleri ile bireylerin aynı şekilde etkilendiğinin söylenmesi mümkün değildir. Küreselleşmeden nesnel bir olgu gibi söz etmek aslında onun sahip olduğu tarihsel, sınıfsal, kültürel ve düşünsel boyutundan kopmasına neden olabilmektedir. Sonuç olarak küreselleşme Avrupa merkezli insan ve evren anlayışının kendini ekonomik, sosyal ve toplumsal ve politik alanda kurmanın ve oluşturmanın önemli bir anını ifade etmektedir. Batı düşüncesi özünde evrenselci bir yapıya sahiptir ve bu bakımdan tarihsel olarak küreselleşmenin özünü de kendi içinde potansiyel olarak hep taşıyan bir kavramdır. Dolayısıyla, küreselleşme ekonomik boyuta sahip olmakla beraber aslında düşünsel nitelikli bir yapıyı da bünyesinde barındırmaktadır (Erkızan, 2002: 66-73).

Bir düşünce ve bir arzu olarak küreselleşmenin somut bir gerçeklik olarak tartışılması son zamanlarda yaşanan gelişmelerle başlamıştır. Bununla birlikte küreselleşmenin bu gelişmelerden hangisine bağlanacağı ya da oluşumunda bunlardan hangisine ağırlık verileceği ise netlik kazanmış değildir. Küreselleşmeyi büyük ölçüde teknolojik gelişmeye bağlayanlar olduğu gibi, onu piyasanın varlığına dayandıranlar da bulunmaktadır. Diğer yandan küreselleşmeyi kapitalizmin varlığı ve işleyişiyle ilişkilendirenler de bulunmaktadır.

Küreselleşmeyi teknolojik gelişmelere bağlayanlar, bunu teknolojik gelişmelerin sonucu ortaya çıkan tarafsız bir gelişme olarak ifade etmektedirler. Buna göre bilgisayar ağırlıklı teknolojilerin gelişmesiyle birlikte kolaylaşan bilgi aktarımı ile iletişim sayesinde maliyetler ucuzlamış ve sermaye dolaşimleri daha kolay hâle gelmiştir. Bu kolaylıklar şirketlerin küresel düzeyde bir üretim ağı kurmasına yardımcı olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde farklı kültürler benzer yaşam ve tüketim alışkanlıkları edinmeye başlamışlardır. Bu duruma uzun dönem açısından bakıldığında küreselleşmenin tüm

insanlığın yararına olacak gelişmeleri bünyesinde bulundurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Küreselleşmenin bağlandığı diğer bir konu da farklı ülke pazarlarının birbirleri arasındaki ilişkileridir. Hızla gelişim gösteren teknoloji ve üretimde yaşanan artışlar piyasaların dışa açılması sürecini de beraberinde getirmiş, 1970'li yılların ortalarından itibaren bu düşünceyi benimsemiş olan ülkeler, bu pazar mantığı çerçevesinde ticareti serbestleştirmenin gerekleri doğrultusunda davranmaya başlamışlardır. Korumacılığın kalkması, dış ticaretin teşvik edilmeye çalışılması ve para piyasalarında serbestleşme uygulamalarının hayata geçirilmesi gibi uygulamalar bu doğrultuda kullanılan politikaların başında gelmektedirler.

Küreselleşmenin dayanağı konusundaki üçüncü görüş ise, küreselleşmeyi kapitalizmin mantığı ve işleyişine bağlayanların görüşüdür. Bu görüş küreselleşmeye yeni bir kavram gözüyle bakmamaktadır. Bu görüşe göre küreselleşme, kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi anlamlarını taşımaktadır. Yani 20. yüzyılın sonlarıyla birlikte sınırlı bir dünya ticareti içerisinde sermaye birikimi sorunuyla karşı karşıya kalan kapitalizmin pazarcı ve tekelci yapıyı genişletmeye olan ihtiyacı, küreselleşmenin arka planındaki en büyük dürtü olmuştur. Bu görüşün diğer bir önemli özelliği ise küreselleşme ile birlikte dünyadaki gelir eşitsizliğinin arttığı ve merkez çevre ayrımını derinleştirdiğini savunmasıdır (Bulut, 2003: 181-182).

Küreselleşme hem içerik hem de unsurları bakımından ele alındığında üzerinde hala uzlaşa sağlanmamış bir kavramdır. İçerik bakımı yanında küreselleşmenin başlangıç döneminin ne olduğu açısından da belirli bir tarih dilimi üzerinde ortak bir görüş bulunmamaktadır. Her ne kadar küreselleşmenin unsurları üzerinde yani; uluslararası ticaret, uluslararası ticarete açık olma, sermaye hareketliliği, işgücü hareketliliği, çokuluslu işletmeler, değişen üretim yapısı, teknolojik üretim, endüstri ilişkilerinde dönüşüm ve yeni istihdam biçimleri gibi konularda genel olarak bir görüş birliği olsa da bu unsurların hizmet ettiği amaçlara eleştirel ve karşıt görüşler de bulunmaktadır. Kapitalizmin küreselleşmeyi kullanarak ulusu, ulusa ait değerleri, sosyal boyutu ve emeği ezerek geçtiğini savunanların yanında küreselleşen liberalizmin yeni fırsatları ve gelişmeleri beraberinde getirdiğini ifade eden görüşler de bulunmaktadır. Bu anlamda ortada iki ana bakış açısı bulunmaktadır.

Bununla birlikte ekonomik ve sosyal açıdan küreselleşmenin en çok eleştirilen yönlerinin başında; ülkeler arasında derin eşitsizliklere yol açması, işsizliğe neden olması, ülkelerde gelir dağılımını olumsuz etkilemesi, çok uluslu şirketlerin faaliyetleri neticesinde işgücü piyasalarını düzensizleştirmesi, yoksulluğu yaygın bir hâle getirmesi gibi konular gelmektedir. Bu olumsuzlukların varlığı küreselleşmenin gelişmenin bir ön adımı olduğu düşüncesinin karşısında güçlü ve gerçekçi nitelikte birer kanıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise küreselleşmenin bir dayatma mı yoksa bir tercih konusu mu olduğu sorusunu akla getirmektedir (Zengingönül, 2005: 86-87).

Küreselleşme birçok kesim tarafından olumlu karşılanmakta ve desteklenmektedir. Küreselci bakış açısını benimseyenler çağdaş dünyanın şekillendirilmesinde küreselleşmeyi ana dinamik olarak görmektedir. Bu düşünceye göre küreselleşme; kimsenin inkâr edemeyeceği, kaçamayacağı ve karşısında duramayacağı bir olgudur. Bununla birlikte küreselleşmenin kurallarına, doğuracağı sonuçlarına uyum sağlamanın mecburiyetine ve aciliyetine de vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşımla küreselleşme yeni bir devrimsel kırılma olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca ortaya çıkardığı büyük değişim ve bu değişimin getirdiği sonuçları seçme şansını ya da dışında kalma imkânını tanımayacak kadar net sonuçlara sahip olduğu dile getirilmektedir. Yine bu düşünceyle: “Ekonomik bloklara, askeri kamplara, rakip

ideolojilere bölünmüş geçmişin haritasının silikleşmesi neticesinde tek ideoloji olarak liberalizmin (neo-liberalizm), tek siyasal görüş olarak demokrasinin, tek ekonomik sistem olarak kapitalizm ve piyasa ekonomisinin egemenliği ve alternatifsizliği vurgulanır”. Ayrıca Doğu - Batı, gelişmiş - azgelişmiş, birinci dünya - üçüncü dünya, ulusal-uluslararası vb. ikili ayrımların geride kaldığı, tüm dünyayı içerisine alan tek bir değişim mantığı ve sabit kuralların geçerli olduğu yeni bir dünya dizaynından bahsedilmektedir. Ulaşım, bilgi, enformasyon ve teknoloji gibi alanlarda yaşanan gelişmeler neticesinde dünya küçülmekte ve böylece dışa kapalılığın kendini dışa açılmaya bıraktığı, mal, finans ve imaj gibi her türlü metanın küresel bir ağda dolaşıma girdiği dinamik bir yapı kendini göstermektedir (Şen, 2008: 149).

“Küreselci görüşler yalnızca ekonomiye tanıdıkları öncelikle değil, ekonominin merkeziliğine ve tarihin ana motoru olarak ekonominin devrimci yanına yaptıkları vurguyla da diğerlerinden ayrılmaktadır. Siyaset, hukuk, kültür, devlet gibi başat beşerî kategoriler indirgemeci bir tutumla ekonominin alt değişkenleri veya ekonominin arkasına takıp sürüklediği, komuta ettiği, silikleştirdiği pasif yaşamsal temalar olarak kurgulanır”. Küreselleşmede ağırlıklı olarak liberalizmin ideolojik dolgusunu, önermelerini ve toplum dizaynını kapitalist bir dünya ekonomisinin hâkimiyetine uyarlamaya çalışan ekonomik bir felsefi düşünce ve bu düşünceyle birlikte çok uluslu şirketler, uluslararası yatırım, üretim, ticaret ağlarıyla birlikte yüksek miktarları bulan finansman akışlarıyla ekonomilerin sınır tanımaz hâle geldiği küresel bir ekonomi anlayışı hâkim konumdadır.

Ekonominin ulusuzlaşması ve ulus-aşırılması sonucunda daha önce var olan ülkeler arası rekabet, tek ağ içerisinde işlemeye başlayan bir ekonomik yapıya dönüşmektedir. Devletler, hükümetler ve işgücü bir anlamda bu ağ içerisinde hapsolmuşlardır. Etkileme, karar verme ve uygulama yerel güçlerden çok uluslararası ekonomik güçlerin inisiyatifine bırakılmaya başlanmıştır. Bu durum söz konusu güçlerin uzak mesafelerden başka ulusların finansal sistemini, gelişmişlik durumunu, ücret rejimini ve hatta sosyal sınıfları bile belirlemeye başlayacak konuma getirmiştir. Yani ekonomik alanda yaşanan gelişmeler sadece ekonomiyi değil beraberinde siyasal, kültürel ve toplumsal olaylar ile süreçler üzerinde de belirleyici roller üstlenmektedir (Şen, 2008: 150).

Küreselleşme ile birlikte anılan en temel kavram neoliberalizm'dir. Klasik liberalizm ve neoliberalizmi ise kavram içeriği olarak ayrı ayrı ele almak mümkündür. Klasik liberalizm, bireysel özgürlük üzerine kuruludur ve bu özgürlüğün devlet tarafından korunması üzerine kuruludur. Özetle devlete bireylerin özgürlüğünü koruyan bir bekçi görevi yüklenmektedir. Neoliberalizm ise devleti olumlu bir güç olarak görmektedir. Bunun nedeni ise devletin temel amacının pazarı, şartları ve yasaları oluşturmasıdır. Klasik liberalizmde birey bağımsızken neoliberalizmde ise devlet, rekabetçi ve girişimci bireyler oluşturmak için çabalamalıdır. Devlet, herkesin kendi kârı için girişimde bulunmasını planlayarak bir yönetim sergilemelidir. Neoliberalizmi savunanlar zayıf devlet mantığıyla hareket etmektedirler. Bu görüşün altında ise özel olanın daha iyi, kamusal olanın ise daha kötü olması gerektiği savı yatmaktadır (Apple, 2000: 64)

Bu fikre sahip düşünürlere göre okul gibi kamusal niteliğe sahip olan kurumlar boşuna para akıtılan ve karşılığında bir şey alınamayan kara birer deliktir. Neoliberal düşüncenin altında sadece ekonomik akılcılık yatmaktadır. Etkinlik ve kar-zarar olguları bu düşüncede hâkim olan ilkelere. Yani tüm bireyler sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelidirler. Eğitim alanında ise öğrenciler bu düşünce içerisinde canlı birer sermaye olarak görülmekte, ekonomik amaçlarla doğrudan ilişkili olmadan

okullara aktarılan paralara şüpheyle bakılmakta ve eğitim bir ürünmüş gibi nitelendirilmektedir. Eğitimsel ve sosyal politikadaki eşitlik anlayışının olumlu sonuçlar doğuracağı fikri fazlasıyla iyimser sayılmaktadır (İlkay, 2006: 89).

Daha önceleri kapitalist düzende eğitim sistemi disiplin ve güvenilirliği ön planda olan iş gücünün sağlanmasına yönelik işlerken günümüz küresel ekonomi sistemi içerisinde çabuk öğrenebilen, takım çalışmasına çabuk adapte olabilen ve yenilikçi fikirlere sahip işgücü ihtiyacını karşılaması beklenen bir sisteme bürünmüştür. Sanayi devrimi öncesi ve sonrasında yaşanan gelişmeler eğitimsel ihtiyaçlar üzerinde de değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Neoliberalizmin eğitim üzerine yansımaları üç alanda kendisini göstermiştir.

- Bir önceki keynesci refah devleti anlayışının başarısızlıklarına yanıt olarak devletin ekonomideki rolünün değişmesi,
- Eğitim sisteminin yeniden bir yapılanma içerisine girerek girişimciliğin ön plana çıktığı, sanayinin yeni üretim tekniklerine esnek yanıtlar sunması gerektiğini savunan neoliberal baskıların ortaya çıkması,
- Benzer biçimde küreselleşen dünyada yeni işgücünün gerekli beceri ve yenilikleri sağlayabileceği nitelikleri içerisinde barındıran yeni eğitim sisteminin yeniden şekillendirilmesi,

Eski kapitalist eğitim sistemi güvenilirlik ve disiplin odaklı işgücü gerektiğini savunmanın yanında ulus-devlet için vatandaşlar yetiştirirken sanayi alanında yaşanan gelişmeler sonrasında geleneksel eğitim sistemiyle bağdaşan ulusalcılık da sorgulanmaya başlamıştır. Yeni küresel ekonomik düzenle birlikte artık güvenilir işgücünden çok esnek çalışma ve üretim koşullarına uyum sağlayabilme potansiyeline sahip işgücü gerekliliği ortaya çıkmıştır. Yeni eğitim sistemide bu beklentileri karşılayabilecek şekilde adaptasyon sürecine girmiştir (Morrow ve Torres, 2000: 40).

Kısaca eğitim, bilginin bireyi geliştirmesi yerine bireyi sahip olduğu yeteneklerin bir toplamı haline getirmeye çalışan bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Bu şekilde bilgi artık bireyleri veya toplumu eğitmek yerine onları işgücü pazarında kullanılan birer araç haline getirmeye başlamıştır (Magalhaes ve Stoer, 2003: 130).

3.1.1.1. Küreselleşme Tanımları

Küreselleşme süreci ve küreselleşme kavramı çoğu araştırmacı tarafından farklı şekillerde ifade edilmektedir. Aşağıda bir süreç içerisinde şekillenen küreselleşme kavramına ait tanımlamalara yer verilmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren yeni bir dünya düzeni tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu yeni dünya düzeni ekonomileri tek bir dünya ekonomisi olmaya yönelten bir süreci de beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin getirdiği bu değişim gerekli teknolojik ve yapısal reformlarla birlikte serbestleşen dünya pazarlarında rekabeti de ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme küresel boyutta tek tiplemeye geçişine, genelleyen bilginin iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte mesafelerin ve zaman farklarının ortadan kalkmasına ve insanların eşanlı olarak birbirlerine yaklaşmasına yardımcı olmuştur (Örs ve Tetik, 2010: 441).

Ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ulusal sınırlar dışına taşarak dünyanın geneline dağılması özünü taşıyan küreselleşme, ülkeler arasındaki egemenlik anlayışında da köklü değişimler ortaya çıkartmıştır. Bununla birlikte bilgi ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelerle ekonomik, sosyal, politik ve kültürel kurumların

işleyişlerinde de yeni değerler dizisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüz değerler sisteminde demokratikleşme, bireyselleşme ve rekabet olguları, yaşam kalitesini beslemekte ve desteklemekte olan küreselleşme süreci içerisinde yeniden irdelenmeye başlanmıştır (Anonymus, 2010: 1).

Anthony Giddens, küreselleşmeyi dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasından kaynaklı olarak birbirlerinden uzak olsalar bile farklı coğrafyalarda yaşanan olayların birbirini etkilemesi şeklinde tanımlamıştır.

David Held, küreselleşmeyi, “toplumsal ilişkilerin ve işlemlerin birbirleri arasında kapsam, hız ve etki açısından dönüşümünü içerisine alan bir süreç ya da süreçler topluluğudur. Bu dönüşüm ise kıtalararası veya bölgelerarası akışları, etkileşimi, faaliyet ağlarını ve güç kullanımını beraberinde getirmektedir” şeklinde açıklamıştır.

Ronald Robertson’a göre, “Küreselleşme bir kavram olarak hem dünyanın küçülmesine hem de dünyadaki bilincin bir bütün olarak yoğunlaşmasına işaret etmektedir” (Steger, 2003: 10).

Küreselleşme, geleneksel siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin oluşturulmasıyla mevcut ağların da geliştirilip çoğaltılmasını içermekte, toplumsal ilişkilerin ve faaliyetlerin karşılıklı olarak bağımlılıklarının genişlemesi anlamını taşımaktadır. Ayrıca küreselleşme, toplumsal mübadelelerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve ivme kazanmasını içermektedir (Steger, 2006: 27-29).

Harvey (1997) küreselleşmeyi “zaman-mekan sıkışması” şeklinde tanımlamaktadır. Sıkışma burada hayatın hızının artışı ve mekansal engellerin azalmasını ifade etmektedir. Bu sıkışmanın bir sonucu olarak derinliği olmayan ve anlık gelişmelerin her yerde haber alınabildiği bir dünya, yani sınırların kalkmasıyla birlikte sabit olayların akışkan bir hâl adığı ve bilgilerin mekansızlaştığı bir küresel ortam oluşmuştur (Harvey, 1997: 317; Morley ve Robins, 1997: 160).

Bütün bu tanımlamalar ele alındığında küreselleşme kavramının sadece ekonomik, sosyal, siyasal nitelikli olmadığı sonucuna varılır. Bu tanımlamalara ek olarak küreselleşme kavramı ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerin ülkeler arasında yaygınlaşması anlamını taşımasının yanında üretim, tüketim, finans, hukuk, demokrasi, siyasal sistem, insan hakları, eğitim ve sağlık gibi birçok alanı da bünyesinde barındırmaktadır (Girgin, 2002: 26).

3.1.1.2. Küreselleşmeye Yönelik Görüşler

Küreselleşmenin yararlı ya da yararsız bir gelişme olduğu konusunda ortaya çıkan sorulara verilecek yanıtlar, bu kavramın kamu yönetimi açısından değerlendirilmesinde karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmenin ülkeler arasındaki ekonomik ve politik kimliklerin kalktığı “Küresel Köy” sistemini ifade ettiği yönünde görüşler bulunmaktadır. Bununla birlikte konuya küreselleşmenin bir aldatmaca üzerine kurulu olduğu ve amacının uluslararası şirketlerin, finans kuruluşlarının ve güçlü devletlerin diğer devletlerde pazar bulma veya bu devletler üzerinde hegemonya kurmak amacıyla ortaya çıktığını savunan görüşler de mevcuttur (Kutlu, 2003: 166-167).

Held, McGrew, Goldblatt ve Perraton “Küresel Dönüşümler: Siyaset Ekonomi ve Kültür” isimli kitaplarında küreselleşme kavramını açıklamaya çalışan görüşleri genel anlamda üç ayrı sınıflandırma içerisinde ele almaktadırlar. Bu sınıflandırma; “aşırı küreselleşmeciler” (hyperglobalist), “kuşkucular” (skeptical) ve “dönüşümcüler” (transformationalist) şeklindedir (Held vd., 1999: 2).

Aşırı küreselleşmeciler radikaller olarak da anılmaktadırlar. Bu görüşe göre; endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme süreciyle birlikte önemini yitirmekte ve küresel piyasa, politikanın yerini almaktadır. Bunun nedeni olarak piyasa mekanizmasının hükümetlerden daha rasyonel çalışıyor olmasıdır. Küresel piyasaların gelişimi toplum üzerinde daha fazla rasyonel davranış olarak kendini göstermektedir. Buna bağlı olarak politika ve politika yapıcılar geri planda kalarak önemlerini kaybetmeye başlamışlardır. Politikalar her ne kadar yerel ölçekte etkili olsalarda küresel boyutta ekonomik hareketleri etkileyecek güce sahip değildir (Giddens, 1999: 56).

Aşırı küreselleşmeciler görüşlerini büyük ölçüde liberal ve de özellikle 1980 sonrası oluşan neo-liberal fikirlere dayandırmaktadırlar. Yaklaşım serbest piyasa ekonomisinin mikro düzeyde bireyin sağladığı faydayı, makro düzeyde ise ekonomik istikrar düzeyinin sağlanarak kendiliğinden dengeye geleceğini ifade etmektedir. Bu yüzden de liberalizasyon, deregülasyon ve özelleştirme gibi faaliyetlerinin sonuna kadar kullanılmasını, bununla birlikte devletin ekonomik sahaya müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır (Bayar, 2008: 7).

Aşırı küreselleşmecilere göre piyasalar devletten daha güçlü bir konuma gelmiştir. Devlet otoritesinde yaşanan bu güç kaybının kanıtı olarak diğer kurum ve kuruluşlar ile hem yerel hem de bölgesel otoritelerin gelişerek yaygınlaşmaya başlamış olması gösterilmektedir. Aşırı küreselleşmecilere göre geleneksel ulus devletlerinin yerini dünya toplumu almaya başlamıştır. Farklı bakış açılarına sahip olmakla birlikte bu görüşler günümüzde bütünleşmiş küresel bir ekonominin varlığına ilişkin ortak bir düşünceyi de içerisinde barındırmaktadır (Held vd., 1999: 2-4).

Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme sürecinde kaybeden taraflar kadar kazanan taraflar da bulunmaktadır. Yine aşırı küreselleşmeciler bir taraftan geleneksel yapıdaki merkez-çevre ilişkisinin yerini yeni bir küresel iş bölümü alırken diğer taraftan da Kuzey ve Güney kutupları arasında artan bir uyumsuzluğun varlığına dikkat çekmektedir (Bozkurt, 2000: 1).

Diğer bir anlatımla güçlü ülkelerin çevre ülkeler üzerine inşa etmiş olduğu hegemonya sonucunda ortaya çıkan çıkar farklılaşması küreselleşmeyle birlikte ortadan kalkmaya başlamıştır. Kapitalist düzende sömürüye dayalı üretim ilişkisini ifade eden Kuzey-Güney ayrımında, Kuzey ülkeleri gelişmiş, Güney ülkeleri ise geri kalmış ülkeleri temsil etmekte ve bu iki kutup arasında var olan asimetrik bir ilişkinin varlığı vurgulanmaktadır (Aydeniz vd., 2012: 1017-1018).

Geri planda işleyen ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu sosyal gelişmelerin sonuçlarını hükümetler göz ardı etmeyerek bu duruma uygun politikalar üretmek zorundadır. Küreselleşme aynı zamanda kazanan ve kaybedenler arasındaki kutuplaşmayı küresel ekonomik düzen içerisinde birbirine bağlayabilme kapasitesine de sahiptir. Her ne kadar bazı tarafların küresel rekabet sonrası ekonomik durumlarında kötüleşme gerçekleşebilecek olsa bile hemen hemen tüm ülkelerin bazı mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu avantajları bulunmaktadır. Neo-Marksistler ve Radikaller bu duruma daha kötümser bir yaklaşım sergilemektedir. Onlara göre kapitalizm hem yerel hem de uluslararası boyutta eşitsizliğe neden olmaktadır. Bununla birlikte sosyal korumada geleneksel refah devleti düşüncesinin sürdürülmesinin zor hâle geldiğini savunmaktadırlar. Bunun eskiyen bir politika olduğu konusunda ise neoliberaler ile ortak görüşe sahiptirler.

Küreselleşme neoliberaler tarafından ilk küresel uygarlığın habercisi olarak değerlendirilmektedir. Aşırı küreselleşmeciler küresel ekonominin yükselişini yenilikçi ve radikal bir dünya düzeninin habercisi ve delili olarak kabul etmektedir. Bu durum ayrıca küresel düzeyde kültürel karışım, küresel yayılma ve küresel yönetim

kurumlarının doğması, köklü bir şekilde yeni dünya düzeninin hayata geçmesi ve ulus devletçiliğinin ortadan kalkması olarak nitelendirilmektedir. Aşırı küreselleşmecilere göre hükümetler sınırlarını kontrol etmekte zorlanmaya başlamışlardır. Küresel ve bölgesel hükümetler daha büyük roller talep ederken diğer taraftan da devletlerin otonomisi ve egemenliği daha çok aşınmaya başlamıştır. Aşırı küreselleşmeciler ayrıca ülkeler arasındaki uluslararası iş birliğinin kolaylaştığını, iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte ülkeler arasında bütün olarak küresel bir uygarlığın doğuşu için ortak bir zemini oluşturduğunu savunmaktadırlar (Bozkurt, 2000: 1).

Aşırı küreselleşmecilerin (radikaller) düşüncelerine karşı duran grup ise küreselleşme karşıtları olarak isimlendirilmektedir. Bu grup ayrıca kuşkucular şeklinde de anılmaktadır. Düşünce küreselleşmeye her anlamda kuşku ile yaklaşmakta ve yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını ifade etmektedir (Giddens, 1999: 56).

Kuşkuculara göre küreselleşmenin geçmişi 19. yy'a kadar uzanmaktadır. Kuşkucular bu dönemlerde önemli derecede ticari hareketliliğin olduğunu, günümüzle karşılaştırıldığında bugün birçok ülkenin katı halde uygulamakta olduğu sınır kontrollerine rağmen 19. yy'da pasaport bile kullanılmadığını söylemektedirler. Kuşkuculara göre günümüzde sınırları ortadan kaldırma çabaları yeni bir süreç olmaktan çok aksine yüzyıl öncesinde yaşanan bir duruma tekrar dönüşü temsil etmektedir. Ayrıca küreselleşme teriminin günümüzde bu kadar popüler olmasının nedenini içinde bulunduğumuz zamanın bir ideolojisi, politika aracı ve düşünceler bütünü olmasına bağlamaktadırlar. Kuşkuculara göre küreselleşme refah devletini ortadan kaldıracak minimal devlet ve hükümetin varlığını amaçlayan çevrelerin kullanmakta olduğu bir terimdir (Gerbier, 1999: 105-116).

Küreselleşme karşıtlarına küreselleşmeyi; kapitalizmin savaştıran olmayan yeni bir işletme mantığı ile hareket ederek dünya pazarlarını ekonomik güçlerin ekseninde olan bir sistemin oluşmasında ön ayak olmaktadır. Bu guruba mensup bazı düşünürler küreselleşmeyi "kar peşinde koşan mega işletmelerin, totaliter kurumların tiranlığı" şeklinde nitelendirmektedirler (Özerkmen, 2004: 137).

Küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme beklenmedik bir durum olmamakla birlikte onu savunanlar tarafından abartılmış ve bir efsane haline getirilmiştir. Geçmişe kıyasla günümüzdeki bütünleşme hareketleri daha azdır. Buna ek olarak küreselleşme sürecinin karşısında gelişim gösteren bölgeselleşme, ara istasyon olmaktan çok bir alternatif durumdadır. Bu yaklaşımda dünya küresel bir bütünleşmeye değil aksine yeni anlayışlar çerçevesinde bir bölünmeye doğru yol almaktadır. Çünkü küreselleşme farklı kültür, uygarlık ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirmektedir. Yine bu düşünceye göre küreselleşme dünya ekonomisinde var olan eşitsizliğin düzelmesine yardımcı olmaktan çok köktendincilik ve saldırgan milliyetçiliğin ortaya çıkmasında etkili olarak bölünmeye yol açtığı ifade edilmektedir (Bozkurt, 2000: 2).

Dönüşümcüler; yani küreselleşmeye tarafsız şekilde yaklaşanlar olarak nitelendirebileceğimiz kesim ise küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren yaygın sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin hızını tayin eden ana güç olarak görmektedir. Dolayısıyla aşırı küreselleşmeci yaklaşımı radikalleştirilmektedirler (Rennen ve Martens, 2003:137).

Günümüzde politik ya da ekonomik alanda dış, uluslararası ya da iç işleri arasında açık bir ayırım olduğunun söylenmesi pek mümkün değildir. Ekonomik olarak günümüzde geçmişe kıyasla çok büyük değişimler yaşanmış ve kısa dönemlerde ekonomiler daha büyük ilerleme gösterir hâle gelmiştir. Dünya ülkeleri arasında yapılan ticaret oranları 19. yüzyıla göre büyük ilerleme kaydetmiş, dünya öncesine kıyasla daha

ileri derecede bütünleşmiş ve yeni bir küresel pazar haline gelmiştir. Bununla birlikte bu durumdan daha önemli olan şey ise ekonominin giderek daha fazla şekilde hizmet sektörüne bağlı hâle gelmiş olmasıdır. Böylece bilgi, eğlence, iletişim ile en önemlisi olan elektronik ve finansal hizmetler hem yerel hem de küresel ekonomideki en önemli sektörler haline gelmişlerdir. İletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte geleneksel bazı alışkanlıklar unutulmaya ve farklı kültürlerle daha hızlı iletişim ve temas olanağının sağlanmasıyla birlikte karşılıklı etkileşimler artmaya başlamıştır. Dönüşümcüler ulusal hükümetlerin bu süreç içerisinde otorite ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını iddia etmelerine rağmen hem aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus devletin sonunun geldiği” iddialarını, hem de küreselleşme karşıtı kuşkucularının “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Belirli bir düşünceden çok bir dizi fikir, değer ve ilkelerin bilişiminden oluşan ve yeni toplumsal dünyayı anlamaya yönelik bir bakış açısını ifade eden “evrenselci aydınlanma” düşüncesi ve modernitenin bir türevi olarak değerlendirilen küreselleşme süreci, ulusal hükümetlerin gücünün tekrar yapılandırılmasında etkili olmaktadır. Ayrıca dönüşümcü yaklaşımın diğer iki düşünce ile karşılaştırıldığında kuşkuculardan uzak ama radikallere daha yakın bir düşünce tarzının olduğu söylenebilir (Bozkurt, 2000: 2).

Tablo 4.1’de aşırı küreselleşmeciler, kuşkucular ve dönüşümcü yaklaşımların karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 4.1. Küreselleşme Yaklaşımlarının Karşılaştırılması
(Held, vd., 1999: 10).

	<i>Aşırı Küreselleşmeciler</i>	<i>Kuşkucular</i>	<i>Dönüşümcüler</i>
Yeni olan nedir?	Küresel Bir Çağ	Ticaret Blokları Geçmiş Dönemlerden Daha Zayıf Jeo-Yönetişim	Tarihsel Olarak Eşi Görülmedik Düzeyde Küresel Karşılıklı Bağlılık
Hâkim özellikler	Küresel Kapitalizm Küresel Yönetişim Küresel Sivil Toplum	Dünya 1890'larda Olduğundan Daha Az Karşılıklı Bağlı.	Yoğun ve Derin Küreselleşme.
Ulusal hükümetlerin gücü	Geriliyor ve Aşınıyor	Güçleniyor Ve Çoğalıyor	Yeniden İnşa Ve Yapılanma
Küreselleşmenin itici gücü	Kapitalizm ve Teknoloji	Devlet ve Piyasalar	Modernitenin Birleştirici Güçleri
Tabakalaşma kalıpları	Eski Hiyerarşilerin Aşınması	Giderek Artan Bir Şekilde Güney'in Marjinalleşmesi	Dünya Düzeninin Yeni Mimarisi
Hâkim motif	Mcdonalds, Madonna, vs.	Ulusal Çıkar	Siyasal Topluluğun Transformasyonu Belli Bir Mesafedeki
Küreselleşmenin Kavramlaştırılması	İnsani Eylemin Çerçevesinin Yeniden Düzenlenmesi	Uluslararasılaşma ve Bölgeselleşme.	Eylemlerin ve Bölgeler Arası İlişkilerin Yeniden Düzenlenmesi
Tarihsel yörünge	Küresel Uygarlık	Bölgesel Bloklar Uygarlıklar Çatışması	Karşılıklı Bağımlılık: Küresel Bütünleşme ve Parçalanma
Özet	Ulus Devletinin Sonu	Uluslararasılaşma Devletin Kabulü Ve Desteğine Bağlı	Küreselleşme Devletin Gücünü ve Dünya Siyasetini Dönüştürüyor.

Tabloda görüldüğü üzere bu üç görüş arasındaki ana farklılık temsil ettikleri dünya görüşlerindedir. Henüz küreselleşme tartışmaları başlamadan önce bile temelinde evrenselci bir tutuma sahip olan Liberal ve Marksistler küreselleşme sürecini mevcut yaklaşımların bir sonucu olarak değerlendirmişlerdir. Küreselleşme süreci modern zamanın ürünü olarak niteleyebileceğimiz ideolojik bölünmeleri de etkileyen bir durumdur. Bu yüzden yöneticilerin izleyeceği politikalar küreselleşmenin bugününü olduğu kadar yarının da belirlenmesi açısından önemlidir (Bozkurt, 2000: 2).

3.2. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme kavramı ve küreselleşme sürecinin kesin olarak hangi zamanda başladığı ve hangi evrelerden geçtiği konusunda tam bir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber küreselleşme; insanların göçlerine bağlı olarak ortaya çıkan ticaret kervanlarının oluşmasına, büyük pazarların kurulmasına, ipek yolu gibi ticaret yollarının kullanılarak yeni yerleşim bölgelerinin keşfedilmesine kadar uzanan zaman dilimlerini içerisinde bulunduran bir kronolojiye sahiptir.

3.2.1. Küreselleşme Sürecinin Tarihsel Gelişimi

Küreselleşme yeni bir kavram olmamakla birlikte küreselleşmenin tarihi farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklar arasındaki ilişkilerin başladığı zamana kadar uzanmaktadır. Bununla beraber, günümüzde sahip olduğu anlam itibarıyla, küreselleşmenin; 19. yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar olan dönem, 1914'lerden 1945-50'lere kadar olan dönem ve 1945-50 sonrası dönem olmak üzere üç evreden geçerek günümüzdeki hâlini aldığı söylenmesi mümkündür. 19. yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar olan dönemde uluslararası ticaretin önündeki engel ve tarifeler yok denilebilecek seviyelere kadar gerilemiş, küresel piyasaların birbirleriyle entegrasyonu derinlik kazanmış, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda kişilerin serbest şekilde dolaşımının önündeki kısıtlamalar da en düşük seviyelere indirilmiştir.

1914'ten 1945-50'lere kadar olan süreç içerisinde ise durum tersine dönmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı ile başlayıp Büyük Bunalım ile devam eden ve II. Dünya Savaşının bitimine kadar süren dönem içerisinde küreselleşme amaçlı yapılan çalışmalar önemli derecede sekteye uğramıştır. Ayrıca siyasi anlamda aşırı milliyetçilik, korumacılık ve kendi kendine yeterlilik eğilimleri bu dönemin tipik özellikleri olmuştur.

1945-50 sonrası dönemde ve özellikle 1980 sonrasında küreselleşme oldukça büyük bir şekilde hız kazanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin bu denli hızlanmasının arkasında ise bazı nedenler etkili olmuştur. Ekonomik olarak bu dönemde uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımları daha önce olmadığı kadar yüksek seviyelere erişmiş ve küresel üretim büyük bir ilerleme göstermiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası tekrar bu çapta büyük bir savaşın yaşanmasının önüne geçilmesi amacıyla siyasi küreselleşme de ivme kazanmıştır. Bunlarla birlikte teknolojik alanda dünyada hemen hemen tüm kesimleri etkisine alan bir iletişim devrimi yaşanmıştır. 1980 sonrasında küreselleşmenin demografik, kültürel ve çevresel boyutlarının dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaya başlaması bu hızlanmada etkili olan diğer bir gelişmedir (Bayar, 2008: 26).

3.2.2. Küreselleşme Sürecinde Etkili Olan Faktörler

Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında çok sayıda faktörün etkisinin bulunmasıyla birlikte bu faktörlerin üç ana başlık altında toplanması mümkündür. Bu faktörlerin başında iletişimde yaşanan ilerlemeyle birlikte global piyasaların gelişimine hız kazandırarak onları bir etkileşim sürecine sokup dönüşümü hızlandıran teknolojik gelişmeler gelmektedir. Diğer bir faktör ise özellikle Doğu Bloku'nun dağılmasından sonra liberal piyasa ekonomilerine olan güven duygusunun artmasına neden olan ideolojik nedenlerdir. Son olarak, iktisadi faaliyetlerin hacimlerinin artmış olması gibi ekonomik faktörler küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Bozkurt, 2000: 4).

3.1.2.1. Teknolojik Faktörler

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren enformasyon teknolojilerinin yaygınlık kazanması ve iletişimde yaşanan gelişmelerle birlikte mesafe kavramı neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Küreselleşme bağlamında bu durum ilk etkisini finans piyasaları üzerinde hissettirmiş olmakla birlikte, bu etki günümüzde çok daha geniş bir alana yayılmış durumdadır (Bozkurt, 2000: 3)

Ekonomi bilimcileri küreselleşmeyi genellikle 1980'lerden sonra ortaya çıktığını dile getirmekle birlikte bu sürecin dünyada yaşanan teknolojik gelişmelerle beraber ilerleme kaydettiğini belirtmektedirler. Bununla beraber bilişim ve iletişim teknolojisi alanlarında yaşanan gelişmeler hizmet sektörünün dünya ticareti içerisindeki payının artmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler klasik üretim faktörlerinin geri plana atılarak yerine bilgi faktörünün eklenmesine neden olmuş ve aynı zamanda küresel mali piyasaların gelişimine de hız kazandırmıştır.

Ekonominin küreselleşmesine ivme kazandıran teknolojik gelişmeler; özellikle de telekomünikasyon alanında yaşanan ilerlemeler sayesinde küreselleşmenin önemli bir dinamiği hâline gelmiştir. Gerek bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler gerekse bu iki gelişmenin birbirini tamamlayıcı ve bağımlı şekilde ilerlemesi bilginin üretilmesinde yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Tüm bu yenilikler küreselleşme sürecine temel bir dinamik sağlamış ve hızlanmasına neden olmuştur (Tutar, 2000: 26).

3.1.2.2. İdeoloji faktörü

1980'lere gelindiğinde küreselleşmenin önündeki tek engel olarak Doğu ve Batı blokları arasındaki ideolojik ayrılık görülmekteydi. Bununla birlikte gelişmiş batı ülkeleri 1970'lerin başlarından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşarak düşük büyüme hızı, işsizlik ve istikrarsızlığın olduğu bir ortam içerisine sürüklenmiş ve koruma politikalarını arttırmışlardır. Netice olarak bazı alanlarda küreselleşme devam etmekle birlikte diğer temel alanlarda yeni hareketlenmeler, bölgeselleşme, bölgesel entegrasyon gibi gelişmeler hız kazanmaya başlamıştır (DPT Komisyon Raporu, 1995: 2).

Özellikle Doğu blokunun yıkılmasının ardından liberal piyasa ekonomisine olan güven artmaya başlamıştır. Bu gelişmelerle birlikte kısa bir süreç içerisinde kendilerine olan maliyetlerini göz ardı ederek eski planlı/devletçi politikalarla işleyen ekonomiler, piyasa mekanizması süreci içinde, serbest ticaretin ve yabancı sermayenin imkânlarından yararlanma çabası içine girmişlerdir. Diğer bir ifade ile duvarların yıkılmasıyla birlikte küreselleşmenin önündeki büyük engellerden birisi ortadan kalkmıştır. Her ne kadar Asya krizi sonrasında küreselleşmeye yönelik karşı görüşler ortaya çıkmaya başlamış olsa bile son dönemde neo-liberal ideolojinin temel ilkelerine güven anlayışı içerisinde küreselleşme çabaları hızlandırılarak devam edilmiştir. Başta ABD olmakla birlikte DTÖ, Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde küreselleşme süreci hız kazanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2000: 3).

3.1.2.3. Ekonomik Faktörler

Gelişmiş ülkelerin kendi iç piyasalarının giderek doymaya başlaması ve özellikle 1973'te yaşanan petrol krizi ile birlikte bu ülkeler dış piyasalara açılma arayışı içerisine girmiştir. Bu gelişme küreselleşme sürecini ortaya çıkaran ekonomik faktörlerin başında yer almaktadır. Çok uluslu firmaların üretimlerini farklı coğrafyalara yaymaları ve parasal aktarmaların yaşanmaya başlamasıyla birlikte finans piyasaları da yüksek işlem hacimlerine konu olmaya başlamıştır.

Yaşanan bu gelişmeler dünya üzerindeki ülkelerin bir bütün hâline gelmesinde etkin rol oynamıştır. Böylece bir ülkede yaşanan kriz çevresindeki diğer ülkeleri etkilediği gibi kendinden çok uzak olan ülkeleri de etkilemeye başlamıştır. Böyle bir durumda kriz yaşayan ülkeye mal ihracında bulunan firmalar bu yüzden üretimlerini

azaltma veya durdurma gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Buna benzer olaylar ülkeleri kendi iç politikaları kadar dış arenada uygulamakta oldukları politikalar konusunda da dikkatli ve duyarlı olmaya itmektedir. Tüm bu gelişmeler ülkelerin hem iç hem de dış kaynaklı yaşadığı sorunlar arasında bulunan sınır çizgisinin neredeyse ortadan kalktığına bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır (Bozkurt, 2000:3).

3.2.3. Küreselleşme Süreci ve GATT

İçerisinde bulunduğumuz yüzyılın en önemli gelişmelerinden biri de ekonomik birleşmelerdir. Bu yüzden günümüz çağının entegrasyon çağı olarak ifade edilmesi abartılı bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca entegrasyonlar sadece ülkeler arasındaki anlaşmalarla değil, iktisadi ilişkiler neticesinde kendiliğinden de meydana gelebilmektedir.

Ticaretin serbestliği konusuna bakıldığında teorik çerçevenin tam serbestlikten başlayarak (Fizyokratlar, Klasik Görüş), tam korumacılığa (Merkantilizm, Heterodoks Yaklaşım) doğru bir gelişim süreci izleyerek şekillendiği görülmektedir. Dünya ekonomisinin serbestleştirilmesi amacıyla bu teoriler ışığında uluslararası bazı anlaşmalar uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) / WTO (Dünya Ticaret Örgütü) dünya ticaretinin önündeki engellerin kaldırılmasını ve serbestleşmesini amaçlayan en kapsamlı çalışma olmuştur.

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımdan sonra ülkeler kendilerini dış dünyaya kapatma ve bunalımın verdiği zararları ortadan kaldırmak için bireysel çözümler üretme eğilimine girmişlerdir. Bu eğilim ülkeler arasında ticaretin ve iş birliğinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Ülkeler kendi iç sanayisini korumak ve dış ödemeler dengesini iyileştirmek için gümrük tarifelerini arttırma yoluna gitmişlerse de bu politikalar ticari durgunluğa ve ayrıca sanayileşmiş batılı ülkelerin bu durumdan rahatsızlık duymalarına neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte kalıcı bir barış ortamının sağlanması için ekonomik iş birliğinin gerekliliği ortaya çıkmış ve savaş sırasında ortaya çıkan hem sosyal hem de ekonomik yıkıntıların etkilerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayan uluslararası bazı kurumlar hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede ülkelerin tekrar kalkınmasına yardımcı olması amacıyla International Monetary Fund (IMF), World Bank (WB) gibi "Bretton Woods" kurumları kurulmuştur. Bununla birlikte ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla 50 kadar ülke temsilcisi tarafından "Uluslararası Ticaret Örgütü" (International Trade Organisation-ITO) adı verilen uluslararası bir örgütün hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kuruluş müzakereleri devam ederken, belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak ve Uluslararası Ticaret Örgütü'nün ülkelere onaylanmasına kadar geçecek olan süre zarfında toplam 23 ülke tarafından Ekim 1947'de Cenevre'de "geçici" olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulamaması üzerine, "geçici" olma özelliğine rağmen, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1948-1994 yılları arasında uygulamada kalmış ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. 1948'den itibaren uluslararası ticarete kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesini amaçlayan sekiz çok taraflı müzakere turu gerçekleştirilmiştir (GİB, 2009: 5).

GATT'ın temel beklenti hedeflerinin şu şekilde sıralanması mümkündür (Karaca, 2003: 84).

- Dış ticarete rekabetin mal kalitesini artırması
- Fiyatların düşüreceği ve bu şekilde dış ticaretin hacminin artması
- Gümrük tarifelerinin düşürülmesi
- Tarife dışı engellerin kaldırılması
- Karşılaşılabilecek diğer engellerin ve muamelelerin ortadan kaldırılması

GATT savaş sonrasında hâkim görüş olan uluslararası ticaretin serbestleşmesi felsefesinin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Genel anlaşmanın giriş bölümünde, GATT'nin temel amacı “tarifelerin ve ticaretin önündeki diğer engellerin kademeli olarak azaltılması... uluslararası ticaretteki ayrımcı muamelelerin ortadan kaldırılması” şeklinde tanımlanmıştır. En önemli kural (madde 1) ayrımcılığın önlenmesidir. Anlaşmada tüm üyeler, “başka bir ülkede üretilen veya başka bir ülkeden gelen herhangi bir ürüne tanınan bir avantaj, iltimas, ayrıcalık veya muafiyetin, aynı anda ve hiçbir şarta bağlı olmaksızın diğer taraf ülkelerde üretilen veya o ülkelerden gelen benzer ürünlere de tanınacağını” şart koşan, ticarete en çok kayırlan ülke ilkesine uymayı kabul etmişlerdir (WTO, 18.04.2016, www.wto.org).

GATT ile birlikte başlangıçta serbest ticarete iç istikrarı sağlama amacıyla getirilen önemli kısıtlamalar kabul edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin, miktar ve fiyat kontrollerine, ihracat teşviklerine ve korumacılığa imkân veren tarım sektörü rejimi için yaptığı baskılar ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. GATT ilkeleri yurtiçi üreticiler için ciddi bir tehdit oluşturduğunda veya ödemeler dengesi sorunlarına neden olduğunda, ithalata geçici olarak uygulanacak miktar kısıtlamalarına da yine bu anlaşmayla imkân tanımıştır. GATT ayrıca, ticaretin büyük bölümünü kapsadığı ve dışarıda kalanlara uygulanan ticari engelleri arttırmadığı sürece, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) gibi bölgesel ticaret oluşumlarının ve gümrük birliklerinin oluşturulmasına izin vermektedir (Dinan, 2005: 492).

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonominin baş mimarı ve GATT'ın ana destekleyicisi ve öncüsü olarak nitelendirilebilecek olan ülke ABD'dir. Bununla birlikte Avrupa Topluluğunun (AT) gümrük birliğini oluşturması ve bu konuda genişleme göstermesi GATT'ın liberalleşme çabalarının arkasında bir motor işlevi görmüştür.

1947-1961 tarihleri arasında yürütülen beş rauntluk tarife müzakereleri, AET'nin kendi ortak gümrük tarifelerini dünyaya sunduğu, 1960-1961 yıllarında yapılan Dillon Raundu ile neticelenmiştir. Geçen bu süre zarfında, ortalama tarife oranı %40'tan, %20 civarlarına kadar indirilmiştir. Tüm bunlarla birlikte 1958'de AET'nin kurulması, ABD'nin yeni müzakere için baskı yapmasına neden olmuş ve bu baskılar neticesinde Kennedy Raundu gerçekleştirilmiştir. 1963-1967 yılları arasında süren bu rauntta tarifeler ortalama %33 ila %39 oranlarında indirilmiş ve GATT içerisine tarım ürünlerinin de dâhil edilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Görüşmelerin olumlu geçmiş olmasına rağmen tarife dışı engeller giderek yaygınlık göstermeye başlamıştır. ABD bu engellerin kaldırılması amacıyla tekrar yeni bir müzakere çağrısında bulunmuştur. Bretton Woods sisteminin çöküşü ve ABD'deki korumacı görüşlerin artması, müzakerelerin ilerletilmesine karşı çıkan Avrupa'yı da ABD ile birlikte, GATT'nin 7. raundu olan 1974 Tokyo Raundu için anlaşmaya itmiştir. Toplam 5 yıl süren ve 1979'da sona eren rauntta, yapılan anlaşmalar sonucu tarifelerde sağlanan %27'lik indirimle birlikte ortalama tarife oranı %5'in altına düşürülmüştür. Yine bu rauntta, devlet ihaleleri, gümrük değerlendirmeleri, teşvikler, standartlar ve anti-damping gibi uygulamaları içeren tarife dışı engellemelere yönelik olarak toplam yedi anlaşmaya imza atılmıştır (Dinan, 2005: 493).

Bununla birlikte uluslararası müzakerelerde izlenen siyasetin iki düzeyli bir oyun olarak yürütüldüğü söylenebilir. Ulusal düzeyde, yerli gruplar hükümetlere baskı yoluyla kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Uluslararası düzeyde ise, ulusal hükümetler, dış kaynaklı gelişmelerin olumsuz sonuçlarını en aza indirmeye çalışırken, iç baskıları karşılamak için de hükümet olarak kendi yeteneklerini en üst düzeye çıkarmaya çalışmaktadır. Diğer bir anlatımla bu tür görüşmelerde aynı anda hem dünyanın geri kalanıyla hem de üye devletlerin hükümetleriyle müzakereler yürütülmektedir (Putnam, 1988: 434).

GATT müzakerelerinin sekizinci ve son raundu olan Uruguay Raundu, 1986'da başlatılmıştır. Bakanlar Konseyi nihai anlaşmayı ise 1993 yılında onaylamış ve nihai sözleşme 1994 yılının Nisan ayında Fas'ın Marakeş şehrinde imzalanmıştır. 28 bağımsız anlaşmadan meydana gelen Uruguay Raundu sonucunda karara bağlanan nihai sözleşmedeki temel hükümler ise aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır (Dinan, 2005: 494).

- Hizmet ticaretini serbestleştirecek kuralların çerçevesi
- Fikri mülkiyet hakkının korunması, tekstil ve giyim sektöründe iki taraflı kotaların kademeli olarak kaldırılması
- Kotaların yerini tarifelerin aldığı ve ihracat teşviklerinin kaldırıldığı tarım ürünleri ticaretine ilişkin kapsamlı anlaşma
- Ortalama tarife oranlarını yaklaşık yüzde 3'e düşüren bir tarife indirimi,
- Damping kurallarına ilişkin reformlar
- Gönüllü ihracat kısıtlamalarının engellenmesi
- Arbitraj usullerinin ve GATT kurallarının biçimlendirilmesi
- GATT'ın DTÖ'ye dönüştürülmesi.

GATT'ın temel amaçlarının ise şu sıralanması mümkündür (Şanlı, 2004:162).

- Ticari ve ekonomik alandaki ilişkilerin artırılması,
- Üye ülkelerin yaşam standartlarının yükseltilmesi,
- Tam istihdamın gerçekleştirilmesi,
- Dünyadaki üretim kaynaklarının etkin kullanımı

Hedeflenen bu amaçlara ek olarak anlaşmada belirtilmemiş olan temel düşünce uluslararası rekabet sisteminin kurulabilmesi için üye ülkelerin uyguladığı korumacı politikalarından uzaklaştırarak uluslararası ticaretin serbest hâle getirilmeye çalışılmasıdır (Şanlı, 2004: 162).

Özetle ticareti engelleyici uygulamaları kaldırmak ve gümrük oranlarını indirmek amacıyla 1947 Cenevre, 1949 Annency, 1951 Torguay, 1956 Cenevre, 1960-61 Dilon, 1964-67 Kennedy, 1978-79 Tokyo, 1986-94 Uruguay ve nihai olarak da 1995 MAI (Çok Taraflı Yatırım Anlaşması) görüşmeleri yapılmıştır. Yapılan bu görüşmeler arasında en önemlisi ise Uruguay görüşmeleridir. Uruguay Raundunda yapılan müzakereler sonucunda GATT'ın temelinde değişiklikler yapılmıştır (Minibaş, 1998: 28).

1986-1994 yılları arasında yapılmış olan GATT müzakereleri sonucunda alınan kararla 1 Ocak 1995 tarihinde WTO (Dünya Ticaret Örgütü) kurularak GATT'ın yerini almıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) hükümetler arasında yapılan ticaret anlaşmalarını

müzakere etmek, var olan anlaşmazlıkları çözmek ve ticaretin önünün açılması için gerekli çalışmaları yapmak amacıyla hayata geçirilmiştir.

Ülkeler ticari engellerle karşılaştıklarında DTÖ devreye girmekte ve bu engellerin kalkmasına yardımcı olarak yeni pazarların açılmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte tüketicinin korunması ve hastalıkların yayılması gibi durumlarda bu engellerin muhafazasında destek önlemleri de alabilmektedir. DTÖ’de müzakereler sonucu alınan kararlar bağlayıcı ve yaptırım gücüne sahip bulunmaktadır. Bu kararlar ayrıca uluslararası ticaretin de yasal zeminini oluşturmaktadır.

Bu bağlayıcı kararların amacı dünya ekonomisinin gelişmesi ve refahı için olduğunca özgür ve engelsiz ticaret akışının gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. Bu ayrıca bireylerin, şirketlerin ve hükümetlerin dünya çapında geçerli olan ticaret kurallarına ulaşmasında ve bilinmesinde etkin rol oynamaktadır. Böylece kuralların şeffaf olduğu bir güven ortamı da ortaya çıkmaktadır. Ticari ilişkiler genellikle çıkar çatışmalarını bünyesinde barındırmaktadır. DTÖ ile bu çatışmaları önlemek için yasal zemine dayalı prosedürler uygulamaya konulmaktadır. DTÖ uzlaştırma süreçlerinin arka planında yatan asıl amaç da budur (WTO, 20.02.2015, www.wto.org).

Ticari ya da sermaye hareketliliği bakımından küreselleşme makro ve mikro çapta ekonomik etkiler oluşturmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik tarafında dışa dönük ekonomi politikalarının DTÖ’nün de etkisiyle birlikte hükümetler tarafından tercih edilmeye başlaması serbest ticaretin hız kazanmasında etkili olmuştur. Bu çerçevede DTÖ faaliyetleri ticari ve finansal alanda serbestleşme hareketlerine katkı sağlamış olmaktadır (Çatalbaş, 2014: 144).

Ticari açıklığın başarısı, dayalı olduğu çok taraflı anlaşmaların yeteri kadar basit bir yapıya ve büyük ölçüde de ticari bir sağduyuya sahip olmasından geçmektedir. II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan dünya ticaretindeki gelişmeler ve büyüme deneyimi bu durumu kanıtlarla desteklemektedir. Sanayi ürünlerinde gidilen tarife indirimleri ve bu indirim oranlarının günümüzde geçmişe kıyasla daha yüksek olması ticaretin ve büyümenin artmasında etkili olmuştur. Nitekim savaştan sonraki 25 yıl boyunca nispeten düşük ticari engellerin bir sonucu olarak dünya ekonomisi yılda ortalama %5 oranında büyüme gösterebilmiştir. Anlaşmaların oluşturduğu ivmeler ile birlikte ticaretin hız kazanmaya başlaması bu oranın artışına yardımcı olmuş, dünya ekonomisinin yıllık büyüme oranı ortalama olarak %8’e yükselmiştir.

Bu veriler serbest ticaret ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Liberal ticaret politikaları mal ve hizmetlerin sınırsız akışına izin verdiğinden rekabet keskinleşmekte bu da yenilikçilik ve başarı artışını beraberinde getirmektedir. Bu şekilde bir ürünün en iyi tasarım ve en uygun fiyata üretilmesinin önü açılmaktadır. Bununla birlikte ticarete başarı statik değildir. Daha yeni teknolojiler, daha ucuz ve iyi üretimi mümkün kılan piyasa değişiklikleri ürünlerde rekabet yeteneğinin el değiştirmesine neden olabilmektedir. Bu yüzden üreticilerin kendilerini yenilemeleri ve mevcut alanlarında yeni hizmetlerde bulunmaları ya da farklı alanlarda üretimlerini genişletmeleri gerekebilmektedir.

Aynı zamanda tecrübe ve rekabet unsurları da ülkeler arasında geçiş yapabilmektedir. Bunun en büyük etkisi bir ülkenin elinde bulunduğu kendine has (doğal kaynaklar ve düşük işçilik maliyetleri gibi) özellikleri sayesinde üstün bir konumdayken zamanla küresel ekonomideki gelişmeler sonucu bu rekabet gücünü kaybetme tehlikesidir. Ancak açık ekonomi sayesinde rekabetçilik, mal ve hizmetler hareket ettirilebildiğinden karşı önlemlerin alınması da mümkün olmaktadır.

Rekabeti ithalata karşı koyarak savuşturma amacıyla uygulanan önlemler hükümet politikaları içerisinde her zaman kendine yer bulmaktadır. Politika yapıcılara

korumacılık yapılması yönündeki baskıların sonuç bulması çoğu zaman politikacıların siyasi kazançlar sağlama amacı doğrultusunda uygulanmaktadır. Böylece sübvansiyon, karmaşık bürokrasi uygulamaları vb. şekillerde ticari engeller ortaya çıkartılabilmektedir. Korumacılık eninde sonunda modası geçmiş ürünlerle karşı karşıya kalan tüketicileri ve verimsiz üreticilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. En sonunda da tüm korumacılığa ve sübvansiyonlara rağmen üreticilerin piyasadan silinmeyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Korumacı politika uygulayan ülkelerin artması dünya ekonomisinde aktivite düşüklüğü riskini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda hükümetlerin, DTÖ ile müzakere katılmalarının diğer bir nedeni de korumacılığın kendi bünyesinde bulundurduğu ekonomik sürüklenmelerin önüne geçilmek istenmesidir (Weiler vd., 2011: 20-21).

DTÖ bu kapsamda birçok anlaşmayı bünyesinde barındırmaktadır. Tarım ürünleri, Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları, Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması DTÖ kapsamında bulunmaktadır. Daha önce anlaşma kapsamında olmayan ve Tokyo Raunt sonunda kabul edilen ve uyulması ihtiyari olan sübvansiyonlar, Telafi Edici Vergiler (tedbirler), Ticaretle Teknik Engeller, İthal Lisansları Prosedürü, Devlet Alımları, Gümrük Değerleme ve Anti-Damping kodları (anlaşmaları) gibi konular da DTÖ kapsamına dâhil edilmiş ve üye ülkelere bunlara uyma zorunluluğu getirilmiştir. DTÖ ve GATT arasındaki farktan bahsedilecek olursa birbirinin devamı olarak görülse de aslında daha farklı bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Bu farklar kısaca şu şekilde özetlenebilir (GİB, 2009: 7-8):

- GATT, herhangi bir kurumsal yapısı bulunmayan ve kuruluş amacı 1940 yılında Uluslararası Ticaret Örgütü'nün kurulması ve bunu amaçlayan kuralları bünyesinde barındıran çok taraflı bir anlaşmadır.
- GATT, geçici bir süre olarak kurulmuş ve 40 yıllık bir faaliyet süresinden sonra anlaşmaya taraf olan ülkeler bu kurumu sürekli bir anlaşmaya çevirmek istemişlerdir. DTÖ taahhütleri ise bu anlamda sürekli geçerliliği olan bir karakter taşımaktadır.
- GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken, DTÖ mal ticaretine ek olarak hizmet ticareti ve ticari nitelikteki fikri mülkiyet haklarını da bünyesinde barındırmaktadır.
- GATT anlaşması çok taraflı bir araçken ilerleyen dönemlerde özellikle 1980'li yıllarda pek çok yeni anlaşma ilave edilerek selektif; yani seçmeli bir hâle bürünmüştür. DTÖ ise bu durumdan tamamen farklı olarak bünyesinde barındırdığı anlaşmaların neredeyse tamamı çok taraflıdır ve geçerli olan taahhütler örgüte üye olan tüm ülkeleri bağlamaktadır.
- DTÖ ayrıca GATT'a nazaran anlaşmazlıkların çözümünde daha aktif ve hızlı çalışan bir mekanizmaya sahiptir.

Genel anlamda tüm bu anlaşmalar bütününün özünde ekonomik küreselleşme düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünceyle üretimin, ticaretin ve sermaye hareketlerinin önündeki tüm engellerin kaldırılarak serbest hâle getirilmesiyle tüm ulus ekonomilerinin tek bir pazar haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Küreselleşme sürecinin günümüzdeki görüntüsü aslında bu örgütün bilinçli ve planlı bir mekanizma çerçevesinde 50 yılı aşkın süredir işleyen sistemli bir çabanın ürünüdür.

Bunlarla birlikte rekabet kurallarının aktif olarak uygulandığı ve tam anlamıyla serbestleşmiş bir dünya ekonomisinden bahsedilmesi aslında realiteyi pek ifade etmemektedir. Güçlü ekonomilere sahip çoğu ülke imzalanan kuralları bir tarafından

gevşetmenin ve “gri alan” olarak ifade edilen ne yasak ne de kabul edilen önlemleri kullanabilmektedir. Bu şekilde ticaret üzerindeki engellerden kendilerini tamamen arındırmaktan uzak bir tavır sergileyebilmektedirler (Mermod, 2010: 343).

DTÖ günümüzde uluslararası arenada bu yapısıyla küreselleşmenin en belirgin aktörüdür. 2014 Haziran itibarıyla örgütün üye sayısı 160 ülkeye, son olarak ise 2016 yılında 164’e ulaşmıştır (WTO, 10.10.2017, www.wto.org).

Küreselleşme kapsamında yürütülen ve büyük bir öneme sahip olan ticaret anlaşması ise Avrupa Birliği ve ABD arasında müzakereleri devam eden “Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)” dir. TTIP’nin ana hedefi Atlantik’in her iki yakasında yapılacak olan anlaşmayla birlikte ticaret üzerindeki kısıtlayıcı engelleri kaldırmaktır. Bu anlaşma engellerin kaldırılması yanında, sosyal standartlar ve çalışma hakları, gıda güvenlik kuralları, toksik kimyasalların kullanımı ile ilgili düzenlemeler, dijital gizlilik yasaları ve yeni bankacılık önlemleri ve çevresel düzenlemeler gibi birçok alanı da içerisinde barındıran bir kapsama sahip bulunmaktadır (EC.EUROPA, 25.03.2015, www.ec.europa.eu).

2013 yazından bu yana başlayan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması müzakereleri hâlâ devam etmektedir. Ayrıca bu müzakerelerde Hizmet Ticareti Genel Anlaşması’nın (GATS) yerini alacak, DTÖ üyesi ülkelerin içinde olduğu bir dizi düzenlemeyi de içeren Hizmetlerin Ticareti Anlaşması (TiSa) için de görüşmeler yapılmaktadır.

Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması (TTIP) ve Hizmetlerin Ticareti Anlaşması’yla (TiSa) birlikte dünyanın ticaretteki ağırlığının değişeceğine kesin gözüyle bakılmaktadır. Bununla birlikte ABD ve AB arasında bu anlaşma ile birlikte bu ülkelerin daha fazla istihdama ve GSMH’ye kavuşma durumu varken dünyanın geri kalanı açısından dezavantajlı durumların yaşanmasına da neden olabileceği küreselleşme uzmanları tarafından dile getirilmektedir (DW, 25.03.2015, www.dw.de).

Bu durum Türkiye açısından değerlendirildiğinde anlaşmaların gerçekleşmesi durumunda ortaya asimetrik bir rekabet ortamı çıkacaktır. AB ile olan gümrük birliği anlaşması gereği Türkiye, TTIP düzenlemelerini uygulayarak ülke pazarını ABD’ye açmak zorunda kalırken, ABD pazarında AB üyesi ülkelerin elde edeceği serbestlik imkânlarından faydalanamayacaktır. Bu kapsamda söz konusu asimetrik rekabet durumunun düzeltilmesi için bazı girişimlerde bulunmuştur. Olası anlaşma sonrası kazanım ve kayıpların hangi oranlarda gerçekleşeceği net olmamakla birlikte Türkiye’nin TTIP anlaşması dışında kalması gibi bir durumda AB ile olan Gümrük Birliği Antlaşması’ndan ayrılması olasılığı da dile getirilmeye başlanmıştır (DÜNYA, 25.03.2015, www.dunya.com).

1 Ocak 1996’dan itibaren Türkiye ile AB arasındaki gümrük vergileri sanayi malları için sıfırlanmış ve Türkiye birlik dışındaki diğer ülkelere AB’nin uygulamakta olduğu tarifeyi uygulamaya başlamıştır. Kısaca GB (Gümrük Birliği) Antlaşması kapsamında AB ile karşılıklı olarak ortak ticaret politikası uygulamasına geçilmiştir (AB, 10.06.2017, www.ab.gov.tr).

Türkiye AB’ye üye olmadığı hâlde dâhil olduğu gümrük birliği antlaşması yüzünden TTIP’den olumsuz etkilenme riski ile karşı karşıya kalmaktadır. TIPP imzalandığında ABD malları Türkiye pazarına gümrüksüz olarak giriş yapabilecekken bu avantajdan Türkiye yararlanamayacaktır. AB’nin imzalayacağı bir antlaşmada Türkiye’nin söz sahibi olmaması ekonomik açıdan büyük bir sorun oluşturmaktadır. AB’nin tek başına bir ülke ile bir antlaşma imzalaması Türkiye’nin de bu ülke ile benzer antlaşmayı ayrıca imzalamasını gerektirmektedir. Üçüncü ülkenin Türkiye ile

antlaşma imzalamak istemediği durumda ise bu Türkiye açısından ticareti saptırıcı etkilerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. AB bu tür antlaşmalara Türkiye maddesi eklemekle birlikte bunu üçüncü ülkenin inisiyatifine bırakmakta, üçüncü ülkenin ürünleri GB üzerinden Türkiye'ye gümrük olmadan girebilmektedir. Aslında bu sorun sadece TTIP kapsamında değil genel olarak taraf olunmayan ticaret antlaşmaları kapsamında Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca ABD ile Türkiye arasındaki var olan dış ticaret açığının olası TIPP antlaşması kabulünden sonra daha da artmasına sebebiyet verebilecektir. Ayrıca sadece ticaret değil, rekabet bakımından da Türkiye zorlu bir süreç ile karşı karşıya kalabilecektir (Kocamaz, 2015: 48).

ABD ve AB arasındaki ekonomi sirkülasyonu dünya ticaretinin yaklaşık %50'sini teşkil etmektedir. Bu anlaşma gerçekleştiğinde AB ve ABD için tarihlerindeki en kapsamlı ekonomik iş birliği de gerçekleşmiş olacaktır. Bununla birlikte AB veya ABD'nin ekonomik partnerleri olan ülkeler anlaşma sonrası doğrudan etkilenebilecektir. Bir anlamda uluslararası ekonomide tüm dengeleri yeniden şekillendirecek bir gelişme de bu şekilde gerçekleşmeye başlamıştır. TTIP ile eşzamanlı olarak başlayan Trans-Pasifik Ortaklık (TPP) süreci ve G20 çerçevesindeki Dünya ekonomisini düzenleyici olası uzlaşmalarla birlikte 21. yüzyılın ilk yarısında küresel ekonomik ortam büyük bir değişimle karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası güç dengeleri de bu şekilde yeni bir kimlik kazanma yönünde ilerlemeye ve yenilenmeye başlamıştır (Sevinç, 2014: 1).

Bununlar birlikte 2016 Başkanlık seçiminde ABD'nin yeni başkanı seçilen Donald Trump'ın uygulamaya koyduğu korumacı ekonomi politikası nedeniyle 2017'de TIPP anlaşması rafa kaldırılmıştır.

Özetle küreselleşme sürecinin oluşturduğu düzenin temelinde, işletmelerin dünya pazarlarında hiçbir engellemeye karşı karşıya kalmadan tek bir pazarda faaliyet gösterebilme çabası bulunmaktadır. Bu anlamda ülke yönetimlerinin gümrük duvarlarını daha geçişken hâle getirerek uygulamaları hayata geçirmeleri arzu edilmekte ve gelişmiş ülkeler tarafından yönlendirilen DTÖ gibi kimi kurumların oluşturmuş olduğu yeni ticaret düzenleri ülkelere empoze edilmeye çalışılmaktadır (Tağraf, 2002: 34).

3.3. Küreselleşme Alanları

Küreselleşme kavramı ilk etapta her ne kadar ekonomik küreselleşmeyi akla getiriyor olsa da etkisini farklı alanlarda da göstermektedir. Bu süreç içerisinde dünya ölçeğinde hızlı bir şekilde hareket eden değişim rüzgarları her alanda olduğu gibi kültürel ve siyasal yapılarda da köklü değişimleri beraberinde getirerek bu olguların coğrafyalar arasında etkileşim içerisine girmesine neden olmaktadır. Küreselleşme alanlarının üç ana başlık altında incelenmesi mümkündür.

3.3.1. Sosyo-Kültürel Küreselleşme

Küreselleşme görünürdeki etkileri bakımından ele alındığında büyük oranda ekonomik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı küreselleşmenin dar manada tanımı finans piyasalarının etkinliği şeklinde olmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme, ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel dokuları da içeren bir kavramdır.

Toplumların sahip oldukları kendine has tecrübeler ve sahip oldukları bilgiler birer kültür unsurudur. Bir milletin hayat tarzı olarak tarif edebileceğimiz kültür olgusu

ile küreselleşme kavramı karşılıklı olarak etkileşim içerisindedir. Küreselleşme büyük değişiklikler ve dönüşümlerle kültür olgusunu etkilerken kültür olgusu da bu dönüşümlerin gerçekleşmesinde direkt olarak rol oynamaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 152-153).

Küreselleşmenin etkilerinin yoğun olarak yaşandığı günümüzde dünyada saf olarak nitelendirilebilecek bir kültürden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Hayat tarzları, semboller ve davranış biçimleri tüm kültürlerde iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin McDonalds'laşma kalıbı bu çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Bu kalıp, küresel ideolojinin veya Amerikan yaşam tarzının tek yönlü olarak dünyaya yayılmasını ifade etmektedir (Soydan, 2012: 21).

Kültürel küreselleşme beraberinde tüketimin de küresel hâle gelmesine neden olmuştur. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve kitle iletişim araçları sayesinde insanlar farkında bile olmadan farklı kültürlerle ait objeleri, standartları ve yaşam tarzlarını benimser hâle gelmişlerdir. Yine bu duruma; giyinme şekillerinde, izlenen filmlerde, dinlenen müziklerde, tüketim alanlarında yaşanan değişmelerde hatta aynı dilin konuşulmaya başlanması gibi ortaya çıkan genelleşmenin örnek verilmesi mümkündür.

3.3.2. Siyaset ve Yönetim Alanında Küreselleşme

Siyasal küreselleşme her zaman olmasa da genellikle; farklı fikir ve kültürel uygulamaların, liberal siyasi ideolojilerin, düzenleyici kurumların, kurumsal formlarının uluslararası alanda yayılması ve genişlemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Manning, 1999: 138).

Küreselleşme süreci beraberinde devlet, toplum ve birey ilişkilerinin yeniden tanımlanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca devletin etkin ve sınırlı bir yapıya bürünmesinin gerektiği konusunda fikirlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aktel, 2001: 1999).

Devletin küçültülmesi, yerel yönetimlere daha çok yetki verilmesi, yerinden yönetim ilkesinin benimsenmesi, temel özgürlük ve hakları dikkate alarak devletin temel kamusal hizmetleri yerine getirmesi gerektiği, sistemin şeffaf hâle getirilmesi, bireylerin devletten özerk alanlarının daha geniş tutulması ve kamu yönetiminin sadece topluma hizmette bulunmak için aracı bir kurum olduğu fikirleri küreselleşme süreciyle birlikte popüler hâle gelmiştir (Dursun, 1998: 158).

Bu süreç devletin gücünün ve bürokratik yapılanmasının sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur. 21. yüzyıl demokrasilerinde piyasa karar mekanizmalarının üzerinde çoğu zaman müdahaleci bir role sahip olan siyasi karar mekanizması ister istemez bu gelişmelere bağlı olarak daralma göstermeye başlamış ve devletin işlevleri tekrar gözden geçirilme sürecine girmiştir (Karaman, 1995: 44).

Ulus devlet anlayışında merkezîyetçi politikaların uygulanıyor olması bireysel inisiyatiflerin zayıf kalmasına ve her şeyin çözümünü devletten bekleyen bir anlayışın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle ihmal edilen yerel ve sivil inisiyatifleri geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılmakta, siyasette ve yönetimde bireylerin, sivil toplum kuruluşlarının ve yerel yönetimlerin öne çıkmaya başladığı bir süreç bütün ağırlığını hissettirmektedir (Eryılmaz, 1996: 72).

Bu gelişmeler ulus-devleti ortadan kaldırma süreci gibi görünse de aslında küreselleşmeye ayak uydurulabilmesi için gerekli olan değişimlere uğrama sürecidir. Küresel ilişkiler içerisinde bulunan toplumların bu ilişkileri devlet aracılığı olmadan

gerçekleştirmesi mümkün değildir. Ayrıca insani ilişkilerin önemli bir kısmı küreselleşmiş ise o ilişkilerin ortaya çıkartacağı sonuçların da küresel ölçekte ele alınması gerekmektedir. Günümüzde terör, salgın hastalıklar, insan ticareti, çevre kirliliği, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı gibi küresel düzeyde etkinlikleri devam eden sorunlar bulunmaktadır. Demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar artık ulusal sınırları aşmış durumdadır. Bu sorunların çözülmesinde tüm ulusların kabul edecekleri küresel kurallara göre hareket edilerek bu çerçevede içerisindedir siyaset yapılması gerekmektedir (Aydın, 2002: 20).

Görüldüğü gibi devletler insanı dünyaya karşı temsil etmekten çok, karmaşık bir dünya sistemini insanlara dayatmaya çalışıyormuş görüntüsü çizmektedir. Kısaca liberalizasyon, özelleştirme ve yapısal uyum politikaları tüm devletleri her alanda etkilemektedir (Harris, 1995: 32).

3.3.3. Ekonomik Küreselleşme

Küreselleşmenin evriminde, ekonomik, kültürel ve sosyal alanların tamamı etkileşim içerisinde bulunuyor olsa da özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından bu evrimde daha çok ekonomik kısım ön planda tutulmuştur. 1980'lerden itibaren sermaye sahipleri ve yatırımcılar tarafından kâr maksimizasyonu en önemli hedef hâline gelmeye başlamıştır. Kâr maksimizasyonu odaklı üretimin dünya ölçeğinde yaygınlaştırılması amacı güden dışa açılma ve serbestleşme hareketleri de küreselleşmenin siyasi ve kültürel boyutunu geri plana itmiştir. Piyasa ekonomisinin gelişmesiyle birlikte dünya çapında ticari organizasyonların oluşumları hız kazanmış, ticaretin serbestleşmesi ile çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinde ise artışlar görülmeye başlanmıştır (Aktel, 2001: 196-197).

Ekonomik faaliyetler ele alındığında dünyada yaşanan en önemli gelişmenin ulusal ekonomiler arasında artış gösteren entegrasyon hareketlerinin olduğu görülmektedir. Uluslararası şirketlerin artış göstermesiyle birlikte daha fazla malî ve beşerî sermayenin sınır dışına çıkmaya başlaması, ulusal malî piyasalar arasındaki bağları daha güçlü ve birbirine bağımlı hâle getirmeye başlamıştır. Hükümetlerin, özellikle yabancı şirketlere daha önce kapalı olan kapılarını açması, tarife engellerinin düşürülmesi ve teşviklerin sağlanması bölgesel entegrasyon hareketlerine olan eğilimlerinin hız kazanmasında etkili olmuştur. Finansal akımların da buna paralel olarak genişlemesiyle birlikte ekonomi alanında dünya çapında büyük değişimler yaşanmıştır (World Investment Report, 1993: 113).

Ekonominin küreselleşmesiyle birlikte, sermaye hareketlerinin neredeyse tamamen kuralsızlaştırılması, bilişim ve iletişim teknolojilerinin hızlı gelişim göstermesi, ticari yapının köklü şekilde yeniden dizaynı gibi gelişmeler yaşanmış ve tüm bunlar ulusal ekonomilerin sınırları arasında geçişken ve akıcı bir hal almıştır (Gallino, 2007: 28).

20. yüzyılda iyice kendini gösteren ekonomik küreselleşme dalgasının karakteristik özelliklerinin, bir anlamda da nedenlerinin birkaç şekilde açıklanması mümkündür.

İlk olarak, günümüzün ekonomik küreselleşmesi bilgi-işlem ve özellikle bilgi teknolojilerine uyarlanabilen bir yapıya sahip olmasıdır. Bütünleşmiş mal ve hizmet piyasaları, kullanımı kolaylaşan teknolojik yenilikler sayesinde uluslararası ilişkilerin güçlenmesinde etkili olmuştur.

Ekonominin küreselleşmesi dünya çapında uluslararası ilişkilerde ortaya konulan davranışlarda yeni öznelerin oluşmasına da neden olmuştur. Devletlerin olduğu kadar

şirketler, çok uluslu şirketler ve uluslararası bankalar bu sistemde daha çok role sahip olmaya başlamışlardır. Üretim, yatırım ve pazarlama ağları sayesinde şirketler giderek daha büyük işlem hacimlerine sahip olmaya başlamışlardır. Bazı istatistik bilgilere göre dünyada ürünlerin %40'ı çok uluslu şirketler tarafından üretilmekte ve yine ticaretin %70-80'i de bunlar tarafından yapılmaktadır. Çok uluslu şirketlerin küresel düzeydeki işlem ve operasyonlarının ne kadar büyük çapta gerçekleşmeye başladığı bu istatistikle ortaya konulmaktadır (Enfu, 2007)

Küreselleşmenin diğer bir karakteristik özelliği piyasa sistemiyle ilgili olan boyutudur. Ekonomik küreselleşmeyle birlikte piyasa ekonomisi sistemi içerisinde ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler daha çok yakınlaşmaya başlamıştır. Sadece mal ticareti üzerinde sınırlı kalmayan bu genişleme; dış yatırımlar, hizmet ticareti, bilim ve teknoloji ticareti, enformasyon, personel hareketleri ve uluslararası turizm gibi alanlarda da büyük ölçekte gelişim göstermiştir. Bu hızlı gelişim dünya ülkeleri arasında yakın ilişkinin doğmasına ve her anlamda bu ülkelerin küresel bir sisteme entegre olmasına neden olmuştur.

Kapitalist gelişmiş ülkelerin küresel ekonomi üzerindeki etkileri değinilmesi gereken diğer bir konudur. Batılı gelişmiş ülkeler ellerindeki yüksek rekabet ve sermaye kartlarını kullanarak uluslararası ilişkilerde tekeli ve süper güçler olarak kendi üretim model ve biçimlerini dünyadaki tüm ülkelere empoze etmeye çalışmaktadırlar. Örneğin bunu gerçekleştirmekte en başarılı olan ve tek süper güç olarak nitelendirilebileceğimiz ABD, bu şekilde kendi kurumsal sistemini dünyaya yaymaya çalışmıştır.

Son olarak günümüz ekonomik küreselleşmenin bölgesel ekonomik birleşmeler ve buna benzer blokların oluşması ile ortaya çıktığının söylenmesi mümkündür. Günümüzde bu blokların sayısı da artmış durumdadır. Blok sayılarında yaşanan artışa paralel olarak bu örgütler içerisinde yapılan ticaret büyüklüğü de etkilenmiştir (Enfu, 2007).

Ekonomik küreselleşme, uzun dönemlerden beri devam etmekte olan ve son zamanlarda ise ivme kazanmakla birlikte boyutları sürekli olarak genişleme gösteren bir kavramdır. Bir ülkenin diğer ülkelerle ve buna bağlı olarak bu ülkelerde üretim yapmakta olan firmalarla olan ilişkileri gün be gün yoğunluk kazanarak ilerlemektedir. Sermaye, işgücü, toprak ve girişimcilik faktörlerinde siyasi sınırların ortadan kalkması küresel ilişkiler ağında üretime de katkı sağlamaktadır. Ekonomik küreselleşme; *ticaret, finans, üretim, işgücü ve teknolojinin küreselleşmesi* olmak üzere toplam beş alt süreçten oluşmaktadır (Günsoy, 2013: 162).

3.3.3.1. Ticaretin Küreselleşmesi

Ülkelerin dış ticarete uyguladıkları engellerinin kaldırılması, ulusal ekonomilerin birbirine entegre edilerek dünyanın tamamen tek pazar haline getirilmek istenmesi ticari küreselleşme olarak kabul edilmektedir (Stiglitz, 2003: 9).

Ticari küreselleşmenin başlamasıyla birlikte ekonomik küreselleşme de başlamıştır. Ticaretteki küreselleşme gerek üretim gerekse finansal küreselleşmeden daha evvel başlayan bir süreç olup yaygın olarak 1947 yılında kurulan GATT çerçevesinde ticaretin önündeki engellerin kaldırılmaya başlanmasıyla birlikte hız ve yaygınlık kazanmıştır (Şiriner, 2008: 12).

Küreselleşme her alanda olduğu gibi ticaret alanında da bir ivme kazanmış ve dünyayı etkisi altına almıştır. Ortaya çıkan yeni ekonomik düzenle birlikte ülkelerin kendilerini dışa açarak ülkelerarası ilişkileri arttırmaları ve küresel ekonomiye entegre olmalarının önü açılmıştır.

3.3.3.2. Finansın Küreselleşmesi

Finansal alanda yaşanan küreselleşme modern küreselleşme sürecinin en kayda değer göstergelerinden biridir. 19. yüzyılın ilk çeyreği ve I. Dünya Savaşı'nın başlangıcı arasında geçen süreçte Avrupa para piyasalarının uluslararası bir mekanizma haline dönüşmesiyle birlikte bu sürecin başladığı söylenebilir (Şiriner, 2008: 13).

Küreselleşmenin ana parçalarından biri olan finansal küreselleşme, uluslararası finans piyasalarının çeşitli kontrol mekanizmalarından ve engellerden arındırılarak dünyaya açılmasını ifade etmektedir. Bunun gerçekleşmesinde gereken ön koşullar ise; piyasaların konvertibiliteye kavuşması, sermaye akışlarının gerçekleşmesi, yatırım fonları ile yatırım ortaklıkları gibi kurumsal yatırımların piyasalardaki rollerinin artması ve kurların dalgalanmaya bırakılmasıdır (Cihan, 2005: 5).

Finansal liberalizasyon daha çok gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerin finansal faaliyetlerini kendi piyasalarına çekmek amacıyla bankacılık ve finans sistemleri üzerinde bulunan engellemeleri kaldırdığı ya da azalttığı deregülasyon uygulamaları olarak da tanımlanmaktadır (Durusoy, 2000: 371).

Diğer bir tanıma göre finansal liberalizasyon mali piyasalarda arz ve talep üzerindeki kontrollerin kaldırılması veya hafif hâle getirilmesi amacıyla yapılan para ve maliye politikalarının bütünüdür. Genel bir anlatımla finansal küreselleşme, dünya ekonomilerinin sınır ötesi temaslarını, özellikle de uluslararası sermaye transferlerinde ortaya çıkan gelişmeleri kapsamaktadır (Şiriner, 2008: 18).

3.3.3.3. Üretimin Küreselleşmesi

Adam Smith (1776), üretim yapılmasının tek amacının tüketim olduğunu ve bunu ispat etmenin de saçmalık olduğunu ifade ederken kapitalist üretimin tek hedefinin insan ihtiyaçlarını karşılaması için yapılmadığını, bunun sadece sermaye birikiminin sürdürülebilmesi amacıyla kâr elde etmeye sürekli olarak duyulan açlıktan ileri geldiğini ifade etmiştir. Bu düşüncenin temelinde yatan ana fikirse üretimin bir şekilde küresel hâle getirilmek istenmesidir. Çünkü üretim süreci sermaye birikimi önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu engelin kaldırılması için üretim maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla sürekli olarak yenilikler yapılması, ucuz hammadde sağlanması ve iş gücü maliyetlerinin aşağı çekilmesi gerekmektedir (Filho ve Johnston, 2007: 98).

Bu düşüncenin temel belirleyicilerinden biri de kâr maksimizasyonudur. Bunun gerçekleşmesi için dünya tek bir pazar hâline getirilmek ve hammadde kaynağı hâline dönüştürülmek istenmektedir. Çok uluslu şirketlerin buna ulaşmasına zemin hazırlayan ana faktör ise teknolojik yeniliklerdir. Bu yüzden de ekonomik küreselleşmenin alt başlıklarından biri olan üretimin küreselleşmesi, ticaret ve finansal küreselleşmeden sonra gerçekleşmiştir (Şiriner, 2008: 13).

Kapitalizmin küreselleşmesine katkıda bulunan en önemli faktör ulusal sınırların dışına taşan aşırı birikimin gücü olmuştur. II. Dünya Savaşından sonra hız kazanan bu güç ilerleyen zamanlarda daha da artış göstermiştir. Her fiyat düzeyinde istikrarlı bir genişlemeye ihtiyaç duyan “kâr birikimi” kapitalizmin yaşam kaynağı ve dinamik bir kapitalizmin devamlılığını sağlayan amaç olmuştur.

Küresel pazarla birlikte ucuz işgücü ve sınırsız üretim olanakları arayışı çok uluslu şirketleri “küresele gitmeye” itmiştir. Küresel tüketim dünyanın her yerinde aynı malı aynı anda alabilen tüketicilerle gelişim göstermiştir. Bu gelişme ise bireysel şirketlerin ötesinde birleşik araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan ölçek ekonomilerinin de çıkmasına neden olmuştur. Bu faaliyetler sonuç olarak yüksek kârlar

elde edilmesini ve hem küreselleşen şirketler hem de onları destekleyen vatandaşlar tarafından ekonomik olarak önemli bir iyileşmenin gerçekleşmesini sağlamıştır. Küresel üretimle birlikte maliyetlerde düşmeye başlamıştır. Ulusal düzeyde yapılmaya başlanan üretim neticesinde mali sermayenin küreselleşme süreci de hızlanmış ve üreticiler ihtiyaç duydukları üretim faktörlerine dünyanın herhangi bir yerinden istediği zaman ulaşabileceği küresel bir kaynağa kavuşmuştur. Buna bağlı olarak mali sermayenin küreselleşmesi ile bir ürünün herhangi bir yerdeki kaynakları kullanarak, herhangi bir yerdeki firma tarafından, herhangi bir yerde satılmak üzere herhangi bir yerde üretilebilmesi de mümkün hâle gelmiştir. Özetle farklı ülkelerin farklı üretim etkinliklerine ev sahipliği yaptığı, ucuz iş gücü ile ucuz hammadde imkânlarının sunulduğu ve küresel çapta üretime bağlantılı tüm toplumsal ve dışsal maliyetleri massettiği bir “küresel fabrika” oluşumu bu şekilde gerçekleşmiş olmaktadır (Farazmand, 1999: 510).

Bu gelişmelerin etkisiyle 1980’li yıllardan itibaren küresel ticaret hacminde büyük artışlar kaydedilmeye başlanmıştır. Bundan daha önemlisi de küreselleşmeyle birlikte uluslararası ticaretin niteliksel yapısını değiştiren “üretimin bölünmesi” gerçekleşmiştir. Üretim bu sayede farklı aşamalarda yapılabilmekte ve her aşamada ürünün daha ucuza üretilebileceği yerlerde imal edilip en sonunda montaj aşamasına geçilerek nihai ürün elde edilmektedir. Bu ayrıca ara malları ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüklerden daha çok mutlak üstünlükler temelinde bir artışın varlığından bahsedilmesini de mümkün kılmaktadır (Milberg, 2004: 1).

3.3.3.4. İşgücünün Küreselleşmesi

Uluslararası düzeyde sermaye hareketlerinin hızlanması, işgücü, mal ve hizmet üretiminin sınırlar ötesinde gelişme göstermesine neden olmuştur. Sermayenin uluslararası arenada kendine yön vermesinin önündeki önemli nedenlerden biri iş gücü maliyetlerinin düşürülmesi düşüncesidir (Gerşil, 2004: 152).

Buna paralel olarak çalışma hayatı da küreselleşme süreci içerisine girmiştir. Hareketlenen sermayenin işgücü karşısında güç kazanması üretimin coğrafi alana yayılmasına neden olmakta ve emek kullanımında üreticilere en verimli emeği bulmasında küresel olanaklardan yararlanma fırsatını vermektedir. Sermaye hareketlerinin en önemli sebebi iş gücü maliyetlerinin azaltılmak istenmesidir. Uluslararası şirketler küresel, büyük işletmeler ise ulusal çapta faaliyetlerini parçalara ayırarak üretimlerinin bir kısmını ucuz emeğin bulunduğu ülkelere ya da ülke içindeki alt işverenlere aktarmaktadırlar. Günümüzde küresel sermaye rekabette geride kalmamak amacıyla işgücü maliyetlerini aşağı çekme gibi kendisi açısından haklı görünen bir gerekçe ile hem doğal kaynakları hem de küresel çapta işgücünü yönlendirmektedir. Böylece sermaye küresel çapta bir işgücünün de kurallarını koyan işlerliğe sahip hâle gelmiştir. Bu anlamda coğrafi açıdan olmasa bile emek sunumu ve çalışma koşulları kapsamında işgücü de küreselleşme sürecine girmiştir (Erdoğan, 1999: 114)

3.3.3.5. Teknolojinin Küreselleşmesi

1980’lerden bu yana tüm dünyanın ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda birbirine daha bağımlı olmaya başladığı bir süreç başlamıştır. Bu süreç ağırlıklı olarak serbestleşme ve teknoloji faktörleri tarafından etkilenmiştir. Yeni teknolojilerin ortaya çıkması küreselleşmenin de etkinliği açısından önemli bir itici güç

olarak kendini göstermiştir. Bu ayrıca tüketicilerin ihtiyaç ve tercihlerinin dünya çapında homojen hâle gelmesinde ve ürünlerin, ürünlerin üretiminin ve ticaretin de belli bir standarta oturmasında rol oynamıştır (Reddy, 2009: 1).

Bu dönüşüm ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle birlikte ulaşım imkanlarının kolaylaşması dünya arenasını küçültürken diğer bir taraftan da parçalanmalar ve farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme ile teknoloji arasındaki yakın ilişki ileri teknoloji üreten ve geliştiren ülkeler için ilerlemeyi ve gelişmeyi desteklerken diğer ülkeleri ise teknoloji ithal eden ve teknoloji sahibi ülkelere bağımlı hâle getirmiştir. Bu yönüyle eleştirileri üzerine çeken küreselleşme kavramı gelişmiş ülkelerin lehine işleyiş göstermekte, teknolojiye sahip olmayan ülkeler ile arada gelir dağılımı ve bilgi sahipliği anlamında derin uçurumların oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bununla birlikte teknolojik ilerlemeler zaman ve üretim bakımından birçok kalemde maliyetlerin düşmesine, bilgiye erişimin ve paylaşımının da hızlanmasına olanak sağlamaktadır (Saritaş, 2009: 400-405).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği bu dönüşüm sonucunda teknolojinin nitelik değiştirmesi, bilgisayar ağlarının genişlemesi, üretkenliğin artış göstermesi, üretimde insan emeğinin yerine bilgisayar destekli makinelerin geçmesi, insan emeğinin entelektüel derecesinin gelişmesi, yeni üretim alanlarının ortaya çıkması ve endüstriyel üretimin yerini hizmet sektörü ile bilgisayar teknolojilerine bağlı üretime bırakması gibi gelişmeler ortaya çıkmıştır. Kısaca bu gelişmeler endüstri toplumu devrinin kapanmasına, yerine iletişim ve bilgi teknolojilerine dayalı bir bilgi toplumunun geçmesinde etkili olmuştur (Yalınpala, 2002: 288).

Tüm bunlarla birlikte küreselleşmenin getirmiş olduğu yoğun rekabet ortamı özel sektörü olduğu kadar kamu sektörünü de etkilemiştir. Böyle bir ortamda ayakta kalabilmek için çağın gerektirdiği şekilde karşılaşılan fırsatları değerlendirmek ve bilgi teknolojilerinin sağlamış olduğu lojistik faydalardan destek alınmasını gerektirmektedir. Bilgi teknolojilerinin bu şekilde şirket bünyelerine empoze edilerek kullanılması başarının ve dinamizmin de bir anahtarı hâle gelmiştir.

Bilgi alanında yaşanan küreselleşme kendini denetim alanlarında, hiyerarşide ve yönetim alanları gibi konularda meydana getirdiği değişimlerle de göstermektedir. Kamuda ise özellikle sürekli artış halinde olan veri tabanlarının derlenmesinde dikkatlerin bilginin yönetimi üzerine yoğunlaşmasına neden olduğu söylenebilir. Bu sebeple bilgi teknolojileri devlette yeni kurumların meydana gelmesine de neden olmuştur. Yönetim, bilgi departmanları ve telekomünikasyon ile ilgili ortaya çıkan yapılar bunların başında gelmektedir (Andersen ve Kraemer, 1994: 15).

Teknoloji üretim işletmeleri için küresel değerlere ulaşabilmenin en önemli koşullarından biridir. Küresel rekabet içerisinde faaliyette bulunabilmek için işletmelerin son teknolojik gelişmeleri takip etmesi ve bunları kullanmaları zorunlu hâle gelmektedir. Teknolojiler ise genellikle üretim safhasında daha düşük maliyet ve daha yüksek kaliteyi ifade ettiğinden bu durum üreticiler açısından hayati önem taşımaktadır (Kanet, 1998: 49).

3.3.3.6. Yönetimin Küreselleşmesi

Günümüzde iletişim-bilgi teknolojileri, sosyal alanlarda ve yönetim anlayışında yaşanan hızlı değişimler, evrensel boyuttaki ilke ve yapıları etkileyerek gelişimini devam ettirmektedir. Bu süreç gerek kamu kuruluşlarında gerekse özel sektörlerde örgütlenme ve hizmet anlayışının yeniden şekillendirilmesinde, teknolojinin ve insani boyutlarının gözden geçirilmesinde ve geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Özellikle

kamu hizmetlerinin verimli ve en etkin şekilde yerine getirilmesi için gerekli yöntem ve stratejilerin geliştirilmesi ve amaçlara uygun planların yapılmasını gerektirmektedir. Hızlı bir şekilde değişim gösteren dünyada bu değişimlere kamu kurumlarının uyum sağlayabilmesi için uzun vadeli planlara sahip olması ve bu yönde uygulanacak stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir (Özer, 2008: 22).

Küreselleşme süreci hantal hâldeki devlet yapısına meydan okuyarak devletin siyasal ve yönetim alanlarının yeniden yapılanmasında etkili olmaktadır. Bu süreç devletin rolünü yeniden tanımlamakta ve büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmaktadır (Cope vd., 1997: 444).

4. EKONOMİK BÜYÜME

4.1. Büyüme Kavramı

İktisadi büyüme, genel olarak ülkelerin gayri safi millî hâsılasındaki (GSMH) rakamsal değişimleri ortaya koyan bir gösterge olarak ifade edilmektedir. GSMH'deki rakamsal değişimlerin ne oranda olduğu kadar, bu değişimlerin kaynağını nelerin oluşturduğu da önem taşımaktadır. Bu değişimin kaynağını ülkeler arasındaki temel farklılıkların belirleyicisi konumunda olan mikro veya makro düzeydeki ekonomik ve yapısal göstergeler oluşturmaktadır. İktisadi büyüme kavramı daha çok büyümenin nedenleri, hangi etkenlerin büyüme üzerine etkili olduğu ve zaman içerisinde yüksek gelirli ülkeler ile düşük gelire sahip ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının azalıp azalmadığı üzerine odaklanmaktadır (Gömleksiz ve Alagöz, 2012:124).

Ekonomik gelişmenin ana sebepleri ve koşullarının neler olduğunun saptanması ile büyümenin var olan durumda kendisine nasıl bir yol çizeceği sorusu iktisadi büyümenin cevap aradığı iki temel soru durumundadır (Robbins, 1970: 1).

Ülkeler arasında uzun dönem iktisadi büyüme performansları bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bu büyüme performanslarındaki farklılıklar iktisadi büyümenin belirleyicileri tarafından açıklanmaya çalışılmaktadır. Yapılan uygulamalı çalışmalarda farklı ülke ya da ülke gurupları açısından büyümenin belirleyicileri araştırılmakta ve bu belirleyicilerin büyümeyle nasıl etkiledikleri ortaya konmaya çalışılmaktadır (Ağayev, 2010: 162).

Genel olarak bir ülkedeki ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinin şu şekilde sıralanması mümkündür (Todaro ve Smith, 2012: 71):

- Ülkenin sahip olduğu doğal faktörler
- Fiziksel zenginlik ve insan kaynaklarına yapılan yatırımlar
- Sermaye birikimine bağlı olarak nüfus artışıyla birlikte nitelikli işgücündeki oranı
- Ülkenin teknolojik gelişim durumu

Sermaye birikimi, gelecekte üretimi ve geliri arttırmak amacıyla yatırımda kullanılmak üzere elde edilen gelirin bir kısmının tasarruf edilmesidir. Yeni fabrikalar, makineler, donanımlar ve araç-gereçler bir ulusun fiziksel sermaye stokunu arttırmaktadır. Artan sermaye stoku ile birlikte üretim düzeyinin artırılmasına da olanak sağlanmış olmaktadır.

Nüfus artış oranlarının yükselmesi bir yandan iç pazarın genişlemesi sonucunu doğururken diğer taraftan da nitelikli işgücünün artmasına imkân sağlamaktadır. Nüfus artışını takiben işgücünde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi uyarma anlamında olumlu bir etken olarak kabul edilmekle birlikte emek arzında meydana gelen bu artışın ülke açısından ekonomik gelişmesini negatif mi yoksa pozitif mi etkileyeceği sürekli araştırma konusu olmuştur. Nüfus artışı ile emek arzına ilave edilen işgücünün verimli ya da verimsiz şekilde kullanılıp kullanılmayacağı ise var olan ekonomik sistemin ne kadar başarılı olduğuyla yakından bağlantılıdır.

Ekonomik büyümenin diğer bir kaynağı ve birçok görüşe göre en önemli olanı teknolojik gelişmedir. Teknolojik gelişme; *nötr*, *işgücü yoğun* ve *sermaye yoğun teknolojik* gelişme olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir (Berber, 2011: 21-23).

Nötr teknolojik gelişme girdi miktarında ve kombinasyonunda bir değişim olmaksızın daha yüksek seviyede çıktı elde edilmesidir. İş bölümüne gidilmesi gibi bazı

basit yenilikler sonucu üretimde meydana gelen artışlar bireylere daha yüksek tüketim olanakları sağlayabilmektedir. Üretim safhasında daha az emek kullanılırken daha fazla sermaye kullanıldığı durumlarda ise sermaye-yoğun teknolojik gelişme söz konusu olmaktadır. Modern makine ve donanımlarla yapılan üretimler sermaye-yoğun teknolojik gelişmeye örnek olarak verilebilir. Teknolojik gelişme üretim sürecinde daha az emek kullanılmasından dolayı “*emekten tasarruf edici teknolojik gelişme*” olarak da ifade edilmektedir.

Üretim sürecinde daha az sermaye yanında daha fazla emek kullanımı varsa bu emek-yoğun teknolojik gelişme olarak isimlendirilmektedir. Emek-yoğun üretim ayrıca daha fazla emek kullanılarak üretim yapılıyor olmasından dolayı *sermayeden tasarruf edici teknolojik gelişme* olarak da isimlendirilmektedir. Bununla birlikte teknolojik gelişme denildiğinde normal şartlarda üretim sürecinde daha fazla sermaye kullanımı akla gelmektedir. Zira dünyadaki teknolojik araştırmaların neredeyse tamamına yakını gelişmiş ülkeler tarafından yapılmakta ve bunların sermayeden değil işgücünden tasarruf edici gelişmeler üzerinde durduğu görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde (iş gücünün çok sermayenin az olduğu yerlerde) ise sermayeden edilen tasarruflar teknolojik gelişmelere aktarılmaktadır. Bunun nedenlerinin en başında emek-yoğun üretim yönteminin daha etkin bir şekilde kullanılmasıyla üretim maliyetlerinin aşağı çekilebileceği düşüncesidir. Bunun yanında az gelişmiş ülkeler açısından istihdam sorunu dikkate alındığında teknolojinin emek-yoğun tekniklerle kullanımı bir gelişim stratejisi uygulamasından çok bir zorunluluk durumundadır (Berber, 2011: 23).

Sermaye-yoğun teknikler birim başına daha çok sabit maliyet gerektirdiğinden ekonomik olabilmeleri; ancak daha büyük üretim ölçeğiyle devam edildiğinde mümkün olmaktadır. Ekonomik kalkınma gerçekleştikçe sermaye-yoğun teknolojiye geçilmiş ve teknolojik ilerlemelerle birlikte ekonomik kalkınma da hızlanmış olmaktadır. Teknolojinin emek-yoğun tekniklerden sermaye-yoğun tekniklere doğru gelişim gösterme süreci pazarların genişlemesine paralel olarak gerçekleşmektedir. Bu yüzden emek-yoğun teknolojiler daha çok gelişmemiş ve küçük ölçekli üretim için planlanan teknikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu üretim teknolojileri ayrıca istihdam kapsamında bakıldığında birbirlerinden büyük farklılıklara sahiptir. Örneğin; emek-yoğun teknolojinin kullanılıyor olması birim üretimi başına daha çok işçi anlamına gelmektedir. Bununla birlikte burada bahsi geçen fazlalık ise göreceli bir fazlalıktır. Sermaye-yoğun teknoloji daha büyük ölçekte iş gördüğünden dolayı birim üretimi başında daha az işçi çalışıyor olsa bile üretim miktarını arttırmasından dolayı mutlak olarak daha çok kişiye iş olanağı oluşturmaktadır. Ekonominin büyümesi ve potansiyeli istihdam açısından da önem arz etmektedir. Üretim sürecinde kullanılan tekniklerin günümüzde oluşturdukları istihdamın gelecekte de devam ettirilebilmesi açısından, bu tekniklerin yeni teknolojilerle desteklenmesi gerekmektedir. Sermaye-yoğun üretim teknikleri bu açıdan değerlendirildiğinde üstün bir konumda bulunmaktadır (Yılmaz, 1993: 22).

Büyüme ve gelişme kavramları her ne kadar yakın anlamlı olarak kullanılıyor olsa da bu kavramların kelime anlamlarına iktisat bilimi dışında da bakılması gerekmektedir. Çünkü söz konusu kavramlar evrensel nitelik taşımakla birlikte iktisat bu kavramları da başka kavramlar gibi kendisinden önce gelişmiş olan farklı bilimlerden esinlenerek içerisine almıştır.

Büyüme (growth) kökeni bakımından biyolojik bir kavramdır. Nicelik olarak uzama, genişleme ve çoğalma anlamlarını taşıırken nitelik olarak ise yükselme anlamına gelmektedir. Kelime kökü olarak büyüme boyut, hacim ve ağırlık anlamlarını bünyesinde barındırmaktadır. Gelişme (development) kavramı sözcük olarak “açılıp

ilerleme ve tamamlanma” anlamını taşımaktadır. Bir fikir, bir bilim, bir ideoloji gelişim gösterirken büyümede bu duruma katkıda bulunmaktadır. Yani büyüme daima ölçülebilirken gelişim nitelikle ilgili bir durumdur.

İktisat bilimi açısından ekonomik büyüme ve gelişme kavramları hakkında ileri sürülmüş olan üç temel görüş bulunmaktadır.

İlk görüş büyüme ve gelişmeyi reel birer kavram olarak görmekte ve büyümeyi “belirli göstergelerin mutlak değerindeki yönde artışlar” olarak tanımlamaktadır. Gelişme ise “aynı göstergelerden elde edilen sentetik¹ bir nicelikteki nispî artış” şeklinde ifade edilmektedir. Bu açıklamaya göre büyüme gösterge mahiyetinde küresel niceliklere ait bir olgudur. Bu göstergeler milli gelirle birlikte nüfus ya da sadece milli gelir değerlerini ifade etmektedir. Gelişme ise sentetik niceliklere ait bir kavramdır. Bu anlamda millî gelirin nüfusa olan oranının “sentetik bir nicelik değeri” olarak nitelendirilmesi mümkündür. Ekonomik büyüme denildiğinde de akla genellikle bir milletin ekonomik büyümesi anlaşılmaktadır. Bu anlayışa göre büyüme millî ekonomiyi temsil etğine inanılmakta olan iki göstergeye dayanılarak; “Büyüme bir milletin iki temel ögesinin, yani nüfus ile kullanılabilir kaynakların (örneğin millî hâsılanın) birlikte artmasıdır” şeklinde tanımlanmaktadır. Kısaca büyümenin varlığından söz edilebilmesi için, göstergelerin her ikisinde de artış olması gerektiği tanımda şart koşulmaktadır (Dura, 2012: 2).

İkinci görüşte ekonomik büyüme uluslararası bir gösterge olan GSMH ile ifade edilmektedir. Ekonomik gelişme ise GSMH/Nüfus oranı ile ölçülmektedir. Millî gelir ile nüfusun kaydettiği karşılıklı değişimlere paralel olarak kişi başına düşen gelir miktarı da değişmektedir. Bu görüşte gözlem alanı daha da genişletilmekte ve gelişme olgusu ile birlikte bu kavrama yakın olan diğer olgulara dikkat çekilmektedir. Ayrıca bu görüşte büyüme tanımlanırken GSMH’deki artış yeterli bulunurken nüfus artışı gerekli görülmemektedir. Büyüme ile ilgili son görüş Fransız iktisatçı François Perroux’a aittir. Yazara göre büyüme “belli bir boyut göstergesinin-millet için reel hasılanın-belirli bir dönem içerisindeki düzenli genişlemesi”dir. Görüş ekonomik büyümeyi kişi başına hâsıla, toplam hâsıla, nüfus ve sanayi üretimi gibi rakamsal değerler ve göstergelerle (ölçülebilir veya karmaşık veriler) ölçmektedir. Örneğin sanayi üretiminde yaşanan ilerleme ve büyüme bazı eski sistem üretimin gerilemesini ya da yok olmasına sebep olabilmektedir. Millî hâsılada yaşanan büyüme ekonomik ilişkilerde ve davranış şekillerinde değişimleri beraberinde getirebilmektedir. Büyüme kavramı bu anlamda hem ölçülebilir hem de ölçülmesi zor olan gelişmeleri bünyesinde barındırmaktadır. Özetle ekonomik büyüme bir ülkenin ekonomik yığınlarında, özellikle de toplam millî gelirinde meydana gelen artışı, ekonomik gelişme kavramı ise bir ülkede ekonominin büyümesinin yanında arzu edilen yapısal değişimlerinde gerçekleşmesini ifade etmektedir (Dura, 2012: 3).

4.2. Büyüme Kavramı ile İlgili Teorik Yaklaşımlar

Bu başlık altında ekonomik büyüme kavramı ile ilgili farklı düşünce akımları teorik açıdan ele alınmaktadır. Bu kapsamda ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme kavramı arasındaki ilişki de incelenmektedir.

---

¹ Milli gelir, ülke nüfusu vb. oranlar ölçüme, gözleme ya da deneye başvuru yapılmak suretiyle belirlenebilen sentetik birer nicelik olarak kabul edilmektedir.

4.2.1. Klasik Yaklaşım

İktisadi büyüme konusunda yapılan analizler ve ortaya konulan düşünceler tarihi olarak makro iktisat ekolüne dayanmaktadır. Her makro iktisat ekolünün ise makroekonomik gelişmelere göre şekillenen bir büyüme teorisi bulunmaktadır. Klasik iktisat görüşünün temelini fizyokratların görüşlerine ek olarak teknoloji ve sanayileşme alanlarında yaşanan gelişmeler oluşturmuş ve fizyokratların görüşleri özellikle klasik iktisadın ortaya çıkmasında öncü bir düşünce olmuştur. İlerleyen zamanlarda ise liberal ekonomi görüşünün ön plana çıkması ve yaygınlaşmasıyla birlikte fizyokratların görüşü olan “toprağın ve tarımın ekonomik değer” olduğu düşüncesinin önemi kaybolmuştur. Sanayileşme ile başlayan köklü değişimler ile “görünmez el”, devlet kurumlarının etkinliği ve rekabet gibi piyasa etkileyicilerin önemini ön plana çıkartan klasik iktisat teorisi 18. yy’da önemli bir düşünce olarak etkisini göstermeye başlamıştır (Günsoy, 2013: 53).

Klasik görüşte kalkınma ve büyüme kavramları verim ve üretim artışı ile sermaye birikimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Büyümenin itici gücü olarak teknolojik gelişmeyle birlikte sermaye birikimi ikilisi gösterilmektedir. Büyüme için sermaye birikimi, iş bölümü ve makineleşme olmak üzere üç başlıca etkenden bahsedilmektedir. Bu görüşe göre büyüme hızını kesecek faktörler ekonominin içinden değil daha çok dış kaynaklı durumlarda söz konusu olmaktadır (Özgüven, 1988: 5).

Klasik yaklaşım Adam Smith, Robert Malthus ve David Ricardo tarafından geliştirilmiştir (Parasız, 2008: 77).

İktisat biliminin babası olarak nitelendirilen Adam Smith, iktisadi büyüme konusunu ele alan ilk iktisatçılardan biri olmuştur. Adam Smith’in 1776 yılında yayınlanan “Milletlerin Zenginliği” isimli kitabı çok önemli bir eser olarak kabul edilmektedir. Smith’in ekonomik büyümeyi anlatırken kullandığı en önemli faktörler sermaye birikimi, iş bölümü ve uzmanlaşmadır. Büyümeyi açıklamada kullandığı; uluslararası ticaret, nüfus artışı, kurumlar ve görünmez el mekanizması ise diğer faktörlerdir. Adam Smith büyümenin kurumsal unsurlarına yönelik olarak ortaya koyduğu düşüncesinde özellikle iktisadi liberalizmi savunan bir görüş sergilemiştir. Smith, kişisel çıkarların ön plana çıktığı bir piyasada görünmez el olan fiyatın toplumun çıkarlarını en üst seviyeye çıkarabildiği için hükümetlerin piyasaya müdahale etmemeleri gerektiğini ifade etmekte ve hükümetlerin sadece iki ana konu üzerinde sorumluluk sahibi olduğunu dile getirmektedir. Bunlardan ilki, savunma, eğitim ve adalet işlerinin yürütülmesi, diğeri ise ülke pazarının ve ekonomisinin genişlemesine yardımcı olacak olan uzmanlaşma, iş bölümü ve altyapı yatırımlarının yapılmasıdır. Smith’e göre dış ticaret pazarın büyümesi sağlanarak ve iş bölümünü artırılarak ekonomik büyüme sağlanmaktadır. Bu yüzden ülkenin ucuza ürettiği mallar üzerinde uzmanlaşarak bu konuda üstünlük kurması ve bu yönde dış ticaret politikaları uygulanması gerekmektedir. Mal ve hizmet üretmenin yanında zenginliğin yollarını arayan Smith’e göre üretim faktörleri içerisinde en çok sermaye birikimi, verimlilik ve hem işletme içi hem de işletmeler arasındaki iş bölümlerinde kapsamlı bir uzmanlaşmaya gidilmesi gerekmektedir (Günsoy, 2013: 54).

Adam Smith’e göre toplumların zenginleşmesinin kökeninde iş bölümü, iş bölümünün kökeninde mübadele etme eğilimi ve bu eğilimin kökeninde ise bireysel çıkarlar bulunmaktadır. İş bölümünde uzmanlaşmanın verimlilik, üretim ve büyüme üzerindeki etkileri oldukça önemli bir dereceye sahiptir. Bununla birlikte piyasa-pazar ölçeği büyüdükçe iş bölümü de artmakta tersi bir durumda ise iş bölümü azalmaktadır. Yani, iş bölümünü sınırlayan etken piyasanın boyutu olmaktadır. Smith’e göre iş

bölümünün firmalar açısından faydalı olabilmesi üç koşulun gerçekleşmesine bağlı bulunmaktadır. Bunlar (Ünsal, 2007: 44):

- İş bölümü ile birlikte firmanın üretmiş olduğu yüksek miktardaki mallar için bu mallara yönelik yeterli talebin var olması,
- İş bölümü sonucunda üretilen mal miktarına talep oluşacak bir piyasa ölçeğinin bulunması,
- İş bölümü nedeniyle firmanın üretmeyi bıraktığı malları piyasadan satın alabilmesidir.

Smith'e göre iş bölümü, sermaye birikimi konusu üzerinde de etkili olan bir faktördür. İş bölümünde yaşanan uzmanlaşma neticesinde sermaye birikiminde yaşanan artış verimlilik artışına da neden olmakta bu durum ise hâsıla ile birlikte piyasanın da büyümesine yardımcı olmaktadır. Piyasanın büyüklüğü iş bölümünü belirleyen bir faktör olmasından dolayı piyasanın genişlemesi ve hâsılada yaşanan artış beraberinde yeniden iş bölümünde uzmanlaşmayı ve üretkenliğin artmasını sağlamaktadır.

İş gücünde yaşanan uzmanlaşma ve verimlilik sonucunda sermaye stoklarında da bir genişleme kendisini göstermektedir. Bu durum millî gelirin artışına neden olarak toplumun daha çok tüketmesine ve ülkenin refah düzeyinde bir artışa neden olmaktadır. (Taban, 2008: 26).

Smith'e göre ücretlerde yaşanan bir yükselme emeğin bir ödülü olup çalışanların daha verimli olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca çalışanların daha müreffeh bir yaşam sürmelerine de yardımcı olmakta ve nüfus artışını, dolayısıyla da işgücü arzını olumlu şekilde etkilemektedir. Bununla birlikte ücret artışları süreklilik arz eden bir durum değildir. İşçiye olan talep sermaye birikimiyle birlikte çalışanlarının verimlerinin artmış olmasından kaynaklı olarak bir azalma göstereceğinden bir süre sonra hem ücretlerde hem de nüfus oranında azalmalar yaşanmaya başlanacaktır.

Smith'in büyümenin faktörlerinden biri olarak nitelediği bir diğer etkende doğada hazırda bulunan doğal kaynaklar ve topraktır. Bu kapsamda ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ülkelerin sahip olduğu toprak, doğal kaynak ve iklim şartlarına bağlı olabilmektedir. Sermaye birikimi toprak ve doğal kaynaklar ile kıyaslandığında daha az olduğu için ilk başlarda kâr oranları yüksek seviyelerde olmaktadır. Bu durum sermaye birikimini arttırmasının yanında iş gücü talebi ve ücretlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte sermaye birikimi, sermayenin azalan verimlerinden dolayı kar oranlarını düşürmeye başlar. Bu bağlamda sermaye artışı nüfus artışına paralel bir şekilde gerçekleştikçe zenginliğin en üst noktasına ulaşılmış olmaktadır. Smith'e göre iş bölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimi sonucunda sürekli hâsıla artışı sayesinde kendi kendini besleyen büyüme, doğal kaynaklar ile iklimin sınırları çerçevesinde gerçekleşip tam zenginlik aşamasında durmaktadır. Bu büyümenin en üst aşaması olup ulaşabileceği son noktadır. Bu noktaya yaklaşmış veya ulaşılmış olan ekonomilerde sermaye birikimi artışı durmakta kâr oranları ile ücretler buna paralel olarak aşağı düşmekte ve büyüme de durmaktadır. Böylece büyüme ve zenginliğin değişim göstermediği bir ekonomik durum oluşacak ve ekonomide durağanlık yaşanacaktır (Günsoy, 2013: 57-58).

Klasik yaklaşımın öncülerinden Thomas Robert Malthus ise iktisadi büyüme konusunu azalan verimler yasası çerçevesinde büyüme ve nüfus artış hızı arasındaki bağlantı çerçevesinde ele almıştır. Malthus; gıda maddelerinin aritmetik (1.2.3.4... gibi) bir şekilde artış gösterirken, nüfus artış hızının ise engellenemediği sürece geometrik (1.2.4.8... gibi) bir şekilde artış göstereceğini belirtmektedir (Malthus, 1798: 4).

Malthus 25 yılı bir dönem olarak kabul ettiği nüfus artışı ve gıda arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

Tablo 4.2. Gıda ve Nüfus Büyüme Hızlarının Uyumsuzluğu (Taban, 2008: 28).

Yıl	1	25	50	75	100	125	150	175	200	225
Gıda	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Nüfus	1	2	4	8	16	32	64	128	256	512

Tablodaki ilişkiye göre eğer nüfus kontrol altına alınmazsa 225 yıllık bir süreçte tam 512 katı kadar bir artış gösterecek; fakat gıda miktarında ise aynı dönem içerisinde sadece 10 katlık bir artış meydana gelecektir. Fert başına çıktı açısından tablo yorumlandığında; ikinci dilimde 1 (2/2) olan oran beşinci dilimle kıyaslandığında bu oranın 0,31 (5/16)'i, son dilim ile kıyaslandığında ise 0,020 (10/512)'sine kadar düşmüş olmaktadır (Taban, 2008: 29).

Modelde gelir düzeyi ve nüfus arasındaki ilişki iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Yüksek oranda yaşanan nüfus artışları azalan verimler nedeniyle kişi başına düşmekte olan gelirin azalmasına neden olurken, yüksek gelir düzeyinin bulunduğu bir durumda erken evliliğe ve doğum oranlarında artışa, ölüm oranlarında ise düşümlere yol açmaktadır. Ekonomik büyüme ve nüfus oranları arasındaki bu ilişki Malthus'un teorisinin hareket noktasıdır. Teori uzun dönemde durağan bir nüfus sayısını öngörmektedir (Becker vd.,1999: 145).

Malthus'a göre teknolojinin ve üretimde kullanılacak uygun toprağın bulunmadığı durumlarda nüfus kendi kendini dengeleyerek negatif bir geri beslemeye sahip olacaktır. Diğer bir ifade ile nüfus artışı ile birlikte toprak/nüfus oranı çerçevesinde nüfus artış hızı yükseldikçe toprak arzının ve verimlilik artışının zorluğu azalan verimler kanununun işliyor olmasından kaynaklı toprak/nüfus oranını yanında ücretlerde de düşüş yaşanacaktır. Bu durum teknolojinin var olmadığı varsayımı altında nüfusun kendi kendini dengeleyeceğini ifade etmektedir. Ücretlerde bir artış söz konusu olsa bile toprak birim miktarına düşen nüfus oranı artıkça söz konusu ücretler de en az geçim ücreti düzeyine iniş eğilimi gösterecektir. Asgari geçim ücreti ile ifade edilmek istenen durum, emek piyasasında hiçbir müdahale olmadan kendiliğinden belirlenen ve çalışanın kendisiyle birlikte ailesinin fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek olan ücret miktarıdır. Bunun yanında ulaşılabilir kaynaklarda bir artış söz konusu olsa bile uzun dönemde kişi başına düşen gelir değişmeden kalacaktır. Bunun nedeni teknoloji ve toprak verimliliğinin önceki duruma nazaran daha fazla olsa bile zenginliği daha az olan nüfusun uzun dönemde ortaya çıkacak olmasıdır. Malthus'un en az geçim ücreti olarak nitelendirmiş olduğu bu ücret konusu günümüzde de gündemde olan "asgari geçimlik ücretler teorisi"ni ön plana çıkartan yaklaşımın çıkış noktasıdır. Malthus'un toplam üretim fonksiyonunda reel hâsıla (Y), toprak ve emek kullanılarak elde edilmektedir. Toprağın miktarı sabit olarak kabul edildiği için reel hâsıla miktarı ancak emeğe dolaylı olarak da nüfusa bağlı olarak değişim göstermektedir [$Y=f(N)$] (Günsoy, 2013: 59).

Malthus özellikle tarım sektöründe kâr oranlarının düşüş eğilimi içerisinde olacağına dair bir öngörüye sahiptir. Malthus'a göre tarım sektöründe kâr oranlarının azalma eğilimi, toplam üretim içerisinde kârların payını azaltacak ve ekonomilerin durgunluğa sürüklenmesine neden olacaktır (Malthus, 1798: 176-7).

Teoriye göre, toplam üretim fonksiyonunda üretimin emek girdisine göre azalan verimlere tabi olması sebebiyle, toprağın miktarı ve teknoloji veri iken nüfus belirli bir oranda artış gösterdiğinde, çıktı düzeyini aynı oranda değil daha bir az oranda arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kişi başına çıktı düzeyi de azalış göstermektedir.

Nüfusun artış hızını ise doğum ve ölüm oranı arasındaki fark belirlemektedir (Ünsal, 2007: 53).

Malthus'un teorisinde sağlık konusundaki, gelir dağılımdaki ve teknolojik alanlardaki iyileştirmelerin büyüme üzerine olan etkileri ön plana çıkmaktadır. Ölüm oranlarındaki düşüşler doğal olarak kişi başı çıktının da azalmasına neden olmaktadır. Bu durumda sağlık konusunda yapılan her türlü iyileştirmelerin pek bir anlamı bulunmamaktadır. Malthus'a göre gelir dağılımının iyileştirilmesi için yönetimlerin uyguladıkları politikalar ölüm oranlarını azaltmakta ve kişi başına düşen çıktının azalmasına neden olmaktadır. İşçilere yapılan gelir aktarımları hayat standartlarının yükselmesine ve ölüm oranlarının düşmesine neden olacak, nüfus artış gösterecek ve kişi başına çıktıda azalış gösterecektir. Bu anlamda hükümetlerin uyguladığı bu politikalar önemsizdir.

Malthus'a göre teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin kişi başı çıktı üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Ona göre uzun dönemde teknolojik gelişmelerle birlikte artan üretim ve hâsıla artışı ile nüfusunda aynı oranda artış göstermesi kişi başı çıktı ve yaşam standartında bir değişiklik yapmayacağından herhangi bir önem arz etmemektedir (Günsoy, 2013: 61).

Ülkelerin yoksulluğa mahkûm olduklarını ileri süren Malthus büyüme modeli, Avrupa ve ABD'nin 1820 yılı sonrası büyüme deneyimini açıklamaktadır. Bunun nedeni sermaye birikiminin ve teknolojik ilerlemenin kurulan iktisadi büyüme modeli üzerindeki etkilerinin ihmal edilmiş ya da doğru bir şekilde analiz edilip model içerisine entegre edilmemiş olmasıdır (Ünsal, 2007: 59)

Klasik büyüme modeli birçok klasik düşünürün fikirlerini yansıtmakla birlikte modele en büyük katkının Ricardo tarafından yapıldığının söylenmesi mümkündür. David Ricardo "Politik İktisadın ve Vergilendirme Prensipleri" isimli eserinde temel iktisadi görüşleriyle birlikte büyüme üzerine olan görüşlerine de yer vermiştir. Ricardo özellikle büyüme teorisinde, azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı (gelirin emek sahipleri ve sermaye sahipleri, toprak sahipleri arasındaki dağılımı), kâr, rant ve ücretler üzerinde yoğunlaşmıştır. Ricardo'nun geliştirmiş olduğu model 19. yüzyıl başlarındaki İngiltere'nin yaşamış olduğu ekonomik ve sosyal sorunlarından büyük ölçüde esinlenerek geliştirilmiş bir modeldir. 19. yüzyıl başlarında İngiltere'de tarım alanında verimlilik düşük düzeyde bulunmakta ve ücretler ise en az geçim (doğal ücret) seviyelerinde bulunmaktaydı. Nüfus oranında yaşanan artışlar nedeniyle tahıl fiyatları yükselmiş ve buna paralel olarak toprak sahiplerinin de rant gelirleri artmış ve gelir dağılımında rant geliri elde eden kesimin paylarında da artışlar yaşanmıştır. Öyle ki bu dönemde yaşanan fiyat artışlarından dolayı buğday ithalatı zorunlu bir hâle gelmiştir. İthalatın gerçekleştirilmesi ihracata bağlı olmakla birlikte üretilen sanayi mallarının fiyatlarının düşürülmesine bağlıdır. İngiltere'de sanayi mallarının fiyatlarının yüksek seviyelerde seyretmesinden dolayı söz konusu dönemde İngiltere'de "Tahıl Yasası" (Corn Laws) uygulamaya konulmuştur. Bu yasa yerli üreticileri korumak ve yüksek gümrük vergileriyle buğday ithalatının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca Ricardo'ya göre sanayi sektöründe verimlilik artışlarının sürekliliği imkânsızdır. Tarımda yaşanan maliyet artışları sebebiyle ücret düzeyi artacak, kâr oranları düşecek ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olacaktır. Çünkü yeni yatırımların arkasında yatan faktörün kâr güdüsü olması ve olası kâr düşüşlerinin yaşanması büyümenin de durması anlamına gelmektedir. Ricardo'ya göre yaşanan tüm bu olaylar bir süre sonra ekonomik büyümenin sona ermesine ve durgunluğun yaşanmasına neden olacaktır (Günsoy, 2013: 62; Taban, 2008: 31).

Ricardo, iktisadi büyümeyi bir ekonomide üretilen toplam gelirin işçi ve toprak sahipleri arasında dağılımı olarak incelemiştir. Ricardo'nun rant konusundaki analizleri aynı zamanda büyüme analizidir. Nüfusta yaşanan artış zamanla arazi üzerinde kullanılmakta olan emek-sermaye miktarının artış göstermesine neden olmaktadır. Bu durum kâr haddinde bir azalışa neden olduğundan sermaye sahiplerinin sermaye birikimi yavaşlayacağından iktisadi büyüme de durma noktasına gelmiş olacaktır.

Bu bağlamda Ricardo, ülkelerarası büyüme oranlarındaki farklılığı doğal kaynakların sınırlılık durumuna ve kâr oranlarının eşitlenmesine izin vermeyerek ülkelerarası sermayenin yer değiştirmesinin önündeki engellerin bir sonucu olarak görmektedir. Her ülkede farklı kâr oranlarının bulunması ülkelerarası ticaretin karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde şekillenmesine neden olmaktadır. Ayrıca farklı kaynak donanımları ve nüfus artışına bağlı olarak ülkeler değişik oranlarda büyüme göstermektedir. Yeterli bir zaman dilimi içerisinde her ülkede büyüme yavaşlamakta ve ülkeler arasında yakınsama ortaya çıkmaktadır. Ricardo modelinin ana öngörüsü diğer klasik görüşlerde olduğu gibi düşüş gösteren kar oranlarına bağlı olarak büyümenin de tıkanacağıdır. Ayrıca model bu durumu ekonomi büyüdükçe gelir dağılımının toprak sahipleri lehine, sermaye sahiplerinin ise aleyhine değişmesiyle ilişkilendirmektedir.

Ricardo'ya göre teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan makineleşme mal fiyatlarında düşmeye neden olarak tasarrufların artmasına (makineleşme sayesinde işçi sayısı azaltılarak) ve böylece gelirin sermayeye aktarılmasını sağlamaktadır. Ricardo teknolojik gelişmenin ve uluslararası ticaretin ekonomik büyümeyi arttıracak fakat; aynı zamanda teknolojik gelişmenin işsizliğin artmasına neden olabileceğinden ekonomik büyümenin olumsuz etkileyeceğini de vurgulamaktadır (Ricardo, 2007: 338).

Klasik iktisadi büyüme kuramı büyüme olgusunu açıklama getirmesinden çok, daha sonra ortaya çıkan görüşleri etkilemesi anlamında önemli bir konuma sahiptir. 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan ve özellikle teknolojik alanda yaşanan gelişmeler klasik kuram çerçevesinde büyümenin açıklanamayacağını göstermiştir (Arslan, 2007: 12).

4.2.2. Neo-Klasik Büyüme Yaklaşımı

1930'larda Keynes'in etkisiyle 1960'lı yılların başlarına kadar yoğun olarak tartışılan ve özünde Ricardo ile temel bulan, Marx'la birlikte alternatif yaklaşımlar getirilen büyüme modelleri, 1980'lere kadar yaklaşık olarak yirmi yıl boyunca ekonomi literatüründe geri planda bırakılmıştır. Bu tarihten sonra ise, farklı yaklaşımlar (içsel büyüme modelleri) ortaya çıkmıştır. Tam anlamıyla genel bir modele ulaşılmamış olsa da yeni ekonomik faktör ve gelişmelerin büyümeye kavramına katılması bu döneme rastlamaktadır.

Büyüme literatüründe 1950'li yıllarda üretimin belirleyicilerine ilişkin farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. 1956 yılında Solow ve Swan tarafından hazırlanan iki ayrı makalede oluşturulan neo-klasik büyüme modelinde, girdilerin azalan verimlere sahip olduğu, ölçüğe göre getirinin sabit ve teknolojinin dışsal olduğu varsayımından yola çıkılmaktadır. Solow-Swan'ın geliştirmiş oldukları modelde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerin uzun dönem kişi başına üretimindeki artış hızının sıfır olacağı ve ekonomilerin durağan hâle geleceği savunulmaktadır. Bu yaklaşıma literatürde yakınsama hipotezi (convergence hypothesis) ya da yakalama süreci (catching up process) adı da verilmektedir (Ersoy, 2009: 80).

Neo-klasik düşünce çerçevesinde birçok büyüme teorisi üretilmiştir. Ancak literatürde kabul gören temel teori 1956 yılında R. Solow tarafından ortaya atılmıştır. Solow "İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı" ismini taşıyan makalesinde iktisadi

büyüme sürecinin daha iyi anlaşılması anlamında büyük katkılarda bulunmuştur. R. Solow 1987 yılında bu çalışmasından dolayı “Nobel Ekonomi Ödülüne” layık görülmüştür (Berber, 2011: 113).

Neo-klasik büyüme modeli, bir ekonomideki sermaye stokunun, ekonomik büyüme, işgücündeki büyüme ve teknolojik alanda yaşanan gelişmelerin birbirleri arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin bir ülkenin iktisadi büyümesinde ne gibi etkilerinin olduğunu incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Neo-klasik büyüme modeline ait varsayımların şu şekilde sıralanması mümkündür (Günsoy, 2013: 109):

- Ekonomi daima potansiyel çıktı ve tam istihdam düzeyinde olup piyasa mekanizması sağlıklı bir şekilde çalışmaktadır.
- Ekonomide homojen tek bir mal üretilmekte, tüketilmekte ve bu mal aynı zamanda o ülkenin GSYH’sini oluşturmaktadır.
- Tasarruflar yatırımlara eşittir ve bu yüzden modele ayrı bir yatırım fonksiyonunun katılmasına gerek bulunmamaktadır.
- İşgücü, veri olup, başlangıçta teknolojik gelişme dışsaldır.
- Nüfusun büyümesi ekonomik faktörlerden bağımsızdır.
- İşgücü stoku, nüfusun sabit bir oranıdır.
- İşgücü ve sermaye, piyasa koşullarında birbiri yerine ikame edilebilmektedir. Bu yüzden işgücü başına sermaye artabilmekte veya azalabilmektedir.

Harrod-Domar modelinde piyasadaki istikrarsızlıklar ön plana çıkartılıp, ekonomi dengesinin bıçak sırtında olduğu ve dengeli bir büyümenin gerçekleşmesini sağlayacak bir ortamın yakalanamaması durumunda da ekonominin enflasyon ya da deflasyonla karşı karşıya kalacağı kabul edilirken Solow modelinde ise bu düşüncenin aksi yönünde bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Solow modelinde piyasa ekonomilerinin istikrarlılığı benimsenirken, uzun dönemde ekonomilerin mutlaka kararlı ya da dengeli bir büyüme süreci içerisine girecekleri düşüncesi hâkimdir.

Kararlı ya da dengeli büyüme süreci, sermaye birikimi, nüfus artışı ve teknolojik değişimin karşılıklı olarak etkileşiminin ortaya konulmasıyla açıklanmaktadır. Karşılıklı etkileşimden kasıt ise nüfusun ve buna bağlı olarak işgücündeki artış oranının büyüme etkilemesidir. Bununla birlikte nüfusun ya da işgücünün artış oranı büyüme tarafından etkilenmemektedir. Ayrıca teknolojik gelişmeler büyüme oranını etkilerken, büyüme oranı teknolojik gelişmeyi etkilememektedir. Büyüme ile nüfus artışı ve teknolojik gelişme arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler modelde dışsal birer değişken durumundadır (Berber, 2011: 115).

Modelde oluşturulan ekonomi dış dünyaya kapalı olarak kabul edilmektedir. Ekonomide tek bir mal üretimi yapılmakta ve üretim faaliyetlerini özel firmalar yapmakta, devletin ise bu konuda bir rolü bulunmamaktadır. Yine modelde üretimde iki ana girdi; yani fiziki sermaye ve emek kullanılmaktadır.

Bu girdiler üreticiler tarafından tam rekabet koşullarının geçerli olduğu emek ve sermaye piyasasından denge ücreti ve kira haddi üzerinden alım yapılmasından dolayı ayrıca girdi piyasalarında işsizlik ve aşırı kapasite durumlarıyla da karşı karşıya kalınmamaktadır.

Modele göre ekonomide üretilen mal hem tüketim hem de yatırım malı durumundadır. Emek ve sermaye piyasalarında olduğu gibi mal piyasasında da tam rekabet koşulları işlemekte, dolayısıyla mal piyasasında arz-talep fazlalığı veya aşırı-eksik üretim gibi sorunlar yaşanmamaktadır (Turan, 2001: 132).

Neo-klasik büyüme teorisinin genel olarak iki öngörüsü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sermaye oranında yaşanan artış neticesinde ekonomik büyümenin yavaşlama göstereceği öngörüsüdür. Büyümenin devam ettirilmesi için ekonominin teknolojik gelişmeler tarafından sübvansede edilmesi gerekmektedir. İkinci öngörü ise ölçeğe göre sabit getiri ve sermayenin azalan marjinal verimliliği varsayımlarına dayanarak ülkeler arasındaki büyüme oranlarının zaman içerisinde birbirine yaklaşarak aradaki farkın kapandığı yakınsama sürecinin geçerli olduğudur. Yani özetle neo-klasik teori temelde büyümeyi sermaye ve işgücü gibi üretim faktörlerine dayandırmaktadır.

Yakınsama hipotezine göre yoksul ülkeler zengin olan ülkelere kıyasla daha hızlı büyüme eğilimi göstermektedirler. Bunun sebebi olarak azalan verimler yasasının varlığı gösterilmektedir. Yoksul ülkelerin daha az sermaye miktarına sahip olmaları her bir sermaye ilavesinden alacakları verimin daha fazla olacağı anlamını içermektedir. Eş oranlı bir yatırım ilk etapta faktör donanımlarının farklı olması sebebiyle yoksul olan ülkenin gelir düzeyini zengin olan ülkeye nazaran daha fazla artış göstermesine neden olacaktır. Sonuç olarak kişi başı gelirin düşük olduğu yoksul ülke kişi başı gelirin yüksek olduğu gelişmiş ülkeleri yakalayacaktır. Literatürde “koşulsuz yakınsama hipotezi” olarak da kendine yer bulan yaklaşımda fakir ülkelerin zengin ülkelerin gelir seviyelerine ulaşacağı kabul edilmekle birlikte bu ülkelerin sahip oldukları yapısal özellikler göz ardı edilmektedir.

Bununla birlikte kuramın öngöruları gerçeği yansıtmamaktadır. Daha hızlı büyüdüğü iddia edilen yoksul ülkeler gerçekte daha yavaş bir büyüme eğilimi göstermektedirler. Zengin ülkelerde ise hızlı teknolojik ilerlemeler neticesinde yakınsamanın aksine ıraksama durumu gerçekleşmektedir. Bu yüzden ülkelere has koşulların dikkate alındığı analizlerin daha anlamlı sonuçlar vereceğinin düşünülmesiyle birlikte saf yakınsama tezi yerine Barro (1991)'nin geliştirdiği koşullu yakınsama düşüncesi benimsenmeye başlanmıştır. Böylece teknolojik gelişmelerin içsel değişken olarak kabul edildiği “içsel büyüme teorileri” ortaya çıkmıştır. Yapılan uygulamalı çalışmalar koşullu yakınsama sürecinin doğruluğunu ortaya koymakta; fakat içsel büyüme modellerinin öngörülerinden de yakınsama süreci çıkmamaktadır (Ersoy, 2009: 82-83).

Neo-klasik büyüme modeline yapılan eleştirilerin üç madde altında toplanması mümkündür (Günsoy, 2013: 124-125):

- Beşerî ve fiziksel sermaye anlamında zayıf sermaye sahibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalaması pek mümkün değildir. Tasarruf oranının diğerlerinden dört kat fazla olan bir ülke ele alındığında bu ülkenin durağan durum değeri yani işgücü başına sermayenin değişmediği ve dolayısıyla işgücü başına çıktının değişmediği durumda da bu oran iki kat yüksek olacaktır. Yani modelde ele alınmayan ülkeler arası farklar bariz bir şekilde önem arz etmektedir.
- Modelde sermaye stoku az olan yoksul ülkelerde marjinal getirinin daha yüksek olacağı ve daha hızlı büyüme göstererek zengin ülkelerin ekonomisine yaklaşacağı ifade edilirken bu durum kapsamında yapılan çalışmalarda tamamen farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda daha çok aynı gelişmişlik düzeyine sahip toplumlar arasında yakınsamanın gerçekleşebileceği, yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının ise giderek artış göstereceği bilgilerine ulaşılmıştır. Araştırmacılar, yoksul olarak başlayan ülkelerin zengin olarak başlayan ülkelere ortalama olarak daha hızlı

büyümediklerini ortaya koymuşlardır. Bu bulgu, farklı ülkelerin farklı durağan durumlara sahip oldukları anlamına gelmektedir.

- Modelde yoksul ülkelerin sermaye stoku küçük olduğundan dolayı sermayenin marjinal getirisinin daha yüksek olacağı ifade edilmektedir. Model ayrıca yoksul ülkelerde kâr ve faiz oranlarının yüksek olmasından dolayı bu ülkelere zengin ülkelere sermaye akışının olduğunu varsaymaktadır. Fakat ülke verilerinde yapılan incelemelerde sermayenin ulusal gelirdeki payının gelişmiş ekonomilerde daha yüksek olduğunu ve bu sermaye hareketinin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Kısaca modelin kabul ettiği getiri oranı pratikte gerçekleşmemektedir.

Modele getirilen bu eleştirilere karşın, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya ve Almanya'nın göstermiş oldukları hızlı büyüme bu ülkelerin tasarruf oranlarının büyük etkisinin olması neo-klasik modelin öngörmüş olduğu bir durumdur. Savaşın bu ekonomilerin sermaye stoklarına büyük zararlar vermiş olmasına rağmen bu ülkelerin tasarruf oranlarının büyüklüğü sermaye stokunun da yüksek olmasına neden olmuştur. Zira bu durum iki ülkenin de 1950 ve 1960'lardaki hızlı büyüme göstermiş olmasının sebebi durumundadır.

Teknolojinin dışsal olarak değerlendirildiği neo-klasik görüşte ihracat artışı büyümenin temel kaynağı olarak görülmektedir. İhracata dayalı büyüme dört farklı şekilde açıklanabilmektedir. Birinci olarak kısa dönemde keynesyen görüşü takiben ihracat dış ticaret çarpanı neticesinde gelir artışına yol açmaktadır. İkinci olarak ihracattan elde edilen dövizin üretimde ihtiyaç duyulan girdilerin finansmanında kullanılması ve böylece üretimle birlikte büyümenin artış göstermesidir. Üçüncüsü ihracatın ve rekabetin artması, teknolojik ilerleme, ölçek ekonomilerinin gelişmesi ve yönetimdeki etkinliğin ekonomik büyümeye neden olmasıdır. Son olarak ihracat sektörlerinin ekonomik büyümeye yol açan etkin üretim yöntemlerinin pozitif dışsallıklar ortaya çıkartmasıdır (Korkmaz ve Aydın, 2015: 51).

4.2.3. İçsel Büyüme

Neo-klasik büyüme modelinin öngörülerinin pratikle ve somut gelişmelerle örtüşmüyor olması, içsel büyüme modellerinin ortaya çıkışında ana faktör olmuştur. Neo-klasik büyüme modellerinin öngörmüş olduğu uzun dönemde durağan durum büyüme oranlarının sifıra yaklaşacağı ve ülkelerin uzun dönemde büyüme oranlarının giderek birbirine yaklaşacağı düşüncesi dünya ekonomileri üzerinde yapılan gözlemlerle çelişki göstermiştir. Barro (1991) ve Romer (1994)'in yaptıkları araştırmalara göre bu dönemde sermaye, işgücü ve sermaye-işgücü oranı artarken reel faiz oranlarının beklendiği kadar azalmadığı, sermayenin işgücüne ve çıktıya olan oranının genelde durgun kaldığı ve reel ücretlerin hızla yükseldiği gözlenmiştir. Bu sonuçlara göre teknolojinin dışsal ve sabit olduğu varsayımının gerçekçi bir yaklaşım olmadığı ortaya çıkmıştır. Barro'ya göre bu yaklaşımda sadece koşullu bir yakınsama durumu söz konusu olmaktadır. Yani ülkelerin ya da bölgelerin sahip olduğu birtakım karakteristik özellikler sebebiyle aynı durağan durum dengesinde bulunamayacakları ifade edilmektedir. Fakir ülkelerin, zengin ülkelere daha hızlı büyüüp onları yakalayabilmeleri ancak ülkelerin aynı teknoloji düzeyi, tasarruf oranı, doğurganlık oranı, hükümet politikaları ve aynı kurumsal yapıya sahip olmaları ile mümkün olabilmektedir. Tüm bu gelişmeler büyüme sürecinin anlaşılmasında kritik bir role sahip

olan teknolojik gelişmelerin dışsal olmaktan çıkartılarak iktisatçılar tarafından daha yakından incelenmesine neden olmuştur.

Neo-klasik büyüme modelinde büyümenin artması için teknolojik gelişmelerin gerekli olduğu kabul edilmekle birlikte bu gelişmenin nasıl gerçekleştirilebileceği konusuna herhangi bir açıklama getirilmemiştir. Yine bu modelde uzun dönemde büyüme oranının tasarruftan bağımsız olduğu savunulmaktadır. İçsel büyüme modeli ise büyüme oranını içselleştirerek bu eksiklikleri gidermeye çalışmaktadır. Büyüme oranının içselleştirilmesi, makroekonomik politikaların yardımıyla iktisadi büyümenin artırılmasının mümkün olduğu anlamını taşımaktadır. Bu anlamda neo-klasik model iktisadi büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklamada yetersiz kalmıştır. Modelin bünyesinde barındırdığı bu önemli eksikliği büyümenin nasıl meydana geldiğini ve dolayısıyla büyümeyi etkileyen politikaların neler olduğunu açıklamayı amaçlayan içsel büyüme modelinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu konudaki çalışmalar ise 1980'li yılların sonlarına doğru ve büyük ölçüde 1972 yılında Nobel ödülü almış olan Kenneth J. Arrow'un (1962) "yaparak öğrenme" yani, bir işin işçi ya da bir firma tarafından tekrar tekrar yapılmasıyla kazanılan deneyimleri ifade eden kuramına dayanan, Amerikalı iktisatçı Paul M. Romer ve yeni klasik okulun kurucusu olan Robert E. Lucas tarafından başlatılmıştır (Günsoy, 2013: 136).

İçsel büyüme teorilerinin temel çıkış noktası neo-klasik büyüme teorisinde öngörülen durumların pratikle karşılaştırıldığında bire bir örtüşmemesi olmuştur. İçsel büyüme teorileri neo-klasik büyüme teorisinden bazı noktalarda ayrılmaktadır. Bunlar (Berber, 2011: 147):

- Ekonomik büyüme iktisat içi unsurların ürünüdür
- Teknolojik gelişme içsel olarak kabul edilmektedir.
- Azalan verimlere dayalı neo-klasik üretim fonksiyonu yerine, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonu kullanılmaktadır.
- İçsel büyüme teorilerinde yakınlaşma hipotezi reddedilmektedir. İçsel büyüme teorisine göre, gelişmekte olan ülkeler gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile aralarındaki gelir farkları gittikçe artış gösterebilir
- Neo-klasiklerin aksine eğitim düzeyi, kamu politikaları ve hizmetleri, dış ticaret, vergi, gelir dağılımı, bölgesel faktörler, kültürel yapı, dinsel faktörler, doğurganlık oranı, yönetim şekli, sağlık, enflasyon, yatırım oranı gibi faktörler uzun dönemde ekonomik büyüme üzerinde etkili olmaktadır.
- İçsel büyüme teorilerinde optimal büyüme oranına ulaşılabilmesi için devlet müdahaleleri zorunlu bir unsurdur.

Yeni teori ile birlikte gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülke ekonomilerine yaklaşabilmesi ve aralarındaki farkı kapatabilmesi için politikalar üreterek bunları aktif şekilde kullanmak zorunda oldukları ortaya konulmaktadır. Neo-klasiklerin tam yakınlaşma varsayımının içsel büyüme modellerinde ortadan kaldırılıyor olması bu yüzden gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. Öğrenme potansiyelinin en yüksek seviyede, beşeri sermayenin ise yoğun olduğu sektörler bu bağlamda önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle bu ülkelerin Ricardo'nun mukayeseli üstünlüklerinin yerine dinamik mukayeseli üstünlüklerin oluşturulmasına ağırlık vermeleri önem taşımaktadır. Bir ülkede belli sektörlere yatırım yapılması o sektörlerde uzmanlaşmaya, birim maliyetlerin düşmesine, kalitenin artmasına ve mukayeseli üstünlüğün gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.

İçsel büyüme modellerinin temel varsayımlarının beş madde halinde özetlenmesi mümkündür (Günsoy, 2013: 136):

Artan Getiri

Neo-klasik modellerde sermayenin azalan getirisi olduğu yaklaşımı ve sermayenin teknolojiden ayrı olarak düşünülmesi yatırımları önemsiz kılan iki faktörken içsel büyüme modellerinde ise yatırımlar öne çıkmaktadır. Fiziksel sermayeye, insan ve bilgiye yatırım yapılması büyümeyi arttırmaktadır. Bu yatırımlar ülkenin sermaye kaynaklarını zenginleştirirken diğer yandan da birçok noktada ekonomik verimliliği artırarak, bilgi akışını da sağlamaktadır.

Dışsallıklar

Dışsallık önemli bir büyüme ve kalkınma sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kişi ya da firmaya ait bilgi birikimi hem sermaye sahibine hem de topluma fayda sağlamaktadır. Böylece içsel değişkenler modelde dışsallık oluşturarak marjinal verimliliklerin düşmesini engellemektedir. Diğer bir deyişle içsel değişkenler dışsallık oluşturarak verimlilik artışlarına neden olmaktadır.

Eksik Rekabet Piyasaları

İçsel büyüme modellerinde eksik rekabet piyasalarının modele dahil edilmesi önemli bir konudur. İçsel büyüme modellerinde yeniliğin oluşabilmesi için tekeli rekabet piyasaların gerekli olduğu ifade edilmektedir. Böylece yeniliğin sağlamış olduğu tekel kârı, firmaları daha fazla yenilik yapmaya teşvik etmektedir.

Teknolojik Gelişme, Bilgi ve Beşerî Sermaye

İçsel büyüme ve neo-klasik büyüme modelleri arasında temel fark, başta sermaye ve yatırım kavramlarının tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişme, bilgi ve beşerî sermaye içsel büyüme modelinin temel kaynaklarıdır. Bu yaklaşımda her yeni yatırımın yenilik ve bilgi ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Fiziksel sermayeye yapılan her yeni yatırım, üretim artmasına neden olduğu gibi beşerî sermayenin artışına da izin vermektedir. Dolayısıyla daha fazla sermaye ile çalışması işgücünün bilgi ve becerilerini arttıracaktır. Bu bağlamda hem fiziksel hem de beşerî sermayenin artması azalan verimlerin ortaya çıkışını engelleyecektir.

Sosyal Altyapı

İçsel büyüme modellerinde hükümetler özel harcanabilir geliri vergilendirerek büyümeyi etkileyen kamu kaynaklı girdilerin özel kesim girdileriyle aynı oranda artışını sağlayabileceklerinden kişi başına gelir ve tüketim artışına katkıda bulunmuş olmaktadır. Böylece Ar-Ge harcamalarının teşviki, eğitim, sağlık ve diğer altyapı yatırımları gibi doğrudan sağlanan kamu hizmetleri en uygun düzeyde gerçekleşmiş olmaktadır.

4.3. Dış Ticaret Teorisi Çerçevesinde Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme kavramı bir ülkede toplam üretim hacminin artış göstermesi yani GSYİH’de yaşanan genişleme şeklinde ifade edilmektedir. Ekonominin büyümesi kişi başına düşen geliri yükselterek refah düzeyinin artmasını da sağlar.

Ekonomik büyüme ülkedeki üretimi, tüketimi ve dolayısıyla ikisi arasındaki farkı yansıtan dış ticareti de etkilemektedir. Büyüme ve dış ticaret iki yönlü bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Büyüme dış ticareti etkilerken dış ticaret de büyümeyi etkilemektedir. Ekonomik büyümenin kaynağını iki ana faktör oluşturmaktadır. Bunlar üretim faktörlerinde yaşanan artışlar ve teknolojik alanda yaşanan ilerlemelerdir.

Bir ülkeye ait üretim faktör stoku zaman içerisinde değişiklik gösterebilmekte, örneğin tasarruflarda yaşanan bir artış yatırımları tetiklemekte ve sermaye büyüklüğünü pozitif şekilde etkileyebilmektedir. Sosyolojik, beşerî ve doğal faktörler de bu duruma etkisi olan diğer etkenlerdir. Ayrıca ülkedeki eğitim, öğretim ve sağlık hizmetlerinin kalite standartı da bu durumu etkilemektedir. Bununla birlikte kişisel yetenek ve kazanılmış deneyimler gibi bireysel ve kurumsal gelişimler üretimin şekline yön veren diğer unsurlar olarak ifade edilebilir (Seyidoğlu, 2009: 117-118).

Dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişki iktisat ilminin doğuşuna kadar uzanmaktadır. Dış ticaret ve büyüme arasındaki bu ilişki ilk olarak Adam Smith tarafından ele alınmıştır. Daha sonra David Ricardo, James Mill ve J. Stuart Mill’de bu ilişki üzerinde durmuşlardır. Klasik iktisadın başlangıcıyla birlikte dış ticaretin büyümenin motoru olduğu fikri tartışılmaya başlamıştır. Dış ticaretin büyümenin tetikçisi olduğu fikri Adam Smith’in uzmanlaşma kavramı ve David Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde de yer almaktadır (Gül ve Kamacı, 2012: 82).

Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) modeli ise istihdam ve gelir dağılımı üzerinde uluslararası ticaretin sonuçlarını analiz etmektedir. Bu modelde uluslararası ticaret sektörleri arasındaki kaynakların yeniden tahsisi yoluyla daha yüksek bir Pareto verimliliğine (etkin denge dağılımına) ulaşılabileceği ifade edilmektedir. Yine modelde ticari liberalleşmenin gelişmekte olan ülkelerde büyüme ve reel ücretlerin artırılabilmesi için önemli bir ilke olduğu dile getirilmektedir (Jayme, 2001: 10-11).

Üretimde kullanılan faktörlerin aynı ya da farklı oranlarda büyümesi durumu; yansız büyüme, ticareti arttırıcı yönlü büyüme, ticarete karşıt yönlü büyüme ve Rybczynski Teoremi olmak üzere ayrı ayrı incelenmesi mümkündür (Seyidoğlu, 2009: 119).

4.3.1. Yansız Büyüme

Hükümet politikaları her zaman için ekonomik büyümenin gerçekleşmesi eğilimini bünyesinde bulundurmaktadır. Artan nüfus beraberinde artan işgücünü de ifade etmektedir. Firmalar tarafından kurulan yeni tesis ve ekipman yatırımları daha büyük üretimi ve daha büyük sermaye stoku anlamına gelmektedir. Bununla birlikte zaman içinde yaşanan teknolojik ilerlemelerle birlikte üretimde daha fazla verimliliğe ortam hazırlanmış olmaktadır. Büyüme kapsamındaki bu genel eğilimler ise teknik yenilikler ve sahip olunan faktörler açısından ülkeler arasında önemli derecede farklılıklar gösterebilmektedir. Yani bir ülkenin büyümesi kendi ticareti üzerinde sahip olduğu üretim faktörlerine göre şekil almaktadır.

Yansız büyüme durumu ekonomide genel emek ve sermaye oranının aynı olmasını ifade etmektedir. Kısaca ekonomide emek sermaye oranı sabit kalmaktadır.

Diğer bir ifade ile ithalat ile ihracat oranlarının büyüme oranında arttığı, dış ticaret hadlerinin iktisadi büyümeden etkilenmediği durumdur (Husted ve Melvin, 2012: 216).

Ekonomik büyüme beraberinde daha çok üretim olanağını getirdiğinden ticari mal üretimi de buna paralel olarak artış göstermektedir. Üretken kaynakların büyümesi ve artan gelir bir nevi tüketimi arttırma taahhüdü niteliği taşıdığından büyüme ayrıca tüketimi de etkilemektedir. Görüldüğü üzere büyüme hem üretimi hem de tüketimi içerdiğinden uluslararası ticareti etkileyici bir eğilime sahiptir (Husted ve Melvin, 2012: 216).

Yansız büyümenin iki temel koşulu bulunmaktadır. İlk olarak faktörlerin büyümeden önceki oranda artması, dolayısıyla yeni faktörlerin hem emek hem de sermayeye dayalı üretim yapan sektöre dağılımlarının tamamen eskisi gibi olmasıdır. Bu şekilde faktörler üretimde kullanıldıkları oranda artış gösterdikleri için göreceli faktör fiyatlarında da bir artış olmayacak ve üretim eski şekliyle devam edecektir. İkinci olarak iki malın tüketiminin aynı oranda devam etmesidir. Büyümeyle birlikte artış gösteren gelir doğal olarak tüketimin de artışına neden olmaktadır. Tüketimin büyüme ile aynı oranda artış göstermesi için tüketimde yaşanan artışın gelirdeki artışa paralel olması gerekmektedir. Bu iki koşul belirli bir büyüme tipi olan sapsız büyüme tanımlamaktadır (Seyidoğlu, 2009: 120).

4.3.2. Ticareti Artırıcı Yönlü Büyüme

İhracat kesiminde daha yoğun olarak kullanılmakta olan üretim faktörlerinin ithal edilebilir malların üretiminde kullanılan faktörlere nazaran daha fazla artış gösterdiği durumlar olabilmektedir. GSYİH'daki büyüme oranından daha yüksek oranda gerçekleşen dış ticaret genişlemesi karşısında ortaya çıkan büyüme şekli ticareti artırıcı yönlü büyüme olarak ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 120).

Ticareti artırıcı yönlü büyüme durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz durum ticaret hadlerinin ülke aleyhine gelişim gösterebilmesidir. Büyümeyle birlikte uluslararası piyasalara daha yüksek mal ihracı gerçekleşmekte ve dış piyasalardan daha yüksek miktarlarda ithal malın talep edilmesi durumu ortaya çıkabilmektedir.

Ticareti artırıcı yönlü büyüme, ülke ekonomisi üzerindeki etkileri bakımından önemlidir. Bir ülkenin GSYİH'nin büyümesinden daha yüksek oranda bir genişleme gösteren ticaret hacmi varsa bu dış ticaretin göreceli olarak öneminin arttığına işaretir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana genel anlamda pek çok ülkenin dış ticaretinin gelirine oranla daha yüksek şekilde büyüme gösterdiği görülmektedir. Bu dünyada ticareti artırıcı yönde büyüme için bir eğilimin olduğu anlamına gelmektedir (Husted ve Melvin, 2012: 219-220).

4.3.3. Ticarete Karşı Yönlü Büyüme

Bir ülkenin sahip olduğu üretim faktörü stokundaki artış ülkenin kıt olduğu (ithal edilen mallarda kullanılan) faktörlerin artışından daha fazla olduğunda ticarete karşı yönlü büyüme söz konusu olmaktadır. Emek faktörünün bol olduğu bir ülkede sermaye faktöründe daha fazla artış yaşanmaya başlaması bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu şekilde ülkenin ticaret hacminde düşüş ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni ülkenin daha önce ithal ettiği malların artık kendi içinde üretilmeye başlaması ve ihraç edilen malların da göreceli olarak azalış göstermeye başlamasıdır.

Ticarete karşı yönlü büyüme, bir ülkede üretilen malların zaman içerisinde o ülkede tüketilen mallarla eşitlenmesi şeklinde de ifade edilebilir. Bu şekilde dış ticaretin

ülke ekonomisi içinde önemi de düşmüş olmaktadır. Bununla birlikte zaman içerisinde ihraç yapılan mallar böyle bir ortamda ithal edilen mal konumuna, ithal edilen mallar da ihraç edilebilir mallar durumuna gelebilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 123).

4.3.4. Rybczynski Teoremi

Rybczynski Teoremi bu ismini, bu modeli ortaya koyan bilim adamı Tadeusz M. Rybczynski' den almıştır. İki faktör ve iki malın bulunduğu bir ekonomik sisteme dayandırılan modelde tek bir faktörün arzında yaşanan artış sonucunda bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminde de artış yaşanırken diğer malda ise azalış gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Bu modelin arkasındaki sezgi, yalnız bir faktörün arttığı durumlarda bu faktör, onu yoğun şekilde kullanan mal üretimine kaydığında bu faktöre ihtiyaç duyan diğer malın üretiminde düşüş olacağıdır (Jones, 2001:1355-1356).

Bu sonuç dış ticaret açısından değerlendirildiğinde, eğer arzı artan faktör ihracat sektöründe yoğun olarak kullanılan faktör ise ihraç edilebilir mal üretimi mutlak biçimde artarken ithal edilebilir malın üretimi mutlak olarak azalmış olmaktadır. Buna aşırı ticareti artırıcı büyüme adı da verilmektedir. Tüketim etkisinin bu aşırı üretim etkisini dengeleyecek şekilde ihraç malına aşırı yönelimli olmaması durumunda dış ticaret hadleri doğal olarak büyüyen ülkenin aleyhine dönmektedir. Ters bir durumda yani arzı artan faktör ithal malının üretimine kaydığında ihraç malı üretimi mutlak şekilde düşüş gösterecektir (aşırı ticarete karşıt yönlü büyüme). Tüketim etkisi bu aşırı üretimin etkisini ortadan kaldıracak şekilde ithal malına yönelimli bir seyir izlemediğinde dış ticaret hadleri ülkenin lehine gelişim gösterecektir (Seyidoğlu, 2009: 124-125).

4.4. Teknolojik Gelişme

Bir ülkenin faktör zenginlikleri, üretim olanakları ve zevkleri göz önüne alındığında yani ülkelerin birbirine olan karşılıklı avantajları ticaret kazançlarının belirlenmesinin bir ölçütü olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte faktörler zaman içerisinde değişim gösterebilmek ve teknolojik gelişmeler faktör yoğunluğuna yön verebilmektedir. Sonuç olarak ülkenin avantajları da bu şekilde değişim gösterebilmektedir.

Birçok ampirik çalışma endüstriyel ülkelerde kişi başına düşen reel gelirdeki artışın en çok teknik gelişmelere bağlı olarak artış gösterdiğini, sermaye birikiminin bu duruma katkısının ise daha az olduğunu göstermektedir (Salvatore, 2013: 193).

Genel bir ifade ile teknolojik gelişme yeni bir üretim yönteminin keşfedilerek bunun üretime entegre edilmesidir. Bu şekilde var olana kıyasla daha etkin yöntemlerle üretim yapılmaya başlanmakta veya tamamen yeni niteliklere sahip sistemler oluşturulmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 126).

Teknik ilerleme genellikle nötr, işçilikten tasarruf ve sermaye tasarrufu olmak üzere üç ayrı sınıflandırmada ele alınmaktadır. Tüm teknik ilerlemeler herhangi bir üretim için gereken hem emek hem de gerekli sermaye miktarını azaltıcı etki yapmaktadır. Nötr teknik ilerlemede emek ve sermayenin marjinal verimliliği sabit oranda artmaktadır. Üretilen bir birim mal için kullanılan emek ve sermaye miktarı sabit şekilde azalış göstererek tasarruf sağlanmaktadır. İşçilikten tasarruf sağlayan teknik ilerleme sonucunda ise sermayenin marjinal verimliliği emeğinkinden daha fazla artış göstermekte ve sermayeye kıyasla daha çok emek açığa çıkmış olmaktadır. Kısaca emek başına daha fazla sermaye kullanılmış olmaktadır. Sermaye tasarrufu sağlayan

teknik ilerlemede emeğin marjinal verimliliği sermayeye kıyasla daha yüksektir. Bu durumda emek birimi başına daha az sermaye kullanılmaktadır. Diğer bir ifade ile emek sermayenin yerine geçmektedir (Salvatore, 2013: 193-194).

Üretimde kullanılan yenilikler emek tasarrufu sağlayıcı yöndedir. Teknoloji belli başlı büyük sanayi ülkeleri tarafından üretilmekte ve bu ülkelere iş gücü kıtlığı içerisinde bulunmaktadır. Bu yüzden yapılan yatırımların ve AR-GE araştırmalarının nedeni sermayenin kıt olan insan gücüne dayalı emek faktöründen kurtarılmaya çalışılmasıdır (Seyidoğlu, 2009: 127).

Teknolojik gelişme diğer bir bakış açısıyla da ekonomiyi katma değeri düşük mallardan kopararak yüksek katma değere sahip, bünyesinde yüksek teknoloji ve vasıflı emek içeren malları ihraç etmesine olanak sağlayan bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu dönüşüm beraberinde ekonomik büyümeyi tetikleyerek dış ticaret sektörünün de şekillenmesine katkı sağlamaktadır. Yani bu süreçte sadece ülkenin toplam ihracatında sanayi malları payı artış göstermemekte, sanayi ürünleri ihracatının yapısı da değişime girmiş olmaktadır (Utkulu vd., 2008: 11)

4.5. Büyüme, Ticaret Hadleri ve Refah İlişkileri

Ekonomik alanda büyüme gerek teknoloji gerekse faktör artışlarına dayalı olsun, yaşanan ekonomik büyüme sonrasında bu süreçten beklentiye de uygun olarak ülkenin GSYİH'sinin genişlemesine neden olmaktadır. Böylece ülkenin refah seviyesi de buna bağlı olarak yükselmektedir. Büyüme, ticaret hadleri ve refah ilişkisi maddeler hâlinde kısaca ifade edilecek olursa (Seyidoğlu, 2009: 129-130);

- Büyüme ile birlikte ihracatı yapılan mallarda üretim artışı yaşanıyor ve/veya ithal edilen malların tüketimi artıyor ise yaşanan büyüme ticareti artıran büyüme olarak ortaya çıkmaktadır.
- İthalat yapılan malların üretiminin artması ve/veya ihracatı yapılan malların tüketimi artış gösteriyor ise bu büyüme durumu ticareti azaltan büyüme olarak nitelendirilmektedir.
- Ülke büyüdüğü halde dış ticaretin büyümeye oranı (GSMH) aynı şekilde de kalabilmektedir. Bu büyüme türü ise dış ticaret yansız yani nötr büyüme olarak isimlendirilmektedir. Aradaki oran arttığında ticarete yönelik büyüme, küçüldüğünde ise ticarete karşıt yönlü büyüme söz konusu olmaktadır.
- Büyüme esnasında dış ticarete hem oransal hem de mutlak anlamda daralma yaşanıyorsa bu durumda ticarete karşıt yönlü büyüme gerçekleşmiş olmaktadır.
- Dış ticaret, GSMH'den daha hızlı artış gösteriyorsa, yani dış ticaretin GSMH'ye olan oranının yanında mutlak boyutları da artıyorsa bu durumda üst düzey bir ticarete yönelik büyümeden bahsedilmesi mümkündür.

Bu açıklamalarda sıralanan olası durumların dış ticaret üzerinde hiçbir engel ya da kısıtlama olmadığı durumlarda gerçekleştiği varsayımı altında olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Gerçek dünyada, her ne kadar uluslararası kuruluşlar tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılıyor olsalar da (WTO) ticareti engelleyici birçok uygulama hâlen mevcut bulunmaktadır. Dış ticarete konu olan mallar üzerinden alınan vergilerde yine benzer kısıtlayıcı etkilere sahiptir.

4.5.1. Yoksullaştırıcı Büyüme

Dış ticaret teorisinde kendine yer bulan önemli kuramlardan biri de Bhagwati (1958) tarafından ortaya atılan yoksullaştırıcı büyüme yaklaşımıdır. Bhagwati makalesinde büyümenin refah düşüşüne de yol açabileceğini teorik olarak ortaya koymuştur. Yoksullaştırıcı büyümenin gerçekleşme olasılığı durumu ekonominin üretim kapasitesinde yaşanan bir genişleme sonucu ölçülebilmektedir. Teoriye göre dış ticaret hadlerinde yaşanan bozulma sonucunda ekonomik büyüme ülke refahını önceki duruma göre daha düşük bir düzeye indirebilmektedir (Dinopoulos, 2005: 1-2).

Teoriye göre bir ülke uyguladığı dış ticaret politikası sonrası mevcut ticaret hadlerini ve bu ticareten elde ettiği tatmin düzeyini terk etmeyi tercih etmekte ve oluşan yeni dengede eski duruma göre daha çok üretim yapıyor olmasına rağmen daha düşük düzeyde bir tatmin oluşmaktadır. Yani dış ticaret hadlerinde artış olmasına rağmen refah kaybı ortaya çıkmış olmaktadır. Yoksullaştırıcı büyüme yaklaşımı gerçek hayatta sık rastlanılan bir durum değildir. Olay daha çok iç piyasalarda talebin esnek olduğu bir ürünün piyasasında gerçekleşmektedir. Böyle bir durum ortaya çıktığında ise devlet gümrük vergileri gibi uygulamaları devreye sokarak müdahalede bulunabilmekte ve dış ticaret artışından kaynaklı refah kaybının önüne geçebilmektedir. Örneğin bir tarım ürününün rekoltesinin beklenen miktardan daha çok olması neticesinde ortaya çıkan fazlalıktan dolayı düşen fiyatlar üreticiyi gelir zararı ile karşı karşıya bırakabilmekte, üretim fazlası olsa bile bu durum daha düşük gelir elde edilmesine neden olabilmektedir. Konu ile ilgili pek az yapılan ampirik çalışmalardan birinde 1950 ve 1988 yılları arasındaki veriler kullanılarak, 42 Afrika, 22 Asya, 21 Avrupa, 14 Kuzey-Orta Amerika ve 12 de Güney Amerika ülkesi olmak üzere 111 ülke üzerinde inceleme yapılmıştır. Çalışma neticesinde yoksullaştırıcı büyüme olarak ifade edilen; ancak teorik anlamda olanaklı görünen durumun 2. Dünya savaşından sonra Afrika ve Amerika kıtalarında bulunan bazı ülkelerde 34 farklı dönemde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır (Sawada, 2003: 13-19)

4.5.2. Ticaret Hadleri ve Az Gelişmiş Ülkeler

Bir ülkenin diğer dünya ülkeleri ile olan rekabet gücünü gösteren makroekonomik göstergelerinden biri de dış ticaret hadleridir. Bu gösterge uluslararası ekonomik ilişkilerde ülkelerin dış ticareten elde ettikleri gelirlerin belirlenmesinde yaygın bir ölçüt olarak kullanılmaktadır.

Dış ticaret haddi kavramının ilk kez Ricardo ve Mill tarafından kullanıldığı söylenebilir. Marshall (1965) bir çalışmada dış ticaret haddini “mübadele oranı”, Pigou (1965) ise “reel mübadele oranı” şeklinde ifade etmiştir. Taussig (1966) çalışmada bu kavramı “trampa ticaret hadleri”, Hicks’de genellikle bir ihracat ünitesinin ithalat ünitesine karşılık değiştiği oran” şeklinde bu kavramı tanımlamışlardır (Aydoğuş ve Diler, 2006: 90).

Ödemeler dengesinde dış ticaret hadlerinin önemli rolü bulunmaktadır. Toplam harcamalar içerisinde dış ticaret payı yüksek olan ülkelerde ticaret hadlerinin ödemeler dengesinde ve ülkenin ulusal geliri üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Ülke bu şekilde gelirini artırırken kişi başına düşen gelir ve refah da artmış olmaktadır. Ayrıca ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını da eşitleme etkisi göstermektedir.

Genel bir çerçevede çoğu ülke büyük ülke olma özelliklerine sahip bulunmamakta fakat; bazı ülkeler belirli ürünlerde (ilkel) dünya fiyatlarını etkileyici birer satıcı konumunda olabilmektedir. Bu durum ticaret hadlerini ülke aleyhine

çevirebilmekte ve büyüme sekteye uğrayabilmektedir. Ayrıca büyümede tek bir ürüne dayalı şekilde hareket etme sakıncalar taşımakta, bu şekilde tek mala bağlı büyüme durumlarında yaşanabilecek fiyat düşüşleri beraberinde malî zorluklara sebebiyet verebilmektedir.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken diğer nokta ise büyümenin meydana getireceği mal taleplerinin ürün gruplarına göre farklılık gösteriyor olmasıdır. Gelir artışı ile birlikte gelir esnekliklerine bağlı olarak (talepteki yüzde değişimin gelirdeki yüzde değişime oranı) talep artışları değişik şekillerde kendini göstermektedir. Örneğin; ilkel tarım ürünleri üreten bir ülkenin ihraçtan elde ettiği gelirlerle sanayi ürünleri ithal ettiği durumlarda dış ticaret hadleri bozulabilmekte ve ülke ekonomik refah kaybı yaşayabilmektedir. Azgelişmiş ülkelerin büyüme ve kalkınma gösterebilmesi için ithalat kapasitesinin de büyük önemi bulunmaktadır. Çünkü kalkınmada kullanılacak ve kendileri tarafından üretilmeyen ara malları ithal edilmek zorundadır. Alınan bu ara malların fiyatlarında yaşanabilecek artışlara karşın satılan malların fiyatlarında bir artış olmadığı, hatta düşüş yaşandığı durumlarda ülkenin ithalat kapasitesi de düşüş ile karşı karşıya kalabilmekte ve yoksulluğun devam etmesine sebebiyet verebilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 132-133).

Bu ve benzeri sorunlarla karşılaşmamak için kalkınma stratejisi olarak tarımdan sanayiye doğru bir geçişin sağlanması ve ürün çeşitliliğine gidilmesi önem arz etmektedir. Bu yüzden de dışa kapalı bir ekonomi yerine ihracatı özendirici dışa açık ekonomik politikaların uygulanarak kalkınmanın hızlandırılması akla gelen ilk konular olmaktadır.

4.6. Ekonomik Kalkınma ve Karşılaştırmalı Üstünlükler

Üretimde kullanılmakta olan faktörlerin arzında yaşanacak artış bu faktörün ucuzlamasına ve onu kullanan sektörlerde de maliyet düşüşüne neden olarak uluslararası ticaret açısından bir genişlemeye yol açmaktadır. Diğer bir anlatımla karşılaştırmalı üstünlük yapısı bu yönde değişim göstermektedir. Kalkınmanın ilk aşamasında ülkeler yoğun nüfusa rağmen sermaye azlığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ülkeler bu yüzden doğal olarak emek-yoğun malların üretimine yönelmektedir (Seyidoğlu, 2009: 133).

Tüm bunların arkasında yatan ana nedenler; hızlıca sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, sermaye kıtlığını ortadan kaldırması, teknoloji ve sermaye yoğun ürünleri ihraç eden bir ekonomiye sahip olma yolunda yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesidir (Chenery ve Syrquin, 1975: 5).

Karşılaştırmalı üstünlük temel olarak uzmanlaşma üzerine yoğunlaşmaktadır. Uluslararası arenada ülkelerin sahip oldukları rekabet güçlerini dışa açıklık düzeyi ve ticaret verileri gibi göstergeler etkilemektedir. Klasik yaklaşımın belirttiği gibi ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerini esas alarak ticaret yapmakta, bunun temelinde ise uzmanlaşma bulunmaktadır. Klasik yaklaşım dışında diğer dış ticaret görüşleri de uzmanlaşmada karşılaştırmalı üstünlükleri bulunan üretim potansiyeline konu olan ürünlere öncelik verildiğinin söylenmesi mümkündür (Utkulu, 2005: 3).

İlerleme yani büyüme kaydedilmeye başlandıktan sonra artan sermaye stoku neticesinde daha önce dış ülkelere alınan ürünler zamanla ülke içerisinde üretilmeye ve kendi ihtiyacını karşılamaya başlayabilmektedir. Büyüme beraberinde faktör donatımına bağlı olarak dışa bağımlılığı da azaltmış olmaktadır. Bu bakımdan dış ticarettten elde edilen kazançlar ülke refahını arttırdığı gibi serbest ticaret kanalı ile dünya ekonomisinin refah artışına da katkı sağlamaktadır (Sharma ve Dietrich, 2004: 3).

4.7. Dış Ticaret Politikaları Uygulamaları ve Büyüme İlişkisi

Ekonomik büyüme mal ya da hizmet üretmek için bir ulusun yeteneklerini geliştirmesi ve genişletmesidir. Üretkenlik yeteneği ise; mevcut kaynakların miktarı ve verimliliği çerçevesinde, işgücü büyüklüğüne, becerilerin kullanılabilirliğine, fiziksel sermayenin miktarına, eğitime, eğitim ile elde edilen bilgi sermayesine, doğal kaynaklara ve teknolojiye bağlı bulunmaktadır. Bu anlamda ekonomik büyüme verimli yeteneklerin bu bileşenlerle birlikte harmanlanarak iyileştirilmesi ve geliştirilmesi olarak da ifade edilebilir. Eğitim ve öğretim yoluyla yeni kaynakların keşfi, ileri teknoloji, ar-ge faaliyetleri ve tüm bu bileşenlerin fiziksel sermaye stokuna eklenmesiyle birlikte üretken çabayla organize edildiği bir ortamda istihdamın da artırılması gerçekleşmiş olmaktadır (Joint Economic Committee, 1959: 1-2).

Ticaret ve büyüme kavramları arasındaki ilişkiyse ekonomi sahasında çok eskilerden beri incelenen gelen bir konu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkeler iktisadi anlamda başarılar elde ederek, hayat standartı, hayat beklentisi ve iktisadi büyüme alanlarında gelişmeler yaşamışlardır. Söz konusu başarıları etkin kılan gelişme bu ülkelerin uygulamış oldukları iktisadi politikalarında meydana gelen değişimlerden kaynaklanmıştır. Diğer bir önemli gelişme de kalkınma politikalarının oluşturulmasında önemli bir konuma sahip olan ticaret politikalarında yaşanan değişimlerdir. Bir ülkenin dış ticareti ile ekonomik performansı arasında pozitif ve güçlü bir ilişki olduğu varsayılmaktadır. Hızlı bir kalkınma ve sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için en uygun stratejinin ne olduğu konusu üzerindeki tartışmalar ise devam etmektedir. Önceleri sadece dış ticaret stratejilerinden ithal ikamesi politikasının kullanılması gerektiği savunulurken hızla büyüme gösteren yeni sanayileşmiş ülkelerin performanslarının ışığı altında bu fikir değişerek aynı zamanda ihracat teşvikinin de etkin bir kalkınma stratejisi olduğu dile getirilmeye başlanmıştır (Uzay, 2000: 37).

4.8. Sanayileşme Stratejileri Bakımından Dış Ticaret Politikaları

Sanayileşme genel anlamı itibarıyla üretim kaynaklarının tarımsal üretimden endüstri ve hizmet kesimine aktarılmasını, teknik iş bölümünün genişletilmesini ve teknolojik alanda elde edilecek gelişmeler neticesinde üretim artışına paralel olarak gelir ve refah seviyesinin artırılmasını ifade etmektedir. 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimiyle birlikte toplumun yapısı da üretim sistemindeki değişimlere paralel olarak yeniden şekillenmiştir. Sanayi devriminin başlamasıyla birlikte sanayileşmenin sağlamış olduğu olanakları kullanmaya başlayan ülkelerde hızlı bir sanayileşme ve sanayi toplumu oluşturma gayretleri başlamıştır. Bu durumun beraberinde getirdiği ekonomik, sosyal ve teknik alanda yaşanan sorunların çözülmeye çalışılması ile her geçen gün yeni çözüm arayışlarının yeni teknolojilerin gelişmesine neden olmuş ve toplumsal yaşamın yeniden şekillenmesine önayak olmuştur (Kayıkçı, 2011: 4-5).

Kalkınma stratejileri çeşitli şekillerde kategorize edilmektedir. Bu kategoriler faktör birikimi açısından tanımlanabilmektedir. Doğal kaynak bazlı yoğun, fiziksel sermaye yoğun ya da beşerî sermaye yoğun kalkınma stratejileri buna örnek olarak verilebilir. Dış ticaret yoluyla büyüme stratejileri ise ithal ikamesine dayalı sanayileşme ve dışa açık (ihracata yönelik) sanayileşme stratejileri olarak ikiye ayrılmaktadır (Kubo vd., 1986: 148).

Kalkınmada kaynak dağılımı çerçevesinde politik yatırım ölçütleri, yatırımların yöneleceği sektörlerin belirlenmesiyle de yakından ilgili bulunmaktadır. Bu ölçütte ana amaç kaynak israfına yol açılmadan ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesidir. Üretim teknolojisi, faktör donanımı ve verimlilik gibi hedeflerden çok politik tercihler bu konunun belirleyici stratejisi konumdadırlar (Egeli, 2001: 149).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla beraber özellikle uzak doğu ülkeleri (Hong-Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan) başta olmak üzere dünya genelinde hızlı bir büyüme dönemi yaşanmıştır. Bu durum dünya ekonomileri arasında yakınsamanın mümkün olduğu düşüncelerini gündeme getirmiş; fakat aynı zamanda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki refah farklılıkları da artış göstermeye devam etmiştir. Bunun neticesinde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamak için uyguladıkları politikalarda da radikal değişimler yaşanmaya başlamıştır. 1950'li yıllarda ithal ikameci politikalar rağbet görürken 1970'li yıllarla birlikte ihracata dönük politikalar kullanılmaya başlanmış ve 1980'lerden itibaren de bu politika ülkeler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Kısaca bu gelişmeler dışa dönük büyüme politikalarının büyümenin lokomotifini olarak kabul edilmesinde etken bir rol oynamıştır. Ayrıca ilerleyen yıllarda yapılan çalışmalarda dış ticaret konusunda daha açık olan ülkelerin daha yüksek büyüme oranları gösterdiği ortaya konulmuştur. Dış ticaret ile büyüme kavramlarının bu paralel hareketi gelişmekte olan ülkeler açısından ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olmuştur (Şengönül ve Tuncer, 2004: 161-162).

İki stratejide aslında, ödemeler dengesi açıklarının azaltılması, ekonomik büyüme, sanayileşme ve yüksek istihdam gibi temel amaçların gerçekleştirilmesini amaçlamakla birlikte uygulama anlamında farklılıklar göstermektedir. Bu temel farklar ithal ikameci sanayileşme stratejisi'nde bütün politikaların ithalatın sınırlandırılması, ihracata yönelik sanayileşme stratejinde ise bütün politikaların ihracatın özendirilmesi üzerine yoğunlaşmış olmasıdır (Ay, 2007: 15-16).

Genel olarak ister ithal ikameci ister ihracata yönelik sanayileşme politikalarının ekonomik büyüme üzerinde etkin bir rolü bulunmaktadır. Ülke örneklerinde de görüldüğü üzere sanayileşmenin ilk adımında ithal ikameci, daha sonra ihracata yönelik politikaların uygulanmış olması bu iki stratejinin sırasıyla birbiri ardına uygulamaya konulmasının en akılcı seçim olduğunu yansıtmaktadır.

4.8.1. İthal İkameci Sanayileşme Politikaları

Genellikle düşük gelir ve teknoloji seviyesine sahip gelişmekte olan ülkelerin hızlı bir şekilde kalkınma amaçlarını gerçekleştirebilmek amacı doğrultusunda uyguladıkları stratejilerden bir tanesi ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarıdır.

Bir ülkenin bir önceki döneme kıyasla ithal ettiği malların kısmen ya da tamamen ülke içerisinde üretilmesini ifade eden ithal ikamesi, ekonomide ithalatın arza oranının zaman içerisindeki değişimini gösteren dinamik bir kavramdır. İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının uygulamaya başlanmasına yol açan iki tarihi olaydan biri 1929 Dünya Buhranı, diğeri ise II. Dünya Savaşı olmuştur. Bu iki olay oluşturmuş oldukları derin politik değişimlerle birlikte ithal ikameci politikanın doğmasına neden olmuştur. Bu olaylarla aşırı ihtisaslaşmanın tehlikeleri ortaya konmuş ve savunucularının da ideolojik temelleri bir anlamda yıkılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ilk başlarda dış piyasalar bir yana bırakılırsa, büyük çaplarda üretim yapılarak bir yandan içsel bir yandan da dışsal ekonomilerin oluşturulmasını sağlamak ve iç piyasaları genişletme düşüncesi giderek güç kazanmaya başlamıştır. Hirschman (1958)

ithal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisini uyaran 4 nedeni şu şekilde sıralamaktadır:

- Dış ödemede yaşanan sorunlar ve savaşlar
- Fert başına gelirdeki artışlar
- Ekonomik kalkınma politikası
- Özel sektör kârlarını genişletme politikası

Hemen hemen bu konuyla ilgilenen iktisat düşünürleri ithal ikamesi konusunda savunmalarını ana hatları ile bu nedenlere bağlamaktadırlar (Ertüzün, 1976: 158).

İthal ikamesi çoğu ülkede ekonomik yapının daha modern hâle getirilmesi ve modern ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ulaşılması açısından etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Dış piyasalarla rekabet gücünü kazanana kadar yurtiçi üretimin dış ticaret politikaları ile çeşitli parasal ve malî araçlarla korunmasını amaçlayan bu strateji aynı zamanda içe dönük bir sanayileşme stratejisi olarak da isimlendirilmektedir. Yurtdışından ithal edilen malların yurtiçinde üretilmesini baz alan bu stratejide kurulan yerli sanayiler dış ticaret ve döviz kuru politikaları ile rekabetten korunmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla kullanılan araçların başında ise gümrük vergileri, kotalar ve ithal yasakları gelmektedir (Korum, 1977: 27).

İthal ikamesi ilk olarak ekonomik gelişmelere ve yapısal değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve bu durum kendiliğinden oluşan ithal ikamesi olarak isimlendirilmektedir. İthal ikamesi ikinci olarak uygulanan ekonomi politikasının bir aracı ve sonucu olarak ortaya çıkabilmekte, bu durum ise planlı ithal ikamesi şeklinde nitelendirilmektedir (Clarck, 1970: 15)

İthal ikamesi stratejisi ile ulaşılmak istenen amaçların şu şekilde sıralanması mümkündür (Egeli, 2001:150-151):

- Genellikle tarıma dayalı ekonomiye sahip olan gelişmekte olan ülkeler sanayilerini geliştirerek kalkınmayı hedeflemekte, bunun içinde bir kısım sanayi ürünlerinin ithalatından vazgeçip bunları iç piyasada üreterek sanayileşmeye çalışmaktadırlar.
- İthal ikameci uygulamalar ekonominin dışa olan bağımlılığının azaltılmasına neden olacağından dış ticaret hadlerindeki kayıpların kısmen de olsa düzelmesine yardımcı olacaktır.
- Ödemeler dengesindeki sorunlarla birlikte döviz tasarrufunun sağlanmasına yardımcı olacaktır.
- Bu politika ile sanayide üretimin artması beraberinde sermaye birikimini hızlandıracağından yurtiçi talebin artış göstermesi işsizliğin de düşmesine yardımcı olacaktır.

İthal ikame stratejisinin ilk aşaması yurtiçi piyasaların kapasite sınırına ulaşmasıyla birlikte sona ermiş olmaktadır. Bu uygulamadan sonraki aşama iki ayrı şekilde kendini göstermektedir. İkinci aşamanın ilk kolu dış piyasalara açılma yani ihracata yönelme işlemidir. İkinci kol ise ithal ikamesi politikasının kapsamının genişletilerek ara ve yatırım mallarının da bu üretim stratejisine dahil edilmesidir. Türkiye’de dahil olmak üzere bu politika birçok ülkede uygulamaya konmuştur. Bununla birlikte yerli üretime geçilmesinden sonra daha önce gümrüksüz olarak ithal edilen bu mallar daha sonra koruyucu politikaların kapsamına girmesiyle beraber

yüksek maliyetli girdi kullanımıyla karşı karşıya kalınabilecek ve ihracata açılmada zorluklar çıkabilecektir.

İthal ikamesi stratejilerine bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Bu eleştirilerin aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür:

- İthal ikamesi uygulamasıyla birlikte bir süre boyunca yüksek sayılabilecek gelişme hızları yaşanıyor olsa bile sanayileşmenin ilerlemesiyle birlikte bu durum hız kesmeye başlamaktadır. İlk başlarda basit mallar üzerine olan bu gelişim sanayileşmenin artmasıyla birlikte zamanla ara ve yatırım mallarına doğru kaydıkça ucuz ve basit tekniklerin yettiği üretim sistemi daha karmaşık ve pahalı hâle gelmeye başladığından avantaj kayıpları yaşanabilmekte, ithal ikamesinin uygulama imkanları git gide azalış göstermektedir (Prebish, 1973: 27).
- İthal ikame uygulaması aslında beklenenin aksine ekonomiyi dışa bağımlı hâle getirmektedir. Bu politika ithalatı azaltmaktan öte ithalatın kompozisyonunu değiştirici etkiler göstermektedir. İthal edilen ara ve yatırım mallarında yaşanacak artışlar dışarıya bağımlılığı mecburi kılabilmektedir (Krueger, 1983: 9).
- İthal ikamesinde ortaya çıkan olumsuzluklardan diğeri de vergi gelirlerinde yaşanan azalmalardır. Devlet kuruluş aşamasında hem destekleme anlamında hem de gümrük vergilerinden kaynaklı olarak zarara uğramaktadır (Alpar, 1982: 85).
- Amaçlarından biride ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve döviz darboğazının ortadan kaldırılması olsa da ara ve yatırım mallarında görülebilecek talep artışı ithalatın düşmesinden çok artış göstermesine neden olabilmektedir. Bu ise ödeme zorluklarının tekrar ortaya çıkmasına ve üretim için ithal edilmesi gereken girdilerin sağlanması konusunda yaşanacak aksaklıklar sonucu büyümenin, millî gelirin ve istihdamın düşmesine neden olmaktadır (Little vd., 1970: 59).
- İthal ikame stratejisi nedeniyle ihracatın yeteri kadar gelişemeyeceği ve korumayla birlikte değerlenmiş kurların devam ettirilmesi söz konusu sanayilerin dışa açılmalarını zorlaşmasına neden olmaktadır.

4.8.2. İhracata Yönelik Sanayileşme Politikaları

İhracata yönelik sanayileşme politikaları ülkelerin serbest ticaret ortamında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretim yapmaları gerekliliğini ifade etmektedir. Bu politikada gelişme potansiyeline sahip olan endüstriler özendirilmeye çalışılmaktadır.

Bunun sağlanması için ülke ekonomisinin dünya ticaretinden uzaklaştırmayacak bir ticaret politikasının izlenmesi gerekmektedir. Ayrıca ulusal kaynak tahsisinin, ithal ikamesi stratejisinden farklı olarak sadece iç talep tarafından değil, uluslararası talep tarafından da belirlenmesine izin verilmesi gerekmektedir (Kazgan, 1985: 32-37).

İthal ikameci strateji yaşanan aksaklıklar ortodoksiyi yani neo-klasik iktisatçıları ihracata dayalı stratejilerin kullanılması gerektiği konusunda politika önermeye itmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan gelişmeler hem ekonomistleri hem de politika yapımcıları uygulanacak politikalar konusunda etkilemiştir. Tayvan, Singapur, Güney Kore ve Hong-Kong gibi uzak doğu ülkelerinin ekonomik başarıları bunu özendirmiştir (Bhagwati, 1986: 91).

Neo-klasik iktisatçılara göre az gelişmiş ülke pazarlarının ufak boyutta olması ve düşük kapasite ile çalışıyor olmaları ithal ikamesinin maliyetini yükseltmektedir. Bunun yanında aşırı koruma ile desteklenen bu politika ayrıca firmaları teknolojik geriliğe itmesinin yanında yüksek fiyatlar nedeniyle de tüketiciler üzerinde ek bir vergi etkisi göstermektedir. Neo-klasik iktisatçılar ithal ikamesine karşı olan eleştirilerini birçok ülke üzerinde yaptıkları araştırmalar ile de desteklemeye çalışmışlardır. Bu anlamda Balassa (1978) ihracata yönelik olarak uygulanan politikaların ekonomik verimlilikte artışın, teknolojik gelişmelerin daha rahat ve dikkatle takip edilebilmesine bağlı olarak üretimde kaynak dağılımının da daha etkin şekilde gerçekleşmesine neden olacağını belirtmektedir.

İhracata yönelik sanayileşme stratejisinin başarılı olabilmesi için iki koşul bulunmaktadır. Bunlardan ilki ihracata yönelik olarak üretimde bulunan sektörlerle yeterli teşvikin sağlanmasıdır. İkincisi ise döviz kurunun istikrarlı ve ihracatçıyı özendirici seviyede tutulmasıdır. Bununla birlikte değişen döviz kuru sisteminde ihracatçıların zarara uğramaması için ihracat yapılan ülke sepetinin farklı coğrafi bölgeleri kapsamaya da önem arz etmektedir. Bu şekilde ulusal paranın belli ülkeler karşısında değer kaybetmesi neticesinde ihracatın satın alma gücünde yaşanabilecek kayıplar, ulusal paranın değer kazandığı ülkelerle yapmış olduğu ihracat ile karşılanmış olabilecektir. Yang'a (1981) göre ihracatçıları açısından dış fiyatların iç fiyatlara göre daha cazip hâle getirilebilecek bir döviz politikasının izlenmesi ve bu durumun devam edeceğinin güvencesinin politika yapıcılar tarafından verilmesi döviz politikasının ana hatlarını oluşturmaktadır. Fakat bu ulusal paranın sürekli aşağıya çekilmesinin getireceği riskleri de bünyesinde barındırmaktadır (Alpar, 1982: 126-127).

Döviz kurlarının aşırı değerli olması (dövizin gerçek fiyatını yansıtmaması) ithal malların suni bir şekilde düşük fiyattan, ihraç mallarının da yüksek fiyattan işlem görmesine neden olabilmektedir. Ayrıca aşırı değerlendirilmiş döviz kuru uygulamaları ithalat açısından bir sübvansiyon, ihracat açısından ise bir vergi uygulaması rolü üstlenmiş olmaktadır.

Kredilerin, ithalat özendirici kolaylıkların ve benzeri şekildeki muafiyet uygulamalarının ihracata yönelmede önemli roller oynadığı, örneğin Asya ülkelerinin ithal ikamesi uygulamasının ilk dönemlerinde aynı zamanda ihracatı da teşvik edici uygulamaları kullandığından dolayı Latin Amerika ülkelerine kıyasla daha başarılı ekonomik sonuçlar aldıkları ileri sürülmektedir (Balassa, 1978: 46-47).

İhracata yönelik sanayileşme stratejisi korumacılık yerine dış rekabete dayalı olduğundan ekonomiler birbirlerinden karşılıklı olarak etkilenmektedir. Bu etki beraberinde ekonomik ve teknolojik dinamizmi getirerek ülkelerarası entegrasyonların geliştiği ölçüde yeni teknolojiyi kullanma imkânlarını da ortaya çıkarmış olmaktadır. Ayrıca bu strateji dış şokların yaşandığı dönemlerde ülkelerin bu şoklara içe dönük ekonomilere nazaran daha hazırlıklı olmasında da rol oynamaktadır. Balassa (1978) yapmış olduğu çalışmasında dış şokların dışa dönük olan ülkelerin gayri safi millî hasıllarının içe dönük ülkelere kıyasla daha fazla etkilendiğini, dışa açık ekonomilerin göstermiş olduğu gelişim performanslarının zaman içinde bu kayıpları ortadan kaldırdığını belirtmektedir (Egeli, 2001: 155).

4.9. Teorik Olarak Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Dış ticaret ve büyüme arasındaki ilişki iktisadın doğuşuna kadar uzanmaktadır. İlk olarak Adam Smith tarafından ele alınmış olan bu konu sonrasında yine klasik iktisatçılardan David Ricardo, James Mill ve John Stuart Mill tarafından da

incelenmiştir. Büyümenin motoru olarak ifade edilen dış ticaretin inceleme konusu olması klasik iktisatçılarla birlikte başlamıştır. Dış ticaretin büyümenin motoru olduğu tezi Adam Smith'in uzmanlaşma kavramı yani mutlak üstünlük teorisi ve Ricardo'nun geliştirmiş olduğu karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde kendine yer bulmuştur (Gül ve Kamacı, 2012: 82).

Büyüme modellerinin ilki olmasına rağmen bu modelin realitelere uygun olmadığı söylenmesi mümkündür. Fakat model ilk sistemli büyüme teorisi olması bakımından önem arz etmektedir. Klasik teoriye göre tasarruflar yatırımcılara öncülük etmekte ve yatırımlarda büyümeye önyak olmaktadır. Buradaki yaklaşım yüksek tasarrufların ekonomik büyümeye öncelik tanınması ve tasarrufların ekonomik büyüme ile sonuçlanmasıdır. Aksi bir durumda, yani yatırım ve tasarruf eşitliğinden hareketle tasarruflarda yaşanan bir azalma büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu ilişki aynı zamanda Malthus'un nüfus yaklaşımı içerisinde ele alındığında nüfusta yaşanacak olan artış kişi başına düşen geliri azaltıp tasarruf miktarının da düşmesine neden olacak ve büyüme hızını azaltacaktır. Ayrıca nüfus ile gelir arasında doğrusal bir ilişki bulunmakta, gelirin azalması ile birlikte nüfus da azalmaktadır (Yılmaz, 2005: 65).

Adam Smith, her ülkenin kendi uzman olduğu alanda üretim yapması sonucunda ülkeler arasında iş bölümünün ortaya çıkacağını ve buna bağlı olarak uluslararası ticaretinde her ülke açısından faydalı sonuçlar üreteceğini belirtmektedir. Bu şekilde her ülkenin iş bölümüne bağlı olarak daha ucuza ve kaliteli üretim yapmasına imkan verecek ve dünya refahına da katkı sağlayacaktır.

Smith'e göre ülkeler arasında yapılan ticaretin piyasaları genişletici etkisi de bulunmaktadır. Buna imkân veren nedenler iş bölümünün ve emek verimliliğinin artış göstermesidir. İş bölümü ve verimlilik arasındaki ilişki sayesinde teknolojik ilerleme meydana gelmektedir. Üretim faktörlerinin ve verimliliğin dışsal olarak kabul edildiği (Hecksher-Ohlin modeli gibi) varsayımlara karşı olarak Smith, üretim faktörlerinin arzının ve verimliliğin uzun dönemdeki gelişimini, bir ülkenin kalkınmasında etkili olan sermaye birikimi ve iş bölümüne bağlamaktadır. Bunlarla birlikte bu teorinin daha çok gelişmekte olan ülkelerin dış ticaretinin açıklanmasında yardımcı olabilecek bir kabiliyete sahip olduğunun söylenmesi de mümkündür. Günümüzde gelişmiş ülkelerin birçok malın üretiminde uzman hâle gelmiş oldukları düşünüldüğünde, gelişmiş ülkeler arasındaki ticaretlerin açıklanmasında bu teori yetersiz kalabilmektedir (Arıç, 2013: 84).

Uluslararası ticaretin sadece Smith'in (1776) mutlak üstünlük teorisi üzerine dayandırılmasını eksiklik olarak gören ve kapsamı daraltacağını söyleyen Ricardo (1817) ise, ülkeler arasında üretim maliyeti farkı yerine uluslararası ticaretin karşılaştırmalı üstünlüklere dayandırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Ricardo'ya göre bir ülke bir malda diğer mallara göre daha üstün üretim olanağına sahip olsa bile karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşmaya giderek ve daha az üstün olduğu malları başka ülkelerden ithal ederek daha fazla refah düzeyine ulaşabilmektedir. Bunun gerçekleşmesi için söz konusu iki ülke arasında yurtiçi değişim oranlarının farklı ve uluslararası fiyat oranının da bu fiyatlar arasında gerçekleştiği bir ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Ricardo'nun varsayımında da maliyeti oluşturan tek faktör homojen, ülke içerisinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olarak değerlendirilen emek faktörüdür. Genel olarak klasik iktisatçılar, emek dışında kalan sermaye ve doğal kaynaklar gibi faktörlerin farkında olmakla birlikte sermayeyi biriktirilmiş emek, doğal kaynakları ise bir lütuf olarak nitelendirmektedirler (Bayraktutan, 2003: 177).

John Stuart Mill (1848) daha önce ihmal edilmiş olan talep unsurunu dış ticaret kazançlarının belirlenmesinde bir faktör olarak ele almış ve karşılıklı talep yoluyla dış

ticaretin teknolojik gelişmeyi etkileyeceğini ortaya koymuştur. Mill ayrıca karşılıklı talep yoluyla teknolojik gelişmenin de etkileneceğini ifade etmiştir. Mill'e göre ihraç malları arasına yeni bir mal eklenmesi ya da ihraç malının maliyetini düşürücü bir teknolojik yeniliğin üretimde verimliliği artırarak ülkenin karşılıklı talep ile belirlenen ithal malların kendisine daha ucuza getirmesini sağlayacağını ve bunun da dış ticaret kazançlarını artırıcı yönde etkili olacağını ifade etmektedir (Bayraktutan, 2003: 177).

Klasik dış ticaret teorisine yapılan eleştirilerin başında emek dışındaki faktörleri ihmal ederek sadece emek-değer teorisine dayandırılması gelmektedir. Neoklasik iktisatçılar emek maliyeti kavramı yerine emekle birlikte diğer faktörleri kapsayan ve bir malın üretimini bir birim artırabilmek için gerekli kaynakları serbest bırakarak başka bir maldan vazgeçilen miktarı ifade eden fırsat maliyeti kavramını kullanarak Ricardo modelinin özüne dokunmadan onu geliştirmişlerdir. Marshall (1922) ise Ricardo modelini iki mallı olmaktan ileri taşıyarak malların değerlerinin karşılaştırılmasında fayda-değer kuramını kullanarak emeğin yanı sıra sermaye faktörünü de dikkate almakla birlikte emek-değer kuramından tam anlamı ile çıkamamıştır. Gottfried Haberler (1933) ise fırsat maliyeti kavramını kullanarak malların değerini ölçmeye yönelik olarak çalışma yapmış ve emek-değer kuramını devre dışı bırakmıştır (Bayraktutan, 2003: 177-178).

Ricardo'ya ait olan karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin eksikliklerini gidermeye yönelik olarak iki İsveçli iktisatçı Heckscher (1919) ve Ohlin (1933) bu teoriye katkıda bulunmuşlardır. Eli Heckscher yapmış olduğu çalışmasında ortaya koyduğu bu yaklaşıma "faktör oranları teorisi (factor proportions theory)" adını vermiştir. Heckscher'in makalesi daha sonra aynı zamanda kendi öğrencisi olan Bertil Ohlin tarafından tekrar ele alınmış ve geliştirilmiştir. Yazarların isimleriyle özdeşleşmiş olan Heckscher-Ohlin teorisine göre bir ülke hangi üretim faktörüne daha çok sahip ise bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı mallarda karşılaştırmalı olarak üstünlüğe sahiptir. Faktör donatımı sahip olunan üretim faktörlerinin miktarını esas alırken emek ve sermaye faktörlerini ihmal etmemektedir. Heckscher ve Ohlin, ülkeleri emek zengini ve sermaye zengini olarak ayırma tabi tutarken mallar emek-yoğun ve sermaye-yoğun şeklinde iki şekilde ele almaktadırlar. Tüm bunlar bütün ülkelerin aynı üretim tekniğine (emek-yoğun veya sermaye yoğun) sahip olduğu ve ölçeğe göre sabit verim koşullarının geçerli olduğu varsayımı altında ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 79-80).

Faktör donatımı olarak ifade edilen Heckscher-Ohlin teorisinden faktör fiyatları eşitliği, gelir dağılımı (Stolper ve Samuelson) ve Rybczynski teoremleri de türetilmiş diğer teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Stolper ve Samuelson (1941) hipotezine göre ticaret rejiminin serbestleşmesi neticesinde bol olan faktörlerin talebi artarken ithalata rakip olan endüstrilerde istihdam edilen kıt faktörlerin talebi azalmaktadır. Buna bağlı olarak işgücü ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörünü ele alan Heckscher-Ohlin teorisinde bu liberalleşme hareketine bağlı olarak ve gelişmekte olan ülkelerde emeğin nispeten bol olduğu bir faktör olması nedeniyle gelir dağılımı eşitsizliği azalış göstermektedir. Ancak Stolper-Samuelson teoremi fonksiyonel gelir dağılımı ile ilgilenmekte ve büyük ticari açıklıkların etkilerini bireysel gelir dağılımı ile doğrudan ilişkilendirme anlamında yetersiz kalmaktadır (Litwin, 1998: 2).

Ticari kazançlar geleneksel olarak karşılaştırmalı avantajlara dayanmakta ve uzmanlaşmayla birlikte gelen refah kazanımları Ricardo modeli ile açıklanmaktadır. Heckscher-Ohlin-Samuelson modeli iki ülkeli ortamda her ülkenin kendi faktör zenginliklerine dayalı olarak elde edilen refah kazançlarını açıklamaya çalışmaktadır. Bu teorilerin kilit taşı uluslararası ticarete verimliliğin etkinliği ve buna bağlı olarak

rekabet gücü elde edilmesidir. Ekonomik büyüme bu stratejilerin sadece bir sonucu durumundadır. Üretkenlik, verimlilik ve uluslararası rekabet gücü bu şekilde elde edilebilir olsa da Hecksher-Ohlin-Samuelson modeli uzun vadede uluslararası ticaretin büyümeyi nasıl belirleyip belirleyemeyeceğini açık olarak ifade edememektedir (Jayme, 2001: 2).

Küreselleşme ve kapsamının ulaşmış olduğu boyut, dışa kapalı ekonomi politikalarının kabul edilebilirliğini bir anlamda ortadan kaldırmıştır. Malların bileşenleri uzmanlaşmanın uluslararası boyutta geçerli olmaya başlamasıyla birlikte bir malın sadece ulusal olarak üretilme biçimi giderek azalış göstermiştir. Bu anlamda dışarıya kapalı bir ekonomik düzenin işletilmeye çalışılması pek olası bir durum değildir. Bununla beraber dışarıya kapalı bir sistemden dışa açık bir sisteme geçilmesi beraberinde bazı sorunları da getirebilmektedir. Koruyucu politikalar ile dış etkenlerden arındırılmış ithal ikameci ülkelerin küresel ekonomi ile rekabet etmesi hemen gerçekleşebilecek bir durum olmaktan uzaktır. Ticaretten beklenen faydanın gerçekleşmesi bir anlamda satılan mallar ile alınan malların fiyatları ve miktarları arasında yakınlık olmasına bağlıdır. Aksi durum söz konusu olduğunda yani satılan malların nispeten değersiz, alınan malların ise değerli mallardan oluşması dış ticaret hadlerinin ülke aleyhinde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda dış ticaretin serbest hâle gelmesi ile ekonomik gelişme arasında sıkı bir ilişkinin varlığı birçok iktisatçı tarafından dile getirilmektedir (Ateş ve Bostan, 2007: 2).

Bazı analistler, yoksul ülkelerin göstermiş olduğu büyümeyle aslında kendi kendini çürütmekte olduklarını ifade etmektedirler. Yani ihracata dayalı strateji uygulayan ülkelerin eskiye kıyasla daha kötü hâle gelmelerine neden olabilecek bir durumla karşılaşmaları mümkündür. Bu yaklaşım iktisatçılar tarafından yoksullaştırıcı büyüme (immiserizing growth) olarak ifade edilmektedir. 1958 yılında Jagdish Bhagwati çalışmasında büyümenin getirdiği olumsuz etkileri bir ekonomik model içerisinde ele almış ve yoksullaştırıcı büyüme olarak bilinen teoriyi oluşturmuştur (Krugman ve Obstfeld, 2003: 102).

Heckscher-Ohlin teorisi çerçevesi içerisinde ele alınan ve 1955 yılında Tadeusz M. Rybczynski tarafından geliştirilen diğer bir teorem ise yazarın kendi ismiyle anılan Rybczynski teoremidir. Buna göre, emtia fiyatları göz önüne alındığında üretimde kullanılan faktörlerden bazılarının miktarının artması bu faktörlerin kullanıldığı sanayilerde üretimin artmasına neden olurken diğer endüstrilerde ise çıktılarının azalması söz konusudur (Jurcic vd., 2003: 100).

Emek-yoğun sektörlerde emek tasarrufu sağlayan bir yenilik daha fazla üretimin gerçekleşmesine neden olurken aynı zamanda makine üretiminin azalmasına neden olabilmektedir. Tekstilde açığa çıkan emek yine tekstilde kullanılmakta fakat emek artışıyla birlikte ortaya çıkan sermaye (faktör fiyatlarındaki artış dolayısıyla) gereksinimi ise makine endüstrisinden çekilmiş olmaktadır. Dolayısıyla teoremden de açıklandığı üzere yalnız bir faktörün artması durumundakine benzer biçimde ticarete artış yönlü etkiler yaşatacaktır. Bunun tersine, makine üretiminde sermayeden tasarruf sağlayan teknik yeniliklerin ortaya çıkmasında ise makine üretimini artırıcı ve tekstil üretimini kısıcıcı, dolayısıyla da dış ticareti azaltıcı yönde etkilerle karşı karşıya kalınabilecektir (Seyidoğlu, 2009: 128).

Keynesyen modelin devamı olarak nitelendirilebileceğimiz Post-Keynesyen büyüme modeli, diğer ismiyle de Harrod-Domar modeli dengeli büyümenin temel koşullarının belirlenmesini amaçlamaktadır. Keynesci modelde ekonomi eksik istihdamda durumu bulunmakta ve bunun önüne geçilmesi için toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talep artışı yatırım harcamalarını da artırarak

ekonomik büyümenin sağlanmasında bu şekilde rol oynamaktadır. Harrod ve Domar'ın geliştirmiş oldukları bu model, Keynes'in statik modelini dinamik hâle getirmiştir. Ayrıca model büyümeyi sistematik olarak ele alan ilk büyüme modelidir.

Keynes'in göz ardı etmiş olduğu yatırımların kapasite artırıcı etkisi Harrod ve Domar tarafından modele eklenmiştir. Harrod-Domar modeli toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki ilişki çerçevesinde büyüme hızını açıklamaya çalışırken biri marjinal tasarruf oranı diğeri de sermaye hasıla katsayısı olmak üzere iki kavrama dayalı olarak hareket etmektedir. Bir ekonomide büyüme oranı marjinal tasarruf oranı ile pozitif, sermaye hasıla kat sayısı ile de negatif yönlü ilişki içerisinde bulunmaktadır. Kısaca bir ekonomide yatırım miktarı tasarruf büyüklüğüne eşit düzeyde gerçekleştiğinde marjinal tasarruf eğilimi ile sermaye-hasıla katsayısı tarafından belirlenen oranda ekonomik büyümeyi gerçekleştirecektir. Modele göre gerçekleşen (ex post) yatırımların beklenen (ex ante) yatırımlara eşit olmama riski bulunduğundan üretimde kapasite artışı ile beraber talep de artış gösterecek; fakat büyüme istikrarsız bir yol çizecektir. Bu yüzden dengeli büyümenin koşullarının neler olduğunun belirlenmesi amacıyla bu modelde optimum büyüme hızının ne olması gerektiği hesaplanmaya çalışılmıştır. Tam istihdamlı ve dengeli büyümenin gerçekleşemeyeceğini savunan Harrod-Domar modelinde büyümenin kaynağı olarak sadece sermaye faktörü gösterilmiş ve büyüme bıçak-sırtı denge şartına bağlanmıştır. Bunlarla birlikte bu model sadece gelişmiş ülke ekonomilerini kapsayan bir model durumundadır. Modelin temel amacı ekonominin işsizlik ve enflasyon ortamına sokulmadan yürütülebilmesidir. Fakat gelişmekte olan ülkelerde ise bunlara ek olarak aynı zamanda ekonominin yeterli bir hız ile büyümesi konusu da önem arz etmektedir. Bu noktada Harrod-Domar modeli bu konu üzerinde hiç durmamıştır (Doruk, vd., 2011: 6-7; Yılmaz, 2005: 66).

Solow (1956) ve Swan (1956)'ın yapmış oldukları çalışmalar ise neoklasik büyüme teorisinin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Neoklasik büyüme modeli, Harrod-Domar modelinin tam tersine sürdürülmesi zor olan bıçak-sırtı² denge şartlarına bağlı bulunmayan, devlet müdahalesine gerek duymayan ve emek faktörünü içselleştiren dengeli bir büyüme teoremini ele almaktadır. Modelde nüfus artışı ve teknolojik ilerleme büyümenin kaynağını oluşturmaktadır. Bu iki faktör model içerisinde belirlenmekte ve dışsal olarak eklenmektedir (Doruk, vd., 2011: 7).

Model; ölçeğe göre sabit getirinin olduğu, sermayenin marjinal verimliliğinin azaldığı, teknolojinin dışsal olarak belirlendiği, faktörler arası ikamenin mümkün olduğu ve bağımsız bir yatırım fonksiyonunun bulunmadığı (tasarruf ve yatırım eşitliğinin sağlanması) varsayımları üzerine kurulmuştur. Neoklasik modelde teknoloji iktisat açısından adeta bir kara kutu olarak görülerek teknoloji, mühendislik biliminin bir alt disiplini olarak kabul edilmiş ve böylece ilgi dışında bırakılmıştır. Kısaca teknoloji fen bilimlerindeki tesadüfi ilerlemelere bağlı bir durum olarak değerlendirilmiş ve modele katılmamıştır (Kibritçioğlu, 1998: 214).

Solow modelinde büyüme bıçak sırtından ve dengeyi sağlayacak güç olarak ifade edilen devlet müdahalesinden kurtulmuş olmakla birlikte modelde ekonomik gelişmenin ileri safhalarında gelişmiş ülkelerin durgunluğa gireceği öngörüsü yapılmıştır. Yine modelde teknolojik gelişmeler dışsal olarak ele alınmış, beşerî sermaye ve bilginin büyüme üzerindeki rolleri dikkate alınmamıştır. Bu eksikliklerin giderilmesi anlamında ise içsel büyüme teorileri geliştirilmiştir (Demir vd., 2005: 181).

² Harrod-Domar büyüme modelinde beklenen büyüme oranının arzu edilen büyüme oranına eşit olduğu fakat en ufak bir sapma olduğunda dengenin yeniden oluşmadığı durumdur. Tasarruf oranı, sermaye-çikti oranı ile emeğin artış oranı bu durumu etkileyen değişkenlerdir.

İçsel büyüme neoklasik büyüme yaklaşımının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme teoremi ile ilgili fikri ilk kez P.M. Romer (1986) ortaya koymuştur. Romer teoremi geliştirirken K. Arrow'un 1962'de ileri sürmüş olduğu "yaparak öğrenme" fikrinden yararlanmıştır. Arrow'a göre, firmalar üretime devam ettikçe işlerini daha iyi kavramakta, böylece maliyetlerini düşürmekte, kalitelerini yükseltmekte ve ortaya yeni ürünler çıkarabilmektedirler. Kısaca işlerini yaparak öğrenmektedirler. Bu fikirden hareketle Romer, teknik bilgi üretimini mal ve hizmet üretimi içerisinde bedelsiz bir girdi olarak ele almış ve bu girdi sayesinde üretimde maliyetlerin düşerek kalitenin artış gösterdiğini kabul etmiştir. Genel olarak ekonomilerde bilgi birikiminin artış göstermesi sonucunda bundan tüm üreticiler kendilerine fayda sağlayacaklar ve dışsallıklar içselleştirildikçe bu durum ekonomiye büyüme avantajı sağlayacaktır.

Romer'in modeline A. Young (1991) iki ülke ve iki malın olduğu bir varsayım üzerinde yaklaşımda bulunmuştur. Biri ileri teknoloji, diğeri de düşük teknolojili üretim yapan ülkeler bu ürünler üzerinde uzmanlaşır ve ticarete başlarsa büyüme hızı yüksek teknolojili üretim yapan ülkede artarken diğeri ülkede ise düşmektedir. Young bunun nedenini ileri teknoloji ürünü olan malda öğrenme potansiyelinin daha yüksek olmasına bağlamıştır. Bu anlamda Young'un önermesi gelişen ülkelerin öğrenme potansiyeli yüksek olan ürünlerin üretildiği sektörlerle yoğunlaşması yönündedir. İçsel büyümeye değinen diğeri iktisatçılardan, R. Lucas (1988) ve S. Rebelo (1991) teoreme beşerî sermaye etkenini eklemişler ve fiziki sermaye gibi üretim faktörü olarak ele almışlardır. Beşerî sermaye eğitimle olduğu gibi yaparak öğrenme şeklinde de kendiliğinden oluşabilmektedir. Rebelo ayrıca fiziki sermaye/beşerî sermaye oranı düştüğünde (beşerî sermaye artış gösterdiğinde) büyümenin hızlanacağını dile getirmektedir. Lucas'ın bu duruma yaklaşımı fiziki sermayenin artışının daha önemli olduğu yönündedir.

Robert Barro (1990) ise içsel büyüme teorisine kamu kesimi harcamalarını bir üretim faktörü olarak kabul ettiği çalışmasıyla katkıda bulunmuştur. Kamu kesimi tarafından sağlanan mal ve hizmetler sayesinde sermaye stoku büyümekte ve böylece vergi gelirlerinde artış yaşanmasının yanında bu artış kamu yatırımlarının daha da artmasına yardımcı olmaktadır. Özetle özel kesim tarafından yapılan yatırımlar sermaye artışını sağlamasının yanında kamu malı arzının da artışını tetiklemekte ve ekonomide çift yönlü olarak büyüme etkisinde bulunmaktadır (Acar, 2002: 127-129).

İçsel büyüme modellerinde beşerî sermaye, bilgi, Ar-Ge, teknolojik gelişme ve piyasa genişliği gibi faktörler öne çıkmaktadır. Üreticiler dış ticaretle birlikte sadece piyasa büyüklüğüne bağlı olarak ölçek ekonomilerinden ortaya çıkan yararlar elde etmeyecekler, bunlara ek olarak daha fazla bilgi ve beşerî sermaye havuzu içerisinde bulunmanın avantajlarından da yararlanılacaklardır. Yine modelde dış ticarete bulunan üreticilerin bir rekabet içerisinde bulunuyor olması onları sürekli yenilikçi fikirler bulmaya iteceğinden verimliliğin ve kârlılığın artacağını ifade edilmektedir (Demir vd., 2005: 181).

Grossman ve Helpman'da yapmış oldukları çalışmada ticaret üzerindeki engellerin azaltılmasına bağlı olarak dış ticarete açılmanın iki dinamik çarpıklığı hafiflettiğini dile getirmektedirler. İlk olarak, ticarete açılma yabancı piyasalarla yapılan sözleşmeleri teşvik etmekte ve bu şekilde oluşan taşmaların avantajlarından yerel ekonomilerin de yararlanmasına olanak sağlanmaktadır. İkincisi, dış ticarete açılmayla birlikte Ar-Ge çalışmaları da hızlanmakta ve teknolojik gelişimde hız sağlanmış olmaktadır (Grossman ve Helpman, 1991: 525).

İçsel büyüme teorisi öncelikle neo-klasik teorinin aksine teknolojik gelişmenin ekonomik sistemin içerisine dahil olduğunu ve doğal olarak verilen ekonomik kararların

etki alanı içerisinde bulunduğunu belirtmektedir. Modelde yakınsama yaklaşımı da reddedilmekte, gelişmekte olan ülkelerin gerekli ekonomik önlemleri almadığı takdirde gelişmiş ülkeler ile olan ekonomik durumlarının daha da kötü olacağına dikkat çekilmektedir. Ayrıca optimal büyüme oranına ulaşılmada devlet müdahalesinin gerekliliği yine bu model tarafından ortaya konulmaktadır (Yülek, 1997: 2).

İçsel büyümede dış ticaretin serbest hâle gelmesi sonucu olumlu etkilerle karşılaşacağı iktisatçılar tarafından dile getirilmektedir. Bu konuda özellikle Krugman, Romer ve Grossman gibi iktisatçılar önemli çalışmalarda bulunmuşlardır. Yazarlara göre serbestleştirilen dış ticaretin yanında ülkeler arasında bilgi akışı konusunda karşılıklı etkileşim içerisinde bulunmaları önemli etkiler oluşturmaktadır. Bu etkilerin ise; fazlalık, teknoloji ve dağılım etkisi olarak üç başlık altında ele alınması mümkündür. Fazlalık etkisi ticaretin serbestleşmesi ile ortaya çıkmakta ve bu şekilde zaten daha önce yapılan bir ürünün farklı bir ülkede üretilmesinin önüne geçilmektedir. Hem Ar-Ge hem de mal ile ilgili olan teknoloji etkisinde ise üreticiler yabancı teknolojilerden yararlanma fırsatı bulduklarından verim artmakta buna bağlı olarak da büyüme artış göstermektedir. Serbestleşme sonucu uluslararası ticaretin başlamasıyla birlikte bazı yapıların geçirmiş oldukları değişimleri ifade eden dağılım etkisinde ise nitelikli eleman, hizmet üretimi ve Ar-Ge arasındaki dağılım gelişen ticaret ile birlikte yeniden şekillenmektedir (Acar, 2002: 129-130).

5. TİCARİ DİŞA AÇIKLIK

Küreselleşme sürecinde ekonomik boyutta dünya ağına entegre olunabilmesi gerekli serbestleşme politikalarının uygulanmaya konulması gerekmektedir. Serbestleşme ticari ve finansal boyutta olmak üzere olarak iki şekilde gerçekleşmektedir. Bir ülkenin dünya ticaret ve finansal ağına ne kadar entegre olduğu ya da diğer bir ifadeyle küreselleşmesinin derecesi, ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklık göstergeleri ile ölçümlenmektedir. Serbestleşmenin bu iki alanda yapılması, küreselleşmenin bir sonucu olarak ülkelerin daha çok bu sektörlerde birbirleriyle etkileşim içerisinde bulunmalarıdır (Kıran ve Güriş, 2011: 70).

Serbestleşmenin ilk ayağını ise dış ticaretteki liberilazasyon oluşturmaktadır. Ticari serbestleşmeyle birlikte mal ve hizmet piyasaları üzerindeki kontrollerin kaldırılması amaçlanarak küresel boyutta entegrasyonun gerçekleşmesi hedeflenmektedir.

5.1. Ticari Dışa Açıklık Kavramı

Küreselleşme ortamında bir ülkenin istikrarlı şekilde büyümesini devam ettirebilmesi için uygulamaya koyduğu etkin politikalar çerçevesinde diğer dünya ekonomileri ile ilişkiler içerisinde bulunuyor olması önemlidir. Bu anlamda bir ekonomin dışa açıklığı, o ülkenin hem ekonomik anlamda büyümesi hem de uluslararası ticareti için de önem taşımaktadır.

Ticari dışa açıklık ve finansal dışa açıklıkla ekonomik büyüme ilişkisi hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarda daha fazla yer bulmaya başlamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası, özellikle de 1980'li yıllarda yoğunlaşan neo-liberal politikalar, ekonomik, sosyal ve kültürel bazda ortak değerlerin, yerel ve ulusal sınır çizgilerinden ayırarak dünya genelinde yeni bir ekonomik düzenin çıkmasında etkin bir rol üstlenmiştir (DPT, 2000: 55).

Bu rol içerisinde küreselleşme hareketleri temelde ticari ve finansal açıklık olmak üzere iki aşamada gerçekleşmiştir. Ayrıca bu iki aşamalı ilerlemede ticari dışa açılma finansal dışa açılmanın ön koşulu olarak kabul edilmektedir (Yapraklı, 2007: 68).

Bir ülkenin uluslararası pazarlarla bütünleşmesi anlamını içeren dışa açılma terimi içe dönük bir ekonominin bu durumunu tersine çevirmesi, içyapısını dünya ekonomilerinden gelen etkilere açması ve buna göre şekillenmesi amacını kapsamaktadır (Kazgan, 1985: 32).

Genel olarak dışa açıklık kavramı bir ekonominin diğer dünya ülkelerinin ekonomileri ile entegrasyon sağlaması olarak tanımlanmaktadır. Dışa açıklık kavramı ülkelerin üç farklı açıdan dışa açıklığını ifade etmektedir. Bunlar; ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve iş gücü açıklığı yani uluslararası iş gücü serbestliğidir. Bir ülkenin ekonomisinin dışa açılmasındaki temel öğeler ise; ihracatın büyümeye olan katkısının artırılması ve ulusal parasının konvertibilitesinin sağlanmasıdır (Çelebi, 1991: 33).

Ticari dışa açılma ayrıca finansal dışa açılmanın da bir ön koşulu olarak kabul edildiğinden dolayı ticari ve finansal dışa açıklık, mal ve hizmetler ile işgücü ve sermayenin ülkeler arasında serbest bir şekilde dolaşımını engelleyici nitelik taşıyan ve rekabeti olumsuz yönde etkileyen kısıtlamaların kaldırılması olarak tanımlanmaktadır (Yapraklı, 2007: 68).

Bu bilgiler ışığında çalışmanın ana kapsamını oluşturan ticari dışa açıklık kavramı, mal ve hizmetlerin ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ile

uluslararası serbest ticaretin bir arada sağlanmasını hedefleyen yaklaşımı ifade etmektedir. Finansal dışa açıklık ise öncelikle yurt içi bankacılık ve diğer finansal araçlar üzerinde devletin müdahale ve kontrollerini kaldırmayı hedefleyen ve daha sonrasında yurtiçi finansal piyasaların uluslararası piyasalara bütünleşmesini öngören politikaları kapsamaktadır (Dağdelen, 2004: 6).

İhracata yönelik büyüme literatüründe ticari dışa açıklık kavramı dar bir tanıma sahip bulunmaktadır. Squalli ve Wilson (2011) ticari dışa açıklığı ihracatın toplam gelirin içerisindeki payı olarak tanımlarken benzer şekilde Alcalá ve Ciccone (2004)'a göre ise ithalat ve ihracat toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya olan oranı ticari dışa açıklığı ifade etmektedir.

5.2. Ticari Dışa Açıklığın Nedenleri

Ticari serbestleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet hareketleri önünde bulunan siyasi, hukuki ve ekonomik engellerin kaldırılarak serbest dolaşımın sağlanması sürecidir. Burada amaç ülkeler arasındaki ticari faaliyetlerin serbest bir şekilde yapılmasıdır. Ticari serbestleşme taraflara çeşitli açılardan farklı derecelerde fayda ve maliyetler sunmaktadır. Bu fayda ve maliyetlere karşı uyum sağlayıp etkin yönetilebilen taraflar kazanımlarını artırıp kayıplarını ise azaltabilmektedir.

Ticari serbestleşme, 1970'lerin sonunda başlayan küresel serbestleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Serbestleşme süreci ekonominin her alanında piyasada miktar ve fiyat kontrollerinin azaldığı veya tamamen kaldırıldığı bir politika hareketidir. Piyasa arzı ya da talebi kontrol etmek için sınırlayıcı miktar veya fiyat kontrollerinin bulunmadığı ekonomiler liberalize edilmiş ekonomiler olarak nitelendirilmektedir. 1970'in ikinci yarısından itibaren gelişmiş olduğu kadar gelişmekte olan ülkeler de serbestleşme programlarını benimsemeye başlamışlardır (Ecesoy, 2009: 4).

Ticaret, eski çağlardan beri var olan bir kavramdır. Gwartney ve Stroup ticaretin yapılmasında etkili olan motivasyon aracının "Benim için iyi bir şey yaparsanız, ben de sizin için iyi bir şey yaparım" durumu olduğunu belirtmektedirler. Ticaret, karşılıklı taraflarını etkilediği kadar dünya çapında da önemli etkilere sahiptir. Bu etkileri üç ana madde olarak sınıflandırmak mümkündür (Gwartney ve Stroup, 1993: 8).

İlk etki olarak ticaret kaynak tahsisi konusunda etkinliğin artmasına yardımcı olmaktadır. Bir bardak su nehir kenarında yaşayan biri için değersiz olabilirken Sahra'da yaşayan biri için paha biçilemez bir değere sahip olabilmektedir. Bu alanda ticaret, bir bakıma mal ve hizmetlerin en çok değer bulduğu yerlere sunulması anlamını taşımaktadır. İkinci olarak ticaret, üreticilerin uzmanlaşma kazandıkları (karşılaştırmalı üstünlük) mal ve hizmet üretimlerinden kazanç sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Üçüncü olarak ticaret tüketicilere daha verimli yöntemler kullanılarak yapılan üretim olanaklarından yararlanarak avantajlar elde etmelerini sağlamaktadır. Yüksek ölçekte üretim yapılmaya başlanması üretim maliyetlerinin azalmasına neden olmakta ve bu da mal ve hizmetlerin tüketicilere daha ucuz sunulmasına olanak sağlamasının yanında kalite standartlarının artmasında da etkili olmaktadır (Tupy, 2005: 2).

Hükümetlerin genel görevi ülke sınırları içerisinde yaşayan halkın temel ihtiyaçlarını karşılamak, gelir seviyesini yükseltmek ve işsizlik gibi konularda ilerleme kaydederek mevcut yaşam standartını arttırmaktır. Tüm bunların gerçekleşmesi güçlü bir ekonomiye sahip olmaktan geçmektedir. Bir ülkenin güçlü ekonomiye sahip olması için de dış ticaretini geliştirmesi bu bağlamda önem arz etmektedir (Carbaugh, 2005: 2).

Ülkelerin neden ticari liberalizasyona ihtiyaç duydukları ve dolayısıyla ticari anlamda dışa açık hâle gelmeye çalıştıkları sorusu ticaretten elde edilen kazançlar ile

açıklanmaktadır. İki ülke arasında yapılan ticaretten sadece ihracatçı ülkenin kazançlı çıkacağı görüşünde olan Merkantilist düşünce günümüzde terk edilmiş olup ticaretten her iki tarafında statik ve dinamik kazançlar elde ettiği düşüncesi kabul edilmektedir. Ticaretin uzun dönemde iki ülke açısından da büyümeyi ve refahı arttıracacağı görüşü “mutlak üstünlük teorisi” ile Adam Smith’e kadar uzanmaktadır (Saçık, 2008: 49).

Mutlak Üstünlük Teorisi’ne göre, bir ülke karşı ülkeye kıyasla hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkeden ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2009: 25). Adam Smith’in kurmuş olduğu modelin eksikliklerini tamamlayan ve David Ricardo tarafından geliştirilen “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” ne göre ise; tam rekabet ve tam istihdam varsayımları altında, malların uluslararası değişim oranının, yurtiçi fırsat maliyetleri oranları arasında olması koşulu ile ülkeler, en düşük fırsat maliyeti ile ürettikleri mallarda uzmanlaşarak ve yurtiçi talebin üzerindeki fazla üretimi ihraç ederek, ticaretten refah kazancı elde edebilirler. Karşılaştırmalı üstünlüklere göre, artan uzmanlaşma sonucu kaynakların bir sektörden diğer bir sektöre yeniden dağıtımı sağlanarak gerçekleşen ticaret artışlarından doğan bu kazançlar “statik kazançlar” olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu kazançlar tek seferlik elde edilmekte, tarife engelleri kaldırıldığında ve yeniden dağılım için daha fazla kaynak kalmadığında sona ermektedir. Bu nedenle ticaretin bu refah artışı oluşturan kazançları “statik” ismini almaktadır (Saçık, 2008: 50).

Dış ticaret performansı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki uzun dönemde büyümeyi dört mekanizma üzerinden etkilemektedir. Bunlar; uluslararası ticaretin enformasyon transferini sağlaması, uluslararası rekabetin firmaları yeni teknolojik gelişime ve fikirlere zorlaması, uluslararası entegrasyonun küresel piyasaların büyümesini sağlaması ve böylece uluslararası rekabet ülkelerin sahip olduğu farklı üretim kaynaklarının yeniden dağılımına neden olmasıdır. Üretim kaynaklarının yeniden dağılımı ve daha etkin sektörlere kaydırılmasıyla ekonomik büyüme artış göstermektedir (Gül ve Kamacı, 2012: 82).

Dış ticaret yalnız mevcut kaynakların daha iyi kullanımına olanak vererek değil, aynı zamanda ortaya çıkardığı dinamik etkilerle de ülke refahı üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır. Statik etkiler, daha çok gelişmiş, dinamik etkiler de gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Dinamik etkiler arasında, özellikle yurtiçi üretim ve kaynak açığını kapama, ürün fazlasına pazar sağlama, ulusal üreticilere rekabet yaratma, iç piyasa hacmini genişletme, ekonomiye dinamizm kazandırma, vs. gibi etkiler sayılabilir. Kârlı uluslararası ticaretin nedeni olan yurtiçi fiyat farklılıkları yalnız üretim koşullarından değil, talep koşullarından kaynaklanan farklılıklara dayanmaktadır. Halkın tercihlerinin belirli mallara yönelik olması o malların üretim maliyetleri avantajını gidererek onun dışarıdan ithal edilmesine neden olabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 77).

Bunlarla birlikte ticari açıklık bir ülkenin büyümesi için az ama çok gerekli olmakla beraber tek başına yeterli olmamaktadır. Ek olarak güvenilir politika uygulamaları, makroekonomik istikrar ve sözleşmelerin uygulanması gibi tamamlayıcı koşullara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu koşullar tamamlanmadan ticari açıklık yönündeki politikalar başarısızlıkla sonuçlanabilir (Panagariya, 2003: 2).

5.3. Ticari Dışa Açıklık Ölçme Yöntemleri

Küreselleşmenin tanımlanmasında ve küreselleşmenin ne zaman başladığının belirlenmesinde olduğu gibi, ülkelerin ticari açıklığının hesaplanmasında kullanılan

ölçütler konusunda da araştırmacılar arasında görüş birliği bulunmamaktadır. Araştırmacılar tarafından kullanılan çok çeşitli ticari açıklık ölçütü mevcuttur. Bunlar arasında; ihracatın ve ithalatın ayrı ayrı ya da toplam olarak GSYİH'den aldığı pay, tarife oranları, tarife dışı engeller, fiyat temelli ölçütler, ihracat vergileri ve teşvikleri ile bileşik endeksler sayılabilir (Saçık, 2009: 283).

Wacziarg çalışmasında ticari açıklık ölçütlerini; çıktı ölçütleri, politika göstergeleri ve sapma ölçütleri şeklinde üç genel kategoriye ayırmaktadır. Çıktı ölçütleri, ticaret miktarını ya da ticaretin bileşenlerini kapsamaktadır. Bir ülkenin diğer ülkelere karşı yaklaşımını ortaya koyan politika göstergeleri ise tarife oranları, tarife dışı engeller ve bu koruma politikalarının kullanım düzeylerini içerisine almaktadır. Sapma ölçütleri ise, önceden tahmin edilen ve gerçekleşen ticaret miktarları arasında gerçekleşen farklılıkları konu almaktadır (Wacziarg, 2001: 401-402).

Politika temelli ölçüm yöntemi uygulanan ticaret politikalarının göstergelerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte bu yöntemler iki ana eksikliği bünyesinde barındırmaktadır. İlk olarak bu yöntemler tarife dışı engeller gibi müdahaleleri kapsamamaktadır. İkinci olarak çoğu ülke için tarifelerle ilgili veriler yetersiz ya da mevcut olmayabilmektedir. Bu yüzden literatürde daha çok çıktı temelli ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır (Spilimbergo vd., 1999; Rodrigues ve Rodrik, 1999; Squalli ve Wilson, 2011).

Tablo. 5.1. Ticari Açıklık Ölçütleri
(Kingsley vd., 2004: 8; Edwards, 1998:389; Spilimbergo vd., 1999: 96-98)

<i>Ölçütler</i>	<i>Açıklama</i>
Ticaret Bağımlılık Oranı	İhracat ve ithalatın GSMH'ye Oranı
İhracatın Artış Hızı	Belirli bir dönemde ihracatın büyüme oranı
Ortalama Tarife	Basit ya da ağırlıklaştırılmış tarife oranları
Toplanmış Tarife Oranları	İthalatın tarife gelirlerine oranlanması
Miktar Kısıtlamaların Kapsamı	Kısıtlama kapsamında bulunan malların yüzdelik miktarı
Kara Borsa Döviz Kuru	Dış sektör çarpıklıklarının genel derecesini gösteren gösterge olarak döviz kaynaklı kara borsa primi
Ticaret Sapma Endeksi	Ticaret hadlerinin artırılarak dünya piyasasındaki ticaret hadlerine yaklaşmasına neden olan politikaların kapsamı
Sachs ve Warner Endeksi	Ticaret ile ilgili çeşitli göstergeler (Tarifeler, Kota Kapsamı, Karaborsa Primleri, Toplumsal Organizasyonlar ve İhracat Pazarlama Kurulları) kullanılarak oluşturulan endeksler
Learner Açıklık Endeksi	Gerçekleşen ticaret akışı ve teorik bir ticaret modelinden beklenen sonuçların arasındaki farkı tahmin eden endeks.
World Development Report Dışa Dönüklük Endeksi (WDR)	Dünya Bankası raporunda (1987) ülkeler dışa açıklığına göre içe dönük, orta düzeyde içe dönük, orta düzeyde dışa dönük ve dışa dönük olmak üzere toplam 4 kategoride sınıflandırılmışlardır.
Uluslararası Ticaretteki Bozulmalar	1'den 5'e kadar değerlerin verildiği indeks hangi hükümet politikalarının hangi derecede dış ticareti bozduğunu ölçmeye çalışmaktadır (Edwards, 1998:389).
Toplanmış Dış Ticaret Vergileri Oranı	İthalat ve ihracat üzerinden alınan vergilerin toplamının toplam ticarete olan oranı ile ticari dışa açıklık ölçülmeye çalışılmaktadır.
Yapısal Ayarlamalı Ticaret ölçümü	Beklenen ve gerçekleşen ticaret arasındaki sapmaya göre ticari açıklık ölçülmeye çalışılmaktadır (Spilimbergo vd., 1999:98).
Lee Yöntemi 1	Bir ülkenin dış ticaret bileşiminin o ülkenin sahip olduğu coğrafi yapısıyla belirlendiği varsayımına dayanmaktadır. Yaklaşımında ülkenin yüz ölçümü ve en büyük ihracatçı ülkelere olan uzaklık ile karaborsa primi değişkenleri kullanılmaktadır.
Lee Yöntemi 2	Lee 1 ölçüm kriterlerinden karaborsa priminin dâhil edilmediği yöntemdir.

Çıktı temelli ölçüm metotlarında ithalat ihracat ve GSYİH verileri kullanılmaktadır. Genel olarak bu verilerle ithalat ticaret yoğunluğu (ithalat/GSYİH), ihracat yoğunluğu (ihracat/GSYİH) ve toplam ticaret yoğunluğu (ihracat+ithalat/GSYİH) hesaplanarak ticari dışa açıklık ölçülmeye çalışılmaktadır. Ayrıca kullanılan verilerin bulunabilirliği ve ulaşılabilirliği bu ölçüm metodunu daha güvenilir hâle getirmektedir. (Squalli ve Wilson, 2011: 22).

Tablo 5.1'de araştırmacılar tarafından açıklığı ölçmeye yönelik kullanılan farklı yöntemler yer almaktadır. Her test farklı açılardan durumu ele alarak ticari dışa açıklığa yorum getirmeye çalışılmaktadır. Andrew R. Rose (2002) ise çalışmasında ticaret politikası göstergelerini yedi ana başlık altına toplamıştır. Bunlar;

1. Açıklık (örneğin, ticari ya da GSYH'ye ithalatın oranı) (Sonuç Temelli)
2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları (Sonuç Temelli)
3. Tarifeler (Politika Temelli),
4. Tarife dışı engeller (Politika Temelli),
5. Gayri resmi veya nitel önlemler,
6. Bileşik endeksler
7. Fiyat sonuçlarına dayalı ölçütlerdir.

Tablo 5.1'de yer alan yöntemlerin genel itibarıyla Rose (2002)'un çalışmasında yer alan 7 madde baz alınarak incelenmesi mümkündür.

5.3.1. Açıklık

Açıklığın ölçütünde kullanılan yöntem en basit hâliyle ihracat ve ithalat tutarları toplamının GSYİH'ye bölünmesidir. Bu şekilde ticari açıklık oranı elde edilmektedir (Rose, 2002:5).

Bir ekonomideki ticari açıklık ayrıca herhangi bir ülke içerisinde yaşayan bireylerin kendi aralarında ticaretini yaptıkları ürünlerin yine benzer şekilde farklı ülkelerle de alışverişe konu olması durumunda herhangi bir yapay maliyete maruz kalıp kalmama derecesi şeklinde de tanımlanmaktadır. Yapay maliyetler; hükümetçe konulacak tarifeler, kotalar, tarife dışı diğer engeller, sağlık ve güvenlik amaçlı incelemeler nedeniyle ortaya çıkabilecek gecikmeler ve benzer engeller şeklinde sayılabilir (Uygur, 1993: 1).

5.3.2. Düzeltilmiş Ticaret Akımları

Düzeltilmiş ticaret akımları kategorisi, ticaret politikası ölçülerini şekillendirmek için, gerçekleşen ticari akımların, tahmin edilen serbest ticaret akımlarından sapmalarını kullanmaktadır. Bu kategoride kullanılan modellerden biri Hecksher-Ohlin teoremi olarak adlandırılan faktör donatımı teorisine dayanmaktadır. Leamer (1987), 53 ülkedeki 183 farklı malın net ticari akışını tahmin etmek için bir faktör modeli kurarak, düzeltilmiş ticari yoğunluk oranını açıklık ölçüsü olarak kullanmıştır. Leamer'a göre, düzeltilmemiş ticari yoğunluk oranları sadece faktör yoğunluğu nedeni ile arzı yüksek olan ülkelerin en açık ülkeler olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Çünkü bu ülkeler, hiçbir engelin bulunmadığı durumda en yüksek ticaret seviyesine sahiptirler. Düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı ise kaynak arzındaki farklılıklara izin vermektedir.

$$TYO^D = (\sum_j I N_{ij} I - \sum_j I N_{ij}^* I) / GSMH_i$$

Burada; TYO^D düzeltilmiş ticari yoğunluk oranını, N_{ij} i ülkesindeki j malının gerçekleşen ticari akımını, N_{ij}^* ise model tarafından tahmin edilen ticari akımı ifade etmektedir. N_{ij} ve N_{ij}^* arasındaki farkın GSMH'ye bölünmesinin nedeni ülke boyutunun etkilerini ortadan kaldırmaktır. Başka bir ifade ile modelde GSMH ile ağırlıklandırma yapılmaktadır. Leamer faktör modeli ile tahmin ettiği ticari akımlar ile gerçekleşen ticari akımlar arasındaki farklılığın (Leamer'a göre bu fark ticari engellerin seviyesinin bir göstergesidir ve bu fark ne kadar büyükse ülke o kadar açıktır) GSMH'ye oranını

düzeltilmiş ticari yoğunluk oranı olarak ifade etmekte ve bu oranı açıklığın ölçüsü olarak kullanmaktadır (Saçık, 2009: 285).

5.3.3. Tarifeler

Dış ticaret politikasının en eski ve en yaygın araçlarının başında gümrük vergileri gelmektedir. Bu vergiler ithal mallarının ülke sınırlarından girişi sırasında devlet tarafından alınmaktadır. “Tarife” deyimini ise çeşitli mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listeleri ifade etmektedir.

Günümüzde tarifeler daha çok ithalat üzerine konulmaktadır. Ancak zaman zaman ihracatta gümrük vergisi uygulamalarına da rastlanabilmektedir. Hükümetlerin ihracat üzerine tarife koymaları, daha çok izlenen dış ticaret politikasıyla ilgilidir. Bu duruma örnek olarak hazinenin ihraç malları satışından gelir sağlamayı hedeflemesi, ya da bazı malların tek satıcısı durumunda olan ülkelerin bu mallarda arz kıtlığı oluşturarak yüksek satış geliri elde etme amacı gütmeleri verilebilir (Seyidoğlu, 2009: 154).

Tarifeler gelişmekte olan ekonomilerle birlikte aynı zamanda gelişmiş ekonomiler tarafından da kullanılmaktadır. Tarifelerin kullanılmasında etkili olan en önemli nedenlerinin ise beş maddede sıralanması mümkündür (Ali vd., 2017: 3-13):

5.3.3.1. Yurtiçi İstihdamın Korunması

Tarifelerin öngörülmesinde genellikle politik kararlar etkindir. İthal mallarda yaşanan artış yerli sanayileri rekabet anlamında tehdit edebilmektedir. Bu durumda daha yüksek maliyetli üretim yapmakta olan yerli firmalar, üretim maliyetlerini kısma anlamında işçileri işten çıkarmaya ya da üretimlerini daha ucuz maliyetle yapabileceği başka ülkelere kaydırmak zorunda kalabilmektedirler. Hem yurtiçi üretimin düşmesi neticesinde yerli sanayinin zarar görmesini engellemek hem de işsizlik oranını olumsuz yönde etkileyecek durumlardan kaçınmak amaçlı olarak ülkeler ithal malları üzerinde tarife uygulaması yapabilmektedirler.

5.3.3.2. Tüketicileri Koruma

Bir hükümet kendi halkının sağlığını tehlikeye atabileceğini düşündüğü ürünlerde tarife kullanımına veya var olan tarifeleri artırma yoluna gidebilmektedir. Güney Kore'nin Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen sığır etinin sağlık açısından uygun olmadığı kararına vardığı bir durumda söz konusu ülkeden gelen et ürünleri üzerinde tarife uygulamasına ya da var olan oranlarda artırma gitmesi bu duruma örnek olarak verilebilir.

5.3.3.3. Bebek Sektörler

Bebek endüstrileri korumak için tarifeler kullanılması (ithal ikameci sanayileşme politikası) gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin hükümetleri büyümeyi teşvik etmek istediği sektörlerde ithal mallar üzerindeki tarife artırımında bulunmaktadır. Böylece rekabete karşı güçsüz olan söz konusu sektörler bu fiyatlandırma politikası ile ithal mallara karşı korunmuş olmaktadır. Bu durum ayrıca ülke içinde işsizliğin azaltılmasında olumlu etkiler taşımaktadır. Bununla birlikte koruma altında bulunan bebek endüstriler rekabet koşullarına uyum sağlamadan hantal bir yapı içerisinde

kalmaları durumunda devletin sağlamış olduğu bu sübvansiyonu aleyhte kullanarak büyüme anlamında devlete pozitif olmaktan çok negatif şekilde yük olabilmektedirler.

5.3.3.4. Milli Güvenlik

Stratejik açıdan önemli sayılan ve ulusal güvenliğin sağlanmasında rol üstlenen bazı endüstriler korunma amacıyla devletler tarafından finanse edilebilmektedirler. Özellikle savunma sanayisi devlet çıkarları hayati olarak görülen ve sık sık koruma önlemleri alınan bir sektör konumunda bulunmaktadır. Örneğin; Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nin her ikisinde de savunma odaklı şirketler çok sayıda koruyucu politikalarla devlet tarafından desteklenmektedirler.

5.3.3.5. Misilleme

Ülkelerin karşılıklı ticaretlerinde bir ülke diğer ülkenin oyunu kurallara göre oynamadığı görüşüne vardığında bu duruma karşılık olarak bir misilleme kararı alıp tarifeler üzerinde değişikliklere gidebilmektedirler.

Bu duruma 2002 yılında AB ve ABD arasında yaşanan bir olayı örnek olarak göstermek mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri'nin çelik ürünlerine uyguladığı gümrük vergisini yükseltmesi, haksız rekabet yarattığı gerekçesiyle Avrupa Birliği, Japonya, Güney Kore ve Çin'den büyük tepki toplamıő olmasına ve tüm eleştirilere rağmen ABD'nin yabancı çelik ürünlerine uyguladığı yüzde 30 oranındaki gümrük oranlarını deđiőtirmemesi üzerine, Avrupa Birliği de harekete geçmiőtir. Lüksemburg'da bir araya gelen AB dışişleri bakanları, bazı ABD ürünlerine uygulanan gümrük tarifelerini yükseltme kararı almışlardır. Avrupa Birliği yetkilileri, ABD'nin çelik politikasını deđiőtirmemesi durumunda tekstil ürünlerinden meyve suyuna kadar birçok ABD menőeili ürüne yüzde 100 oranında gümrük vergisi uygulama yoluna gitmiştir.

A. Smith (1776) başka ülkelerin korumacılığına karşı yıldırıcı tarife uygulamasına pek sempati ile bakmamaktadır. Çünkü yüksek tarifelerle misilleme yapmak mevcut potansiyel zenginliği dünyadan silecek bir uygulamadır. Böyle bir durumda tarifeyi yükselten ülkeyi geri adım attırmaya ikna edecek başarılı baskı politikaları uygulanabilir fakat misilleme tarifelerin üçüncü bir tarifeyi kıőkırtma olasılığı da her zaman göze alınılması gereken bir durumdur. 1930'larda yaşanan Büyük Buhranın derinleőmesinin nedeni ülkelerin birbirlerine karşı misilleme olarak tarifeleri sürekli olarak yükseltilmesidir. Bununla birlikte Smith'in serbest ticaret argümanı sadece birkaç istisnai durumda korumacılığı gerekli görmektedir. Yurteri malların üzerindeki vergileri dengeleyecek kadarlık bir tarife oranının kullanılabileceğini ve ulusal güvenlik açısından Britanya'nın gemi inőaat sektörünün korunması gerektiğini bu argümanının dışında tutmuőtur. Ancak bu şekildeki bir koruma bile zenginliğin artmasını denetleyen bir yapıda olması gerektiği fikrini aynen içerisinde muhafaza etmektedir (Buchholz, 1996: 65-66).

5.3.4. Tarife Dışı Engeller

Tarife dışı engeller, tarifeler ve miktar kısıtlamalarının dışında kalan ve ticareti kısıtlayan fiziki, teknik ve mali nitelikli her türlü kural ya da uygulamalardır. Bu uygulama ticarete konu olan mal veya hizmetlerin fiyatları, miktarları üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etki gösteren bir korumacılık politikasıdır. Tarifelerin

azaltılarak da olsa yoğun şekilde kullanımı ve ticaret üzerinde oluşturduğu kısıtlamaların yanında tarife dışı engellerin de kullanılıyor olması bu durumu daha da kısıtlı hâle getirebilmektedir. Tarifelerin indirildiği ve miktar kısıtlamalarının giderek kaldırıldığı günümüzde, dünya ticaretini kısıtlayan en önemli uygulamalar olan tarife dışı engellerin kaldırılması, GATT kapsamındaki müzakerelerde ele alınan en önemli sorunlar arasındadır. Tarife dışı engellere örnek olarak; ithalat kotaları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, sübvansiyon uygulamaları, görünmez engeller vb. gösterilebilir.

Toplam ithalat açısından tarife dışı engeller yaygın olarak kullanılan ve ülkelerin dışa açıklıklarını gösteren bir ticaret politikası aracı durumunda olmakla birlikte tarife dışı engellerin varlığı potansiyel olarak zayıf bir etken durumundadır. Yani bir ülkenin dışa açıklığının ölçülmesinde tarife dışı engellerin kullanılması o ülkenin dışa açık ya da kapalı olmasının belirlenmesinde belirleyici bir role sahip değildir. Tarife dışı engeller ülkenin dış ticaret politikasına göre farklı mallar üzerinde uygulanabilmektedir. Örneğin bir ülke bazı sermaye malları üzerinde ya da ara girdilerde ithalat ağırlıklı tarife dışı engeller uygulayabilmektedir. Tarife dışı engellerin genel olarak mı yoksa bazı mallar üzerinde mi uygulandığı bu durumda önem arz etmektedir. Bu yüzden tarife dışı engeller ticari açıklığın olup olmadığından çok ticari kısıtlamaların olup olmadığına ortaya konulmasında kullanılmaktadır. Bu yüzden tarife dışı engeller ticari açıklığın ölçüldüğü çalışmalarda hata terimi³ olarak kullanılmaktadır (Rose, 2002: 9).

5.3.5. Gayri Resmi veya Nitel Ölçütler

Gayri resmi ve nitel ölçütler sayısal olarak ifade edilemeyen ve çalışmalarda oluşturulan modellerde kukla değişken olarak kullanılabilen ölçütlerdir. Örnek olarak Heritage Foundation tarafından oluşturulan ekonomik özgürlük endeksi'nde yer alan başlıkların verilmesi mümkündür (Rose, 2002: 10).

Endeks, ekonomik özgürlüğü; iş özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, vergi özgürlüğü, kamu harcamaları, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, mali özgürlük, mülkiyet özgürlüğü, yolsuzluktan uzaklık ve emeğin özgürlüğü şeklinde on ana başlıkta incelemektedir. Hedef alınan özgürlük kavramı subjektif bir değer yargısıdır. Özgürlük kavramının subjektif ve ölçmeye elverişli olmadığı için bu endeksin ölçme kabiliyetinin olmadığı iddiaları önemli bir sav durumundadır (KTO, 2006: 2).

Sach ve Warner'ın (1995) çalışmalarında endeks kriterleri arasında yer alan "sosyalist bir ekonomik sistemin işliyor olması ve ihracat üzerinde kamu tekelinin varlığı" nitel ölçütlere örnek olarak verilebilir (Sach ve Warner, 1995: 22).

5.3.6. Bileşik Endeksler

Bileşik endeksler, ticari engellerin, ülkenin yapısal özelliklerinin ve kurumsal düzenlemelerinin değerlendirilmelerine dayalı ölçümleri konu almaktadır. Dünya Bankası'nın farklı başlıklar altında hazırlamakta olduğu endeksler buna örnek olarak gösterilebilir.

Dünya Bankası'nın 1987 tarihli Dünya Kalkınma Raporu'nda ülkeler, içe ya da dışa yönelim durumlarına göre (uygulamakta oldukları ticaret politikalarına göre) dört sınıfa ayrılmıştır;

³ İstatistikte **hata terimi** bir gözlemin kendi beklenen değerinden meydana gelen sapmasına verilen isimdir. Bütün ana kütlelerin bir ortalaması olan beklenen değer, genelde gözlemlenmeye müsait değildir.

- Etkin koruma oranı
- Doğrudan kontrollerin kullanımı
- İhracat teşviklerinin kullanımı
- Döviz kurunun aşırı değerlendirme derecesi

1963-1973 ve 1973-1985 dönemleri için 41 ülke ele alınarak hazırlanmış olan çalışmada bu ülkeler, güçlü şekilde dışa yönelik, ılımlı şekilde dışa yönelik, ılımlı şekilde içe yönelik ve güçlü şekilde içe yönelik ekonomiler şeklinde sınıflandırılmışlardır.

- Güçlü şekilde dışa yönelik ülkeler : Ticari ve döviz kontrolleri ya hiç olmayan ya da çok az seviyede olan
- İlimli şekilde dışa yönelik ülkeler : Engellerin ılımlı şekilde olduğu ülkeler
- İlimli şekilde içe yönelik ülkeler : Ticari kontrollerin yaygın olduğu ve yerli üretimin öncelikli olduğu ülkeler
- Güçlü şekilde içe yönelik ülkeler : Yerel pazarlar için etkin korumanın yüksek olduğu ve döviz kurunun aşırı değerli olduğu ülkeler

Dünya bankasının bu raporundan elde edilen sonuçlara göre ise dışa yönelik ülke ekonomilerinin performanslarının içe yönelik ülkelere kıyasla çok daha yüksek olduğudur.

Sachs ve Warner (1995) açıklık ve büyümeyi de ele aldıkları çalışmalarında ülkeleri sayılan kriterlere göre açık ya da kapalı olarak sınıflandırmışlar ve 1970-1989 dönemi için 79 ülke üzerinde analiz yapmışlardır. Çalışma sonucunda;

- Gelişmekte olan açık ekonomilerin yılda %4,49,
- Gelişmekte olan kapalı ekonomilerin %0,69,
- Gelişmiş açık ekonomilerin %2,29,
- Gelişmiş kapalı ekonomilerin %0,74,

oranlarında büyüme gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca açık ekonomilerin kapalı ekonomilere nazaran %2,4 oranında daha hızlı büyüme gösterdiği sonucuna da ulaşılmıştır (Sachs ve Warner, 1995: 35-36).

Berg ve Kruger (2003) çalışmalarında Sachs ve Warner'ın söz konusu çalışmasına eleştirel bir şekilde yaklaşmışlardır. Berg ve Kruger, Sachs ve Warner'ın çalışmalarında ülkelerin uygulamakta oldukları ticaret politikalarının kısıtlama derecelerinin aralarında ayırım yapamadıklarını belirtmişlerdir. Buna göre Sachs-Warner'ın testlerinden ancak geçebilmiş bir ülke tam anlamıyla açık olmaktan uzak olabilir. Berg ve Krueger, Sachs-Warner endeksine karaborsa priminin, ticaret politikalarından ziyade, diğer faktörleri ölçtüğü ve karaborsa priminin, kaos yaşayan makroekonomik politikaları ölçebiliyor olsa bile, Sachs-Warner'ın bu başarıyı makroekonomik istikrara değil de ticari açıklığın faydasına dayandırdığı yönünde eleştiride bulunmuşlardır (Berg ve Krueger, 2003: 9-10).

Uluslararası ticaretin GSYİH'ye oranı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, üretimin ihracat içerisindeki payı ve kurumsal yatırımcılar açısından ülkenin kredibilite oranlarını kullanarak "entegrasyon hızı endeksi" oluşturan Brahmhatt ve Dadush (1996) çalışmalarında ihracata tabanlı olarak ekonomik entegrasyon gerçekleştiren

ülkelerin diğerlerine nazaran daha hızlı büyüme gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır (Brahmbhatt ve Dadush, 1996: 49).

5.3.7. Fiyat Sonuçlarına Dayalı Ölçütler

Fiyat sonuçlarına dayanan ölçütler, ticaret politikalarının gidişatını, ülke içerisindeki fiyatların uluslararası fiyatlarla karşılaştırılması ya da karaborsadaki döviz fiyatları sebebiyle oluşan fiyat farklılaşmasının sonuçlarına göre belirlemeye çalışan bir yöntemdir. Bu düşünceye göre fiyat sonuçlarına dayalı ölçütler bünyesinde tarifeler ve tarife dışı engellerin her ikisinin de etkilerini barındırdıkları için ekonomik akış daha kolay yorumlanabilmektedir. Bunun nedeni fiyat seviyesi nispeten yüksek olarak seyreden ülkelerin bir süre sonra korumacı politikalar uygulamaya başladığının düşünülmesidir.

Dolar (1992) mal ve fiyat bozulmalarını incelediği çalışmasında “reel döviz kuru bozulma indeksi” ve “reel döviz kuru değişkenliği indeksi” olmak üzere iki endeks oluşturmuştur. Çalışmasında ortak bir mal sepeti için tahmin edilen gerçek fiyatları ile ilgili bilgileri veri olarak kullanmış ve bu endekle reel kurdan uzak olarak uygulanan ticaret politikalarının serbest piyasa ticaret seviyesinden ne kadar olumsuzluk ortaya çıkardığını ölçmeye çalışmıştır.

Bununla birlikte sadece ülkeler arasında ticarete konu olan malların fiyat seviyelerine bakılarak bu durumun yorumlanması yanıltıcı olabilmektedir. Bir ekonomide mal fiyatlarının diğer ülkedeki mal fiyat düzeylerinde olması bu ülkelerin benzer ekonomik sisteme sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Rodriges ve Rodrik (2001) çalışmalarında reel döviz kuru bozulma indeksinin uygunluğu için teori olarak üç koşulun gerekliliğine işaret etmişlerdir. Bunlar koşullar şunlardır (David, 2007: 16-17):

- Ülkelerin ihracat üzerinde vergi veya sübvansiyon uygulaması kullanmıyor olması,
- Tek fiyat kanununun geçerli olması,
- Ulaşım maliyetleri ve coğrafi faktörlerin ülkeler arasındaki fiyat düzeylerinde sistematik farklılıklar oluşturmaması

Söz konusu bu üç koşulun aynı anda geçerli olma ihtimali oldukça düşüktür. Ülkeler aynı anda hem ithalat hem de ihracat üzerinde birden fazla ticaret kısıtlaması uygulayabilmektedir. Bu uygulama geliştirmekte olan ülkelere olduğu kadar gelişmiş ülkeler içinde geçerlidir. Bu durum Dolar’ın çalışmasına da bir anlamda eleştiri mahiyeti taşımaktadır

Dolar çalışmasında, geliştirmekte olan ülkeler içinde son otuz yılda Uzak Doğu ülkelerinin hızlı büyüdüğü gerçeğinden hareketle bu ülkeler ile yavaş büyüyen ülkelerin özellikleri arasındaki farklılıklar üzerinde durmuştur. Dolar, Asya Ülkelerinde özellikle girdilerin ithalatı için koruma oranının çok düşük ve döviz kurunun istikrarlı olduğu gerçeğinden hareketle, Summers ve Heston veri setindeki fiyat endekslerini kullanarak reel döviz kuru çarpıklık indeksi hesaplamıştır. Türettiği endeks döviz kurunun hipotetik (olduğu varsayılan) serbest ticaret düzeyinden, uygulanan ticaret rejimi tarafından ne kadar saptırıldığını ölçmeyi amaçlamıştır. Bunun için Summers ve Heston tarafından 121 ülke için oluşturulan tüketici mal sepetinin fiyatları döviz kuru ve ABD’nin fiyatları hareket noktası kabul edilerek herhangi bir ülkenin (i) aşağıdaki görelî fiyat düzeyi indeksi (GFDE_i) tahmin edilmiştir:

$$GFDE_i = 100 \times eP_i / P_{ABD}$$

Denklemden e döviz kurunu (dolar/ulusal para), P_i herhangi bir i ülkesinin tüketici fiyat endeksini ifade etmektedir. Bu endeks Dollar tarafından ifade edildiği gibi aslında klasik reel döviz kurunun tanımıdır. Bununla birlikte burada bütün ülkeler için fiyatların ağırlıkları aynı durumdadır, yani aynı mal sepeti kullanılarak hesaplanmıştır. Üretilen tüm mal ve hizmetler ticarete konu olan mallar ve hiçbir ticaret engelinin bulunmaması durumunda bu endeks bütün ülkeler için kısa dönem dalgalanmalar dışında 100 değerini almış olacaktır (Dış ticaret sonucunda girdi fiyatlarının eşitlendiği bir ortamda). Dolayısıyla dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin olmaması durumunda bu endeks dış ticaret engellerinin ve bu yolla uygulanan dış ticaret stratejisinin bir göstergesi olabilir. Başka bir ifade ile çok uzun süre için, yüksek fiyat düzeyine sahip bir ülke korumacı bir strateji izlemiş olmalıdır.

Bununla beraber ülke içinde üretilen; fakat dış ticarete konu olmayan mal ve hizmetlerin olması, bu endeksin yorumlanmasını karmaşık hâle getirmiştir. Bu durumda, ülkenin sahip olduğu faktör donatımı ile ticarete konu olmayan malların fiyatları arasında sistematik bir ilişki olduğu varsayıldığında endeksi, ülkenin faktör donatımını dikkate alacak şekilde geliştirmek gerekmiştir. Yani kurdaki kısa dönemli dalgalanmaların endeks üzerindeki etkilerini yok etmek için 1976-85 yıllarının ortalaması kullanılmıştır. Ayrıca satın-alma gücü paritesi şartlarının mutlak ve/veya görece anlamda yerine geleceğine dönük tartışmalardan, ticarete konu olmayan mal ve hizmet fiyatlarının kişi başına gelir ve ülkenin faktör donatımıyla ilişkili olduğu sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle görece fiyat düzeyi endeksi (GFDE_i) aşağıdaki denklemin farklı varyasyonları olarak tahmin edilmiştir:

$$GFDE_{it} = a + b_t d_t + cKBGSYİH_{it} + fNUYO_{it}$$

formülde d_t 1976 dışında her yılın kukla değişkenini, $NUYO_{it}$ ise nüfus yoğunluğunu ifade etmektedir. Yapılan regresyon tahminlerinde nüfus yoğunluğu ile fiyatlar arasında sistematik bir ilişki bulunmamıştır. Fakat kullanılan ölçüden bağımsız olarak kişi başına gelir ile fiyatlar arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu nedenle Dollar nüfus yoğunluğunu modelden atarak ve Afrika ile Latin Amerika için kukla değişkenler kullanarak yukarıdaki denklemi 117 ülke için tahmin etmiştir. Kısa dönem dalgalanmaların etkisini yok etmek için 10 yılın ortalamasını alarak ülkeleri dışa dönük strateji uygulayan ülkelere doğru sıralamıştır ve sıralamanın diğer çalışmalardaki bulgularla tutarlı olduğunu ileri sürmüştür. Ancak bu sıralamada Kore ve Tayvan'ın içe dönük yani oldukça saptırıcı etkilere sahip politikaların uygulandığı grupta yer alması ve Peru'nun sıralamada dışa dönük bir konumda olması beklenmeyen sonuçlar olarak ortaya çıkmıştır. Bunun için reel döviz kurunun yanında, reel döviz kurundaki ortalama etrafındaki dalgalanmalarını ağırlıklandırarak yeni bir endeks hesaplamış ve 95 ülkeyi dört gruba ayırmıştır. Bu endekse göre yapılan sıralama diğer çalışmalarla tutarlı ve daha önce karşılaşılan beklenmeyen bulgular ortadan kalkmıştır.

Dollar bu endeksi ekonomide uygulanan dış ticaret politikalarının bir sonucu olarak ekonominin dışa açıklığının bir ölçüsü kabul etmiş ve dış ticaret büyüme ilişkilerini analiz etme yoluna gitmiştir. Kişi başına GSYİH büyüme oranı bağımlı değişken ve daha önce hesapladığı dışa açıklık endeksinin değişik varyasyonları ile yatırım oranları bağımsız değişkenler olmak üzere bir regresyon denklemi tahmin etmiştir. Yatırım oranlarının katsayısını pozitif ve dışa dönüklük endeksi katsayılarını negatif ve anlamlı bulmuştur. Ancak R^2 oldukça düşük 0,38 olarak bulunmuştur. Büyüme etkilerinin en yoksul ülkelerde aynı sonuçları verip vermeyeceğini kontrol

etmek amacıyla, en yoksul 48 ve 24 ülke için tahminler yapılmış ve nitel açıdan bulguların aynı olduğu ileri sürülmüştür. Yani az gelişmiş ülkelerin, ticaret serbestleştirmeleri, reel döviz kurunun devalüasyonu ve istikrarlı bir döviz kurunun korunmasıyla büyüme performanslarını yükseltebilecekleri düşüncesi ileri sürülmüştür (Tuncer, 2003: 14-15).

5.4. Ticari Dışa Açıklığın Avantaj ve Dezavantajları

Bir ülkenin dışa açıklık oranı genel olarak dış ticaret hacminin (ihracat+ithalat hacmi) GSMH'ye olan oranı olarak hesaplanmakta (Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), Ahmad ve Anoruo (2000), Dar ve Amirkhalkhali (2003)) ve aynı zamanda bu oran ülkenin dış ticarete olan bağımlılığının derecesini de göstermektedir. Bunun yanında, ithalatın GSMH'ye oranı (Romer (1993)) ve ihracat artış oranı (Michaely (1977), Chow (1987), Kwan ve Cotsomitis (1991)) gibi göstergelerde dışa açıklık ve büyüme ilişkilerinin analizinde kullanılan enstrümanlardır. Hesaplama sonucu ortaya çıkan oranların büyük değerlerde olması ülke ekonomisinde dış ticaretin ne denli önem taşıdığı ve söz konusu ülkenin ne kadar dışa açık olduğunun bir göstergesi durumundadır. Söz konusu oranın küçük olması ise dış ticaretin ülke ekonomisinde ne kadar önemsiz olduğunun ve dışa açıklığın düşük olduğunun göstergesi olmaktadır.

Ülke ekonomisinin dış ticarete açılmasıyla birlikte hem ihracat hem de ithalat rakamlarındaki artışlar neticesinde ülkenin döviz gelir ve giderlerinde de bir artış meydana gelecektir. Dış ticaretin artış göstermesiyle birlikte dış ticaretin GSMH içindeki payında da artış yaşanacaktır. Tüm bunların gerçekleşmesi için ticaret üzerinde sınırlandırmaya yönelik olarak uygulanmaya konulan engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunların başında gümrük vergileri, kotalar vb. uygulamalar gelmektedir. Dış ticaretin serbest hale getirilmesiyle birlikte bu durum ülke ekonomisi üzerinde bir takım pozitif gelişmelerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Kurt ve Berber, 2008: 58).

- Ülke ekonomisini dışa açılmasıyla birlikte üretim sadece iç pazar için değil aynı zamanda dış pazarlar için de yapılacağından, pazarın genişlemesi ve üretim artışı ile birlikte optimum üretim ölçeğine yaklaşılması, ölçek ekonomilerinin ortaya çıkması gibi sonuçlar ortaya çıkaracaktır.
- Dışa açılmayla birlikte karşılaşılan dış rekabet sürekli olarak maliyetlerin düşürülmesi çabasını beraberinde getirecek, bununla birlikte uluslararası piyasalarda rekabet gücü elde edebilmek için kalitenin iyileştirilmesini sağlayacak yeni yöntemlerin (Ar-Ge çalışmaları-yeni teknolojiler) geliştirilmesini teşvik edecektir.
- Yurt içi monopollerin kırılmasını sağlayacaktır.
- Rekabet nedeniyle, kaynakların optimum bir şekilde kullanılması kaynak israfını önleyecektir. İş bölümü ve uzmanlaşma neticesinde verimlilik ve rekabet gücü elde edilecektir.

Dışa açıklığın pozitif avantajlarının yanında bazı riskleri de bulunmaktadır. Bunların şu şekilde sıralanması mümkündür (Kurt ve Berber, 2008: 59):

- Gerekli politikalar devreye sokulmadan (gümrük vergisi ve kotalarının hiç olmamasıyla düşük düzeyde kalması gibi) bir ülkenin uluslararası piyasalara açılması yeterli gelişmişlik seviyesine henüz ulaşamamış olan yerli üreticiler

oluşacak olan rekabet ortamına uyum sağlayamayarak yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir.

- Hazinenin gümrüklerden elde ettiği kazançlarda yaşanabilecek azalmalar yanında ithalatın artış göstermesi  demeler bilançosunda açıkların yaşanmasına sebep olabilmektedir.
- Uluslararası pazara açılmayla birlikte ülkenin dış ticaret hadlerinde yaşanacak muhtemel bir d ŐuŐ durumunda ülkenin mallarına olan talep artış gösterecektir. Bununla birlikte dış ticaret hadlerinin fazla düşmesi sonucunda ihracat gelirlerinde, ihracatın dış talep esnekliğine bağlı olarak bir artış ger ekleŐmeyebilmekte hatta azalmalar görülebilmektedir. İhracat gelirlerinin artış göstermesi için ihracatın talep esnekliğinin birden büyük olması gerekmektedir.

Bu ve buna benzer konularda yaşanabilecek dezavantajlar ülkenin dış ticarete açılması sonrasında ortaya çıkabilmektedir.

5.5. Ticari Dışa Açıklık Karşıtı Korumacı Politikalar

Ticari kapsamda bir ülkeyi dışa kapalı hâle getiren ya da dışa açıklığını azaltmaya yönelik olarak kullanılan politikalar korumacı dış ticaret politikaları olarak isimlendirilmektedir. Uluslararası iktisat ve büyüme teorilerinde serbest ticaret yaklaşımı hâkim görüş olsada ülkeler geçmiŐten günümüze dek çeşitli sebeplerle bu korumacı politikaları kullanmışlardır.

Korumacı dış ticaret politikaların en yaygın Şekilde baŐvurulduėu dönemler Merkantilist dönem, I. Dünya Savaşı dönemi (1914-1918), Büyük Buhran Dönemi (1929-1939) ve II. Dünya Savaşı (1939-1945) dönemi olmuştur. II Dünya Savaşı sona erdikten sonra 1947 yılında imzalanan ve 1948 yılında yürürlüğe giren GATT ile sanayi ürünleri üzerindeki yüksek tarife oranları azaltılmaya çalıŐılmıŐ ve 1995’de DT ’nün kurulmasıyla da ticaret önündeki engellerin tüm sektörlerde kaldırılması sürecine girilmiŐtir (Chang, 2016: 112).

Bununla birlikte uygulanma nedenleri faklı sebep ve nedenlere dayalı olarak ülkeler korumacı politikalara baŐvurabilmektedir. Ülkelerin korumacı politikalara baŐvurmasının sebepleri sırasıyla alt baŐlıklarda incelenmektedir.

5.5.1. Korumacılığın Sebepleri

Dış ticarete korumacılık çeşitli faktörler çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu faktörlerin bir bölümü, ulusal güvenlik, iktisadi kalkınma, stratejik ticaret politikası ve dampedingin önlenmesi gibi korumacılığın yapılmasının haklı görülebileceği konuları ele alırken, bazı grup görüşlerde ise korumacılığın; ulusal çalışma düzeyinin yükselmesi, ticaret hadlerinin iyileştirilmesi ve dış pazarlık gücünün artırılmasının söz konusu olduğunda geçerli olması gerektiği dile getirilmektedir.

Diğer bazı görüşlerde ise korumacılık ulusal çıkarlardan çok belirli meslek gruplarının özel çıkarları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu Şekilde korunmakta olan endüstriler koruyucu politikalar tarafından dolaysız olarak yararlanmış olmaktadır. Bu çerçevede üreticiler mevcut olan gümrük tarifelerinin kaldırılmasına karşı çıkmakta ya da gönüllü ihracat kotaları ve diğer kısıtlamalarla rekabette oldukları endüstrilere karşı korunmanın artırılmasını savunmaktadırlar.

Bu anlamda korumacılığın sebepleri; tutarlı gerekçelere bağılı olarak koruma, belirli koşullarda geçerli olabilecek durumlara bağılı olarak koruma ve kişisel sektör çıkarlarına dayalı görüşler olmak üzere olmak üzere üç alt başlık altında incelenebilir (Seyidoğlu, 2009: 146).

5.5.1.1. Tutarlı Gerekçelere Bağılı Olarak Koruma

Korumacılığı savunan görüşlerin bir bölümü geçerliliği kabul edilebilecek nedenlere bağılı bulunmaktadır. Bu görüşler genel olarak; ulusal güvenlik, genç endüstri tezi ve stratejik ticaret politikası olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

5.5.1.1.(1). Ulusal Güvenlik

Bir savaş ortamında ekonomik maliyeti ne kadar olursa olsun, ulusal savunma endüstrilerine sahip olunması stratejik anlamda çok önemlidir. Bu anlamda ulusal savunma ile ilgili olan endüstrilerin kurulması, geliştirilmesi, korunması ve özellikle de savunma ile ilgili her türlü araç-gereç ve teknolojik alanda dışarıya bağımlılığın önüne geçilmesi gerekmektedir.

Adam Smith'de (1776) "Savunma zenginlikten daha önemlidir." diyerek ulusal savunmanın ne kadar önemli ve korunması gerektiğini dile getirmektedir. Özetle savaş anında dayanma gücünü artıracak endüstrilerin korunması zorunludur (Smith, 1776: 370).

5.5.1.1.(2). Genç Endüstri Tezi

İktisadi kalkınmaya yönelik olarak hükümetlerin dış ticarete müdahalede buldukları durumlardan birisi de "bebek endüstriler" ya da "genç endüstri tezi" (infant industry argument)'dir. Genç endüstri tezi; ileride karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip olacak endüstrilerin optimum üretim düzeyine ulaşıncaya kadar dış etkilere gümrük tarifeleri ile korunması gerektiğini ifade etmektedir.

Doğal kaynak, iş gücü ya da piyasa gibi özellikler bakımından ülke koşullarına uygun olsa bile gerek daha önce kurulmuş ve tecrübe sahibi üreticilere karşı gerekse gençlik döneminde ve deneyimsiz olan endüstrilerin olgunluk çağına erişinceye kadar dış rekabetten korunması gerekebilmektedir (Acar, 2002: 3-4).

Genç endüstriler tezinde dikkati çeken bir nokta, koruyuculuğun sürekli değil, geçici olarak uygulanmasıdır. Koruma, endüstriye gençlik evresini atlatıncaya kadar zaman kazandırmaya yönelik olarak yapılan bir uygulamadır. Maliyetlerin düşmesi içsel ve dışsal ölçek ekonomileriyle açıklanmaktadır. Koruyuculuğun sağlamış olduğu şemsiye altında işletmelerin üretim hacmi genişlemekte ve buna bağılı olarak oluşan tecrübeyle birlikte daha gelişmiş tekniklerin kullanım olanağı ortaya çıkmakta ve de yönetim bilgisi ilerlemektedir. Genç endüstri tezine göre her endüstrinin değil, yalnızca gelişme potansiyeline sahip olanların seçilip, korunması gerekmektedir. Bu anlamda söz konusu yaklaşım tüm endüstrilerin korunmasını öngören ithalat ikamesi stratejisinden farklı bir anlayışa dayanmaktadır.

Bununla birlikte bu uygulamaların ekonomiye önemli maliyetler yükleyebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Söz konusu etkiler daha çok uygulamadaki aksaklıklardan ve ters seçimlerden kaynaklanmaktadır. Gelecekte verim artışı sağlanabilmesi için endüstrilerin seçiminde doğru kararlar vermek gerekmektedir. Hangi endüstrilerin ölçek ekonomisi oluşturacağı ve maliyetlerdeki uzun dönemli

değişme göstereceği seyri doğru tahmin edilmek zorundadır. Korunacak endüstrilerin yanlış seçilmesi gibi durumlarda uzun süreler desteklenmiş olmasına rağmen yine de fiyatlarını dünya fiyat ortalamasına indiremeyen endüstrilerle karşı karşıya kalınma riski bulunmaktadır. Koruma sürekli yapılamayacağı için bu tür endüstrilere ayrılan kaynakların er veya geç kesilmesi ya da başka alanlara aktarılması gerekmektedir.

Destekleme sürecinde karşı karşıya kalınabilecek diğer bir olumsuz durum ise, seçimin doğru yapılmış olmasına ve endüstrinin ölçek ekonomisi oluşturabilecek potansiyele ulaşmış olmasına rağmen fiyatların aşağı düşmemesidir. Bunun nedeni ise korumaya bağlı olarak girişimcilerin elde ettiği yüksek kârdan vazgeçmeyip maliyetleri düşürme konusunda gereken çabayı sarf etmemeleri ya da maliyetlerin düşmüş olmasına rağmen bu maliyet düşüşünü fiyatlara yansıtmayarak ve yüksek kârdan taviz vermeyerek iç fiyatların dünya fiyat seviyesine indirmemeleridir. Sonuçta ülkenin söz konusu mallarda dış ticarete açılması mümkün olmamaktadır.

Korunan endüstrilerde maliyetlerin düşürülebilmesi veya malların sürekli olarak dünya fiyatlarının üzerinde satılması, yurtiçi tüketicilerinin refah kaybına uğraması anlamına gelmektedir. Diğer yandan, üretimde optimum etkinlik sağlanamaması yüzünde de ülkenin kaynakları israf edilmiş olmaktadır. Ayrıca bir endüstrinin korunması, bu endüstrinin üretmekte olduğu mallarını ara mal olarak kullanan öteki endüstrilerde de maliyetleri yükseltmiş olmaktadır.

Genç endüstri tezinde savunulan görüş az gelişmiş ülkelerde korumacı politikalar uygulama konusunda oldukça sağlam bir temele dayanmakla birlikte, hükümetlerin siyasal çıkar hesaplarıyla hareket etmeleri veya yeterli özeni göstermedikleri gibi durumlarda korunan endüstriler ülke ekonomisine yük hâline gelebilmektedirler. Bu yüzden bu sektörlerin yukarıda da ifade edildiği üzere düzgün bir şekilde seçilmesi gerekmektedir (Seyidoğlu, 2009: 146-149).

5.5.1.1.(3). Stratejik Ticaret Politikası

Dış ticarete koruyuculuğu savunan görüşlerden bir diğeri de oldukça yeni olarak nitelendirilebilecek stratejik ticaret politikasıdır (strategic trade policy). Bu görüşe göre sanayileşmesini tamamlamış bir ülke korumacı önlemler alarak gelecekteki hızlı büyümesini garantiye almaya yönelik olarak kilit endüstriler olan yarı iletkenler, bilgisayar, iletişim araçları ve benzeri endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlük oluşturmak için politikalar uygulamaya koyabilmektedir. Böylece söz konusu endüstriler koruyucu dış ticaret önlemlerinden yani sübvansiyon ve vergi önlemleri gibi ayrıcalıklardan geçici olarak yararlandırılabilir. Sözü edilen ileri teknoloji endüstrileri, yüksek risklerle karşı karşıyadır ve bu alanlarda ölçek ekonomilerinin gerçekleştirilebilmesi için büyük ölçekli üretimi gerektirirler. Ancak başarılı olduklarında büyük ölçüde dışsal ekonomi sağlamaktadırlar. Özetle, stratejik ticaret politikası görüşüne göre, ekonomide kilit endüstrilerin özendirilmesi neticesinde sağlanan dışsal ekonomilerden bütün ülke ekonomisi yararlanmış olmakta ve gelecekteki büyüme de bu şekilde bir bakıma garanti altına alınmış olmaktadır. Stratejik ticaret politikası ve genç endüstri tezi genel anlamda birbirine yakın gibi görünüyorsa da aralarındaki en büyük fark genç endüstri tezinin gelişmekte olan ülkeler için, stratejik ticaret politikasının ise gelişmiş ülkeler için geliştirilmiş olmasıdır. Diğer bir fark ise stratejik ticaret politikasının yüksek teknolojiye sahip endüstrilerde yoğun olmasıdır. Bazı iktisatçılar, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın sanayi ve teknoloji alanındaki başarısını büyük ölçüde, uyguladığı stratejik sanayi ve dış ticaret politikasına bağlamaktadırlar (Husted ve Melvin, 2009: 163-165).

5.5.1.1.(4). Damping'e Karşı Korunma

Gümrük tarifelerinin konulmasını gerektiren bir diğer neden yabancı üreticilerin yaptıkları dumpinge karşı yerli üreticileri korunmaya çalışılmasıdır. Neredeyse tüm ülkelerde dampingin önlenmesi için uygulamaya konulan anti-damping vergileri bulunmaktadır. Anti-damping ile haksız rekabetin önüne geçilmeye çalışılmaktadır (İTO, 2011: 10).

5.5.1.2. Belirli Koşullarda Geçerli Olabilecek Görüşler

Devletin dış ticarete müdahale nedenleri arasında gösterilen faktörlerden diğer bir bölümü aşağıda açıklanmıştır. Bunların geçerliliği belirli koşullarla sınırlıdır.

5.5.1.2.(1). Ödemeler Bilânçosunun İyileştirilmesi ve İşsizliğin Önlenmesi

İthalât kısıtlamaları, ithalât hacmini daralttığı ölçüde dış dünyaya yapılan ödemelerin azalmasına, böylece de dış açığın giderilmesine katkıda bulunmaktadır. İthalâtın daralmasıyla birlikte talep ithalatı kesilen ürünleri üreten yurtiçi endüstrilere kayacağından bu durum yerli üretimin artmasına ve buna paralel olarak çalışma düzeyinin de artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle ekonomik duraklama içerisinde bulunan ülkelerin işsizlik oranlarını düşürebilmek için gümrük tarifelerini artırma yoluna başvurabilmektedirler.

Fakat dünya ekonomisinde önemli yeri olan ülkelerin, gümrük tarifeleri ile dış ödeme açığı ve işsizlik sorunlarını çözümlenebilecek olanakları pek sınırlı durumdadır. Büyük ekonomilerin ithalatta kısımlara gitmesi sonucu diğer ülkelerin ihracat düzeyleri azalacağından bu ülkelerin benzer yollara başvurmaya kalkışması neticesinde her iki tarafta amacına ulaşamamış olacaktır. Bununla birlikte ufak ülkeler için durum biraz daha esnektir. Dünya talebinin göreceli bakımdan önemsiz bir bölümünü karşılayan küçük ülkeler, gümrük tarifesi uygulaması bile hissedilir bir etki oluşturamadıkları için bu durum herhangi bir önem arz etmemektedir (Akmeşe, 2013: 56).

5.5.1.2.(2). Ticaret Hadlerinin İyileştirilmesi

Gümrük tarifelerinin uygulanması ticaret hadlerini ülke lehine değiştirerek ekonomik refahı olumlu yönde etkileyebilmektedir.

5.5.1.2.(3). Ulusal Pazarlık Gücünü Artırma

Yüksek gümrük tarifesi uygulamakta olan ülkeler, bu durumu kullanarak, kendi ihraç mallarına yabancı ülke pazarlarında sağlanacak olan kolaylıklar karşılığında, uygulamadaki tarifeler üzerinden indirim yapma yoluna gidebilmektedirler. Bu durumun doğruluğunun ölçülmesi için uygulama sonucu yaşanan kazanım ve kayıpların karşılaştırılması gerekmektedir (Çivi ve Erol, 2008: 100).

5.5.1.3. Kişisel Çıkarlara Dayalı Görüşler

Sanayileşmiş ülkelerde, özellikle az gelişmiş ülkelere satılan malları üreten ve ürettikleri bu mallarda rekabet gücüne sahip olmayan endüstriler düşük fiyatlı ithalat neticesinde bu durumun iç piyasada düzenini kendi aleyhlerine bozduğunu belirterek

devletin kendilerini dış rekabetten koruyacak önlemler almasını isteyebilmektedirler. Bu durumun söz konusu olduğu sektörlerin başında ise daha çok emek-yoğun üretim yapmakta olan, dokuma, ayakkabı ve giyim eşyaları üreticileri gelmektedir (Gürak, 2003: 1-3).

5.5.1.3.(1). Düşük Yabancı Ücret

Sanayi ülkelerinde koruyuculuğu savunan üreticiler az gelişmiş ülkelerde ücretlerin çok düşük olduğunu ve kendilerinin bu ülkelerle rekabet etmelerine olanak bulunmadığını öne sürerek emeğin ucuz olduğu ülkelerden yapılan ithalatların kısıtlanmasını isteyebilmektedirler.

5.5.1.3.(2). Üretim Maliyetlerini Eşitleme

Eğer işgücü, toprak vs. gibi herhangi bir doğal üstünlük nedeniyle yabancı mallar, yerli mallardan daha ucuza üretiliyorsa, rekabet eşitliğini sağlamak için aradaki fark ölçüsünde bilimsel tarife (scientific tariff) adı verilen bir tarife konularak ürün fiyatları eşit hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

Bununla birlikte ülkelerarası üretim maliyetleri eşitlendiği durumda dış ticaretin temel dayanağı da ortadan kalkmış olmaktadır. Dolayısıyla, bu görüş de karşılaştırmalı üstünlük teorisi ve uluslararası uzmanlaşmanın yararları ile çelişmektedir. Yine bireysel çıkarların güdüldüğü bu durumda da çoğu kez ülke çıkarlarına ters düşen olaylarla karşılaşabilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 151).

5.5.1.3.(3). Ulusal Pazar Görüşü

Bu yaklaşımda ulusal pazarların ülkenin yerli üreticilerinin hakkı olduğu dile getirilmektedir. Eğer ithalat kısıtlanacak veya tamamen önlenecek olursa yerli üretim artacak, iktisadi faaliyetlerde genişleme yaşanacaktır. Bununla birlikte, yerli piyasada ihtiyaç duyulan bütün malların ülkenin kendisi tarafından üretilmesi otarşik sistemlere has bir politikadır ve bu aynı zamanda uluslararası uzmanlaşmanın da reddedilmesi anlamına gelmektedir (Elitaş ve Şeker, 2017: 52).

5.5.2. Korumacılıkta Kullanılan Araçlar

Dış ticaret politikası genel anlamda hükümetlerin ülke ticaretini sınırlandırmak, özendirmek ya da kontrol altında tutmak gibi durumları konu almaktadır. Farklı bir tanımlama ile dış ticaret politikasını, “ülkenin dış ticaretini, belirlenen hedefler doğrultusunda düzenlemek amacıyla alınan önlemler bütünü” şeklinde de ifade etmek mümkündür. Dış ticaret politikası, serbest dış ticaret politikası ve koruyucu dış ticaret politikası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Günümüzde daha çok, koruyucu dış ticaret politikaları önemsenmektedir. Dış ticareti kısıtlayıcı hükümet politikaları, tüketicilerin ithal mallarına daha yüksek bir fiyat ödemelerine sebep olurken liberal bir dış ticaret politikası uluslararası ihtisaslaşmasının sağlamış olduğu avantajlardan daha fazla yararlanılmasını mümkün kılmaktadır (Megep, 2008: 17).

Devletin koruyucu yani bir bakıma da müdahaleci ticaret politikalarını uygulamasının ise çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bunlar, dış rekabetten korunma, dış ödeme dengesizliklerini düzeltme, ekonomik büyüme ve kalkınma, iç piyasadaki monopollerin kırılması, tam istihdamın sağlanması, enflasyonun önlenmesi, gelir

dağılımının deđiŐtirilmesi, ekonomik küreselleşme, gelir sağlama, dış piyasalarda avantajlı duruma geçme, otarşi, sağlık ve sosyal nedenler ve siyasi ve askeri nedenler olarak sıralanabilir (Çelik, 2008: 190-193).

Önceki alt baŐlıklarda da ifade edildiği gibi birçok nedenden dolayı ölkeler dış ticarete müdahale etmek amacıyla farklı Şekillerde araçlar kullanmaktadırlar. Dış ticaret politikasının geleneksel aracı gümrük tarifeleri olmasına rağmen bu aracın zamanla etkisi azalmıştır ve bunun yerine yeni araçlar ve düzenlemeler ortaya çıkmıştır.

5.5.2.1. Gümrük Tarifeleri

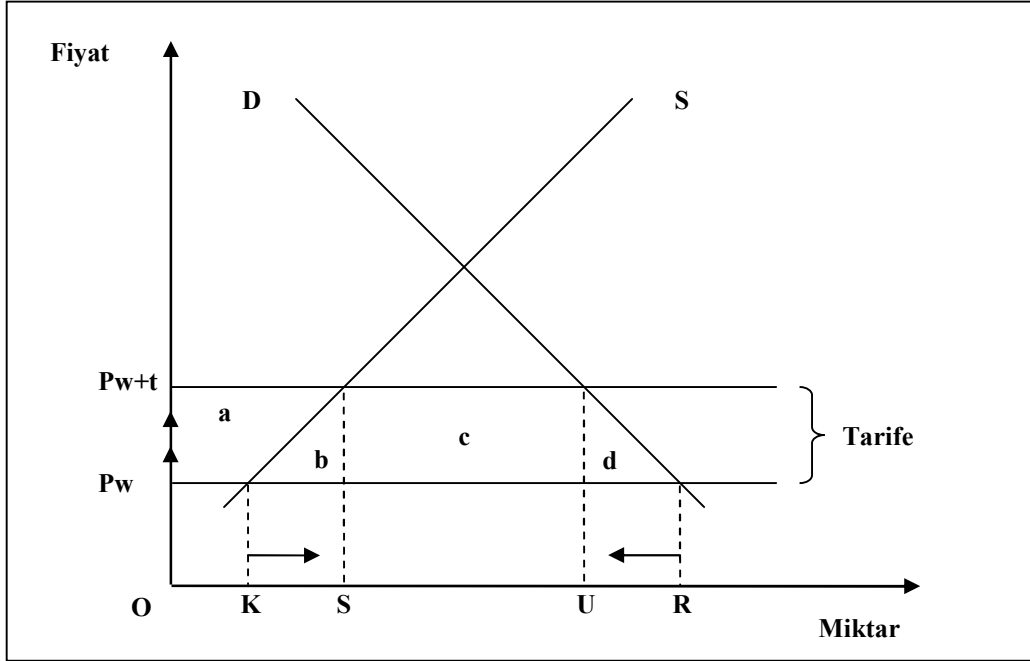
Gümrük tarifesi ithal edilen mallar üzerinden alınmakta olan bir vergi türüdür. Bu vergi fiziksel birim başına sabit bir miktar (spesifik) olabildiği gibi ithal malın değeri üzerinden alınan bir yüzde miktarı (ad valorem) da olabilmektedir. Gümrük tarifeleri genel olarak ticaret hacminin azaltılması ve ithal malların yurtiçi fiyatlarını yükseltmek amacıyla uygulanmaktadır. Bununla birlikte tarifenin uygulandığı ölkede yerli üreticilerin korunmasını sağlamaya yönelik amaçlar içeren bu uygulamada tüketicilerin zararına olan gelişmeler olabileceği gibi tarifeler sonucu azalan ticaret hacmi ticaretten kazanılan kazançlardan da feragat edileceği anlamını taşımakta, bir bütün olarak ölkenin ekonomisi aleyhine sonuçlar üretebilmektedir (Hall ve Lieberman, 2006: 477-478).

Uluslararası ticaretten büyük karşılıklı kazanımlara rağmen, milletler genellikle ulusal sınırları aşan mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına müdahalede bulunmuşlardır. Merkantilist, yani bir ölkenin zenginliğini altın ve diğer paralarla ölçen düşüncenin de gelir sağlama amacı altında dönem itibarıyla bu durumda etkisi olmuştur. Adam Smith ve David Ricardo'nun öncülüğünde başlıyan serbest ticaret görüşlerinin benimsenmesine kadar geçen süre zarfında yaklaşık 200 yıl boyunca bu durum devam etmiştir (Baumol, 2009: 348).

İthal mallar üzerine uygulanan vergi oranlarını gösteren gümrük vergileri serbest ya da anlaşmalara dayalı olarak belirlenebilmektedirler. Bununla birlikte günümüzde ölkeler genellikle tek taraflı tarife uygulayamamakta, gümrük birlikleri, DTÖ ve serbest ticaret anlaşmaları tarafından belirlenmiş olan tarife oranlarını kullanmaktadırlar.

Ucuz fiyatlı olarak ithal edilen herhangi bir maldan yurtiçi fiyatı ile arasındaki fark kadar veya daha yüksek oranda vergi alınıyor olması bu malın ithalatının önlenmesini ve yerli üretim olan mala karşı tam bir koruma sağlanmış olması anlamına gelmektedir. Bu gibi yüksek gümrük vergilerine ise yasaklayıcı vergiler adı verilmektedir. Daha düşük oranlarda vergi uygulaması yapıldığı durumlarda ise bir miktar ithalatın sürdürülebileceği için kısmi bir koruma durumu söz konusu olmaktadır. Özünde asıl amaç yerli sanayinin korunması olsa da aynı zamanda yapılan ithalat oranınca hazineye gelir de sağlanmış olmaktadır. Bu çerçevede gümrük vergileri hem koruma hem de gelir etkisini bünyelerinde barındırmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 156).

İthalatı tarifeler ile korunmaya çalışılan endüstriler genellikle dış piyasalarla rekabet gücü olmayan endüstrilerdir. Tarifelerin ekonomik etkilerinin bir Şekil yardımıyla incelenmesi mümkündür. Gümrük vergileri dar anlamda, üretim, tüketim, dış ticaret, gelir dağılımı ve hazineye gelir sağlama olmak üzere toplam beş etki çıkartmaktadır (Acar, 2000: 211).

Şekil 5.1 Gümrük Vergilerinin Ekonomik Etkileri (Acar, 2000: 211).

Şekilde D ve S bir ülkenin iç talep ve iç arz eğrilerini ifade etmektedir. Söz konusu malın dünya fiyatı P_w 'dir. Bu fiyattan yurtiçi tüketim miktarı OR'ye eşit bulunmaktadır. Bu miktarın OK kadar olan kısmı yurtiçinde üretilirken geriye kalan KR miktarda ürün ise yurtdışından ithal edilmektedir. İthalatın kısılması amacıyla hükümet tarafından bu mala koyulan gümrük vergisi neticesinde ülkede bu malın fiyatı P_w+t 'ye yükselmiş olmaktadır. Bu durumda yurtiçi üretim OK'den OS'ye yükselmekte, ithalat ise OR'den OU'ya düşmektedir. İthalat düşüş yaşamış ve hazine c alanı kadar vergi geliri elde etmiştir. Üreticiler fiyatı yükselen malın üretimini a alanı kadar bir üretici fazlasına sahip olmakla birlikte aynı zamanda fiyatın artışı üreticileri maliyetlerini karşılayacak konuma da gelmiştir. Bu üretim artışı malın arz esnekliğine bağlıdır ve esneklik yüksekliğine göre üretim genişlemesi yaşanacaktır. Diğer bir anlatımla fiyat artışı $a+b+c+d$ alanlarının toplamı kadar tüketici fazlasına neden olacaktır. Üretimdeki her artış daha yüksek bir reel maliyeti gerektirdiğinden üretimde kullanılan her yeni kaynağın verimi bir öncekinden daha düşük olacaktır. Bunlara bağlı olarak ihraç ürünü yerine ithalata rakip olan ürünün üretiminin yapıldığı bu durumda (b alanı) bir miktar verim kaybı yaşanacaktır. Bu kayba toplumsal üretim kaybı adı verilmektedir.

Gümrük tarifeleri yurtiçi fiyatları yükselterek bir yandan üretimi özendirilmekte; fakat diğer yandan tüketimin kısılmasına yol açmasından dolayı d alanı kadar tüketim kaybı yaşanmasına da neden olmaktadır. Bu durum tüketim etkisi olarak ifade edilmektedir.

Yerli üretimin artması ve tüketimde yaşanan düşüş sonucu ithalatta daralma yaşanmaktadır. Bu daralma şekildedeki KS ve UR alanları kadardır. Tarifeler bu şekilde dış ticaret üzerinde ithalatı kısıtlayıcı bir etkiye sahip bulunmaktadır.

Gümrük tarifeleri ithalatın tamamen sıfırlanmasına izin verecek boyutta olmadıklarından dolayı ithal edilen maldan alınan vergiler hazineye vergi geliri sağlamaktadır. Bu durum gelir etkisi olarak isimlendirilmektedir.

Tarifeler ulusal gelirin dağılımı anlamında tüketicilerden üreticilere doğru yeniden bölüşülmesine neden olmaktadır. Bu tüketicide oluşan refah kaybının bir

karşılığı olarak ithalata rakip mallar üreten üreticiler refah artışı yaşamış olmaktadır. Şekilde a alanı bölüşüm etkisini ifade etmektedir.

5.5.2.2. Tarife Dışı Araçlar

Tarife dışı araçlar ekonomi politikası uygulamasında maliye politikasının bir parçası olarak kabul edilebileceği gibi ayrı bir dış ticaret politikası kategorisinde de ifade edilmektedir. Gümrük tarifesi dışında uluslararası mal ve hizmet akımlarının serbest ticaret koşulları çerçevesinde gerçekleşmesine engel olan her türlü araç ve politikaya tarife dışı engeller (nontariff trade barriers) adı verilmektedir. Uygulamalardan bazıları ihracatta kendi ürünlerini teşvik ederek pazar elde etmeye yönelik çalışan ülke ve firmalara karşı uygulandığı için serbest ticaret koşullarına engel gibi görünüyor olsa da bu engeller rekabet koşullarını sağlamaya ve haksız rekabeti önlemeye yönelik önlemler olarak da değerlendirilmektedir.

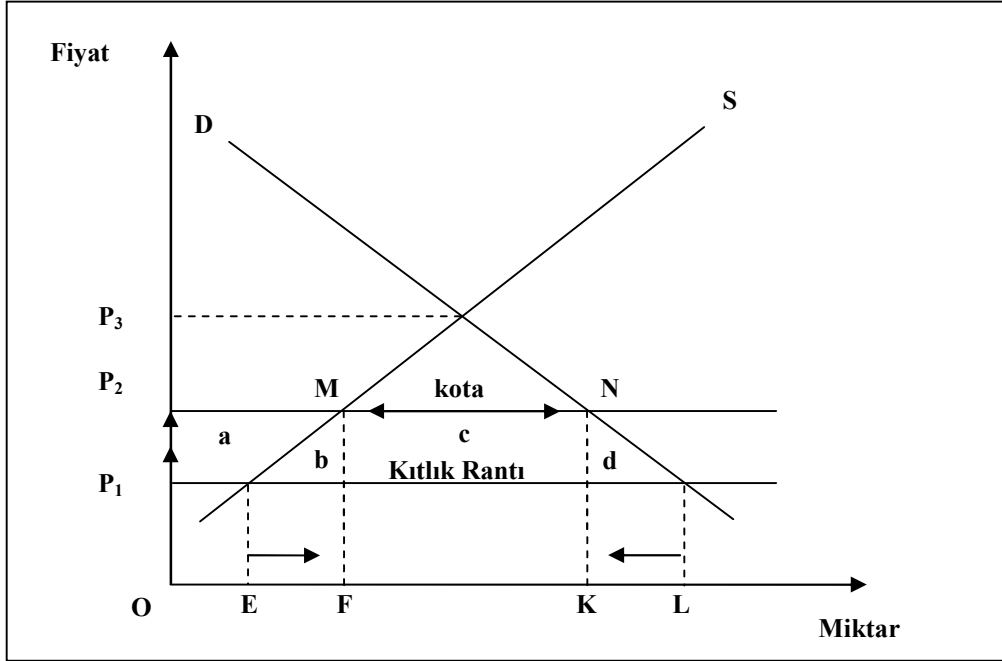
Uluslararası ticaret üzerindeki kısıtlamalar, öncelikle tarife dışı engeller şeklinde 1980'lerde hızla artış göstermiştir. Örneğin, Japonya'nın 1981 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı otomobil ihracatını kısıtlamaya yönelik bir uygulamayı devreye sokmuş, bundan bir yıl sonra ise ABD hükümeti, bu müdahaleye cevap niteliği taşıyan bir karşı tavır niteliğinde şeker piyasasındaki gelişmelere istinaden şeker ithalatına kota uygulaması getirmiştir.

Korumacı ticaret politikalarının artan kullanımı ulusal olduğu kadar uluslararası sorunları da beraberinde getirmektedir. Birçok düşünürün belirttiği gibi uluslararası kısıtlamaların sonuçları genellikle maliyeti yüksek ulusal sonuçlar doğurabilmektedir. Korunan yerli üreticilerin sağlamış olduğu net fayda (yani yapılan lobi çalışmaları sonucu maliyetlerin azalmış olması) aşırı üretime ve korunan malların hâli hazırda zaten sınırlı tüketime sahip olan mallar olması gibi konulardaki eğilimler ekonomik kayıplara neden olabilmektedir. Bu ve benzeri korumacı ticaret politikaları, karşılıklı olarak etkilenen ülkeler tarafından, yukarıda verilen Japonya ABD örneğindeki gibi misilleme amaçlı uygulamaların kullanılmasına neden olabilmektedir (Coughlin ve Wood, 1989: 32).

GATT çerçevesinde yürütölen görüşmeler sonucunda gümrük tarifeleri üzerinde zaman içerisinde indirimler üzerinde anlaşılırken diğer taraftan ise tarife dışı araçların yaygınlaşmaya başlaması dünya ticaretinde saydamlığın kaybolmasına yol açmıştır. Bunun nedeni ise tarifelerin diğer kısıtlama uygulamalarına göre daha açık ve ölçülebilir şekilde olmalarına rağmen sayıları giderek artan ve çok çeşitli hallerde uygulanabilen tarife dışı araçlar fiyat, miktar ve oranlar konusunda belirsizlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca tarifeler genellikle bir tek oran şeklinde belirlendikleri tüm ülkelere karşı aynı derecede uygulanırken tarife dışı kısıtlamalar her ülkeye farklı oranlarda uygulanabilmektedir.

Tarife dışı araçların bir bölümü özellikle 1973'lerden sonra sanayileşmiş ülkelerde yaygınlaşmış olan yeni korumacılık akımları çerçevesinde yoğun olarak uygulanmıştır. Bunlar arasında gönüllü ihracat kısıtlamaları, teknik, güvenlik, sağlık standartları, idari düzenlemeler, sübvansiyonlar, kamu ihaleleri vs. yer almaktadır. Görünmez engellerin ve sübvansiyonların kaldırılması ilk kez GATT'nin Uruguay Görüşmeleri'nde dile getirilmiş ve bu konuda sınırlı da olsa bazı kararlar alınmıştır (Seyidoğlu, 2009: 185).

İthalat kotalarının ekonomik etkilerinin bir şekil yardımıyla incelenmesi mümkündür.

Şekil 5.2 İthalat Kotalarının Etkileri

İthalat kotasının ilk etkisi ithal malların arzını kısıtlandığından fiyatların yükselmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Fiyat artışlarından sonraki durum ise gümrük vergilerine benzer etkiler göstermektedir.

Kota konulmadan önce serbest dünya fiyatı P_1 , yurtiçi tüketim miktarı OL, yurtiçi üretim miktarı OE ve ithalat oranı da EL'ye eşit bulunmaktadır. Söz konusu mala MN kadar konulduğu varsayıldığında ithalat EL'den FK'ye düşecek ve bu ise fiyatların P_1 'den P_2 'ye yükselmesine neden olacaktır. MN miktar kota aynı zamanda P_1P_2 oranında bir gümrük vergisinin karşılığı da olmaktadır. Kotaların ekonomik etkileri maddeler halinde şu şekilde özetlenebilir:

- Yurtiçi üretim OE den OF ye yükselir (Üretim Etkisi).
- Tüketim OL den OK ye düşer (Tüketim Etkisi).
- Toplum üretim kaybı yaşar (b Alanı).
- Tüketim kaybı yaşanır (d alanı).
- Gelir dağılımı etkisi (a) yamuk alanıyla gösterilmiştir.

Kotalar ile gümrük vergileri arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Gümrük vergilerinde c alanı hazine gelirlerini göstermektedir. Kotalar ithal malın arzının kısıtlanmasından dolayı ithalatçı bu malın fiyatını istediği şekilde yükseltebilmekte ve kârını artırabilmektedir. Bu yüzden kota uygulamasında c alanı bu kez kıtlık rantını göstermektedir. Gümrük vergisi uygulamasında bu alanla ifade edilen gelir hazineye giderken kota uygulamasında ithalatçıya kâr olarak gitmektedir.

Tarife dışı araçlar olarak isimlendirilen ticareti kısıtlayıcı müdahale araçları aşağıda ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 186-212).

5.5.2.2.(1). Miktar Kısıtlamaları

Tarife dışı araçların ağırlıklı bir bölümünü miktar kısıtlamaları oluşturmaktadır. Miktar kısıtlamaları gümrük tarifelerinden farklı olarak ithalat hacmini dolaysız şekilde

sınırlandırmaya yönelik olarak uygulanmaktadır. Miktar kısıtlamaları arasında ithalat kotaları ve ithalat yasakları önemli yer tutmaktadır.

İthalat Kotaları

Hükümetlerin ithal edilecek malın fiziki miktarı üzerine veya değer olarak koyduğu sınırlandırmalara “kota” adı verilmektedir. Kotalar, belirli süre ve belirli miktarlar için düzenlenmektedir (1 milyar \$ değerinde çelik ya da 1 milyon ton çelik gibi). Kotaların etkileri gümrük vergilerinin etkilerine benzer olmasına rağmen aralarında farklar bulunmaktadır. Kotalar malın yurtiçi fiyatını artırırken tüketici rantını aynı miktarda azaltmaktadır. Ancak gümrük tarifelerinde devletin topladığı gümrük vergisi gelirini kota politikasında devlet değil ithalatçı toplamaktadır. Örneğin gümrük vergisi ödenip daha fazla mal ithal edilebilirken kota sisteminde belirlenen miktara ulaşıldıysa daha fazla mal ithali mümkün olmamaktadır. Kısaca değişik nedenlere dayalı olarak kota politikası gümrük tarifelerine nazaran daha katı bir uygulamaya sahip olmakla birlikte yani fiyat mekanizmasının da ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ithalat kotaları WTO ilkeleri ile bağdaşmamakta, WTO’nun tercihi gümrük tarifelerinden yana bulunmaktadır (Yurdakul, 2014: 24-26).

İthal Yasakları

İthal yasakları, ithalatın kotalarla kısıtlanmasının en uç noktası olarak nitelendirilebilir. Bu şekilde yasaklanan mal ya da malların ülke içerisine girişi tamamen engellenmiş olmaktadır. İthalat yasakları; ekonomi için önemi olmayan veya lüks sayılan malların ithali durdurularak kıt döviz kaynaklarından tasarruf sağlanmaya çalışılması, yerli sanayinin dış rekabetten tam anlamıyla korunmaya çalışılması ve dış açıkların kapatılmasına yardımcı olması gibi nedenlerden dolayı başvurulabilmektedir. Bu nedenler dışında halk sağlığına, genel ahlak ve kamu düzenine zararı dokunacak olan malların ülkeye girişine izin verilememesi de ithalat yasakları arasında bulunmaktadır. İthalat yasaklarında aşırıya kaçılması gibi durumlarda ülke ekonomisinde iç fiyatların dış dünya fiyatlarından kopmasına ve gelir dağılımının bozulmasının yanında ihracatında gerilemesine neden olabilecek potansiyele sahip bulunmaktadır (Yurdakul, 2014: 27).

Döviz Kontrolü

Kambiyo denetimi adı da verilen döviz kontrolleri devletin döviz piyasalarına farklı derecelerde ve şekillerde müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Döviz kontrolünün en uç uygulaması özel kişilerin döviz bulundurmasının yasaklanmasıdır. Bu durumda döviz ihtiyacı olan özel kişiler bunu ancak Merkez Bankasından (MB) temin edebilmektedirler. Döviz kontrolü politikasında serbest döviz piyasası bulunmamakta ve elde edilen dövizler MB’ye satılmaktadır. Bu uygulamanın diğer bir yansıması döviz karaborsasının oluşmasına neden olmasıdır. Devlet kontrolü dışında yapılan ticaretlerde kullanılan dövizler böylece bu piyasada işlem görmeye başlamakta bu durum ise hem resmi hem de gayri resmi olmak üzere iki döviz kuru piyasasının oluşmasına neden olmaktadır (Karluk, 2009: 515).

5.5.2.2.(2). Yeni Korumacılık

Tarifeler, ithal kotaları ve kambiyo denetimi gibi araçların kullanımı ile yapılan müdahaleler zaman içerisinde azalma eğilimi göstermesine rağmen bunların yerini daha farklı ve çeşitli uygulamalar almıştır. Özellikle 1973 Dünya Enerji Krizi'nden sonra ortaya çıkan "enflasyonla birlikte işsizlik" (stagflasyon) olgusu karşısında sanayileşmiş ülkelerde korumacılık yeniden yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu korumacılık akımı daha çok tekstil gibi emek-yoğun sanayi malları üzerinde uygulanmaya başlanmıştır. Korumacılık uygulamaları; gönüllü ihracat kısıtlamaları, teknik standartlar ve idari düzenlemeler, ihracata ve iç piyasaya yönelik endüstrilere sübvansiyon uygulaması, kamu ihalelerinde yerli üreticilere öncelik ve yabancı yatırımlar için yurtiçi katkı zorunluluğu gibi alt kalem uygulamalar hâlinde kendine yer bulmuştur (Seyidoğlu, 2013: 132-136).

Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

İthalatçı konumundaki gelişmiş ülke ve ihracatçı az gelişmiş ülke arasında yapılan anlaşmaya istinaden ihracatçı ülkenin kendi ihracatçısına uygulamakta olduğu kısıtlamalara gönüllü ihracat kısıtlaması adı verilmektedir. Bu kısıtlamalar isminin aksine gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasal baskıları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Gönüllü ihracat kısıtlamalarının ana nedeni gelişmiş ülkelerdeki emek-yoğun ürünler üreten üreticinin mallarının gelişmekte olan ülkeler tarafından daha ucuza üretilmesinden kaynaklı olarak üreticilerin zarar görmesini engellemektir.

Sağlık, Güvenlik, Çevre Standartları, İdari Düzenlemeler ve Kamu ihaleleri

Her ülkenin kendine has halkın sağlık ve güvenliği ile doğal çevrenin korunmasına yönelik olarak malların üretimi ve satışları konusunda belirli standartları ve kanunları bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu bu teknik standartlar ve düzenlemeler gizli birer ticaret engeli şeklinde etkilere sahip olabilmektedir. Örneğin paketleme ya da ambalaj standartlarında yapılacak yeni düzenlemeler ithal mallar açısından bir kısıtlama uygulaması hâline bürünebilmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte doğaya verilen zararların azaltılması amacıyla gelişmiş ülkelerde üretim ve satış yöntemlerinde belirli standartlar uygulamaya konulmaktadır. Bununla birlikte bu yaptırımlar üretilecek malın maliyetinde artışlara neden olabilmektedir. Yüksek standartlara sahip ülke üreticileri ise benzer malların üretim standartı düşük olan ülkelere ithali söz konusu olduğunda hükümetlerinden bu mallar üzerine ekstra tarifeler konulması konusunda baskı görebilmektedir.

Teknik standartların belirlenmesiyle birlikte söz konusu malların bu standartlara uygunluğunu test etmek için bu işi yapması amacıyla yetkilendirilmiş olan kuruluşlardan uygunluk belgeleri alması gerekmektedir. Yükleme öncesi kontrollerle birlikte gelen bürokrasi artışı ile gözetim, muayene, denetim sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar ve benzeri uygulamalar da mal ticaretini engelleyici etkilere sahiptirler.

Diğer bir idari düzenleme konusu ise kamu ihaleleridir. Neredeyse bütün ülkelerde satın alımlarda önceliğin ulusal üreticiye verilmesi konusunda önceden düzenlenmiş yasalar bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemelerle yerli malı kullanımı özendirilmeye çalışılmaktadır.

5.5.2.2.(3). Sübvansiyonlar

Tarife dışı engellerin bir ayağı da genellikle ihracata ve yurtiçi endüstrilere yönelik olarak iŐleme alınan sübvansiyon uygulamalarıdır. Sübvansiyon türleri alt başlıklar altında incelenmektedir.

İhracat Sübvansiyonları

Bu uygulama ihracatın özendirilmesi amacıyla yapılmaktadır. İhracatçıya vergi iadesi, düşük faizli kredi, ihracat amacıyla ithal edilecek yatırım malları için kredi imkanları, ucuz elektrik ve hammadde, taşıma ve tanıtım giderlerinin devlet tarafından sağlanması gibi farklı Şekillerde uygulanabilmektedirler. Bu tür uygulamalar aynı zamanda negatif vergi etkisini doğurmaktadır. Daha farklı bir anlatımla, ihraç edilen her bir mal için uluslararası fiyat ile uygulanan sübvansiyon miktarının toplamı kadar bir gelir elde edilmektedir. Bu Şekilde satıŐların i piyasadan dış piyasalara kaydırılması özendirilmiş olmaktadır. İhracat malındaki üretim artışı, uluslararası fiyatın düşmesine, yurtiçi fiyatı artmasına ve bu pozisyondaki ülkenin uluslararası piyasada daha rekabetçi konuma gelmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte ihracat sübvansiyonları ithalati ülke için damping etkisi gösterir. Bu yüzden ithalati ülkeler ihracat sübvansiyonlarına karŐıdırlar. Sübvansiyonlar ithalati ülkelerin iç pazarına ciddi hasar verme potansiyeli taşımaktadır. Kotalar gibi sübvansiyonlarda DT tarafından yasaklanmış uygulamalar arasındadır.

İthalati lkeler, ihracati ülkelerde sübvansiyonlarla desteklenen bu malların kendi ekonomilerinde ortaya çıkarabileceği sorunlardan etkilenmemek adına söz konusu mallardan ek bir vergi, GATT sözleŐmesi ismiyle ise telafi edici vergi (counter-vailing tax) almaktadırlar. Bu bir anti-damping vergisi niteliğindedir ve bu verginin alınabilmesi için ithalati ülkede belirlenen usullere göre bu konuda araştırmaların ve kanıtların ortaya konulması gerekmektedir (Husted ve Melvin, 2013: 151).

İç Piyasaya Dönük Endüstrilere Sübvansiyon

İthalata rakip olan yerli endüstrilerin dış rekabetten korunması için uygulanan politikalardan biride hükümet tarafından bu üreticilere yapılan sübvansiyon ödemeleridir. Diğer bir anlatımla belirli bir üretim hacmine ulaşılması amacıyla tarife ve kota konmak yerine yerli üreticiye sübvansiyonlar tahsis edilmektedir. Bu uygulamada yerli üreticinin ürettiği malın uluslararası piyasada işlem gören fiyatıyla arasında olan fiyat farkını hükümet ödeyerek bu malın yurtiçinde yurtdışı fiyatlarıyla satılmasını sağlamaktadır.

5.5.2.2.(4). İthalat ve İhracat Vergileri

Hükümetler zaman zaman ithalat ve ihracat üzerinden çeşitli mekanizmalarla ve çeşitli adlar altında vergi alabilmektedirler. Bu vergiler fark giderici ve ihracat vergileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Hacıköylü, 2014: 22-23) .

Fark Giderici Vergiler

Fark giderici vergiler özellikle tarım kesiminde kullanılan bir koruma aracıdır. Bu uygulamada hükümetler korumak istedikleri sektördeki üreticiler için yüksek i

fiyatlar belirlemektedir. Bu fiyatlar minimum ithal fiyatını oluşturmakta ve iç piyasada bu yüksek fiyatları geçerli hâle gelmesi için fark giderici vergiler (variable levy) uygulanmaktadır. Kısaca ülke içinde belirlenen destekleme fiyatı ile bu fiyattan daha düşük olan ithal malın fiyatı arasındaki fark kadar ilgili malın ithalinden vergi alınmaktadır.

İhracat Vergileri

İhraç edilen mallar üzerinden çeşitli isimler altında alınan vergilerdir. Daha önce bahsedilen araçlardan farklı olarak bu vergi türü ihracatı sınırlandırmaya yöneliktir. Bu uygulamanın ana amacı ham maddelerin ülke içerisinde işlenmesinin özendirilmesi ve böylece doğal hammaddenin arzının korunarak ticaret hadlerinin ülke lehine katkısının bulunmasına çalışılmasıdır. Bunun dışında az gelişmiş ülkeler için bu uygulama sadece hazineye gelir elde edilmesi amacıyla yönelik olarak da kullanılabilir.

5.5.2.2.(5). Monopoller ve Karteller

İhracat çoğu zaman farklı şekillerde monopol (tekelle) gücüne sahip büyük ölçekli firmalar tarafından yapılmaktadır. Monopolün ana amacı yüksek fiyat politikası ile aşırı kazanç sağlanmaya çalışılmasıdır. Monopol gücüne sahip firmalar bunu farklı uygulamalar ile ortaya koyabilmektedirler.

İhracat Monopolleri ve Damping

İhracatçı firmanın malını iç piyasadaki fiyatından daha düşük bir fiyatla yurtdışı piyasalarda satması olayına damping adı verilmektedir. Damping üçe ayrılmaktadır. İlk olarak arada yapılan damping (sporadic) şeklindeki uygulama ile eldeki stokların eritilmesi amaçlanmaktadır. İkinci olarak yıkıcı damping (predatory) şeklinde isimlendirilen uygulama ile monopol olmaya çalışan rakip firmaların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak yapılan aşırı fiyat düşürme politikasıdır. Üçüncü olarak ise firma malını sürekli olarak düşük fiyattan satabilmektedir. Bu şekilde firma üretim artışıyla birlikte oluşacak olan azalan maliyetlerden yani ölçek ekonomilerinden yararlanarak karını artırıp maliyetlerin düşürülmesini amaçlayabilmektedir. Bu damping uygulamasına ise sürekli (persistent) damping adı verilmektedir. Bu duruma ayrıca uluslararası fiyat farklılaştırması ismi de verilmektedir. Bu sistemde pazar ülkelerinin talep yapılarına göre fiyat ayarlaması yapılmaktadır. Talebin esnek olduğu ülkelerde fiyat düşürülerek sürümden kazanılmaya çalışılırken talebin esnek olmadığı ülkelerde ise yüksek fiyat üzerinden gelir sağlanmaya çalışılmaktadır.

DTÖ'nün belirlemiş olduğu kurallar dışında ve yine DTÖ anlaşmasında yöntemi gösterildiği üzere eğer bir damping uygulamasının yapıldığı yönünde bir bulgu söz konusu olursa ithalatçı ülkeye söz konusu ürün üzerine anti-damping vergisi konulma hakkı doğmaktadır.

Karteller

Serbest ticaretin kısıtlanmasına yönelik olarak benzer malları üreten firmalar; fiyatları belirlemek, üretimi kısmak, piyasaları bölmek ve yeni teknolojilerin kullanımını sınırlamak amacıyla kendi aralarında yapmış oldukları anlaşmalar neticesinde bir kartel oluşturmaktadırlar. Bu durum ulusal olabileceği gibi uluslararası

boyutlarda da olabilmektedir. Kartel özellikle ikamesi zor olan petrol, teknoloji ürünleri, kalay, şeker ve benzeri ürünler üzerinde rastlanılmaktadır. Karteller birçok ülkenin kanunlarınca yasaklanmış olmasına rağmen uluslararası kartelleri tek başına hiçbir ülkenin yetki alanına girmediği için karşı konulması zor birleşmelerdir. Örneğin OPEC 1970'lerde üretimi kısıyarak fiyatların hızlı şekilde yükselmesine neden olmuştur ancak ilerleyen zamanlarda OPEC üyesi olmayan İngiltere ve Meksika'nın üretimini arttırması petrol arzını arttırmış ve OPEC'in önemini azaltmıştır. Hükümetlerce resmen tanınan başka bir kartel de Uluslararası Hava Taşıma Birliği'dir (IATA). Bu kartel, hava yolu taşımacılığının güvenlikle ilişkisi dolayısıyla hükümetler tarafından kabul görmektedir. IATA üyeleri hem fiyat hem de hizmet koşulları üzerinde (bagaj, oturma yeri genişliği, ikram vs.) anlaşmışlardır. Günümüzde ihracat alanında karteller hükümetler tarafından gizli ya da açık şekillerde destek görebilmektedir (Seyidoğlu, 2009: 205).

5.6. Dışa Açıklık ve Kriz

Ticari açıklık (ihracat+ithalat/GSYİH) ve finansal açıklık (gayrisafi özel sermaye girişi+ gayrisafi özel sermaye çıkışı /GSYİH) ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli göstergelerdir. Bu anlamda dışa açıklık büyümeyi etkilediği gibi kriz etkilerinin kolaylaşmasında ve derinleşmesinde bir değişken olarak rol oynayabilmektedir. Finansal açıklık bir ülkenin dış yükümlülüklerini arttırdığından ülke ekonomisi üzerinde zarar verici etkiler doğurmaktadır. Ticari açıklıkta ise ülkenin rekabet gücü ve elinde bulundurduğu pazar payına göre durum değişmektedir. Ülkenin dış yükümlülüklerinin yüksek olması sonucunda finansal açıklığın, rekabet alanındaki zayıflığı da ticari açıklığın yüksekliğine bağlı olarak ülkeleri aniden kriz ortamına çekebilmektedir (Utkulu, 2005: 2).

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan finansal serbestleşmenin ardından gerçekleşen ticari serbestleşme beraberinde finansal kırılganlıklarla birlikte kriz yaşanma olasılığını da artırabilmektedir. Bu sonuca 2004 yılında Tornell, Westermann ve Martinez tarafından 52 ülkenin 1980 ve 1999 yılları arasındaki verileri kullanılarak ulaşılmıştır. Bununla birlikte çalışmada finansal serbestleşmenin daha yüksek oranda gayrisafi millî hasıla artışını beraberinde getirdiği de ifade edilmektedir (Tornell vd., 2004: 20).

Finansal dışa açıklığın ülkeler üzerinde yaptığı etkiler iki görüşte ele alınmaktadır. İlk olarak finansal açıklığın artışı ile birlikte yabancı sermaye girişinde yaşanan artışlar neticesinde finansal derinlik artış göstererek ekonomide büyüme gerçekleşmektedir. Diğer görüşte ise hem ekonomik hem de siyasi açıdan yeterli derinliği bulunmayan ülkelerde yabancı sermaye girişi sonucunda artan yükümlülükler ekonomide var olan kırılganlığı daha da artırarak bu ülkeleri kriz ortamına sürükleyebilmektedir (Korkmaz vd, 2010: 2823).

Örneğin 1980'li yıllarda ABD ekonomisi üzerinde yapılan çalışmalarda bütçe açıkları ile birlikte dış açığın da artış gösterdiği gözlemlenmiş ve bu durum "ikiz açıklar" olarak isimlendirilmiştir. Bütçe açığı ile birlikte dış açık arasındaki ilişkiyi açıklayan geleneksel teoriler bulunmaktadır. Mundell-Fleming Modeli kapsamında incelendiğinde bütçe açıklarının bir sonucu olarak faiz oranlarının yükselmesiyle birlikte ülkeye daha çok yabancı sermaye girişi yaşanmaya başlamakta ve bu ise artan döviz arzı neticesinde yerli paranın aşırı değerlenmesine neden olarak ihracatın azalmasına ve ortaya ticaret açıklarının çıkmasına neden olabilmektedir. Bu konudaki diğer bir yaklaşım ise keynes massetme yaklaşımıdır. Yaklaşımında bütçe açıklarında yaşanan artış beraberinde toplam talepte de genişleme yaşatacağından bu durum

yabancı menşeli mallara olan talebi arttırabilmektedir. Kısaca ortaya çıkan ithalat artışı sermaye hareketliliğine bağlı olarak dış açığa sebebiyet vermektedir. Dış açık ve bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalarda dış açıkların büyüme üzerinde yavaşlatıcı, buna bağlı olarak vergi gelirlerinin de düşürücü etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Bütçe üzerinde yaşanan düşüşler doğal olarak tasarruf üzerinde de negatif baskı oluşmasına neden olmaktadır. Tasarruflarda yaşanan düşüş ile faizlerin artırılarak yatırım çekilmeye çalışılması gibi bir politikaya başvurulması neticesinde ihracat düşmeye başlayacak ve bu da ticaret açıklarının yaşanmasına sebep olabilecektir (Bilman, 2014: 123).

Dışa açıklık üzerine yapılan yorumlardan biriside uygulanan mali politikalardan kaynaklı gelişmelerdir. Bütçe açıklarında yaşanan artışlar bir anlamda hükümetlerin fazla harcamada bulunması ya da vergi indirimlerine gitmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ekonomide yabancı sermaye hareketlerinin faiz esnekliği yüksek ise toplam harcamada bütçe açığından beslenen herhangi bir yükselme ticari açığın artmasına neden olacaktır. Bu yüzden de vergi indirimi ya da hükümet harcamaları ile oluşan toplam talebi artırıcı etki ticari açıktaki artışı dengelediğinden bu durum ekonomik büyüme üzerinde bir etki göstermemektedir (Labonte, 2003: 3).

Bu konudaki diğer bir değinilmesi gereken nokta ise dışa açıklığın döviz kurları üzerindeki etkisidir. Bretton Woods sisteminin çöküşü ile birlikte yerel paralar karşılıklı olarak dalgalanmaya bırakılmıştır. Bunun sonucunda kurlarda belirsizlik ortaya çıkmış ve reel-nominal döviz kur değerleri arasında ortaya çıkan farklılıklardan dolayı döviz piyasalarında düzensizlikler oluşmuştur (Calderón, 2004: 1).

Bu olumsuzluklar ticari ve mali riskleri, yatırımcıların yatırımlarını askıya alması, ithalat pahalılığı ve ihracat mallarına olan talebin azalması gibi etkileri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme ülkeler arasında mal ve sermaye akımlarının serbest dolaşımını mümkün kıldığından doğal olarak ülkelerin döviz rezervleri ve ekonomileri de bu durumdan etkilenmektedir. Bu süreç beraberinde ortaya çıkan kur oynamaları yüzünden özellikle gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik dengesizliklerin ortaya çıkmasına ve ekonominin kriz ortamına sürüklenmesine neden olabilmektedir. Dışa açıklığın döviz kurları üzerindeki etkilerinin temel olarak aşağıdaki gibi özetlenmesi mümkündür (Yapraklı ve Kaplan, 2015: 37):

- Döviz kurlarında yaşanan değişimlerin yurtiçi fiyatları etkilemesi varlığı durumunda ticari olarak dışa açık bir ülkede ani ithalat artışlarının ortaya çıkması döviz kurlarının ve yurtiçi fiyatların yükselmesine neden olabilmektedir. Fiyat artışları reel geliri düşürerek tüketimi azaltmaktadır.
- Dışa açık ekonomilerde eksik geçiş etkisinin⁴ varlığı aynı malın farklı piyasalarda fiyatının da farklı olmasına ve bu yüzden dolayı ticari maliyetlerin artmasına neden olabilmektedir. Ticari maliyetlerin artması, talebin yurtiçi mallara kaymasına ve zaman içerisinde ekonominin dışa kapalı hale gelmesine neden olabilmektedir. Bu argümanın ticaret

---

⁴ Firmaların döviz kurunda yaşanan değişimin fiyatlara sadece bir kısmını yansıtması eksik geçiş etkisi olarak isimlendirilmektedir. Ayrıca döviz kurundaki değişim fiyatlara tamamen yansıtıldığı durum tam geçiş etkisinin olduğu, döviz kuru değişiminin fiyatlar açısından bir değişiklik oluşturmadığı durum da ise geçiş etkisinin olmadığı söylenmektedir.

ortaklığı içerisinde bulunan diğer ülkelerde de yaşıyor olması karşılıklı ekonomik ilişkilerin zayıflamasına sebebiyet verebilecektir.

- Tüketime dayalı şekilde ithalat yapmakta olan ve yabancı para cinsinden borçlanabilen dışa açık ülkelerde sıcak para hareketliliği yüksek olduğundan ani sermaye çıkışları gibi durumlarda ülke ekonomisi zor durumda kalabilmektedir.

Yapılan birçok çalışmada genel olarak ticari dışa açıklığın döviz kurları üzerindeki oynamalara etkisinin negatif yönlü olduğunun sonucuna ulaşılmıştır (Yapraklı ve Kaplan, 2015: 37).

Ticari dışa açıklığın getirebileceği olumsuz etkilerden korunabilmek biraz da finansal sistemin açıklığıyla ilgilidir. Bu daha çok ithalata ve dış borçlanma ile büyümeye çalışan ülkelerde geçerli olmaktadır. Ülkelerin açıklar nedeniyle yaşayabilecekleri krizlerden kurtulmalarının tek yolu ihracatlarını artırmalarından geçmektedir. Sadece bütçe denklemini sağlamaya yönelik yönetim politikası uygulanması olası krizlerle karşı karşıya kalınmama konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu yüzden özellikle yükselen piyasa ekonomilerinin hem ticari hem de finansal açıklık ile ilgili büyüme politikalarının ülke ekonomisinde olumsuz gelişmeler ile karşı karşıya kalmamak için konuya gereken önemin verilmesi gerekmektedir.

5.7. Ticari Açıklık ve Büyüme

Ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişki hem teorik hem de uygulamalı iktisat tarafından literatürde yer alan önemli konulardan biridir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra yoğun şekilde uygulanmaya başlayan liberalleşmeye yönelik politikalarla birlikte küresel çapta kendine yer bulan yeni bir ekonomik yapı ortaya çıkmıştır (DPT, 2000: 55). Bu yapı içerisinde, küreselleşme temelde ticari ve finansal açıklık olmak üzere iki aşamada kendisini göstermiştir. Bu iki aşamanın ilk adımı ticari açıklık olarak kabul görülmekte ve finansal açıklığın da ön koşulu olarak kabul edilmektedir (Edwards ve Wijnbergen, 1986: 143).

Ticari dışa açıklık ile mal ve hizmet üzerindeki devlet kontrolleri kaldırılırken finansal açıklık ile de finansal araçlar üzerindeki kontroller ortadan kaldırılarak küresel çapta bütünleşmenin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Serbestleşme uygulamalarının özellikle bu iki ekseninde yürümesinin nedeni küreselleşmenin de bir sonucu olarak tüm ülkelerin bu sektörlerde birbirleriyle daha fazla etkileşim içerisinde olmasını sağlamaktır (Kıran ve Gürış, 2011: 71).

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz dönemlerinden sonra daha sık şekilde gündeme gelmeye başlayan ticari açıklık ülkelerin sahip olduğu rekabet gücüne ve ihracat yapılan pazarlardaki payına göre ülke ekonomisi üzerinde etkiler oluşturmaktadır (Yılmaz, 1992: 30).

Ticari açıklığın büyüme üzerindeki etkilerini ifade eden açıklamaların aşağıdaki gibi sıralanması mümkündür.

- Ticari açıklığa bağlı olarak ihracat sonrası elde edilen yabancı paralar ülkenin döviz kısıtlamasını azaltıcı etki yapacağından dışarıdan elde edilebilen hammadde ve ara malların yapılacak olan ithalatın da önünü açıcı etkisi olmaktadır. Buda tasarruf-yatırım ile ihracat-ithalat arasındaki açıkların giderilmesine katkıda bulunmaktadır (Esfahani, 1991: 95).

- Serbest ticaret ile birlikte ülkenin hâsılasında artış yaşanmakta bu ise istihdamın ve tüketimin artış göstermesine önayak olmaktadır (Jung ve Marshall, 1985: 3).
- Dış dünyaya açık hâle gelen ülkelerin ürettiği ürünlere olan talebe yönelik olarak üretimde kullanılan teknolojilerde ister istemez gelişim gösterme yoluna girmekte ve bu da üretimin kolaylaşarak rekabet ortamının canlanmasıyla birlikte üretim olanaklarının genişlemesine sebebiyet vermektedir (Alam, 1991: 841).
- Ticari dışa açıklık ile birlikte ticarete bulunulan büyük ülkenin üretimde kullandığı teknikleri küçük ülkenin kendine adapte edebilmesini kolaylaştırmakta ve verimliliğin artmasına yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte bilgi yayılımı da ortaya çıktığından pozitif dışsallıklarla birlikte üretimde etkinlik de sağlanmış olmaktadır (Miller ve Upadhyay, 2000: 400).

Literatürde dışa açıklık, dış ticaret ve büyüme arasında yakından bir ilişkinin varlığı kabul edilmekle birlikte bu ilişkinin yönü hakkında bir fikir birliği olduğu söylenemez. Bazı yaklaşımlarda ihracatın iktisadi büyümeyi artırdığı dile getirilirken bazı yaklaşımlarda ise ithalatın büyümeyi teşvik ettiği görüşleri bulunmaktadır. İhracatta yaşanan artış toplam talep üzerinde artış etkisi gösterdiğinden üretim artışını da etkilemektedir. Bu şekilde dış talep artışının yönlendirdiği ihracat artışıyla birlikte hem istihdam hem de ihracat yönlü çalışan sektörlerde oluşacak olan yatırımların artışı ülkenin millî gelirinin artmasını da sağlamış olmaktadır. Bu duruma ek olarak ihracattaki artış ölçeğe göre artan getiri yaklaşımı ve ekonomideki ihracat odaklı olmayan sektörlerle doğru bir yayılma etkisiyle millî gelirin artışında dolaylı olarak etkili olmaktadır. Bu şekilde kaynaklar daha verimli olan sektörlerle doğru kayma göstermekte ve katma değeri artışı sağlanmış olmaktadır. Böylece daha etkin bir kaynak dağılımı gerçekleşmektedir (Fugarolas vd., 2007: 6).

Dışa açık ekonomilerde hem uzun hem de kısa dönemde dış rekabetle karşı karşıya kalınması ve bu durumdan özellikle uzun dönem içerisinde fayda sağlanabilmesinin temel şartı sermaye stokunda yaşanacak artışlardır. Hem yapılan ihracattan elde edilecek yararların hem de yapılan ithalatın ihracatı arttırabilmesi anlamındaki gelişmeler sermaye stokuna ve niteliğine bağlı bulunmaktadır. Dış ticaret sonucu elde edilecek olan büyümenin bir anlamda karşılığı sermaye stoku üzerindeki olumlu etkileri olup olmadığıyla ilgilidir (Nişancı vd., 2011: 304).

Her ne kadar daha çok ihracata bağlı gibi bir algı bulunuyor olsa da büyüme üzerinde ithalatında önemli katkısı bulunmaktadır. İhracatın sürekliliği ve artışı bir anlamda ithalatında olmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda ithalata bağlı bir büyümeden bahsedilmesi mümkün olmaktadır. İthalat yönlü büyümeyle birlikte hem teknik bilgi hem de faktör ithalatı ile birlikte teknolojik bilgiler de ithal edilmiş olmakta ve bu durum iktisadi büyümeye yardımcı olmaktadır. Bu şekilde dışa açık, gelişmekte ve yükselen piyasa ekonomilerinde serbest dış ticaret politikalarının oluşturduğu dışsallıklardan ekonomik faydalar sağlanmış olmaktadır. Bu ülkelerde ithalatın daha çok ara ve yatırım mallarından oluştuğu göz önüne alındığında yapılan ithalatın ülkelerin büyüme göstermesinde etkili olduğunun söylenmesi mümkündür (İslam vd, 2001: 76).

Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve derecesi yorumlanırken sadece ihracatın dikkate alınarak sadece ihracata dayalı büyüme hipotezlerinin test edilmesi yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Awokuse (2008)'da bu duruma dikkat çekerek dış ticaret-büyüme analizlerinde sadece ihracatın dikkate alınarak ithalatın analiz dışında bırakılmasının elde edilecek

bulgulara yanlış sonuçların olacağını dile getirmektedir. Bu yüzden hem ihracatın hem de ithalatın ekonomik büyümeyle olan ilişkisinin bir bütün olarak değerlendirilmesi daha gerçekçi sonuçlar elde edilmesi anlamında önemlidir. Ayrıca bu şekilde daha etkin ve doğru ekonomi politikalarının uygulanması da mümkün olmaktadır. Bu bağlamda ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliği buradan çıkartılan önemli bir sonuç niteliği taşımaktadır (Korkmaz ve Aydın, 2015: 48).

Dışa açıklık kavramına yönelik var olan iki temel yaklaşımdan ilki ticarete korumacılığın gerekliliği düşüncesidir. Bu düşünce ithal ikameci kalkınma politikasının benimsenmesine sebebiyet vermektedir. İkincisi yaklaşım ise, uzmanlaşmaya, rekabete ve ticarete artışa önyak oluyor olmasından dolayı dışa açıklığın daha faydalı bir politika olduğunu ortaya koyan ihracata yönelik büyüme politikasıdır.

Neo-klasik büyüme modelinde teknolojik değişimler dışsal olarak ele alınmakta ve ülkenin uyguladığı dış ticaret politikalarından etkilenmemektedir. İçsel büyüme modelinde ise teknolojik değişimler içsel olarak kabul edilmektedir. Dışa açıklık yaklaşımı ile ele alındığında açıklık, yerli üretimde teknolojik yeniliğin gelişmesine ve ayrıca üretimle birlikte verimliliği de artmasına yardımcı olmaktadır. Bu şekilde dışa açık ülke dışa açık olmayan ülkelere göre daha fazla ekonomik büyüme sağlayabilme imkânına sahip olabilmektedir (Nişancı vd., 2011: 305).

Dışa açıklık ile birlikte dış rekabete de açık hâle gelmekte ve söz konusu ülkelerdeki ihracatçı sektörlerde yaparak öğrenme, teknolojik kabiliyetlerin gelişmesi, kapasite kullanımının iyileştirilmesi, ölçek ekonomilerinde artışlarla birlikte üretimde daha gelişmiş tekniklerin yaygınlaşmaya başlamasına neden olmaktadır. Ayrıca diğer tüm sektörlerde bu durumdan dolayı şekilde etkilenmektedir. Dışa açıklık bu şekilde tüm sektörlerin gelişim göstermesine de etkili olmaktadır. İçsel büyüme modeli ve uluslararası ticaret teorileri de ihracatçı sektörlerin ekonomik büyüme üzerindeki bu faydalarına vurgu yapmaktadır (Fugarolas vd., 2008: 20).

Ayrıca dış ticaret neticesinde ihracat artışı ile birlikte döviz girdisi de artmakta ve artan döviz miktarı ihracatta kullanılmakta olan ara malların finansman kaynağı ayağında kolaylık sağlayarak sermaye birikimine de yardımcı olmaktadır. Böylece ekonomideki üretim artış göstermekte ve sürdürülebilir büyümenin yakalanması sağlanabilmektedir (Awokuse, 2008: 162).

Bununla birlikte dışa açıklığın büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin bulunduğu görüşleri de bulunmaktadır. Buna göre dış ticarete uygulanacak olan liberalizasyon ülkelerde yabancı yatırımları ve buna bağlı olarak artan uluslararası rekabetten dolayı yerli yatırımları olumsuz etkileyecektir. Bunun önüne geçebilmek adına yapılacak olan koruyuculuk gibi hükümet müdahaleleri ise yerli yatırımcıları teşvik ederek uzun dönemde büyümenin artmasına yardımcı olabilecektir. Ayrıca rekabete hazır olmayan yerli üreticiler dış ticaret serbestisi sonucunda varlıklarını devam ettirmede zorluklarla karşı karşıya kalabilecek ve piyasadan silinebilecektir. Çünkü tarifelerin düşürülmesi nispi fiyatlarda da düşüşe neden olacağından yerli imalat yerine yabancı ürünlerin ithalatının daha cazip hâle gelmesine neden olacak ve bu da dış borçların artmasına sebebiyet verecektir. Gümrük vergilerinin yokluğu hazine gelirlerini azaltacağından ithalatta yaşanan artış ödemeler bilançosu açıklarına sebep olacaktır (Jin, 2001: 8).

Dışa açılmayla birlikte ihracata dayalı bir yönetim anlayışında daha çok ihracat için daha fazla sermaye ayırmak gerekmektedir. İhracat ürünlerinin üretiminde kullanılacak olan gerek ham madde gerekse üretim teknolojilerinin ithalatına yönelik olarak daha fazla üretim amaçlı yatırım yapmak gerekebilmektedir. Yapılan yatırımların karşılığının alınamaması gibi olumsuz bir durumda dış borç miktarı artmış olmaktadır.

Yeni yatırım ve yeni teçhizatların alımı sonrası yapılan üretimde dış rekabete karşı güçsüz kalınması ve karşılık verilememesi tüm bu giderlerin dış açığa yük getirmesine neden olmaktadır (Çukurçayır, 2016: 2).

Gümrük birliği türünde anlaşmalar sonucunda ekonomisi küçük olan ülkelere gelen dış yatırımlar önceki duruma göre azalma eğilimi gösterebilmektedir. Bunun nedeni firmaların bu ülkeye sattıkları ürünleri önceye kıyasla daha rahat satmaya başlamalarından dolayı yatırım ve üretim planlarından vazgeçmeleridir. Hatta üçüncü ülkelere fason olarak yaptırılan ürünler de bu ülkelere rahatlıkla sokulmaya başlandığından küçük birlik üyeleri ekonomik kayıplarla karşı karşıya kalabilmektedir. Yabancı sermaye daha çok gümrük duvarlarına sahip olan ülkelerde yatırım yaparak ve üretimini buraya kaydırarak bu duvarlardan kurtulma eğilimi içerisindedir.

Dış ticaretle birlikte üretim faktörlerinin daha verimli şekilde kullanılması, talepte yaşanan artışlarla birlikte üretimde ölçek ekonomilerinin işlemeye başlaması, yurt içerisinde üretilmeyen ara malları ile yatırım mallarının temin edilmesi ve hem ülkelerarası hem de sektörler arası bilgi akışları neticesinde teknik ilerleme sağlanması gibi konularda olumlu gelişmeler yaşanabilmektedir (Örnek ve Kaplan, 2008: 140).

Dışa açıklığın makro boyutta olduğu kadar mikro boyutta da örneğin, ihracat yapan firmaların ihracat yapmayan firmalara kıyasla daha fazla verimli ve üretkenlik sergilemesi gibi etkilerinin olduğunun söylenmesi mümkündür. Dışa açıklığın büyüme üzerinde negatif etkilerinin olduğu söylemi bulunan yaklaşımların varlığıyla birlikte yapılan pek çok çalışmada dışa açıklığın büyüme üzerinde pozitif etkilere sahip olduğu görülmektedir.

Dışa açıklık ve büyüme bağlantısı daha çok dış ticaret hacmi verileri kullanılarak test edilmesi yaygın bir uygulama alanı bulmuş olması ve test sonuçlarında genellikle pozitif bir bağlantının varlığı ortaya konulmaktadır. Ayrıca ticaret yapısı ile serbest ticaret bölgelerinin de ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve güçlü bir ilişki içerisinde olduğu çeşitli çalışmalarda dile getirilmektedir (Nişancı vd., 2011: 306).

Ekonomik kalkınma sürecinde etkin bir role sahip olan dış ticaret iç dinamikleri harekete geçirmekte ve hem kalkınmanın hem de ekonomik büyümenin sağlanmasında etkili olmaktadır. İhracat ve ithalatta meydana gelen değişim GSYİH’de ki değişime de etki etmektedir. Bu şekilde artan ticaret hacmi büyümenin de artmasını sağlamaktadır. (Şerefli, 2016: 137). Ayrıca ekonomik büyüme ile dış ticaret hacmini etkilerken dış ticaret de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Diğer bir ifadeyle ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi yönlendirme kabiliyetine sahipken ekonomik büyüme de ticari dışa açıklık oranını yönlendirerek ülke refahının olumlu şekilde etkilenmesinde etkili olmaktadır.

Dışa açıklık ve büyüme arasındaki bu bağlantının hangi kanallarla birbirini etkilediğide bu kapsamda değinilmesi gereken bir konudur. Ekonomik büyümenin genel bir ifadeyle iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlar sermaye birikimi (fiziksel ve beşeri) ve verimlilik olmakla birlikte dışa açıklık ikisinde etkileyebilmektedir. İlk olarak uluslararası sermaye akışları fiziksel ve beşeri sermayenin birikim hızını artmasına yardımcı olmaktadır. İkinci olarak dışa açıklık teknolojik ilerlemenin daha hızlı gelişmesine neden olduğundan verimlilik de bundan etkilenecek artış gösterebilmektedir. Bu anlamda ticari dışa açıklığın üretkenlik üzerinden de ekonomik büyümenin sağlanmasında etkili olduğunun söylenmesi mümkündür (Andersen ve Babula, 2008:8).

Özetle dışa açıklıklığın yükselen piyasa ekonomilerinde ve gelişmekte olan ülkelerde nihai hedef olarak nitelendirilebilecek bir politika olduğu söylenebilir. Dışa açıklıkla birlikte artan yatırımlar ekonomi politikalarında da disiplinin sağlanmasına yol

açmakta, serbest ticaret alanlarının oluşturulmasında ve küresel entegrasyonun da sağlanmasında önemli rol oynamaktadır (Yenipazarlı ve Erdal, 2010: 15).

Bu arguman çalışmanın uygulama kısmında IMF tarafından yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilen 18 ülke üzerinde test edilecektir.

6. YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİ

Ülkeler gelişmişlik düzeylerine ve dünya ekonomisi içerisindeki konumlarına göre kendi aralarında ayrıma tabi tutulmaktadır. Bu sınıflama genel olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklindedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek performans ve büyüme oranı gösteren ülkeler ise yükselen ekonomiler veya yükselen pazar ekonomileri olarak isimlendirilmektedir. Bu sınıflandırmaların dışında kalan ülkelere geri kalmış ya da 3. dünya ülkeleri olarak nitelendirilmektedir.

1960 ve 1970'li yıllarda ekonomisi zayıf, kendini aşamamış, dışa kapalı ve içyapısında oluşabilecek gelişmelere geçit vermeyen az gelişmiş-gelişmekte olan ülkeler dünyada son zamanlarda yaşanan hızlı değişimden fazlaca etkilenmişlerdir. Yaşanan bu küresel değişimin öncesinde oligopol bir güç olarak rahatça hareket eden gelişmiş ülkeler gelişme isteği içerisinde olan ülkeler tarafından yavaş yavaş rahatsız edilmeye başlamıştır. Yoğun bir rekabetin bulunduğu küresel piyasalarda günden güne rekabet gücünü artırmaya başlayan yükselen piyasa ekonomileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere daha farklı yapılarıyla uluslararası arenada dikkat çekmeyi başarmışlardır. Rekabet etmeye her ne kadar geriden başlamış olsalar da yükselen piyasa ekonomilerini günümüz seviyesine taşıyan en belirgin özelliklerin başında kendilerine has olan sosyal ve ekonomik yapıları, yüksek büyüme oranları ile esnek karar alma mekanizmaları gelmektedir. Bu özelliklerine karşın enflasyon, yüksek ekonomik-finansal risk ve yaşanan değişime ayak uyduramayan politik yapı gibi engeller ise yükselen piyasa ekonomilerinin karşılaştığı sorunlar arasındadır (The Economist, 1999: 19-22).

Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler sosyal ve ekonomik açıdan benzer yapıya sahip olsalar da gelişim konusundaki kararlılıkları ve elde ettikleri başarılarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu ülkelerde yaşanan yapısal değişikliklerin sürekliliği ile hızlı iyileşmeler göstermesi dünya pazarlarına uyum sağlamalarına ve hatta gelişmiş ülkelere karşı güç kazanmaya başlayarak diğer rakiplerine karşı üstün konuma gelmelerini sağlamıştır.

Yükselen piyasa ekonomileri daha öce dışa kapalı bir ekonomiye sahip iken bu politikaların hedeflenen ekonomik refahı getirmemesinden dolayı dışa açılmaya yönelik politikalar uygulamaya başlamışlardır. Dışa açılmayla birlikte ortaya çıkan üretim maliyetlerinin düşmesi gibi gelişmelerle birlikte daha hızlı ilerleme göstererek gelişmekte olan ülkeler arasında ön plana çıkmışlardır (Melemen, 2007: 3-4).

Ayrıca serbest ticaret bölgeleri, sağlanan vergi ayrıcalıkları ve esnek yatırım anlaşmaları sayesinde yükselen piyasa ekonomileri yabancı sermaye açısından çekici birer pazar konumuna gelmişlerdir (Sönmez, 2001: 305).

Yükselen piyasa ekonomileri dışa açılmayla gelişmiş ülkelerin yıllar önce geçmiş olduğu aşamaları kısa bir zaman diliminde gerçekleştirebilmek için özellikle ihracat alanına ayrı bir önem vererek elindeki kaynakları da ihracatı teşvik etmek için tahsis etmişlerdir. Zaten iç pazarların bünyesinde bulundurduğu yüksek risk ve istikrarsızlık da ihracata olan bu yönelmeyi kuvvetlendiren diğer bir etkidir. Ayrıca dışa açılmayla birlikte kişi başına düşen gelir miktarındaki artışlar yükselen piyasa ekonomilerinde ithalatta artışa neden olduğundan bu ülkelerde büyüme rakamları artış gösterse bile dış ticaret ve cari açık sorunlarıyla karşı karşıya kalılabilmektedir. Hane halkı gelirinin artması ithalatı arttırmakta ve bu şekilde yüksek büyüme oranlarını bir anlamda absorbe etmiş olmaktadır (Melemen, 2007: 14).

Gelişmiş ülkeler ve yükselen piyasa ekonomileri ülkelerinin uygulamakta olduğu politikalar birbirinden farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ve yükselen piyasa

ekonomilerinin ekonomi politikaları arasındaki farkların tablo 6.1.'deki gibi özetlenmesi mümkündür.

Tablo 6.1. Gelişmiş ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Arasındaki Denge İlişkisi (Krugman, 1994: 153)

<i>Gelişmiş Ülke Ekonomileri</i>	<i>Yükselen Piyasa Ekonomileri</i>
- İhracata Dayalı Politikaların Uygulanması	- İç Pazar Potansiyelinin Yüksek Oluşu
- Diğer Gelişmiş ve Yükselen Ekonomilere	- Bölgesel ve Global Anlamda İstek ve
- Rakiptirler	- Beklentilerin Bu ülkelerden Artması
- GSMH'de Düşük Artış Oranı	- GSMH'de ki Yüksek Artış Oranı
- Dış Ticaret Bilançosu Dengesizliği	- İhracata Destek Verilmesi

Yükselen piyasa ekonomileri gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin işletmeleri açısından yeni fırsatları da beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerin sosyo-kültürel özelliklerini iyi analiz ederek buna uygun pazarlama taktikleri sayesinde üreticiler bu ülkelerde kalıcı bir pazara sahip olma avantajını yakalayabilmektedirler. Yatırımcılar tarafından bu ülkelerde bulunan büyük potansiyelden yararlanacak stratejilerin geliştirilmesi işletmelere uzun vadeli bir pazarın kapısını da açmış olmaktadır (Ener, 2001: 2).

Yükselen piyasa ekonomileri kısa ve uzun dönemde işletmeler açısından önemli birer pazar olmasının yanında ekonomide yaşanan rekabet ve değişimlere karşı uyum sağlaması konusunda da işletmeler açısından dikkat çekmektedir. Yükselen piyasa ekonomileri bu nedenle işletmeciler açısından da gelişmekte olan ülkelerden ayrılarak ön plana çıkmaktadır. Tablo 6.2.'de gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomileri arasındaki farklar yer almaktadır.

Tablo 6.2. Gelişmekte Olan Ülkeler ve Yükselen Piyasa Ekonomileri Arasındaki Farklar (Moskin, 1988: 33-34)

<i>Gelişmekte Olan Ülkeler (1990 Öncesi)</i>	<i>Yükselen Ekonomiler (1990 Sonrası)</i>
- Dış ticaret ve yatırım alanında yüksek riskle karşılaşılması	- Riskin yönetilmesi konusunda sorun yaşanmaması
- Ekonomik ve teknolojik yapıdaki geriye doğru yönelimin yüksek olması	- Gelişmiş ülkelere göre gelir artış hızının daha yüksek seviyelerde olması
- Tüketicilerin satın alma güçlerinin düşük olması	- Teknoloji üretimi konusunda rekabetçi yapının olması
- Yatırım alanlarının sınırlı olması	- Tüketicilerin satın alma güçlerinde hızlı bir şekilde artış yaşanması
	- Keşfedilmeyen pazarlar için işletmecilere büyük fırsatlar sunmaları
	- Düşük maliyetli ve yüksek kaliteli kaynakların bulunması

Ek olarak gelişmiş ekonomiler ile yükselen piyasa ekonomilerinde devletin ekonomi üzerindeki rolü incelenecek olursa gelişmiş ülkelerde devletin rolü sınırlı iken yükselen piyasalarda kuralları koyup onları denetleyen bir yönetim yapısının varlığı ön plana çıkmaktadır. Bu özelliği bakımından yükselen piyasalardaki kamu sektörü (bir anlamda devlet) çok uluslu yabancı şirketler tarafından bir müşteri olarak görülmektedir. Bazı ülkelerde kamuya bağlı organizasyonların ekonomide fazlaca yer

kaplaması özel şirketlere çoğu zaman hareket alanı bırakmamakta ve işletmeler kendi devleti ile rekabet etmek durumunda kalabilmektedir (Gani ve Toh, 1999: 3).

6.1. Yükselen Piyasa Ekonomisi Kavramı

Yükselen piyasa Ekonomisi (emerging market economy) kavramı iktisadi anlamda ilk kez 1981 yılında Dünya Bankası'na bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Finans Kurumu'ndan (International Finance Corporation-IFC) Antoine W. Vvan Agtmael tarafından kullanılmıştır. Yeni bir performans ortaya koyan veya gelişmekte olan ülke piyasalarına ithafen kullanılmaya başlanan bu kavram esasen düşük-orta düzey kişi başı gelire sahip olan ülkeleri ifade etmektedir (ECONOMYWATCH, 15.07.2016, www.economywatch.com).

Garten (1997) yükselen piyasa ekonomilerini diğer gelişmekte olan ülkelere ayıran anahtar hususları şu şekilde sıralamaktadır (Garten 1997: 13-15):

- Yüksek nüfus oranı, geniş kaynakları, büyük pazar özelliği ve kendi bölgesinde güç sahibi olması
- Dünya sahnesindeki statüsünde büyük ilerleme kaydetmesi
- Dünya arenasında yer alarak siyasi, ekonomik ve sosyal alanda öneme sahip olmaya başlaması
- Hızlı büyüme oranları yakalamaları ve bu şekilde küresel büyümenin lokomotifini olma görevini üstlenmeleri
- Özelleştirmelere ve dış yatırımlara açık bir politika sergilemeleri.

Ekonomik büyümenin düzeyi kişi başına düşen GSYİH ile ya da tarımsal ve endüstriyel ticari faaliyetlerin göreceli dengesi ile ifade edilmektedir. Bu kapsamda yükselen piyasa ekonomilerinde GSYİH büyümesi göreceli olarak diğer ülkelere daha hızlı gelişim göstermektedir. Piyasa sistemi olarak bu ülkelere serbest piyasa politikası uygulanmaktadır. Bu yüzden ekonomik liberalleşme sürecinde bulunan yükselen piyasa ülkeleri geçiş ekonomisi olarak da nitelendirilmektedir (Arnold ve Quelch 1998: 9).

Kvint (2008)'e göre ekonomik özgürlük, genişleyen orta sınıf, yaşam ve sosyal hayatta standartların iyileştirilmesinin yanı sıra kurumlarla birlikte çok taraflı iş birliği içerisinde serbest piyasaya odaklı bir topluma geçiş yapan ekonomiler yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilmektedir.

The Economist dergisi ise bir ülkenin yükselen piyasa olarak nitelendirilebilir olup olmadığını belirlemede sekiz kıstası kullanarak yıllık analizlerini gerçekleştirmektedir. Bu kriterler sırasıyla; piyasa büyüklüğü, pazar büyüme hızı, piyasa yoğunluğu, piyasa tüketim kapasitesi, ticari altyapısı, ekonomik özgürlük, piyasa alıcı gücü ve ülke risk durumudur. The Economist ülkeleri bu kriterlere göre değerlendirerek sınıflandırmalar yapmaktadır (Verbeke ve Merchant, 2012: 367).

Farklı bir yaklaşımla, adil olmayan gelir dağılımı, zayıf endüstriyel ve sosyal altyapılar ile aşırı nüfusa sahip ülkelerin bu problemler ile başa çıkabilmek adına reformlar gerçekleştirerek uzun dönemli hedeflerle planlar oluşturarak bunları uygulamaya koyan, bunun sonucunda ise kişi başına GSYİH artışı kaydeden ülkeler yükselen ekonomi olarak isimlendirilmektedir (Çavuşgil ve Ghauri, 1990: 10-15).

Global piyasa ekonomisine entegre olmayı hızlandırma çabası içerisinde olan bu ülkeler daha güçlü ve daha sorumlu bir ekonomik yapının oluşması için gereken politika uygulamalarını hayata geçirmektedirler. Sağlam politikalar neticesinde oluşan güven

ortamı yabancı yatırımcıların da ülkeye çekilmesinde önemli rol oynamaktadır. Yabancı yatırım ülke ekonomisinin genişleyerek gelişmiş ülkelerin yakalayabilmesi açısından da bir çıkış yolu olmaktadır.

Hızlı gelişim gösteren yükselen piyasa ekonomileri yatırımcılar için çekici birer piyasa durumundadırlar. Yabancı yatırımcıların bu ülkelere yönelmesi neticesinde ülkelerin finansal piyasalarının sermaye ihtiyaçları da karşılanmış olmaktadır. Bu durumun olumsuz tarafı ise parasal ya da portföy yatırımı olarak ülkeye giriş yapan sıcak paranın fazla akışkan olmasından dolayı ülkenin finansal istikrarını kötü etkileyecek potansiyele sahip olmasıdır. Bu kapsamda yükselen piyasa ekonomilerinde yerel borç ve hisse senedi piyasalarında likidite ve piyasa düzenleyici kurum ve kuruluşların varlığı önemli bir konudur. Bu kurumların artış göstermesi için yapılacak çalışmalar yükselen piyasa ekonomisi ülkelerinin gelişmiş ülke olabilmesi yolunda gereklilik arz etmektedir.

Yükselen piyasa ekonomilerinin büyüme potansiyelleri dünyada söz sahibi olmaları açısından öne çıkan diğer bir konudur. Bu kademede ortaya çıkan en önemli unsurlar ise hukuk, düzenleyici kontroller ve sözleşmelerin uygulanmasında ekonomik ve politik kurumların yaptırım güçlerinin yeterliliğidir. Bu anlamda gelişmekte olan ekonomilerde sürdürülebilir bir büyümenin ve güven ortamının yakalanması için tüm kuralların resmi kanallarca şeffaf ve eşit şekilde uygulanması gerekmektedir. Bu şekilde ilerleme süreci de kolaylaşmaktadır (Mody, 2004: 6).

Bununla birlikte bu ülkelerdeki ilerlemeler gelişmiş ülkelerin istekleri doğrultusunda yön alabilmektedirler. Bazı durumlarda gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelerin tekelinde hareket etmek zorunda kalabilmektedir. Büyük ekonomiye sahip alıcı ülkeler kendi şart ve koşullarını kabul etmesi karşılığında bu ülkelerin pazarı olmayı ve oraya yatırım yapmayı kabul edebilmektedirler. Yükselen piyasa ekonomileri ile söylenebilecek diğer bir olumsuz durum ise bu ülkelerin büyüme göstermesine rağmen millî gelirin dengesiz dağılımından dolayı nüfusun çoğunun yoksulluk içerisinde yaşıyor olmasıdır. Bu duruma önde gelen yükselen piyasa ekonomilerinden Çin ve Hindistan'ın verilmesi mümkündür (WHARTON, 15.07.2016, www.wharton.upenn.edu).

Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülke menşeli yatırımcıları tarafından sadece kısa dönemli işletme ihtiyaçlarını karşılayacak bir pazar olarak görülse de yükselen piyasa ekonomisi ülkelerinde yaşanan rekabet ve hızlı ilerleme bu ülkelerin farklı değerlendirmelerini sağlamıştır. Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik ve sosyal yapı olarak birbirlerine benzemelerine rağmen yükselen piyasa ekonomisi ülkeleri gelişim anlamındaki çabaları ve başarıları konusunda diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Yükselen piyasa ekonomisi ülkeleri gelişmekte olan ekonomiler içerisinde yer alırken her gelişmekte olan ülke bu yüzden yükselen piyasa ekonomisi ülkesi olarak kabul edilmemektedir (Çavuşgil ve Çivi, 2001: 117).

Genel olarak yükselen piyasa kavramı üzeri örtük bir görüş olmakla birlikte bu ekonomilerin gelişmiş ülke olma yolunda karşılaştıkları basamakları diğer ülkelere kıyasla daha hızlı çıkan ülkeler olarak nitelenebilir.

6.2. Yükselen Piyasa Ekonomileri İle İlgili Sınıflandırmalar

Yükselen piyasa ekonomileri için genel kabul görmüş bir fikir birliği olmadığı gibi hangi ülkelerin bu sınıflandırma içerisinde yer aldığı konusunda da tam bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle yükselen piyasa ekonomilerini sınıflandıran ve gruplandıran farklı kuruluşlar bulunmaktadır.

Bu kurumlar çerçevesini kendilerinin oluşturduğu indekslere göre ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve yükselen piyasa ekonomisi şeklinde sınıflandırmalara tabii tutmaktadırlar. Bu sınıflandırmaları yapan ve IMF (International Monetary Fund) dışında en çok bilinen kurumların başında ise FTSE (Financial Times Stock Exchange), MSCI (Morgan Stanley Capital International), S&P Dow Jones, EMBI (Emerging Markets Bond Index) ve EMGP (Emerging Market Global Players) gelmektedir.

IMF (Uluslararası Para Fonu) küresel düzeyde finansal düzeni takip ederek ülkeler üzerinde denetimler yapan ve aynı zamanda teknik yardım ve finansal destekte bulunan uluslararası bir organizasyondur. IMF bu konuyla ilgili olarak tanımı geniş tutmakta ve daha çok yabancı yatırımcıyı çekebilmek adına mali sistemlerini liberalize ederek bu yatırımcılara daha geniş bir erişilebilirlik sunan ülkeleri gelişmekte olan ülkeler olarak tanımlamaktadır. Kurum tarafından 152 ülke bu sınıflandırma içerisinde gösterilmektedir. IMF ülke ekonomilerini temel olarak gelişmiş (advanced economies) ve gelişmekte-yükselen (developing-emerging economies) ekonomiler şeklinde iki düzeyde sınıflandırmaktadır. IMF bu ayrımı üç ana kriter üzerinden yapmaktadır. Bunlar; ülkelerin kişi başına gelir durumları, ihracat ettikleri ürün çeşitlilikleri ve küresel finans sistemine olan entegrasyon dereceleridir (IMF, 10.08.2016, www.imf.org).

Bununla birlikte IMF yayınladığı raporlarda bazı ülkeleri yükselen ekonomiler ifadesini kullanarak ayrı bir sınıflandırma içerisinde ele almaktadır. IMF tarafından yayınlanan 2015 tarihli dünya ekonomik görünüm raporunda 23 ülke yükselen piyasa ekonomisi sınıflandırması içerisinde gösterilmektedir. Bunlar; Arjantin, Bangladeş, Brezilya, Bulgaristan, Şili, Çin, Kolombiya, Macaristan, Hindistan, Endonezya, Malezya, Meksika, Pakistan, Peru, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya, Güney Afrika, Tayland, Türkiye, Ukrayna ve Venezuela'dır (WEO, 2015: 124).

Financial Times ve Londra borsasının ortak bir kuruluşu olan FTSE temel olarak yatırımcılara karar verme aşamasında fikir vermekte ve yapılan yatırımların getirilerini izlemektedir. Şirket ülkeleri gelişmiş, yükselen ve sınırda olan (takipçi) ülkeler olarak üç grupta sınıflandırmaktadır. Kurum ayrıca yükselen piyasa ekonomilerini kendi içerisinde "ileri yükselen piyasa ekonomileri" ve "ikincil yükselen piyasa ekonomileri" olmak üzere ikinci bir sınıflandırma içerisinde ele almaktadır. Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malezya, Meksika, Polonya, Güney Afrika, Tayvan, Tayland ve Türkiye ileri seviye yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilirken bunun dışında kalan ülkeler ikincil yükselen piyasa ekonomileri olarak sayılmaktadır. İkincil yükselen piyasa ekonomileri olarak sınıflandırılan ülkeler ise; Bangladeş, Şili, Çin, Kolombiya, Hindistan, Endonezya, Pakistan, Peru, Filipinler, Rusya, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir (FTSE, 2015: 2).

Tablo 6.3'te farklı kurumlar tarafından sınıflandırması yapılan yükselen piyasa ekonomisi ülkeleri yer almaktadır.

Tablo 6.3. Farklı Kuruluşlar Tarafından Yapılan Sınıflandırmalara Göre Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkeleri

Ülkeler	IMF	FTSE	MSCI	S & P Dow Jones Index	EM Bond Index	Columbia University EMGP
1 Arjantin	*				*	*
2 Bangladeş	*				*	
3 Brezilya	*	*	*	*	*	*
4 Bulgaristan	*					
5 Çin	*	*	*	*	*	*
6 Endonezya	*	*	*	*	*	*
7 Filipinler	*	*	*	*	*	*
8 Güney Afrika	*	*	*	*	*	*
9 Hindistan	*	*	*	*	*	*
10 Kolombiya	*	*	*	*	*	
11 Macaristan	*	*	*	*	*	
12 Malezya	*	*	*	*	*	*
13 Meksika	*	*			*	
14 Pakistan	*	*	*	*	*	
15 Peru	*	*	*	*	*	
16 Polonya	*	*	*	*	*	*
17 Romanya	*				*	
18 Rusya	*	*	*	*	*	*
19 Şili	*	*	*	*	*	*
20 Tayland	*	*	*	*	*	*
21 Türkiye	*	*	*	*	*	*
22 Ukrayna	*				*	
23 Venezuela	*				*	
24 Çek Cumhuriyeti		*	*	*	*	
25 Mısır		*	*	*	*	*
26 Yunanistan			*	*		
27 İsrail					*	*
28 Mauritius						*
29 Nijerya					*	
30 Umman					*	
31 Katar			*	*	*	
32 Slovenya						*
33 Güney Kore			*			*
34 Tayvan		*	*	*	*	
35 Birleşik Arap Em.		*	*	*	*	*
36 Vietnam					*	

FTSE 2015 tarihli yıllık ülke izleme raporunda 21 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilmektedir. Şirket raporlarında ülkelerin belirlenmiş kriterlere göre başarı durumları belirtilerek yatırımcılara bilgi sağlamaktadır. Şirketin 2016 yılı mart ayında yayınlamış olduğu bültenlerde yükselen piyasa ekonomileri ile ilgili yapılan değerlendirmeler yer almaktadır. Tablo 6.4-6.8'de bu bültenlerde yayınlanan kriter değerlendirmeleri ve ülkelerin bu kriterlere uyumluluğu yer almaktadır.

Tablo 6.4. FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Asya-Pasifik Ülkeleri 1) (Mart 2016)

<i>Kriterler</i>	<i>Ülkeler</i>			
	<i>Tayvan</i>	<i>Malezya</i>	<i>Tayland</i>	<i>Çin</i>
DB Kişi Başına Hâsıla Değerlendirmesi (2014)	Yüksek	Üst-Orta	Üst-Orta	Üst-Orta
Ülkenin Kredi Değerlendirme Değeri	Yatırım	Yatırım	Yatırım	Yatırım
Pazar ve Denetleyici Ortam				
Borsanın Resmi Kuruluşlarca Denetimi	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Hisse Sahiplerine Uygulanan Muamele	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Yabancı Bankalara Uygulanan Kısıtlamalar	Başarılı	Kısıtlı	Kısıtlı	Karşılanmıyor
Sermaye Giriş Çıkışlarında Yatırımcılara Uygulanan Kısıtlama ve Yapıtlar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Serbest ve Gelişmiş Sermaye Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Döviz Piyasası	Kısıtlı		Kısıtlı	Karşılanmıyor
Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Kolaylıklar	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı	Karşılanmıyor
Piyasa İşlerliği				
Aracı Kurumların Hizmet Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Küresel Çapta Yatırımların Desteklenmesinde Piyasa Likidite Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
İşlem Maliyetlerinin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Kısa Vadeli Satış İşlemlerinde İzin Durumu	Kısıtlı	Kısıtlı	Başarılı	Karşılanmıyor
Borsa Dışı İşlemlerde İzin Durumu	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Etkin Ticaret Mekanizması	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa Şeffaflığı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Türev İşlemler				
Gelişmiş Türev Piyasaları	Başarılı	Kısıtlı	Kısıtlı	Karşılanmıyor

Aysa ülkelerinin yer aldığı tabloda Tayvan kişi başına gelir olarak yüksek gelirli ülkeler arasında yer alırken Malezya, Tayland ve Çin ise üst-orta gelirli ülkeler arasındadır. Kredi değerlendirme durumlarına bakıldığında ise her dört ülkede yatırım yapılabilir statüsünde yer almaktadır. Tabloda yer alan değerlendirme kriterlerini en üst düzeyde karşılayan ülke olarak Tayvan ve Malezya öne çıkmaktadır. Karşılanamayan kriterler dikkate alındığında ise Çin'in FTSE tarafından belirlenen yedi kriteri karşılamadığı görülmektedir.

Tablo 6.5. FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Asya-Pasifik Ülkeleri 2) (Mart 2016)

<i>Kriterler</i>	<i>Ülkeler</i>			
	<i>Hindistan</i>	<i>Endonezya</i>	<i>Pakistan</i>	<i>Filipinler</i>
DB Kişi Başına Hâsıla Değerlendirmesi (2014)	Üst-Orta	Üst-Orta	Üst-Orta	Üst-Orta
Ülkenin Kredi Değerlendirme Değeri	Yatırım	Spekülatif	Spekülatif	Yatırım
Pazar ve Denetleyici Ortam				
Borsanın Resmi Kuruluşlarca Denetimi	Başarılı	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı
Hisse Sahiplerine Uygulanan Muamele	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor	Başarılı	Başarılı
Yabancı Bankalara Uygulanan Kısıtlamalar	Karşılanmıyor	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Sermaye Giriş Çıkışlarında Yatırımcılara Uygulanan Kısıtlama ve Yaptırımlar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Sermaye Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Döviz Piyasası	Karşılanmıyor	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı
Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Kolaylıklar	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa İşlerliği				
Aracı Kurumların Hizmet Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Küresel Çapta Yatırımların Desteklenmesinde Piyasa Likidite Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
İşlem Maliyetlerinin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Kısa Vadeli Satış İşlemlerinde İzin Durumu	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı	Kısıtlı
Borsa Dışı İşlemlerde İzin Durumu	Karşılanmıyor	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Etkin Ticaret Mekanizması	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa Şeffaflığı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Türev İşlemler				
Gelişmiş Türev Piyasaları	Kısıtlı	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor

Asya-Pasifik ülkeleri içerisinde gösterilen yükselen piyasa ekonomilerinden diğer dört ülke ise Hindistan, Endonezya, Pakistan ve Filipinler'dir. Bu ülkelerde Tayvan dışında yine üst-orta gelirli ülke gurubunda yer almaktadır. Piyasa kredi değerlendirmesi açısından burada karşımıza çıkan en önemli fark ise Endonezya ve Pakistan'ın diğer ülkelere kıyasla spekülatif bir piyasa yapısına sahip olmalarıdır. Tayvan, Malezya, Tayland, Çin, Hindistan ve Filipinler bu anlamda daha istikrarlı bir piyasaya sahip olarak gösterilirken Endonezya ve Pakistan ise spekülasyonlara açık ve diğer Asya ülkelerine göre bünyesinde risk taşıyan birer ekonomiye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 6.6. FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Avrupa) (Mart 2016)

<i>Kriterler</i>	<i>Ülkeler</i>				
	<i>Çek Cumhuriyeti</i>	<i>Macaristan</i>	<i>Polonya</i>	<i>Türkiye</i>	<i>Rusya</i>
DB Kişi Başına Hâsıla Değerlendirmesi (2014)	Yüksek	Yüksek	Yüksek	Üst-Orta	Yüksek
Ülkenin Kredi Değerlendirme Değeri	Yatırım	Spekülatif	Yatırım	Spekülatif	Spekülatif
Pazar ve Denetleyici Ortam					
Borsanın Resmi Kuruluşlarca Denetimi	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Hisse Sahiplerine Uygulanan Muamele	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Yabancı Bankalara Uygulanan Kısıtlamalar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Sermaye Giriş Çıkışlarında Yatırımcılara Uygulanan Kısıtlama ve Yaptırımlar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Sermaye Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Serbest ve Gelişmiş Döviz Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Kolaylıklar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Piyasa İşlerliği					
Aracı Kurumların Hizmet Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Küresel Çapta Yatırımların Desteklenmesinde Piyasa Likidite Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
İşlem Maliyetlerinin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Kısa Vadeli Satış İşlemlerinde İzin Durumu	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Borsa Dışı İşlemlerde İzin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Etkin Ticaret Mekanizması	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa Şeffaflığı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Türev İşlemler					
Gelişmiş Türev Piyasaları	Karşılanmıyor	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı	Başarılı

Avrupa'da yer alan yükselen piyasa ekonomileri ise Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Türkiye ve Rusya'dır. Avrupa'da yer alan yükselen piyasa ekonomileri arasında Türkiye hariç tüm ülkeler kişi başına yüksek gelirli ülkeler arasında gösterilmektedir. Türkiye ise üst-orta gelirli dilim içerisinde yer almaktadır. Çek Cumhuriyeti ve Polonya dışında Türkiye'de dahil olmak üzere Macaristan ve Rusya ekonomileri spekülatiflere açık ülkeler olarak gösterilmektedir. Tabloda tüm kriterleri karşılayan tek ülke olarak Polonya öne çıkmaktadır. FTSE'nin belirlemiş olduğu kriterlerin tamamında Polonya başarılı şekilde karşılanmaktadır. Macaristan spekülatif bir ekonomik ortama sahip olmasının dışında diğer tüm kriterleri sağlamaktadır. Türkiye spekülatif ekonomiye sahip olmasının ve gelişmiş türev piyasaları kriterinde kısıtlı bir işlerliğe sahip olarak gösterilmesinin dışında diğer tüm kriterlerde başarılı olarak gösterilmektedir. Kriterleri karşılamada en başarısız ülke ise Rusya olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 6.7. FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Amerika) (Mart 2016)

<i>Kriterler</i>	<i>Ülkeler</i>				
	<i>Brezilya</i>	<i>Meksika</i>	<i>Şili</i>	<i>Kolombiya</i>	<i>Peru</i>
DB Kişi Başına Hâsıla Değerlendirmesi (2014)	Üst-Orta	Üst-Orta	Yüksek	Üst-Orta	Üst-Orta
Ülkenin Kredi Değerlendirme Değeri	Spekülatif	Yatırım	Yatırım	Yatırım	Yatırım
Pazar ve Denetleyici Ortam					
Borsanın Resmi Kuruluşlarca Denetimi	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Hisse Sahiplerine Uygulanan Muamele	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Yabancı Bankalara Uygulanan Kısıtlamalar	Başarılı	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Sermaye Giriş Çıkışlarında Yatırımcılara Uygulanan Kısıtlama ve Yapıtlar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Sermaye Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Serbest ve Gelişmiş Döviz Piyasası	Kısıtlı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Kolaylıklar	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa İşlerliği					
Aracı Kurumların Hizmet Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Küresel Çapta Yatırımların Desteklenmesinde Piyasa Likidite Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
İşlem Maliyetlerinin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Kısa Vadeli Satış İşlemlerinde İzin Durumu	Başarılı	Kısıtlı	Kısıtlı	Başarılı	Kısıtlı
Borsa Dışı İşlemlerde İzin Durumu	-	Başarılı	-	Başarılı	Başarılı
Etkin Ticaret Mekanizması	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa Şeffaflığı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Türev İşlemler					
Gelişmiş Türev Piyasaları	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor	Kısıtlı	Karşılanmıyor

Amerika kıtasında yer alan yükselen piyasa ekonomileri arasında Brezilya, Meksika, Kolombiya ve Peru kişi başına gelirmede üst-orta gelirli ülkeler içerisinde yer alırken Şili yüksek kişi başına gelirli ülkeler diliminde gösterilmektedir. Kredi değerlendirmesinde ise sadece Brezilya spekülatif bir ekonomi olarak göze çarparken diğer dört ülke ise yatırım yapılabilir olarak gösterilmektedir. Kolombiya gelişmiş türev piyasalarının kısıtlı olması dışında tüm kriterleri karşılayan en başarılı ülkedir. Tabloda kısıtlı 2, karşılanamayanlarda 3 olmak üzere toplam 5 kriterde eksikliği bulunan ülke ise Peru'dur.

Tablo 6.8. FTSE Piyasa Değerlendirme Kriterleri (Afrika ve Orta-Doğu) (Mart 2016)

<i>Kriterler</i>	<i>Ülkeler</i>		
	<i>Güney Afrika</i>	<i>Mısır</i>	<i>Birleşik Arap Emirlikleri</i>
DB Kişi Başına Hâsıla Değerlendirmesi (2014)	Üst-Orta	Üst-Orta	Yüksek
Ülkenin Kredi Değerlendirme Değeri	Yatırım	Spekülatif	Yatırım
Pazar ve Denetleyici Ortam			
Borsanın Resmi Kuruluşlarca Denetimi	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Hisse Sahiplerine Uygulanan Muamele	Başarılı	Başarılı	Karşılanmıyor
Yabancı Bankalara Uygulanan Kısıtlamalar	Başarılı	Başarılı	Kısıtlı
Sermaye Giriş Çıkışlarında Yatırımcılara Uygulanan Kısıtlama ve Yaptırımlar	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Sermaye Piyasası	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Serbest ve Gelişmiş Döviz Piyasası	Başarılı	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor
Yabancı Yatırımcılara Sağlanan Kolaylıklar	Başarılı	Kısıtlı	Kısıtlı
Piyasa İşlerliği			
Aracı Kurumların Hizmet Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Küresel Çapta Yatırımların Desteklenmesinde Piyasa Likidite Yeterliliği	Başarılı	Başarılı	Başarılı
İşlem Maliyetlerinin Durumu	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Kısa Vadeli Satış İşlemlerinde İzin Durumu	Başarılı	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor
Borsa Dışı İşlemlerde İzin Durumu	Başarılı	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor
Etkin Ticaret Mekanizması	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Piyasa Şeffaflığı	Başarılı	Başarılı	Başarılı
Türev İşlemler			
Gelişmiş Türev Piyasaları	Başarılı	Karşılanmıyor	Karşılanmıyor

Afrika ve Ortadoğu'da yer alan yükselen piyasa ekonomileri ülkeleri Güney Afrika, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Güney Afrika ve Mısır kişi başına gelirden üst-orta gelir diliminde, Birleşik Arap Emirlikleri ise yüksek gelir diliminde yer almaktadır. Üç ülke arasında ekonomisi spekülatif olarak değerlendirilen tek ülke Mısır'dır. Güney Afrika FTSE tarafından hazırlanan tüm kriterlerde en başarılı olan ülkedir.

Dünya piyasaları için endeksler hazırlayan diğer bir kurum olan MSCI tarafından hazırlanan Gelişmekte Olan Piyasalar Endeksi (MSCI Emerging Market Index)'inde ise toplam 23 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilmektedir.

MSCI, ülkeleri sıralamada genel olarak 5 değişken üzerinden indeks hazırlamaktadır. Bunlar ise şu şekildedir (MSCI, 20.07.2016, www.msci.com);

- Uzun vadeli hisse senedi alımlarında hisse senedi başına düşen kazanç artış oranı
- Kısa vadeli hisse senedi alımlarında hisse senedi başına düşen kazanç artış oranı
- Mevcut iç büyüme hızı
- Uzun vadeli satışlarda hisse senedi başına düşen kazancın trendi
- Uzun vadeli hisse senetlerinin toplam satışının izlediği trendi.

Ülke piyasalarını sektör bazında değer ve boyutlarını küresel ve bölgesel karşılaştırmalara olanak sağlayacak şekilde raporlar hazırlayan MSCI, ülkelerin yatırım

yapılabilir pazar durumlarını incelemektedir. Bu şekilde ülkelere yatırım yapılabilirlik ya da yatırımın tekrar yapılabilirliği konusuna vurgu yaparak yatırımcılara yön vermektedir (MSCI, 20.07.2016, www.msci.com).

Yatırımcılar için finansal piyasa verileri yayınlayan S & P Dow Jones Endeksleri raporunda 22 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak sınıflandırılmaktadır. Ülke piyasalarının bono fiyatları üzerinden sınıflandırma yapan diğer bir finans değerlendirme kuruluşu olan EMBI tarafından yayınlanan 2016 tarihli raporda ise toplamda 31 ülke yükselen piyasa ekonomileri arasında gösterilmektedir (J.P. Morgan, 2016).

Columbia Üniversitesi tarafından yürütülen ve projeye ortak olan farklı ülkelerdeki kurumlar tarafından yayınlanan ülke durum raporlarının toplandığı EMGP projesi kapsamında ülkeler hakkında yatırımcı ve araştırmacılara çeşitli bilgiler sağlanmaktadır. EMGP projesinde toplam 19 ülke bulunmakta ve oluşturulan raporlar hem Columbia Üniversitesi EMGP hem de üye ülkede bulunan ortak kuruluşlar tarafından yayınlanmaktadır (CCSI.COLUMBIA, 21.07.2016, www.ccsi.columbia.edu).

6.3. Küreselleşme ve Yükselen Piyasa Ekonomileri

1960-1970’li yıllarda ekonomik anlamda güçsüz kabul edilen, dışa kapalı ve iç gelişmeler açısından kendi içinde gelişmelere izin vermeyen ülkeler son 20-25 yılda dünyada yaşanan hızlı gelişmelerden etkilenmişlerdir. Küreselleşme ile global kuralların hızlı şekilde yerli yerine oturmaya başlamasıyla birlikte uzun yıllar boyunca gelişmiş ülkelerin elinde olan ekonomik kaynaklar diğer ülkelerinde kullanımına açık hâle gelmiştir. Yaşanan bu hızlı değişimden önce küresel pazarda oligopol bir düzen içerisinde hareket eden gelişmiş ülkelerle birlikte diğer ülkelerin de küresel pazara dahil olmaya başlamasıyla birlikte bu düzen ortadan kalkmaya başlamıştır. Böylece daha önce izleyici olmakla yetinen ülkeler piyasalarda aktif şekilde rol almaya başlamışlardır.

Geçmiş 20-25 yıllık süreçte yaşanan bu gelişmelerin temelinde teknoloji ve sermayenin hızlı gelişim göstermesi ve hareket edebilmesi önemli rol oynamıştır. Kaynaklarını verimli alanlara yönlendiremeyen ülkeler batılı firmalar için çeşitli fırsatlar sunmaya başlayarak bu kaynakların verimli alanlara aktarılmasının önünü açmış ve kendilerine yükselen piyasa ekonomisi kimliğini kazandıracak olan ilk adımı atmışlardır. Tüm bu gelişmeler ise yapı taşları olarak kabul edilebilecek olan bazı olaylar sonucunda gerçekleşmiştir. Tüm dünyayı etkileyen ve dünya ticaretinde köklü değişikliklere neden olan bu gelişmelerin şu şekilde özetlenmesi mümkündür (Çavuşgil ve Çivi, 2001: 113-115).

- Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Avrupa ülkelerinde yaşanan değişimler
- Berlin Duvarının yıkılması ve birleşmiş Almanya’nın yeniden yapılanmasıyla birlikte dünyanın güçlü ülkelerinden biri haline gelmesi.
- AB içinde ülkelerarasındaki bütünleşme ve birleşmelerin hız kazanmasına paralel olarak tek ekonomik ve politik sistemin oluşmasının hızlanması,
- NAFTA gibi Kuzey Amerika’daki ekonomik birlikteliklerin artış göstermesi,
- GATT anlaşmasına birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin imza atarak kuralları tanınması,
- Ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelerle birlikte mesafelerin yakın hâle gelmesi,
- Gelişmiş ülkelerin kalite kavramını her kademeye yerleştirmesinin yanında sürekli gelişim ve değişimi temel alan politikaları uygulamaya koyması,

- Uzakdoğu firmalarının kaliteli üretime geçerek batılı ülkeler karşısında global pazarda kendini kabul ettirmeye başlamaları,
- Türkiye, Meksika, Hindistan, Çin ve diğer ülkelerin ekonomik olarak kendilerini liberalize ederek yabancı yatırımcıları çekmelerinin yanında pazarlarını tüm yasal engelleri ortadan kaldırarak yabancı firmalara açmaları.

Bu gelişmeler göz önüne alındığında küresel ekonomide yaşanan değişimin temelinde iki ana faktörün etkisinin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki gelişmekte olan birçok ülkenin radikal kararlar ile politik ve ekonomik yapılarında köklü değişimleri gerçekleştirmeyi başarmış olmalarıdır. İkinci faktör ise gelişmiş ülkelerdeki girişimcilerin yapısının sürekli yenilik geçirerek gelişmekte olan ülkeleri hedef almasıdır. Bununla birlikte yükselen piyasa ekonomilerinin yabancı sermayeyi kendisine çekmek amacıyla uyguladıkları teşvikler de küresel değişimin gerçekleşmesinde etkili olan diğer önemli adımlardan biridir.

Yükselen piyasa ekonomilerinin ana karakteristik özelliği kapalı bir ekonomiden vazgeçerek açık piyasa ekonomisine geçiş süreci içerisine girmeleridir. Ekonomik sistemdeki bu değişimin iki temel şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki daha ziyade karma bir ekonomik sistem ile yönetilen ve dışı kapalı bir ekonomiye sahip ülkelerin bundan vazgeçerek ekonomilerini liberalize edip dışı açık hâle getirme çabası içerisine girmeleridir. İkinci olarak; Doğu Bloku, Demir Perde ülkeleri ya da Sovyet Bloğu olarak isimlendirilen ve 1947'de kurulduktan sonra başta Bulgaristan, Doğu Almanya, Macaristan, Polonya ve Romanya olmak üzere komünist bir rejime sahip olan birçok ülkenin 1989 yılında bloğun dağılmasıyla birlikte liberal ekonomik sisteme geçiş yapmış olmalarıdır (Koç, 2011: 9).

6.4. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Özellikleri

Gelişmiş ülkeler ile yükselen piyasa ekonomisine sahip ülke pazarlarını birbirinden ayıran bazı yapısal, ekonomik ve sosyo-kültürel anlamda farklılıklar bulunmaktadır. Yükselen pazarlar kavramı hızlı büyüme ile sanayileşme içerisinde olan ülkelere verilen bir isim olmasının yanında bu kavram sadece yüksek büyüme gösteren ülke anlamına gelmemektedir. Yüksek ekonomik büyüme gösterdiği hâlde yükselen pazar ekonomisi olarak gösterilmeyen ülkelerde bulunmaktadır. Ülkeleri yükselen pazar ekonomisi yapan faktörlerin bazıları şu şekilde sıralanabilir (Arslan, 2009)

- Yüksek nüfusa sahip olmaları
- Hammadde bolluğu
- Büyük iç pazarları ile ekonomik güç olmaları
- Ekonomik ve politik anlamda reformcu yapıya sahip olmaları
- Yüksek büyüme oranlarına sahip olmaları
- Ekonomik olarak artan güçlerine paralel olarak dünya politikasında da söz sahibi olmaya başlamaları ve bu yöndeki çalışmaları

1990'lı yıllardan sonra dış pazarlara giriş yapan gelişmiş ülke üreticileri ürünlerini reklam sloganlarında ufak farklılıklar yaparak ülkelerin kültürel yapısına uyarlamışlardır. Bu şirketler aynı uygulamaları yaparak girmeye çalıştıkları yükselen pazar ekonomilerinde ise başarısızlıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bunun altında ise yükselen piyasa ekonomilerinin sahip oldukları bazı karakteristik özellikler yatmaktadır. Bu karakteristik özelliklerin şu şekilde sıralanması mümkündür (Melemen, 2007: 5);

- Bu sınıflandırmadaki ülkelerde kişi başına millî gelir düzeyi gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük düzeydedir.
- Bu ülkelerde dolaylı vergiler ve ithalat oranları yüksek seviyelerde bulunmakta ve buna ek olarak bürokratik engeller mevcuttur. Hukuk sistemlerindeki eksiklikler bu ülkelerde ticari hakların tamamen korunmasında yetersizlik gösterebilmektedir.
- Bazı ülkelerde iletişim teknolojisi alanında var olan eksiklikler bilgi edinmenin önünde bir engel olduğundan pazar araştırması gibi konularda sorunlar yaşanmaktadır.
- Dağıtım mekanizması bu ülkelerde uzun yıllar boyunca ihmal edildiğinden mal ve hizmet dağılımı gibi konularda verimsiz ve karmaşık bir sistem bulunmakta bu da karmaşık bir pazar sisteminin hâla bu ülkelerde varlığını korumasına neden olmaktadır.

Yükselen piyasa ekonomilerinin özellikleri; sosyal ve ekonomik yapıları, büyüme ve kişi başına gelir durumları, bu ülkelerin bünyesinde barındırdığı riskler ile son olarak ülkelerin politik yapıları olmak üzere dört ayrı başlık altında ele alınmıştır.

6.4.1. Sosyal ve Ekonomik Yapı

Hangi ülkelerin yükselen piyasa ekonomileri olduğu konusunda sınıflandırmaları yapan IMF, FTSE, MSCI, S&P Dow Jones, EMBI ve EMGP gibi kuruluşlar tarafından yayınlanan raporlarda toplam 36 ülke yükselen piyasa ekonomisi olarak gösterilmektedir. Dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip ilk 20 ülke arasında 12 yükselen piyasa ekonomisi yer almaktadır. Dünyada en yüksek nüfusa sahip 20 ülke arasındaki yükselen piyasa ekonomilerinin nüfusu ise yaklaşık olarak 4.239 milyon kişiyi bulmaktadır. 36 ülke açısından bakılacak olduğunda bu rakam 4.934.202 milyona ulaşmaktadır. Tablo 6.9'da 2016 yılı verileri baz alınarak oluşturulan dünyadaki en yüksek nüfusa sahip olan 20 ülkenin nüfus bilgileri yer almaktadır.

Tablo 6.9. 2016 Yılı İtibariyle En Yüksek Nüfusa Sahip İlk 20 Ülke
(Milyon Kişi) (WORLDMETERS 25.08.2016, www.worldometers.info)

Sıra	Ülke	Nüfus	Sıra	Ülke	Nüfus
1	Çin	1.382	11	Japonya	127
2	Hindistan	1.326	12	Filipinler	102
3	ABD	324	13	Etiyopya	102
4	Endonezya	260	14	Vietnam	94
5	Brezilya	209	15	Mısır	93
6	Pakistan	192	16	Almanya	82
7	Nijerya	189	17	İran	80
8	Bangladeş	163	18	Türkiye	79
9	Rusya	143	19	Kongo	74
10	Meksika	128	20	Tayland	68

Çin, Hindistan, Endonezya, Brezilya, Pakistan, Bangladeş, Rusya, Meksika, Filipinler, Mısır, Türkiye ve Tayland nüfus bakımından dünyada ilk 20 ülke arasındaki yükselen piyasa ekonomileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin ve Hindistan ilk iki sırayı alırken son sırayı Tayland almaktadır. Türkiye ise 79 milyon nüfus ile en

kalabalık ilk 20 ülke içerisinde 18. sırada yer alırken yükselen piyasa ekonomileri arasında nüfus bakımından da 11. sırada bulunmaktadır.

Tablo 6.10. Toplam Dünya Nüfusu İçerisinde Yükselen Piyasa Ekonomileri Ülkeleri Nüfusu ve Nüfus Artış Oranları (UN, 25.08.2016, www.un.org)

Sıra	Ülkeler	Nüfus (Milyon)	Nüfus Artış Oranı	Sıra	Ülkeler	Nüfus (Milyon)	Nüfus Artış Oranı
1	Arjantin	43.847.277	0,99	19	Meksika	128.632.004	1,27
2	Bangladeş	162.910.864	1,19	20	Mısır	93.383.574	2,05
3	B. A. Emirlikleri	9.266.971	1,2	21	Nijerya	186.987.563	2,63
4	Brezilya	209.567.920	0,83	22	Pakistan	192.826.502	2,07
5	Bulgaristan	7.097.796	-0,73	23	Peru	31.774.225	1,27
6	Çek Cumhuriyeti	10.548.058	0,05	24	Polonya	38.593.161	-0,05
7	Çin	1.382.323.332	0,46	25	Romanya	19.372.734	-0,71
8	Endonezya	260.581.100	1,17	26	Rusya	143.439.832	-0,01
9	Filipinler	102.250.133	1,54	27	Slovenya	2.069.362	0,09
10	Güney Afrika	54.978.907	0,9	28	Şili	18.131.850	1,02
11	Güney Kore	50.503.933	0,42	29	Tayland	68.146.609	0,28
12	Hindistan	1.326.801.576	1,2	30	Tayvan	23.395.600	0,06
13	İsrail	8.192.463	1,59	31	Türkiye	79.622.062	1,22
14	Katar	2.291.368	2,51	32	Ukrayna	44.624.373	-0,44
15	Kolombiya	48.654.392	0,88	33	Umman	4.654.471	3,65
16	Macaristan	9.821.318	-0,34	34	Venezuela	31.518.855	1,32
17	Malezya	30.751.602	1,39	35	Vietnam	94.444.200	1,07
18	Mauritius	1.277.459	0,33	36	Yunanistan	10.919.459	-0,32

Birleşmiş milletler Nüfus departmanı verilerine göre hazırlanmış olan tablo 6.10'da yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilen 36 ülkenin 2016 yılı itibarıyla nüfus verileri ve nüfus büyüme oranları yer almaktadır. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %36'sını oluşturan Çin ve Hindistan'ın dışında değerlendirme yapılacak olursa en kalabalık nüfusa sahip yükselen piyasa ekonomisi 260 milyon nüfusa sahip olan Endonezya'dır. Endonezya'yı 209 milyon ile Brezilya, 192 milyon ile Pakistan, 187 milyon ile Nijerya, 162 milyon ile Bangladeş, 143 milyon ile Rusya ve 102 milyon ile Filipinler izlemektedir. Türkiye ise 79 milyonluk nüfusu ile 36 ülke arasında en kalabalık 14. ülke konumundadır. Çin ve Hindistan nüfusunun toplamı geriye kalan 34 ülkenin nüfus toplamından daha fazladır. Çin ve Hindistan'ın toplam nüfusu 2.707 milyar iken diğer 34 ülkenin toplam nüfusu ise 2.225 milyardır. 7.5 milyar olan toplam dünya nüfusuna oranlanacak olduğunda yaklaşık 5 milyar nüfusa sahip olan bu 36 ülke dünya nüfusunun yaklaşık % 66'sını barındırmaktadır.

Dünya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok doğum oranına sahip olan yükselen piyasa ekonomileri ülkeleri aynı zamanda pazar potansiyeli açısından da bu ülkelerin önemini arttırmaktadır. Bununla birlikte bu ülkelerde nüfusun alım gücünün ekonomideki iyileşmelere paralel olarak artması ve nüfusun fazla olmasından dolayı gelir dağılımı eşitsizliği yüzünden üst ve alt gelir grubu arasında yüksek farkların ortaya çıkması riski bulunmaktadır. Bu durum lüks tüketim ürünlerinin ülke pazarında giderek daha fazla yer almaya başlamasına ve bu ülkeleri ellerinde bulundurduğu bazı avantajları kaybetmesine neden olabilecek riskleri ortaya çıkartmaktadır.

Yükselen piyasa ekonomilerinde öne çıkan diğer bir konu aile şirketleridir. Bu ülkelerde aile şirketleri ülke ekonomisi üzerinde etkin bir role sahip bulunmaktadır. Ülkede yaşanan hızlı değişimler nedeniyle ortaya çıkan fırsatları değerlendiren aile şirketleri önemli konumlara gelmişlerdir. Büyük aile firmalarının ellerinde bulundurduğu ürün çeşitliliği ve pazarlama ağlarının genişliği bu şirketlerin önemini daha da artırmıştır. Birçok sektörde yatırımı bulunan bu şirketler yabancı sermaye yatırımcılarıyla ortak girişimlerde bulunarak ellerinde bulunan oligopol gücünü korumaya çalışmaktadırlar (Çavuşgil ve Çivi, 2001: 119-120).

Yükselen piyasa ekonomileri ve gelişmiş ülkelerin pazarları kıyaslandığında yükselen piyasa ekonomilerine ait pazarların bir dizi farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu ayırt edici özellikler ise şu şekilde sıralanabilir (SAMONIS, 15.08.2016, www.samonis.com):

- ***Düşük siyasi istikrar, hızlı siyasi değişimler ve buna bağlı olarak artan risk ortamı.***
  - Otoriter rejimlerin hakimiyeti ve ulusal düzeyde siyasi istikrarsızlık.
  - Bölgesel ve yerel idarelerde gelişmemişlik.
  - Ulusallıkla ilgili yüksek siyasi ve kültürel duyarlılığın yüksek olması ve devletin ekonomik hayata müdahil olması.
- ***Ekonomik istikrarsızlık, ekonomide hızlı değişimler ve artan risk ortamı.***
  - Tutarsız ve anlamsız ekonomi politikaları.
  - Yüksek ekonomik büyüme seviyeleri tarafından ortaya çıkabilen ekonomik ve sosyal dengesizlikler.
  - Toplumsal tabakalar arasında ortaya çıkan eşitsizlikler.
- ***Gelişmemiş ya da tamamlanamamış altyapı hizmetleri***
  - Tamamlanamamış yollar ve haberleşme gibi fiziksel altyapı hizmetleri.
  - Yetersiz düzeydeki kurumsal altyapı.
  - Hızla büyümesine rağmen düzensiz ve eğitimsiz işgücü seviyesi.
- ***Gelişmesini tamamlamamış hukuki altyapı***
  - Yolsuzluk oranlarının yüksekliği.
  - Kayıt dışı ekonominin varlığı.
  - Gelişmiş ülkelere göre daha zorlayıcı etkenlere sahip olan ticaret altyapısı.
  - Gelişmiş ülkelere kıyasla kâr transferlerinin daha zor yapılması.
- ***Yüksek büyüme oranları***
  - Yüksek kârların kazanılmasına fırsat veren spekülasyonlara açık ekonomi.
  - Kârlı yatırımların yapılması anlamında birçok fırsatı bünyesinde bulunduran ekonomi.

Yükselen piyasa ekonomileri özellikleri bakımından risklerle dolu görünmelerine rağmen son zamanlarda sağladıkları ilerlemeler bu ülkeleri gündeme uygun ve rekabetçi bir yapıya taşıyarak dünya piyasalarına adapte olmalarını sağlamıştır. Gelişmiş ülkelere göre daha farklı rota izleyen bu ülkeler kısa zaman içerisinde rakip ülkeler arasından sıyrılmışlar ve gelişmekte olan ülkelere kendilerini bir üst basamağa çıkarmayı başararak yükselen piyasa ekonomisi kavramı içerisinde dahil olmuşlardır.

6.4.2. Büyüme Oranı

Ekonomik açıdan yeniliklere açık bir kimliğe sahip olabilmek için gösterdikleri çabalar ve bu yönde yapılan yatırımlara verilen destekler sonucu yüksek büyüme oranlarını yakalayan yükselen piyasa ekonomileri yatırımcılar tarafından daha cazip hâle gelmişlerdir. İlk zamanlar riskten uzak durmayı tercih eden işletmeler bu ülkelerden uzak dururken zaman içerisinde bu ülkelerin yakaladıkları istikrarlı büyüme oranları işletmelerin fikirlerini değiştirmesine ve hatta sermaye gruplarının gelecek stratejileri içerisinde bu ülkeleri dahil etmelerine neden olmuştur (Dawar ve Frost, 1999: 119-121).

Yükselen piyasa ekonomilerinde büyüme oranları siyasi istikrar durumuna bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik dengeler yüksek oranda siyasi istikrar ile birlikte iç içe geçmiş durumdadır. Tam oturmamış olan demokratik kurallar yüzünden zaman zaman ekonomik düzende aksamalar yaşanabilmektedir. Yüksek orandaki büyüme oranlarına ekonomide hâkim konumda bulunan şirketlerin büyük payının bulunması demokrasi üzerinde bu şirketlerin etkilerinin görülmesine de neden olmaktadır. Yükselen piyasa ekonomilerinde dışa açılma ile birlikte kullanılmamış hammadde kaynakları ve âtil durumdaki kapasiteler devreye girmeye başladığından büyüme oranları da buna paralel olarak artış göstermiştir. Yükselen piyasa ekonomilerinin ekonomik açıdan daha yenilikçi uygulamalarda göstermiş olduğu performansları sonucu elde ettikleri yüksek sürdürülebilir büyüme hızları bu ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ayıran en büyük fark olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum yükselen piyasa ekonomilerinin diğer ekonomiler arasındaki önemini bir kat daha artırmaktadır (Melemen, 2007: 8-9).

Ülkeler arasında bireysel farklar olsa da tüm yükselen piyasa ekonomilerinde ortak nokta büyüme potansiyelleridir. Gelişmekte olan ülkeler arasında yükselen piyasa ekonomilerini ayıran da bu ülkelerin bünyesinde barındırdığı büyüme potansiyelidir. Ekonomiyi uyarıcı formlar olarak niteleyebileceğimiz, yeni teknolojilerin kullanımı, yabancı yatırımların ülkeye gelmesi ya da yabancı yatırımcıların ülkeye çekilebilmesi sonucunda yaşanan ekonomik büyüme ileten politikalara sahip olan ülkelerde meydana gelmektedir (Miller, 1998: 17-18).

Küresel pazarlara daha hızlı adapte olabilme, iç piyasaların daha aktif hâle getirilmesi, teknolojik yeniliklerin üretimde daha verimli ve yoğun yararlanması ile yükselen talep gibi durumlar gelişmekte olan ülkelere ekonomik büyümenin hızlanmasında önemli destek vermektedir. Geçmişte yaşanan krizlerden ders alan gelişmekte olan ülkeler, bütçe ve dış borçlarda düşüklük, daha çok rezerv biriktirilmesi, maliye ve para politikalarının daha etkin uygulanması gibi amaçlardan sapmamışlardır. Böylece bu ülkeler krizden daha az etkilenme ve yatırımcıların güvenilirliğini kazanır konuma gelmişlerdir.

Bu gelişmelere bağlı olarak yüksek büyüme oranlarına ulaşan yükselen piyasa ekonomileri gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyük bir hareket ve genişleme ortamına sahip olmuştur. Birçok uluslararası organizasyonun da bu ortamı desteklemesi yükselen piyasa ekonomilerini küresel çapta değişimin ve gelişimin hızlanmasında öncü konuma getirmiştir (IMF, 1998: 10-15).

6.4.3. Riskler

Hızlı gelişim ve yoğun değişim içerisinde bulunan yükselen piyasa ekonomilerinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biri risk ortamının varlığıdır. Politik ve ekonomik belirsizliğin beraberinde getirmiş olduğu geleceğin öngörülmesinde yaşanan zorluklar bu ülkelerin en büyük sorunlarının başında gelmektedir. Bu yüzden yönetimlerin daha çok kısa vadeli planlar üzerine yoğunlaşması bu ülkelerde risk ortamının sürekli aktif kalmasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle yabancı sermaye yatırımcılarının yatırım kararı verme süreçlerinde etkili olmaktadır (Çavuşgil ve Çivi, 2001: 121).

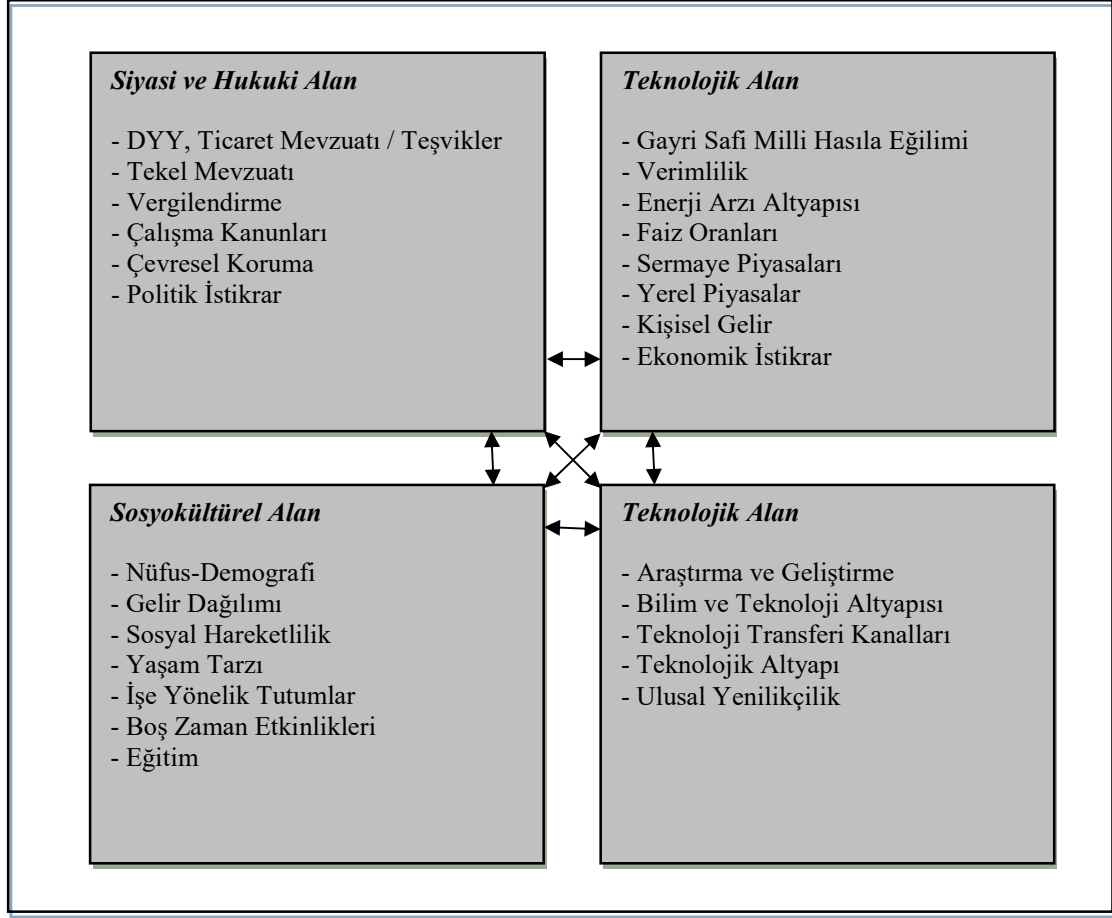
Demokratik bir altyapı sisteminin işler hâle getirtilmesinde ve geçmişteki yaşam tarzından kurtulup özgürlükçü bir yapıya sahip olmakta zorlanan bu ülkelerde politik belirsizliklerin sürekli ülke gündeminden düşmemesi genel denge ortamının oturmasını da güçleştirmektedir. Yine bu ülkelerde eski yönetim tarzlarının kaldırılarak yeni yönetim ve yeni anlayış tarzlarının ülke yapısına yerleştirilmesinde yaşanan zorluklar diğer bir sorunu teşkil etmektedir (Khanna ve K. Palepu, 1997: 42-44).

Liberal bir ekonomiye sahip olmaya çalışarak dünya ile bütünleşme çabası içinde bulunurken diğer yandan da özgürlüklerin kısıtlılığı, demokratik işleyişin işlevsel hâle gelmesine engel olan eğitimsiz ve dar vizyona sahip politika yapıcılarının ve yöneticilerin varlığı ülkeleri risk ortamına itmektedir. Politik risklerin varlığı yabancı yatırımcıların yatırım kararı almasında önemli bir faktör olmasından dolayı bu konuya önemli bir boyut kazandırmaktadır (Khanna ve K. Palepu, 1999: 125-131).

Ekonomide konjonktürel dalgalanmaların yanında alınan ekonomik kararların uygulanmasında yaşanan gecikmeler, zorluklar ve geri dönüşler yatırımcıları kararsızlığa itebilmektedir. Siyasi tabloda yaşanan gelişmeler hem kısa hem de uzun dönem için alınmış kararlar üzerinde olumlu ve olumsuz kararlarla sonuçlanabilmektedir. Tüm bunlara rağmen yükselen piyasa ekonomilerindeki tüketici kitlelerinin varlığı büyük ölçekli satışlar için çokuluslu şirketlerin bu ülkeleri karlı birer pazar olarak görmesine ve fırsatları değerlendirmesine engel olmamaktadır (Melemen, 2007: 9).

Yatırımcılar tarafından ülke riskinin değerlendirilerek fırsatların belirlenmesinde politik, sosyal ve ekonomik alanlardaki yapının analiz edilmesiyle ortaya çıkan sonuçlar önem kazanmaktadır. Fizibilite sonuçlarına göre firmalar girmeyi düşündükleri ülke piyasasında ne gibi durumlarla karşılaşacakları konusunda kendilerine bir yön çizebilmektedirler.

Şirketler hem basit hem de genel ve disiplinli bir bağlantı içerisinde ülkelerdeki değişimleri gözlemlemek için ülke analiz çerçevesi adı verilen bir tablo kullanılmaktadır. Bölgesel veya ulusal düzeyde firmalar tarafından özellikle rekabet ortamlarını veya yatırımla ilgili konularda ülke şartlarının karşılaştırarak uzun ya da kısa vadeli fırsatları ve tehlikeleri anlayabilmek için gelecek senaryolarını oluşturmak için bu tablo kullanılmaktadır. Çerçeveden elde edilen bilgiler küresel genişleme, pazara giriş stratejilerini ve yeni yatırım ortamlarını değerlendirmede yatırımcılara yön vermektedir (Rugman ve Collinson, 2006: 373).

Şekil 6.1. Ülke Analiz Çerçevesi (Rugman ve Collinson, 2006: 374)

Şirketler tarafından karar verme sürecinde kullanılan ülke analiz çerçevesinde yer alan kategoriler arasında güçlü etkileşimler bulunmaktadır. Siyasi gelişmeler özellikle yükselen piyasa ekonomileri için piyasalarda ve ekonomik değişimler üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Benzer şekilde ekonomik, sosyal ve teknolojik faktörlerde birbirine bağlıdır (Rugman ve Collinson, 2006: 374).

6.4.4. Politik Yapı

Hızlı gelişim trendi yakalamış olan yükselen piyasa ekonomilerinin çoğunun demokratik anlamda deneyimleri yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Modern dünyaya kıyasla daha farklı bir işleyişe sahip olan bu ülkelerdeki devlet mekanizmaları ve kendine özgü kurumların birçoğu rekabetçi bir görüntüye sahip değildir. Yapılan reformların politik yapı ve kurumlarla desteklendiği ifade edilse de bürokratik sistemin kısa sürelerde değişikliklere açık olması ve 21. yüzyılın modern yapısına uyum sağlanması kolay olmadığı için bazı problemlerde büyümekte ve ülkelerin başarılı olma yolundaki mesafesi uzayabilmektedir (Çavuşgil ve Çivi, 2001: 121).

Ülkenin gelişim durumu ile örtüşmeyen yönetim anlayışının değiştirilememesinin önündeki en büyük neden ise hem politik hem de ekonomik gücü elinde bulduran kesimlerin bunları kaybetme korkusu içerisinde olmalarıdır. Gerçekleştirilen reformlarda bu kesimlerin etkisi var gibi görünse de aslında var olan potansiyel güç bu kesimin elinde tuttuğu imtiyazların kaybolabileceği korkusuyla ülkenin gelişimine katkısı olacak radikal kararların uygulanmasına engel olmaktadır.

Bunun neticesinde ise politik yapıda bozulma ve yozlaşma ile karşı karşıya kalınmaktadır. Bu yozlaşmada ülke değerlerinin kaybolmasına ve yozlaşmanın alt kademelere kadar topluma yayılmasına neden olmaktadır (Khanna ve K. Palepu, 1999: 125-129).

Politik yapıdaki riskler hem yatırım düşünen hem de yatırımcı durumdaki firmaların hedeflerine ulaşmasına da engel teşkil etmektedir. Politik riskin ölçülmesi zor olmakla birlikte yaygın örneklerden biri ülke ekonomisindeki yabancı katılımını azaltarak üretimin millileştirilmek istenmesidir. Bu durumun yaygın bir düşünceyle üçüncü dünya ülkelerinde ve istikrarsız hükümetlerin iş başında olduğu ülkelerle sınırlı olduğu kabul edilse de hükümetlerin değişen politikalarından dolayı sanayileşmiş ülkelerde dahi bazen karşılaşılan bir politik risk sorunu olarak varlığını sürdürmektedir (Rugman ve Collinson, 2006: 375-376).

6.5. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin Dünya Ekonomisindeki Yeri

Dünyada ekonomiye yön veren ülkeler ve bu ülkelerin bağlı olduğu birçok ekonomik birlik ve teşkilatlar bulunmaktadır. Avrupa Birliği (AB), İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), BRIC Ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti), G8 (ABD, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Kanada, Rusya) ve G20 ülkeleri bunların başında gelmektedir. Dünya ekonomisine en fazla yön veren grup ise gelişmiş ülkelerin yer aldığı G8 ülkeleridir.

OECD dünya genelinde ekonomik büyümenin, istikrarın ve kalkınmanın gerçekleşmesini sağlamak amacıyla ekonomik, sosyal ve yönetim sorunlarını çözmeye yönelik olarak çalışan bir örgüttür. Toplam 35 olmak üzere genellikle gelişmiş ülkelerin yer aldığı OECD ülkelerinin arasında Meksika, Polonya, Şili ve Türkiye olmak üzere 4 yükselen piyasa ekonomisi de bulunmaktadır (OECD, 07.09.2016, www.oecd.org).

G-20'nin kuruluşu ile OECD'ye benzer şekilde küresel ekonomik ve mali istikrarın sağlanması ve bunun teşvik edilmesi için bir tartışma ortamının oluşturulması hedeflenmiştir. G-20 ülkelerinin içerisinde toplam 19 ülke ve AB yer almaktadır. G-20 ülkelerinin içerisinde Türkiye'de dahil olmak üzere 9 yükselen piyasa ekonomisi bulunmaktadır (G20, 07.09.2016, www.g20.org).

Üye ülkelerin isimlerinin baş harflerinin birleştirilmesiyle oluşan BRICS ülkeleri dünya ekonomisinde ve politikasında söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Güney Afrika ise bu gruba sonradan dahil olmuştur (BRICSFORUM, 07.09.2016, www.bricsforum.com).

Tablo 6.11. OECD, G-20 ve BRICS'de Yer Alan Yükselen Piyasa Ekonomileri
(www.oecd.org, www.g20.org, www.bricsforum.com)

<i>OECD</i>	<i>G-20</i>	<i>BRICS Ülkeleri</i>
Meksika	Arjantin	Brezilya
Polonya	Brezilya	Çin
Şili	Çin	Güney Afrika
Türkiye	Endonezya	Hindistan
	Hindistan	Rusya
	Meksika	
	Rusya	
	Güney Afrika	
	Türkiye	

Gerek OECD gerekse G-20 içerisinde gelişmiş ülkeler yanında yükselen piyasa ekonomileri de yer almaktadır. Örneğin G-20 ülkeleri en büyük 20 ekonominin yer aldığı bir teşkilatmış gibi bir algı oluştursa da aslında G-20 ekonomik büyüklüğün yanında global sistemde etkinlik ve bölgesel güç olma gibi konular göz önüne alınarak oluşturulmuş bir örgüttür. Büyük ekonomiler arasında yer alan İspanya ve Hollanda'nın içerisinde olmayarak Güney Afrika ve Suudi Arabistan'ın bu grupta yer alıyor olması buna en somut örnektir (Bradford ve Linn, 2010: 61).

Bu anlamda dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan ve buldukları coğrafyada bölgesel güç haline gelerek gelecek açısından dünya ekonomisinin ipini göğüsleyecek olan yükselen piyasa ekonomilerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bu bölümden itibaren verilen bilgiler IMF tarafından yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen 23 ülke üzerinden verilecektir.

6.5.1. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme

Bir ülkenin sahip olduğu kaynakları verimli şekilde kullanarak, arttırarak veya kalitelerinde iyileştirmeler yaparak üretimde kullanılan teknik imkânların genişletilmesi ve kurumsal çerçevenin değiştirilerek daha yüksek üretim seviyelerine çıkılması ekonomik büyüme olarak ifade edilmektedir (Üstünel, 1988: 58).

Bir ülkenin milli geliri GSYİH ve GSMH kavramlarıyla ölçülmektedir. GSYİH bir ülke sınırları içerisinde elde edilen geliri ifade ederken GSMH ise ülke vatandaşları tarafından ülke sınırları içinde ya da dışında elde edilen geliri ifade etmektedir (Rathod ve Varalakshmi, 2014: 50-51).

Bir ülkenin büyüme kaydetmesi gelir dağılımını da etkilediğinden ülke fertlerine olumlu yönde etki yaparak ekonomik ve sosyal yaşam kalitesini de etkilemektedir. Yükselen piyasa ekonomileri bu alanda gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek büyüme performansı göstermekte ve göstermeye devam etmektedir. Ayrıca bu ülkeler çekmekte oldukları dış yatırımlarla birlikte dünya ekonomisinin büyümesinde bir motor görevi görmektedirler.

Yükselen piyasa ekonomileri 1980'lerden itibaren gösterdikleri performanslarla küresel pazara entegre olmaya başlamışlardır. 1980 ve 1990'lar boyunca çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmış olsalar da enflasyonu büyük ölçüde kontrol altına aldıktan sonra 2000'li yıllarda dikkat çekici büyüme oranları yakalamaya başlamışlardır. Politika yapıcılar ve yatırımcılar arasındaki ilişkinin karşılıklı anlayış içerisinde olması, gelişmiş ülke menşeli dış şoklara karşı bu ülkelerin daha dirençli olmasında önemli rol oynamıştır. 2008-2009 küresel mali krizi öncesinde bu şekilde kazanılan ekonomik güç sayesinde yükselen piyasa ekonomileri krizden göreceli olarak daha az etkilenmiştir. Bu durum yükselen piyasa ekonomilerinin kendilerini gelişmiş ülkelerdeki olumsuz bazı gelişmelerden izole etmeyi başardıkları ve daha esnek oldukları şeklinde de ifade edilebilir. 2008-2009 krizinde büyüme oranları düşmüş olsa da kriz sonrasında itibaren yükselen piyasa ekonomileri büyüme kaydetmeye tekrar başlamışlardır. Fakat bu durum ekonomik kriz dönemindeki olumsuzlukların tüm yükselen piyasa ekonomileri tarafından aynı derecede atlatıldığı anlamını taşımamaktadır. Ülkeler krize karşı farklı esneklik dereceleri ile karşı koymuşlar ve bu durumdan gelecekteki ekonomik büyüme yolunda karşılaşılabilecekleri olumsuz durumlara karşı bir anlamda ders çıkarmışlardır (Köse ve Prasad, 2010: 7).

Yükselen piyasa ekonomilerinin sahip olduğu göreceli esnekliğin altında ise birçok faktör yatmaktadır. Bu esneklik daha çok ülkelerin uygulamış oldukları

politikalar ile ilgilidir. Bu faktörlerin şu şekilde sıralanması mümkündür (Köse ve Prasad, 2010: 8-9).

- ***Daha iyi makroekonomik politikaların izlenmesi:*** Yükselen piyasa ekonomileri daha disipline maliye ve para politikalarının kombinasyonu neticesinde enflasyon oranlarını kontrol altına alarak geçilen 10-15 yıllık süreç içerisinde ekonomik başarılar elde etmişlerdir. Buna ek olarak iç talebi canlandırmak için genişletici para politikaları uygulayarak istihdamı da artırmaya yönelik düzenlemeleri uygulamaya koymuşlardır.
- ***Dış finansmana ve borçlanmaya daha az bağımlılık:*** yükselen piyasa ekonomilerinde dış borca ve finansmana olan bağımlılığın azalması sermaye akımlarındaki dalgalanmalarında önüne geçilmesini sağlamıştır. Son 10-15 yıllık süreçte yükselen piyasa ekonomileri sermaye ihracatçısı konumuna gelmeye başlamışlardır. Buna örnek olarak Çin'in verilmesi mümkündür. Kredileri kendi tasarruflarıyla finanse eden ülkeler ile dış finansman kaynaklarını kullanan ülkeler kıyaslandığında büyük ölçüde dış finansman kullanan ülkeler krizlere karşı çok daha savunmasız kalmaktadırlar. Yükselen piyasalar tasarruflarını artırarak krizlere karşı daha dayanıklı bir ekonomi oluşturmaya başlamışlardır. Ülke riskinin de azalması anlamına gelen bu gelişmeler sayesinde daha az risk peşinde gezen doğrudan yabancı yatırım ve sermaye yatırımları da bu ülkelere doğru eğilim göstermeye başlamıştır.
- ***Yüksek döviz rezervlerine sahip olmaları:*** 1997-98 mali krizinin ardından tüm dünya ve yükselen piyasa ekonomisi ülkelerde döviz rezervlerini artırmaya başlamıştır. Aniden sermaye girişlerinin durma göstermesi ihtimali ve ihracat gelirlerinin azalması gibi durumlarda ortaya çıkacak krizlere karşı bir sigorta biçimi olarak döviz rezervleri ülkeler tarafından artırılmaya çalışılmaktadır.
- ***Üretimde farklı bölgelerdeki ülkelere tedarikçilere sahip olmaları:*** Yükselen piyasa ekonomilerinde farklı üretim ve ihracat şekilleri olmasına rağmen özellikle Asya ülkeleri gibi konuda uzmanlaşmış bölgesel tedarikçilerin birbirlerine yakın olmaları bu ülkelere rahatlıklar sağlamaktadır. Tedarikçi ve üretim çeşitliliği her ne kadar küresel olumsuzluklarda bu durum yükselen piyasa ekonomilerine sınırlı bir koruma sağlayabiliyor olsa da normal iş döngüsü zamanlarında mikro ve makro anlamda olumlu etkiler elde edilmesini sağlayabilmektedir.
- ***Yükselen piyasa ekonomilerinin kendi aralarında ticari ve finansal bağların bulunması:*** Yükselen piyasa ekonomilerinin kendileri arasında yaptıkları ticaretin artması bu ülkelerin grup direncinin de artmasına neden olmuştur. Yükselen piyasa ekonomilerinin yakaladığı bu yüksek büyüme emtia ihraç eden gelişmiş ülkelerdeki büyüme yavaşlamalarına karşı bir nevi kalkan görevini görmüştür. Yakalanan ticaret ivmesi yükselen piyasa ülkeleri arasında aynı zamanda finansal akımların da artmasını beraberinde getirmiştir. Yükselen piyasaların bu şekilde aralarında pazar oluşturmaları kırılganlıklarını da azaltmıştır. Bununla birlikte kapsamı ve ölçeği sınırlı olsa da bu gelişme bazı bölgesel girişimlerin, örneğin Asya ülkeleri arasında finansal entegrasyonları teşvik etmiştir.
- ***Kişi başına gelir düzeyinin artması ve orta kesimin güçlenmesi:*** Ticarete dışa bağımlılığı daha az hâle getiren üretim yapısına geçilmesi, ölçek ekonomilerinden yararlanılması ile dış şoklara daha az duyarlı hâle gelmiştir.

Fakat, özel tüketimin fazla olması ihracatın büyümesinin olumlu havasını tersine çevirme potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır.

Bununla birlikte bu açıklamalar tüm yükselen piyasa ekonomilerinin her an olumlu gelişmeler içerisinde oldukları anlamına da gelmemektedir. Örneğin 2008-2009 küresel krizinden önce Asya ve diğer kıtalardaki yükselen piyasa ekonomilerinde ortalama büyüme rakamları krizle birlikte çoğu ülkede negatif değerlere düşmüştür. Bunun istisnası ise Asya ülkelerinde yaşanmıştır. 2009 yılında özellikle Çin ve Hindistan yüksek oranda ekonomik büyüme göstermiştir. Bu dönemde Bulgaristan %-4.2, Macaristan %-6.6, Romanya %-7.1 ve Türkiye %-4.8 küçülürken Hindistan %8.5 Çin ise %9.2 büyüme kaydetmiştir. Yabancı finansman konusundaki sınırlı bağımlılıkları, yüksek tasarruf oranları ile daha yüksek yatırımlarının olması bu ülkelerin göreceli olarak krizlere karşı daha ihtiyatlı olmalarına ve sınırlı şekilde etkilenmelerine yardımcı olmuştur.

Yükselen piyasa ekonomilerinin 1995 ve 2004 yılları arasında elde ettikleri büyüme oranları tablo 6.12’de yer almaktadır. 1997-98 Asya krizinin de yaşandığı bu yıl aralığında hiçbir yükselen piyasa ekonomisi negatif büyüme ile karşı karşıya kalmamıştır. Bu dönem aralığında en yüksek büyüme oranı %9.15 ile Çin’de gerçekleşmiştir. Tabloda ikinci en büyük oran ise % 6.25 ile Hindistan’dadır. Türkiye bu zaman diliminde ortalama olarak her yıl % 4.36 oranında büyüme kaydetmiştir. 23 yükselen piyasa ekonomisi arasında en düşük büyüme oranı % 1.30 ile Arjantin’e aittir.

Tablo 6.12. Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkelerin 1995-2004 Yılları Arasındaki Ortalama Büyüme Oranları (GSYİH)

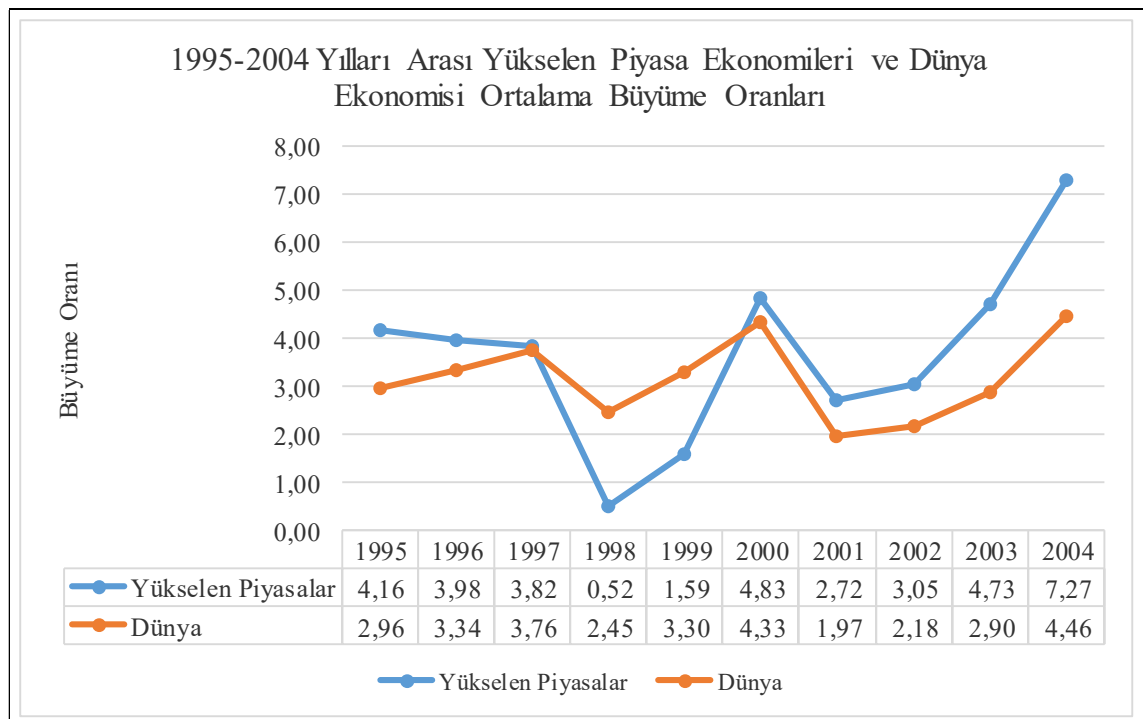
<i>Ülkeler</i>	<i>1995-2004 Yılları Arası Ortalama Büyüme Oranı (%)</i>	<i>Ülkeler</i>	<i>1995-2004 Yılları Arası Ortalama Büyüme Oranı (%)</i>
Arjantin	1,30	Meksika	2,50
Bangladeş	4,82	Pakistan	3,87
Brezilya	2,66	Peru	3,57
Bulgaristan	2,82	Polonya	4,54
Çin	9,15	Romanya	3,08
Endonezya	3,13	Rusya	2,91
Filipinler	4,08	Şili	4,71
Güney Afrika	3,10	Tayland	3,55
Hindistan	6,25	Türkiye	4,36
Kolombiya	2,49	Ukrayna	1,45
Macaristan	3,38	Venezuela	1,32
Malezya	5,33		

1997 Temmuz ayında Tayland’tan başlayarak ekonomik kriz birçok Doğu Asya ülkesini de etkisi altına almıştır. Ekonomik krizden en çok etkilenen ülkeler Endonezya, Güney Kore ve Tayland olmuştur. Hong Kong, Malezya, Laos ve Filipinler krizden ikinci derecede etkilenen ülkelerdir. Çin, Tayvan, Singapur ve Vietnam bu krizden daha az etkilenirken Japonya ise bu krizden fazla etkilenmemiştir. Kriz sonrası ülkelerin para birimleri dolar karşısında oldukça fazla değer kaybetmiştir. Ayrıca ülke borsaları da büyük kayıplar yaşamıştır. En fazla zararı alan ülkelere biri olan Güney Kore ise ilerleyen yıllarda büyük atılım yaparak dünyanın büyük ekonomileri arasına girmeyi başarmıştır. Yaşanan kriz “Doğu Asya Krizi” olarak isimlendirilse de etkisi tüm dünyada hissedilmiştir (Sungur, 1999: 204-209).

Tablo 6.13. Asya Krizinden En Çok Etkilenen Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Diğer Ülkelerin Büyüme Oranları

Ülkeler	1997 Büyüme Oranı (%)	1998 Büyüme Oranı (%)	1999 Büyüme Oranı (%)
Brezilya	3.4	0.3	0.5
Çin	9.2	7.9	7.6
Endonezya	4.7	-13.1	0.8
Filipinler	5.2	-0.6	3.1
Güney Kore	5.8	-5.7	10.7
Hong Kong	5.1	-5.9	2.5
Laos	6.9	4.0	7.3
Malezya	7.3	-7.4	6.1
Rusya	1.4	-5.3	6.4
Singapur	8.3	-2.2	6.1
Tayland	-2.8	-7.6	4.6
Vietnam	8.2	5.8	4.8

Tabloda da görüldüğü üzere Asya krizinden en çok Endonezya etkilenmiş ve 1998 yılında %13,1 oranında ekonomik küçülme yaşamıştır. Tayland %7,6 küçülme ile ikinci sırada yer almıştır. Tabloda dikkat çeken en önemli gelişme ise kriz yüzünden en fazla küçülen ülkelerden biri olan Güney Kore'nin 1999 yılında %10,7 oranında en fazla büyüme kaydeden ülke olmasıdır. Güney Kore izlediği politikalarla günümüzde gelişmiş ülke statüsünü yakalamıştır.

Şekil 6.2 1995-2004 Yılları Arası Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları

Şekil 6.2'de 1995-2004 yıllarını arasında yükselen piyasa ekonomileri ve dünya ülkelerinde yaşanan ortalama ekonomik büyüme oranları yer almaktadır. 1998-1999 yılları dışında yükselen piyasa ekonomileri dünya ortalamasına göre daha yüksek oranda ekonomik büyüme kaydetmiştir. Söz konusu iki yılda özellikle de 1998 de

yükselen piyasa ekonomilerinin dünya ortalamasına göre çok düşük bir büyüme kaydetmesinin ana nedeni olarak 1997 de başlayan Asya krizinin etkilerinin bu yılda ortaya çıkmış olması gösterilebilir. Asya’da yer alan yükselen piyasa ekonomilerinin krizden etkilenmeleri ve neredeyse tamamının negatif büyüme göstermiş olması 1998’de ortalama olarak çok düşük bir büyümenin gerçekleşmesine neden olmuştur. Dünya ortalaması %2,48 iken bu yılda yükselen piyasa ekonomileri ortalama %0,52 oranında büyüme kaydetmiştir. Son olarak 1999’da dünya ortalamasına göre daha az büyüyen yükselen piyasa ekonomileri bu yıldan sonra sürekli olarak dünya ortalamasından daha fazla büyüme yaşamışlardır. 2004 yılında ise bu tarih aralığındaki en yüksek büyüme farkı ortaya çıkmış ve bu yılda yükselen piyasa ekonomileri dünya ortalamasından yaklaşık %63 daha fazla büyüme elde etmişlerdir.

Tablo 6.14. Yükselen Piyasa Ekonomisi Ülkelerin 2005-2015 Yılları Arasındaki Ortalama Büyüme Oranları

<i>Ülkeler</i>	<i>2005-2015 Yılları Arası Ortalama Büyüme Oranı (%)</i>	<i>Ülkeler</i>	<i>2005-2015 Yılları Arası Ortalama Büyüme Oranı (%)</i>
Arjantin	4,80	Meksika	2,47
Bangladeş	6,23	Pakistan	4,16
Brezilya	2,80	Peru	5,90
Bulgaristan	2,80	Polonya	3,81
Çin	9,71	Romanya	2,87
Endonezya	5,63	Rusya	2,82
Filipinler	5,36	Şili	3,85
Güney Afrika	2,85	Tayland	3,41
Hindistan	7,59	Türkiye	4,28
Kolombiya	4,59	Ukrayna	-0,14
Macaristan	1,11	Venezuela	2,83
Malezya	4,94		

Tablo 6.14’te 2005-2015 yılları arasında 23 yükselen piyasa ekonomisinin ortalama büyüme oranları yer almaktadır. Tabloda 1995-2004 yılları arasında olduğu gibi burada da en yüksek büyüme kaydeden ülke yine Çin olarak karşımıza çıkmaktadır. Çin 2005-2015 yılları arasında her yıl ortalama %9,71 oranında büyümüştür. Çin’den sonra en yüksek büyüme oranlarını %7,59 ile Hindistan ve %6,23 ile Bangladeş gerçekleştirmiştir. Türkiye bu zaman aralığında her yıl ortalama %4,23 oranında büyüme kaydetmiştir. Tabloda en düşük büyüme oranı %1,11 ile Macaristan’a aittir. Tabloda dikkat çeken diğer bir ülke ise Ukrayna’dır. 2014 yılında yaşanan Kırım Krizi nedeniyle Rusya ile siyasi gerginlik yaşayan Ukrayna 2009 yılında yaşadığı %14,80’lik negatif büyümeden sonra 2010, 2011 yıllarında ortalama %4,50 büyümüş olsa da 2012 ve 2013 yıllarında herhangi bir ilerleme kaydetmemiştir. Ukrayna, krizin patlak verdiği 2014 yılında %6,60 küçülmüş, 2015 yılında ise 2014 yılına kıyasla %9,90 oranında tekrar küçülme yaşamıştır. Ukrayna 2005 ve 2015 yılları arasında bu olumsuz gelişmelerinde etkisiyle birlikte ortalama yıllık %0,14 oranında ekonomik küçülme yaşamıştır.

Kırım politikası yüzünden Batı ülkelerinin devreye sokmuş olduğu yaptırımlar ve ülkenin can damarı olarak nitelendirilebilecek olan enerji gelirlerinde yaşanan düşüşün de etkisiyle Rusya’da 2015 yılında %3,85 düzeyinde bir ekonomik küçülme gerçekleşmiştir.

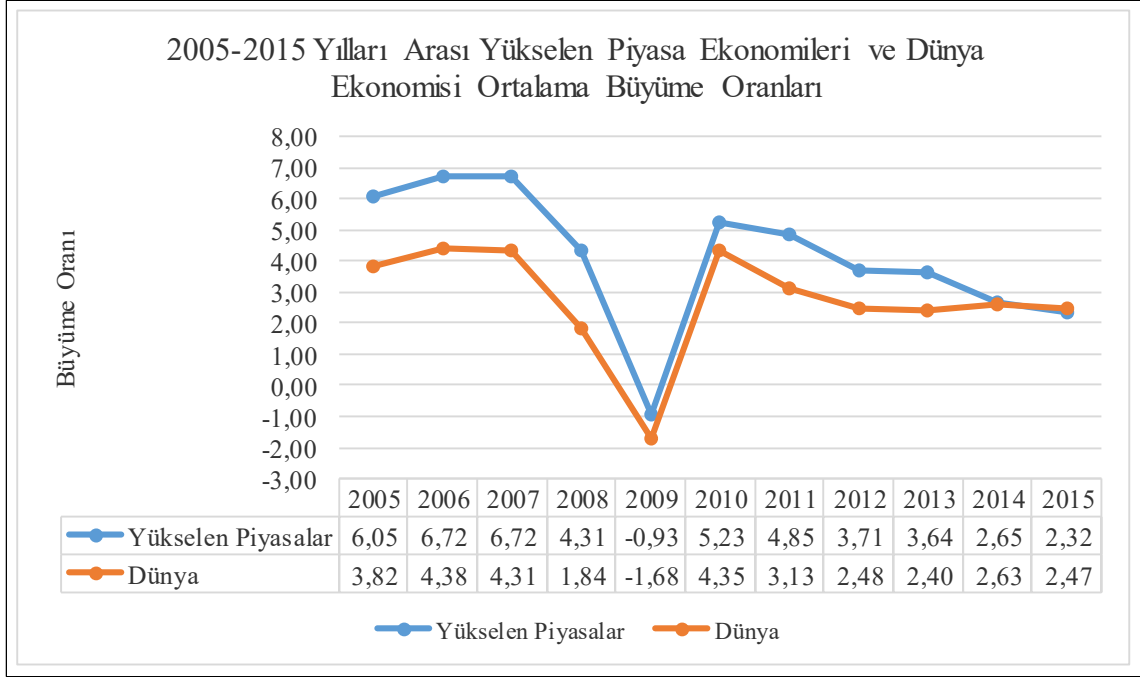

Gelirlerinin yaklaşık %45'ini petrol ihracatından karşılayan Rusya 2016 bütçesinde varili 50 dolar üzerinden hesaplanan ham petrol fiyatlarının, 2016 Ocak itibarıyla Brent Petrol'de yaklaşık 35 dolardan işlem görmeye başlaması ülke bütçesini olumsuz etkilemiştir. İran üzerindeki yaptırımların yakın zamanda kaldırılmasıyla bu ülkenin petrolünün de dünya piyasasına çıkması, Çin ekonomisinin 2010 yılında kaydettiği %10,63'lük büyümeden sonra her yıl bir öncekine göre küçülerek büyümesi petrole olan talebin düşeceği beklentisini arttırmıştır. Ayrıca ABD'nin 40 yıllık petrol ihraç yasağını kaldırması, Suudi Arabistan ve diğer Arap ülkelerinin üretimde kısımaya gitmemesi, bunun tersine pazar kaybetme korkusu yüzünden fiyatları düşürmeleri Rusya ekonomisini fazlasıyla zorlamaya başlamıştır. Nitekim Rusya 2016 yılı çeyreklik verilerde de küçülmeye devam etmektedir. Haziran 2016 verilerine göre hâla eksi değer üzerine çıkmamıştır (OECD, 15.09.2016, www.oecd.org; TRADINGECONOMICS, 15.09.2016, www.tradingeconomics.com).

Küçülme yaşayan diğer bir ülke ise Brezilya olarak karşımıza çıkmaktadır. Brezilya 2015 yılında %3,85 oranında küçülme yaşamıştır. Çin sanayisinin ihtiyaç duyduğu demir madeninin en çok bulunduğu ülkelerin başında gelen Brezilya, Çin'de yaşanan ekonomik yavaşlamadan dolayı etkilenmiş ve ülkenin Çin'e olan ihracatı önemli şekilde düşüş göstermiştir. Buna ek olarak düşen emtia fiyatları ve ülkedeki rüşvet odaklı siyasi krizin de bu olumsuz havaya eklenmesi Brezilya'da yatırımların ve var olan güvenin sekteye uğramasına neden olarak ülke ekonomisinin küçülmesine sebep olmuştur (BLOOMBERGHT, 15.09.2016, www.bloomberght.com).

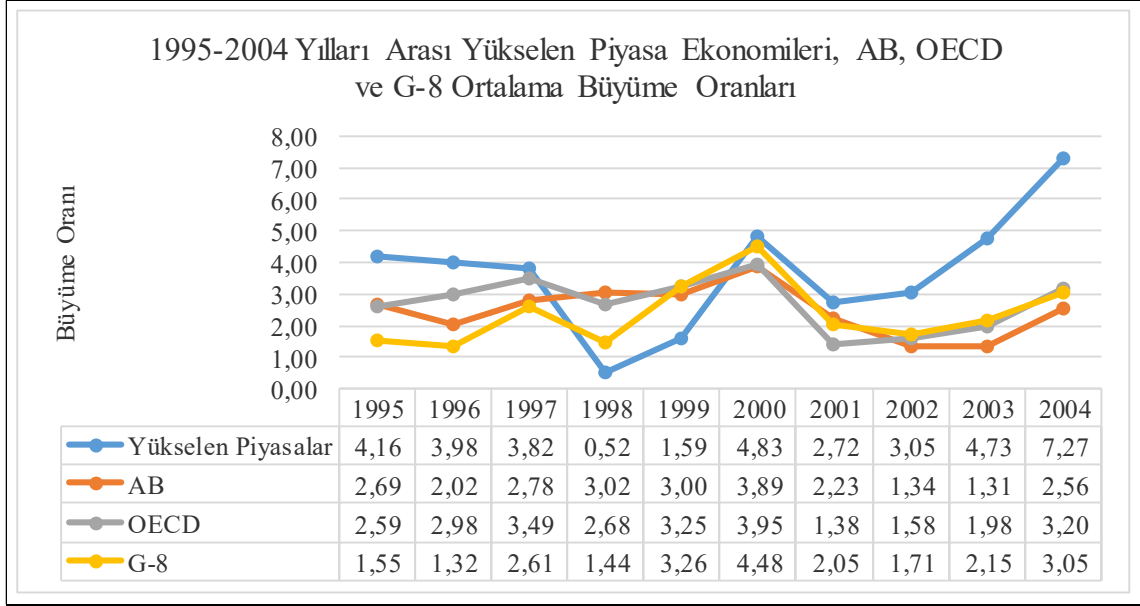
2009 yılındaki %0,13 lük küçülmenin dışında hiç negatif büyüme göstermeyen Brezilya 2014 yılıyla birlikte ekonomik küçülme sürecine girmiştir. 2014 yılında ülke sadece %0,10 büyüme kaydedebilmiştir. 2015 yılında ise Brezilya %3,85 oranında küçülme yaşamıştır (TRADINGECONOMICS, 15.09.2016, tradingeconomics.com).

OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyesi ve bir yükselen piyasa ekonomisi olan Venezuela da ekonomik küçülme yaşayan diğer bir ülkedir. Venezuela 2005-2015 yılları arasında ortalama olarak %2,83 oranında büyüme kaydetmiş olsa da 2014 ve 2015 yıllarında sırasıyla %3,89 ve %5,70 oranında daralma yaşamıştır. Son yıllarda ekonomik olarak oldukça büyük zorluklar çeken Venezuela'da Rusya'ya benzer şekilde petrol fiyatlarının düşmesinden kaynaklı olarak gelir azalışı yüzünden ekonomik kriz içerisine girmiştir. Buna ek olarak ülkedeki kurak yüzünden yaşanan elektrik enerjisi krizi ve hiperenflasyona bağlı olarak temel ihtiyaçları karşılamada yaşanan sorunlar ülkeyi çökme durumuna getirmiştir (IMF, 16.09.2016, www.imf.org).

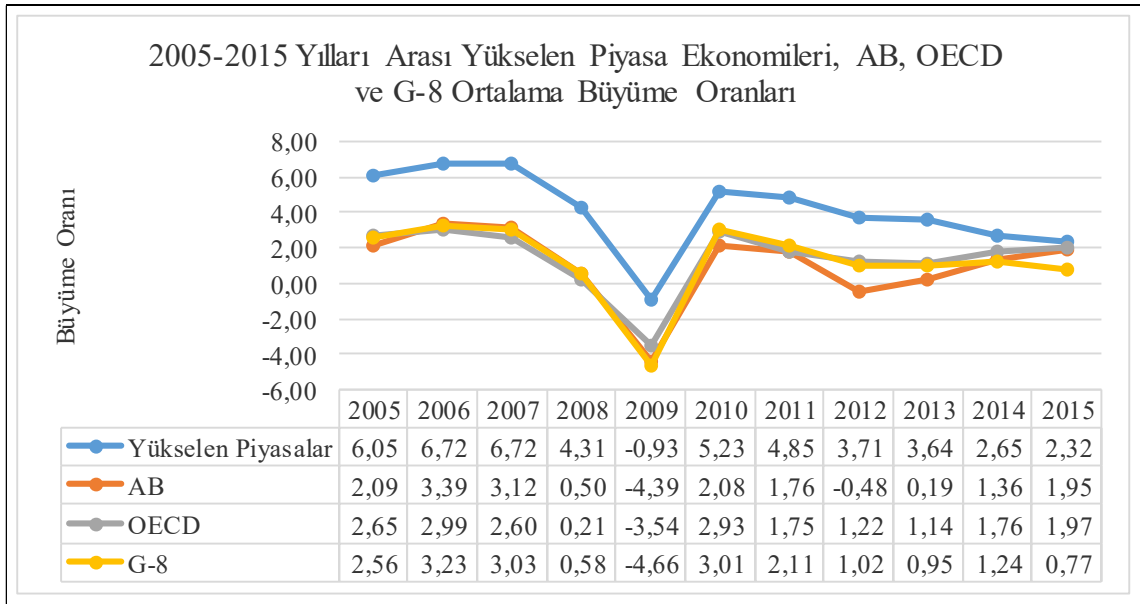
Şekil 6.3. 2005-2015 Yılları Arası Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları

Şekil 6.3.'te 2005-2015 yılları arasında yükselen piyasa ekonomileri ve dünya ekonomisinde yaşanan ortalama büyüme oranları yer almaktadır. 16 yıllık süreç incelendiğinde yükselen piyasa ekonomilerinin büyüme oranlarının dünya ortalamasına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Dikkat edilecek diğer bir husus ise büyümenin aslında paralel olarak hareket etmesidir. Dünyada yaşanan kriz ve olumsuz olaylardan etkilenen büyüme oranları hem yükselen piyasaları hem de dünya genelini etkilemektedir. Bununla birlikte yükselen piyasa ekonomileri dünya ortalamasından daha yüksek düzeyde büyüme rakamlarına ulaşmaktadır. 2000-2015 yılları arasında yükselen piyasa ekonomileri dünya büyüme ortalamasından daha çok büyümüş, dünya ortalama büyüme oranının eksi değerlere indiği dönemlerde ise daha az küçülmüştür. 2015 yılına gelindiğinde ise hem dünya hem de yükselen piyasa ekonomisi ülkelerinin ortalama büyüme oranları birbirine yakın düzeyde gerçekleşmiştir.

Şekil 6.4. 1995-2004 Seçilmiş Ülke Gruplarının Büyüme Oranları

Seçilmiş ülke gruplarının 1995-2004 yılları arasında göstermiş olduğu büyüme oranlarının ortalamasının yer aldığı şekil 6.4. incelendiğinde yükselen piyasa ekonomilerinin Asya Krizi'nin başladığı ve etkilerini sürdürdüğü, 1998 ve 1999 yılları hariç, diğer tüm yıllarda daha çok büyüme gösterdiği görülmektedir. Bu düşük büyüme oranında yükselen piyasa ekonomilerinin arasında Uzakdoğu ülkelerinin de bulunması ve krizden direkt etkilenmelerin etkisi olmuştur. Genel olarak yükselen piyasa ekonomileri AB, OECD ve G-8 ortalamasından daha yüksek bir büyüme performansı göstermişlerdir. Örneğin 2004 yılında yükselen piyasa ekonomileri %7.27 oranında büyüme gösterirken AB %2.56 OECD ülkeleri %3.20 ve G8 ülkeleri ise %3.05 oranında büyümüşür.

Şekil 6.5. 2005-2015 Seçilmiş Ülke Gruplarının Büyüme Oranları

Seçilmiş ülke guruplarının 2005-2015 yılları arasındaki büyüme performansları incelendiğinde ortalama olarak yükselen piyasa ekonomileri yine diğer ülke guruplarından daha çok büyüme göstermişlerdir. Küresel krizin yaşandığı 2009 tarihinde de diğer tüm ülke guruplarından ortalama olarak daha az küçülme göstermişlerdir. Örneğin OECD ülkeleri bu yıl içerisinde %3,54 oranında küçülme yaşarken yükselen piyasa ekonomileri %0,93 oranında küçülmüşlerdir.

Genel bir bakış açısıyla ülkelerin dünya düzenine uyabilmesi ve entegre olabilmesinin en kolay yolu üretilen malların dış piyasalara sunulmasından geçmektedir. Dış ticarete başarılı olunması ürünlerin dış piyasaların ihtiyacına uygun şekilde ve belli bir kalitede üretilmesine bağlıdır. Her ne kadar stratejik politikalarından dolayı ülkeler arası ticarete büyük sorunlar ve aksamalar yaşanabiliyor olsa da küresel sistemin bir parçası olmak piyasaların istek ve arzularına uygun üretimlerle ihtiyaçları karşılamaktan geçmektedir. Yükselen piyasa ekonomileri ve diğer dünya ülkeleri karşılaştırıldığında yükselen piyasa ekonomilerinin dünyadaki artıştan daha yüksek bir büyüme yakaladığı görülmektedir. Son yıllarda da yerlerini giderek kuvvetlendiren yükselen piyasa ekonomileri yaşadıkları ekonomik ve sosyal krizlere rağmen ekonomik performanslarını başarılı bir şekilde devam ettirmektedir. Ülkelerin ihracat performansları ekonomik büyüme açısından çok önemlidir. Bununla birlikte sahip olunan üretim portföyündeki malların dış pazarlarda talep ediliyor olması ve devamlılığı ülkenin gelecek dönemlerdeki ekonomik gelişmesi açısından daha büyük önem arz etmektedir (The Economist, 1999: 19).

6.5.2. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde GSYİH

Bir ülkenin iktisadi faaliyetlerinin boyutunu görebilmek adına sahip olunan en iyi ölçütlerden biri olan GSYİH ile ülke sınırları içerisinde belli bir zaman kesitinde üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değeri ölçülebilmektedir. Makroekonomik bir veri olan GSYİH'deki değişimler ile bir ülke ekonomisinin yaşadığı büyüme ya da daralmaları net bir şekilde görebilmek mümkün olmaktadır (IMF, 20.08.2016, www.imf.org).

Tablo 6.15. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde GSYİH Değerleri (1995-2015) (Milyar \$)

<i>Ülkeler</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2015</i>	<i>1995-2015 Değişim (%)</i>
Arjantin	258.031	284.204	220.814	461.640	540.000	109
Bangladeş	37.939	53.370	69.443	115.279	195.079	414
Brezilya	785.643	655.421	891.630	2.208.872	1.774.725	126
Bulgaristan	13.063	13.148	29.822	49.939	48.953	275
Çin	732.032	1.205.261	2.268.599	6.039.659	10.866.444	1.384
Endonezya	202.132	165.021	285.869	755.094	861.934	326
Filipinler	74.119	81.026	103.072	199.591	291.965	294
Güney Afrika	155.460	136.362	257.773	375.349	312.798	101
Hindistan	366.600	476.609	834.215	1.708.459	2.073.543	466
Kolombiya	92.507	99.887	146.566	287.018	292.080	216
Macaristan	46.199	47.170	112.531	130.094	120.687	161
Malezya	88.704	93.790	143.534	255.017	296.218	234
Meksika	343.792	683.648	866.346	1.051.129	1.144.331	233
Pakistan	60.636	73.952	109.502	177.407	269.971	345
Peru	51.990	50.981	74.948	148.522	192.084	269
Polonya	139.411	171.886	304.410	479.243	474.783	241
Romanya	37.662	37.439	99.698	167.998	177.954	373
Rusya	395.531	259.708	764.017	1.524.917	1.326.015	235
Şili	71.349	79.329	124.404	217.538	240.216	237
Tayland	169.278	126.392	189.318	340.924	395.282	134
Türkiye	169.485	266.568	482.980	731.168	718.221	324
Ukrayna	48.214	31.262	86.142	136.419	90.615	88
Venezuela	74.888	117.148	145.513	393.801	371.337	396
Dünya	30.658.944	33.321.297	47.142.588	65.647.819	73.433.644	140

Tablo 6.15'te yükselen piyasa ekonomilerine ait 1995 ve 2015 yılları arasında gerçekleşmiş olan GSYİH verileri yer almaktadır. Tabloda 1995 yılından 2015 yılına kadar en büyük GSYİH büyümesini gösteren ülke olarak Çin karşımıza çıkmaktadır. Çin bu dönem aralığında 732 milyar dolar olan GSYİH'sini yaklaşık 11 trilyon dolara yükselterek %1384 büyüme kaydetmiştir. İkinci en büyük atılımı yapan ülke ise Hindistan olmuştur. Ülke 1995'deki GSYİH değerine kıyasla 2015 yılında %466 büyüme sağlamıştır. Üçüncü büyük atılımı gösteren ülke 20 yıllık süreçte GSYİH'sini %414 büyüten Bangladeş'tir. Tabloda en yüksek büyümeyi yakalayan 4. ve 5. sıradaki ülkeler ise Venezuela ile Romanya'dır. Bu ülkeler son 20 yıllık süreçte sırasıyla %396 ve %373 büyüme sağlamışlardır.

Brezilya her ne kadar 2010 yılında 2 trilyon doları geçen GSYİH'ye ulaşmış olsa da tabloda en yüksek GSYİH'ye sahip ülkeler arasında bulunmaktadır. Çin 1995 yılında Brezilya'nın ardından 2. en büyük GSYİH'sine sahip iken 2015 yılı itibarıyla 11 trilyon dolar sınırına yaklaşan GSYİH'si ile 23 ülke arasında büyüklük olarak ilk sırada yer almaktadır. Çin bu durumuyla dünya GSYİH'sinin yaklaşık olarak 1/7'sini temsil etmektedir. Ayrıca tabloda yer alan diğer 22 ülkenin sahip olduğu GSYİH toplamına neredeyse tek başına sahiptir. 2015 yılında 22 ülke

toplam 12.208 milyar dolar GSYİH'ye sahipken Çin ise tek başına 10.866 milyar dolar GSYİH'ye sahip olmuştur.

2015 yılı itibarıyla Çin'den sonra en büyük ve 1 trilyon dolar duvarını aşmış olan ülkeler ise sırasıyla Hindistan, Brezilya, Rusya ve Meksika'dır. 861 milyar dolar ile Bangladeş ve 718 milyar dolar GSYİH ile Türkiye yükselen piyasa ekonomileri arasında en büyük 6. ve 7. en büyük ekonomi konumundadırlar. Türkiye 1995 yılından 2015 yılına kadar GSYİH'sini %423 arttırmayı başarmıştır. En az büyümeyi sağlayan ülke ise 20 yıllık süreçte GSYİH'sini sadece %88 artırabilen Ukrayna'dır. Yine bu dönemde dünya GSYİH'si ise %140 artış göstermiştir. Tayland, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika ve Ukrayna bu ortalamanın altında kalan ülkelerdir. Tablo 6.16'da 23 yükselen piyasa ekonomisinin 2015 yılı bazında kendi içerisinde ekonomik büyüklükleri sıralaması ve dünya GSYİH'sinden aldıkları paylar yer almaktadır.

Tablo 6.16. Yükselen Piyasa Ekonomileri Büyüklük Sıralaması ve Dünya GSYİH'sinden Aldıkları Paylar (2015 Yılı)

<i>Sıra</i>	<i>Ülkeler</i>	<i>Dünya GSYH'sından Aldığı Yüzde</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülkeler</i>	<i>Dünya GSYH'sından Aldığı Yüzde</i>
1.	Çin	14,80	13.	Malezya	0,40
2.	Hindistan	2,82	14.	Kolombiya	0,40
3.	Brezilya	2,42	15.	Filipinler	0,40
4.	Rusya	1,81	16.	Pakistan	0,37
5.	Meksika	1,56	17.	Şili	0,33
6.	Endonezya	1,17	18.	Bangladeş	0,27
7.	Türkiye	0,98	19.	Peru	0,26
8.	Arjantin	0,74	20.	Romanya	0,24
9.	Polonya	0,65	21.	Macaristan	0,16
10.	Tayland	0,54	22.	Ukrayna	0,12
11.	Venezuela	0,51	23.	Bulgaristan	0,07
12.	Güney Afrika	0,43			

Yükselen piyasa ekonomileri arasında dünya GSYİH'sinden aldığı %14,80'lik pay ile ilk sırada Çin yer almaktadır. Çin'i %2,82 ile Hindistan, %2,42 ile Brezilya izlemektedir. Rusya, Meksika ve Endonezya %1'in üzerinde pay alan diğer ülkelerdir. Türkiye ise dünya GSYİH'sinden almış olduğu %0,98'lik payı ile 7. sırada bulunmaktadır. Türkiye'ye en yakın ülke %0,74'lük payı ile Arjantin'dir. Yükselen piyasa ekonomileri arasında en az paya sahip olan ülke %0,07 oranıyla Bulgaristan'dır.

ABD aldığı %24,44'lük pay ile dünyanın en büyük ekonomisi konumundadır. ABD almış olduğu bu pay ile dünya GSYİH 'sinin ¼'ünü elinde bulundurmaktadır. Çin ise almış olduğu pay ile en büyük ikinci ülkedir. Grup bazında ele alınacak olduğunda Avrupa Birliği %22,1 pay alırken yüksek gelirli ülkeler %63,98 ve OECD ise toplam dünya GSYİH 'sinin %62,42'sine sahip bulunmaktadır.

6.5.3. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Kişi Başı GSYİH

Tablo 6.17. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Kişi Başı GSYİH (\$)

Ülkeler	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Arjantin	2,909	4,318	7,373	7,669	5,640	11,198	12,724*
Bangladeş	239	298	320	406	485	760	1,211
Brezilya	1,629	3,071	4,827	3,728	4,730	11,121	8,538
Bulgaristan	1,959	2,377	1,554	1,609	3,853	6,752	6,819
Şili	1,361	2,401	5,026	5,229	7,728	12,785	13,383
Çin	292	316	607	954	1,740	4,514	7,924
Kolombiya	1,125	1,175	2,470	2,472	3,386	6,250	6,056
Macaristan	-	-	4,472	4,619	11,156	13,009	12,259
Hindistan	302	375	381	452	729	1,387	1,581
Endonezya	529	630	1,026	780	1,263	3,125	3,346
Malezya	1,979	2,417	4,280	4,004	5,564	9,069	9,766
Meksika	2,385	3,068	3,640	6,649	7,894	8,861	9,009
Pakistan	337	371	494	534	714	1,043	1,429
Peru	824	1,177	2,162	1,967	2,714	5,056	6,121
Filipinler	565	715	1,061	1,039	1,196	2,145	2,899
Polonya	-	1,698	3,612	4,492	7,976	12,597	12,494
Romanya	-	1,650	1,660	1,668	4,676	8,297	8,972
Rusya	-	3,485	2,665	1,771	5,323	10,675	9,057
Güney Afrika	2,142	3,182	3,973	3,099	5,453	7,392	5,691
Tayland	747	1,508	2,856	2,016	2,874	5,111	5,816
Türkiye	1,367	2,790	2,896	4,215	7,117	10,111	9,130
Ukrayna	-	1,569	936	635	1,828	2,974	2,115
Venezuela	3,309	2,367	3,375	4,785	5,435	13,581	13,750

* Tahmini Değer

IMF tarafından yükselen piyasa ekonomisi olarak nitelendirilen toplam 23 ülkenin kişi başına düşen GSYİH rakamlarının yer aldığı tablo 6.17 incelendiğinde 2015 yılı verilerine göre kişi başına gelirin en fazla olduğu ülke 13.750 \$ ile Venezuela'dır. Özellikle 2005 ten sonra kişi başı gelirden büyük artış yaşanan ülkede bu yılda 5.435 \$ olan rakam 5 yıllık bir süreden sonra 2010 yılında 13.581 \$'a kadar yükselmiştir. İlerleyen 5 yılda ise fazla bir değişiklik gerçekleşmemiş ve durağan bir seyir izleyerek 2015 yılında 13.750 \$ seviyesine yükselmiştir. Tabloda 2. en yüksek kişi başı gelire sahip olan ülke Şili'dir. 13.383 \$ kişi başına gelire sahip olan ülke 2005 yılına kıyasla kişi başına gelirini neredeyse iki katına çıkarmayı başarmıştır.

Tabloda 2015 yılı rakamlarıyla 10.000 \$ seviyesini aşan diğer 3 ülke ise ortalama 12.000 \$ ile sırasıyla Arjantin, Polonya ve Macaristan'dır. İnşili çıkışlı bir grafik çizen Arjantin 2000 yılında 7.669\$ olan kişi başına düşen gelirini 2005 yılında 5.640\$'a kadar düşürmüş olsa da 2010'da 11.198 ve 2015'te ise 12.724\$'a çıkarmıştır. Polonya'da ise 2010'dan günümüze bir fark oluşmamış ve 2015 yılında kişi başına gelir 12.494\$ olmuştur. Özellikle 2000 yılından sonra bir sıçrayış yaşayan Macaristan'da

2000 yılından 2005 yılına kadar kişi başı gelir iki katında fazla artış göstermiştir. 2010 yılına kıyasla 2015 yılında 12.259 \$ ile kişi başına gelirden bir miktar düşüş yaşanmıştır.

Kişi başına düşen gelir aralığı 7.000-9.000 \$ arasında bulunan toplam 7 ülke bulunmaktadır. Bu ülkeler, Brezilya, Çin, Malezya, Meksika, Romanya, Rusya ve Türkiye'dir. Bu ülkelerden 2010 yılına kıyasla 2015 yılında kişi başına gelirleri küçülen ülkeler Brezilya, Rusya ve Türkiye'dir. Malezya, Meksika ve Romanya ufakta olsa kişi başına düşen gelirini arttırmıştır. Bu gelir grubundaki en büyük sıçramayı yapan ülke ise Çin olmuştur. 2000 yılında 4.514\$ olan kişi başına gelir 2015 yılında 7.924 \$ olarak gerçekleşmiştir. Çin sadece bu yıllar olmamakla birlikte 1985 yılından 2015 yılına kadar en büyük ilerlemeyi sağlayan ülke olarak tabloda göze çarpmaktadır. Çin hakkında yapılacak diğer bir yorum ise her ne kadar kişi başı gelir 10.000 \$ seviyesinin altında ve düşük gibi görünse de 1.382 milyar nüfus ile dünyanın en kalabalık ülkesi olduğudur. Bu anlamda kişi başına gelir seviyesi aslında hiç de azımsanacak bir seviyededir. 1.326 milyar nüfus ve kişi başına 1.581 \$ geliri olan Hindistan ile karşılaştırıldığında bu fark daha iyi gözlemlenebilmektedir.

Tabloda en düşük kişi başına gelire sahip olan ülkeler Bangladeş (1.211 \$), Hindistan (1.581 \$), ve Pakistan (1.429 \$) olarak karşımıza çıkmaktadır. Endonezya (3.346 \$), Filipinler (2.899 \$), ve Ukrayna (2.115 \$) dışında geriye kalan ülkeler ise 5000-7000 \$ aralığında kişi başına gelire sahiplerdir.

Yükselen piyasa ekonomileri her türden gelir gruplarına sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bazı ülkeler yüksek gelirli grup içerisinde yer alırken bazıları da düşük gelirli ülke grubu içerisinde yer almaktadır. Gelir gruplarına göre ayırım ilk kez 1970'li yıllarda ortaya atılmış ve ülkeler sahip oldukları kişi başına gelirlerine göre gruplandırılmaya başlanmıştır. 1987 yılından itibaren ilk kez gelir eşikleri belirlenerek ülkeler, yüksek gelirli, üst orta gelirli, alt orta gelirli ve düşük gelirli olmak üzere sınıflandırmaya tabi tutulmaya başlanmışlardır. 1987 yılında kişi başına 6000 \$ olarak belirlenen yüksek gelir eşiği dünya ekonomisinin gelişimine paralel olarak güncellenerek 2015 yılında 12.475 \$'a kadar yükselmiştir (WORLDBANK, 20.07.2016, www.worldbank.org).

Tablo 6.18. Gelir Gruplarının Eşik Değerleri
(WORLDBANK, 20.07.2016, www.databank.worldbank.org)

<i>Gelir Grupları</i>	<i>1987</i>	<i>1990</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>
Yüksek Gelirli Ülkeler	> 6000	> 7620	> 9385	> 9265	> 10.725	> 12.275	> 12.735	> 12.475
Üst Orta Gelir	1,941 6,000	2,466 7,620	3,036 9,385	2,996 9,265	3,466 10,725	3,976 12,275	4,126 12,735	4,036 12,475
Alt Orta Gelir	481 1,940	611 2,465	766 3,035	756 2,995	876 3,465	1,006 3,975	1,046 4,125	1,026 4,035
Düşük Gelir	<= 480	<= 610	<= 765	<= 755	<= 875	<= 1005	<= 1,045	<= 1,025

İlk kez 1987 yılında başlanan ve belirlenen eşik değerine göre ülkelerin gelir gruplarına ayırımında 480 dolar ve altında kişi başına geliri olan ülkeler düşük gelirli, 481 ve 1.940 \$ arası alt orta gelirli, 1941 ve 6000 \$ arası üst orta gelirli, 6000 \$ ve üzeri kişi başına gelire sahip olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak belirlenmiştir.

Günümüze kadar geçen zamanda bu aralıklar bazı yıllar aynı bırakılmış bazı yıllar bir önceki yıla göre aşağı çekilmiş olmasının dışında sürekli artırılmıştır. 1999 ve

2000 yılında aynı rakamlar kullanılarak değişiklik yapılmazken 1997'ye göre 1998'de, 1998'e göre 1999'da, 2000'e göre 2001'de ve 2001'e göre 2002'de küçük rakamsal indirimlere gidilmiştir. Bu ufak düzenlemelerden sonuncusu 2015 yılında yapılmıştır. Tablo 6.18'de 1987-2015 yılları arasında gelir grupları eşik değerleri yer almaktadır.

Tablo 6.19. Yükselen Piyasa Ekonomilerinin İçinde Bulunduğu Gelir Grupları (2015)

<i><u>Yüksek Gelirli Ülkeler</u></i>	<i><u>Üst Orta Gelirli Ülkeler</u></i>	<i><u>Alt Orta Gelirli Ülkeler</u></i>
Arjantin	Brezilya	Bangladeş
Polonya	Bulgaristan	Endonezya
Şili	Çin	Filipinler
Venezuela	Güney Afrika	Hindistan
	Kolombiya	Pakistan
	Macaristan	Ukrayna
	Malezya	
	Meksika	
	Peru	
	Romanya	
	Rusya	
	Tayland	
	Türkiye	

23 ülkenin kişi başına düşen gelir miktarlarına göre hangi gelir grubunda yer aldığını gösteren tablo 6.19'a göre toplam 4 ülke yüksek gelirli ülke grubu içerisinde yer aldığı görülmektedir. 13 ülke üst orta gelir grubuna girerken geriye kalan 6 ülke ise alt orta gelir grubunda yer almaktadır. Tablodaki en düşük kişi başına gelire sahip olan ülke olan Bangladeş 1.211\$ ile 1.025\$ olan sınıra en yakın ülke konumundadır. Bununla birlikte 23 ülkeden hiçbiri düşük gelir grubunda yer almamaktadır.

Tablo 6.20. Yıllar İtibariyle Gelir Gruplarına Göre Dünyada Ortalama Kişi Başına GSYİH (\$) (1980-2015)

<i>Gelir Grubu</i>	<i>1980</i>	<i>1985</i>	<i>1990</i>	<i>1995</i>	<i>2000</i>	<i>2005</i>	<i>2010</i>	<i>2015</i>
Yüksek Gelirli Ülkeler	9,539	10,473	18,839	24,645	25,446	33,559	38,982	39,576
OECD Üyesi Ülkeler	8,881	9,753	17,511	22,643	23,477	30,896	35,676	35,783
Avrupa Birliği	8,313	6,719	15,851	19,683	18,074	28,887	33,595	31,843
Üst Orta Gelir	899	950	1,247	1,636	1,860	3,064	6,239	7,737
Orta Gelir	681	695	876	1,092	1,212	1,931	3,848	4,667
Alt Orta Gelir	429	413	482	538	578	866	1,692	1,988
Düşük Gelir	..	..	299	227	267	328	519	615
Yoksul Ülkeler	363	341	365	305	327	443	736	856

Gelir gruplarına göre dünyada kişi başına düşen gelir rakamlarının yer aldığı tablo 6.20 incelendiğinde yükselen piyasa ekonomisi ülkelerin yüksek gelirli ülkelerin oldukça gerisinde olduğu görülmektedir. 2015 yılı itibarıyla ortalama olarak 40.000\$

sınırına yaklaşan yüksek gelirli ülke grupları en yüksek gelirli yükselen piyasa ekonomilerinden bile 3 kat daha fazla gelire sahip bulunmaktadır. OECD üyesi ülkelerin ortalama kişi başına gelirleri 2015 yılı itibarıyla 36.000\$'a yaklaşmıştır. Bu ortalamaya en yakın ülke grubu ise Avrupa Birliği'dir. Birlik üyesi ülkelerin kişi başına düşen gelir ortalaması 32.000\$ civarındadır. Yine 2015 yılı üst orta gelir grubunda yer alan ülkelerin kişi başı gelir ortalaması 7.737\$ olarak gerçekleşmiştir. Tabloda ayrıca orta, alt orta, düşük gelirli ve yoksul ülkelerde ortalama kişi başına düşen GSYİH rakamları yer almaktadır.

6.5.4. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Dış ticaret alanında yaşanan gelişmeler bir ülke açısından gerek iç gerekse dış ekonomik dengeler açısından önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda kullanılan göstergelerden biri de ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Bu oran bir ülkenin hem kendi içinde hem de diğer ülkeler arasında ticari performans durumunun değerlendirilmesinde bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Tablo 6.21'de yükselen piyasa ekonomilerinin mal ve hizmet ticareti ihracatlarının ithalatlarını karşılama oranı yer almaktadır.

Yükselen piyasa ekonomilerinde 2015 yılı verilerine göre ihracatın ithalatı karşılama oranı en fazla olan ülke %139 ile Rusya'dır. Rusya yükselen piyasa ülkeleri arasında ithalatından daha fazla ihracat yapan ülkeler arasında bu oranla ilk sırada yer almaktadır. Toplam ticareti içerisinde ihracatı ithalatından fazla olan ikinci ülke ise yaklaşık %119 karşılama oranı ile Çin'dir. İhracatı ithalatından fazla olan diğer ülkeler sırasıyla Malezya, Macaristan, Tayland, Polonya, Bulgaristan ve Endonezya'dır. Yaptığı ithalatı ihracatı ile karşılamada en yetersiz kalan ülke olarak ilk sırada %60,71 oran ile Kolombiya gelmektedir.

Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılı itibarıyla %90,73 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında %87 olan bu oran 2010 yılında %79,26 olarak gerçekleşerek bir düşüş yaşasa da 2015 yılında %90'lara ulaşmıştır.

Tablo 6.21. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
(Mal ve Hizmetler) (WORLDBANK, 20.07.2016, www.databank.worldbank.org)

Ülkeler	1995	2000	2005	2010	2015
Arjantin	95,93	94,42	131,53	117,00	97,35
Bangladeş	62,64	72,71	71,95	73,58	70,05
Brezilya	79,62	81,82	128,72	91,16	91,05
Bulgaristan	104,04	87,22	74,37	95,18	102,23
Çin	112,71	110,71	115,43	116,12	118,84
Endonezya	95,17	134,53	113,86	108,47	101,18
Filipinler	82,29	96,27	89,17	95,05	85,02
Güney Afrika	103,07	111,86	99,04	104,54	96,82
Hindistan	90,19	93,48	87,54	83,42	81,74
Kolombiya	69,33	95,00	89,70	89,71	60,71
Macaristan	99,77	94,78	96,51	106,94	109,47
Malezya	95,99	119,10	124,13	122,41	112,06
Meksika	120,23	97,85	94,86	96,13	94,33
Pakistan	86,03	91,51	80,20	69,84	63,99
Peru	68,75	89,33	130,90	113,25	89,13
Polonya	110,47	81,03	97,37	95,18	105,99
Romanya	83,59	86,10	76,50	84,03	98,74
Rusya	113,11	183,33	163,66	138,20	139,26
Şili	108,12	102,48	121,52	120,18	99,10
Tayland	86,12	114,85	98,49	109,14	108,07
Türkiye	81,69	87,03	86,21	79,26	90,73
Ukrayna	93,85	108,76	101,65	94,74	96,36
Venezuela	124,25	164,21	193,75	162,04	83,91
ABD	90,06	74,48	64,48	78,32	80,99
AB	105,56	100,90	102,19	102,19	108,02
Yüksek Gelirli Ülkeler	103,79	98,73	98,87	101,54	103,20
OECD Ülkeleri	103,50	96,69	95,34	98,16	100,51

Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD’de ise 2005 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %80.09 olarak gerçekleşmiştir. Ülke grupları bazında ise bu oran AB’de %108, yüksek gelirli ülkelerde ortalama %103 ve OECD ülkelerinde ise %100 olmuştur. OECD ülkelerinin ithalatı ve ihracatı aynı tutarlarda gerçekleşmiştir.

6.5.5. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık

Küreselleşme süreciyle beraber küresel ticarete de hızlı şekilde ticari serbestleşme süreci içerisine girilmiş ve serbestleşmenin artan önemiyle birlikte birçok ülke ticaret politikasını yeniden düzenleme yoluna gitmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte ülkeler daha az müdahaleci ve daha çok serbesti sağlayan politikaları uygulamaya koymaya başlayarak kısıtlamaları azaltmışlardır (Christiansen ve Schindler 2009: 4).

Ticari dışa açıklık kavramı ise ülkelerin diğer dünya ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerde ne kadar serbest veya ne kadar katı politikalar uyguladıklarını ifade etmektedir (Rruka, 2004:8).

Bir ülkenin tam anlamıyla ticari dışa açıklığı sağlayabilmesi için ihracat ve ithalatta uyguladığı tüm kısıtlamaların kaldırılması gerekmektedir. Ticari dışa açıklık karşılıklı olarak tüm ülkelerin kazançlı çıkmasına neden olmaktadır (Mercan ve Göçer, 2014: 30).

Tablo 6.22. Yıllar İtibariyle Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık Oranı
[$((\text{İthalat} + \text{İhracat}) / \text{GSYİH}) \times 100$]

Ülkeler	Yıllar				
	1995	2000	2005	2010	2015
Arjantin	20	23	37	32	29
Bangladeş	28	29	34	38	42
Brezilya	17	23	27	23	27
Bulgaristan	102	78	100	110	131
Çin	38	39	63	49	41
Endonezya	54	71	64	47	42
Filipinler	81	105	98	71	61
Güney Afrika	44	51	53	56	63
Hindistan	22	26	41	48	51
Kolombiya	35	33	36	34	39
Macaristan	78	137	128	159	212
Malezya	192	220	204	158	134
Meksika	46	53	55	61	73
Pakistan	36	28	35	33	28
Peru	32	36	47	50	45
Polonya	44	61	71	82	96
Romanya	56	71	76	71	83
Rusya	55	68	57	50	51
Şili	56	58	70	70	60
Tayland	90	121	138	127	134
Türkiye	44	43	47	48	59
Ukrayna	97	120	102	104	108
Venezuela	49	48	60	46	54*

* 2013 Yılına Ait Veri

Bir ülkenin ticari dışa açıklık göstergesi olarak ithalatın GSMH veya GSYİH'ye olan oranı (Romer, 1993:875; Chow, 1987:59; Kwan ve Cotsomitis, 1991: 108) veya ithalat ve ihracatın toplamı olan dış ticaret hacminin GSYİH'ye olan oranı kullanılmaktadır (Bahmani ve Niromand., 1999:557; Anoruo ve Ahmad, 1999: 113; Dar ve Amirkhalkhali, 2003: 1762).

Tablo 6.22’de yükselen piyasa ekonomilerinin ticari dışa açıklık oranları yer almaktadır. Tabloda ticari dışa açıklık oranları dış ticaret hacminin (ithalat + ihracat) GSYİH’ye oranı hesaplanarak oluşturulmuştur.

Dışa açıklık bir ülkenin dış ticarete uyguladığı serbestinin derecesi yanında onun ticarete olan bağımlılığını gösterirken sahip olunan dışa açıklık oranının büyüklüğü ise ülke ekonomisinde dış ticaretin ne denli önem taşıdığının da bir göstergesi durumundadır. Dış ticarete açılmayla birlikte ithalat ve ihracat tutarlarında yaşanan artış döviz girdilerinde de artış yaşanmasını sağlamaktadır. Dış ticaret hacmindeki artış ayrıca GSMH’nin içerisindeki dış ticaret payının da artmasına neden olmaktadır (Mercan ve Göçer, 2014: 31).

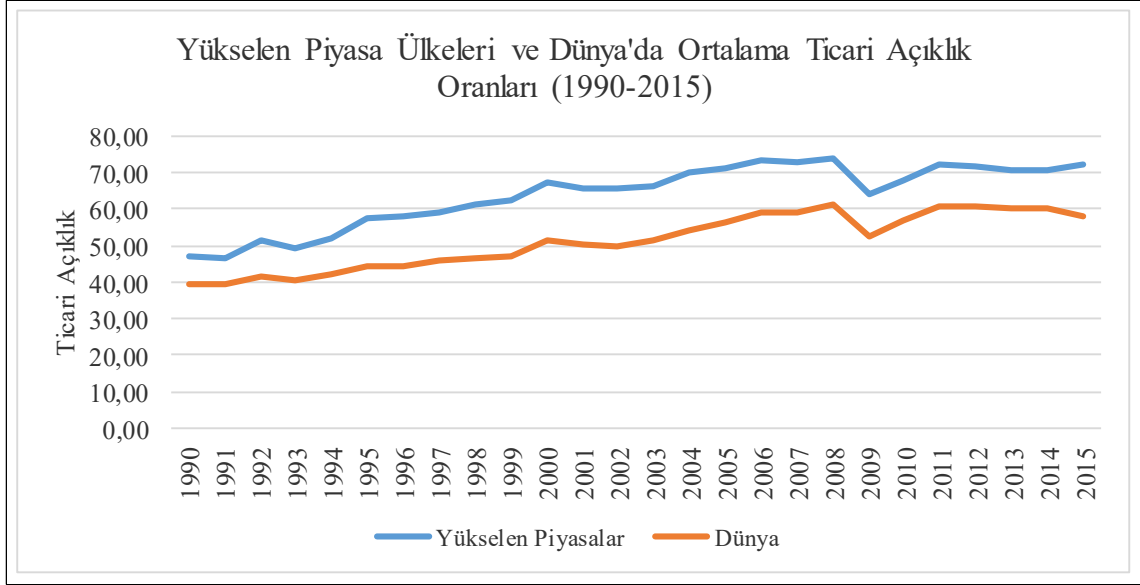
Yükselen piyasa ekonomilerinin ticari dışa açıklık oranını gösteren tablo 6.22 incelendiğinde 2015 yılında ticari dışa açıklığı en yüksek olan ülke Macaristan’dır. Macaristan’da hem ithalat hem ihracat hem de GSYİH rakamları birbirine çok yakındır. En küçük ticari açıklık değerine sahip olan ülke ise Brezilya’dır.

Yıllar itibarıyla inişli çıkışlı seyirler izlemiş olsalar da 1990 yılından 2015 yılına kadar neredeyse tüm yükselen piyasa ekonomileri ticari dışa açıklık oranlarında artış göstermişlerdir. Tablo 6.23’te 1990-2015 yılları arasında hem yükselen piyasa ekonomilerinde hem de dünya genelinde ortalama ticari açıklık oranları yer almaktadır.

Tablo 6.23. Yükselen Piyasa Ekonomilerinde ve Dünyada Yıllar İtibarıyla Ortalama Ticari Açıklık Oranları (1990-2015)

<i>Yıllar</i>	<i>Yükselen Piyasalar</i>	<i>Dünya</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Yükselen Piyasalar</i>	<i>Dünya</i>
1990	46,83	39,60	2003	66,52	51,24
1991	46,58	39,52	2004	70,27	54,38
1992	51,63	41,75	2005	71,40	56,52
1993	49,07	40,23	2006	73,34	58,87
1994	51,97	42,23	2007	72,91	59,38
1995	57,28	44,21	2008	73,93	61,10
1996	57,83	44,26	2009	63,91	52,50
1997	59,13	46,13	2010	68,15	57,19
1998	61,34	46,55	2011	72,43	60,80
1999	62,29	47,16	2012	71,84	60,91
2000	67,10	51,59	2013	70,86	60,49
2001	65,48	50,46	2014	70,73	60,17
2002	65,55	50,07	2015	72,10	57,93

Tablo 6.23 incelendiğinde yükselen piyasa ekonomilerindeki ticari dışa açıklıklarının ortalama değerlerinin dünyadaki ticari açıklık ortalamasından tüm yıllar itibarıyla daha fazla oranda gerçekleştiği görülmektedir. Örneğin dünyada ticari açıklık oranları 2000, 2005, 2010 ve 2015 yıllarında sırasıyla yaklaşık 52, 57, 53 ve 58 olarak gerçekleşirken aynı yıllarda yükselen piyasa ekonomilerinde bu oranlar sırasıyla yaklaşık olarak 67, 71, 68 ve 72 şeklinde gerçekleşmiştir. Yükselen piyasa ekonomileri dünya ortalamasından daha yüksek bir ticari dışa açıklık oranına sahip bulunmaktadır. Yükselen piyasa ülkeleri ile dünya genelindeki ticari açıklık oranı ortalamaları arasındaki farklar yüzdeler olarak ifade edilecek olursa 1990-2015 yılları arasında dünyadaki ticari açıklık ortalamasına göre %15 ila %24 arasında yükselen piyasa ekonomilerinin daha fazla bir ticari açıklığa sahip bulunduğu görülmektedir.

Şekil 6.6. Dünyada ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Ticari Açıklık Oranları (1990-2015).

Dünya genelinde ticari dışa açıklık oranlarının 1990-2015 arasındaki seyrini grafiksel olarak gösteren şekil 6.6 incelendiğinde de küresel boyutta ticari dışa açıklık oranının inişli çıkışlı dönemler geçirmiş olsa da genel itibarıyla artış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca grafikte dünyada ve yükselen piyasa ekonomilerindeki ticari dışa açıklık oranının paralel bir seyrinde yol kaydettiğinin söylenmesi mümkündür. Ticari dışa açıklık oranı 2009 yılında yaşanan küresel krizde büyük çapta bir düşüş yaşamıştır. 2009 yılında yükselen piyasa ekonomilerinde bir önceki yıla göre %13,55'lik bir gerileme olurken bu oran dünya ortalamasında ise %14 olarak gerçekleşmiştir.

6.5.6. Yükselen Piyasa Ekonomilerine Ait Bazı Diğer Göstergeler

Günümüz yaşam standartının tüketimi tetikleme, ulusal ya da uluslararası düzeydeki krizler hem bireyleri hem de hükümetleri tasarruf konusunda dikkatli davranmaya yönlendirmektedir. Yeni yatırımların yapılabilmesi, yeni malların üretilebilmesi, sürdürülebilir bir büyümenin ve yaşam standartının yükseltilebilmesi için tasarruflar büyük önem taşımaktadır. Yükselen piyasa ekonomileri açısından tasarruf artış ve azalışları ise daha fazla önem arz eden bir konudur. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın önündeki en büyük sorun yeterli tasarruf oranlarının sağlanamıyor olmasıdır (Sancak ve Demirci, 2012: 160).

Bir ülkenin var olan sermaye stokunun üzerine yapılacak yeni yatırımlarla birlikte yüksek tasarruf oranları ülke ekonomisi açısından hem uzun dönemli hem de sürdürülebilir bir büyümeye katkı sağlamaktadır (Kaya ve Efe, 2015: 252).

Ayrıca ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların ve sınırlandırmaların ortadan kalkmış olması yani finansal serbestleşmenin varlığı sayesinde tasarruflar ile yatırımların buluşmasına olanak sağlanmakta ve bu durumda ekonomi üzerinde olumlu etkiler oluşmasına yardımcı olmaktadır (Jha, 2003: 387).

Tablo 6.24 incelendiğinde yükselen piyasa ekonomileri içerisinde en yüksek tasarruf oranına sahip olan ülke Çin olarak görünmektedir. 2015 yılı verilerine göre Çin'de %46 oranında GSYİH tasarrufu yapılmaktadır. Çin bu oranla dünya ortalama tasarruf oranının neredeyse iki katı bir orana sahip bulunmaktadır. İkinci en yüksek

tasarruf oranına sahip ülke %32,94 ile Tayland'dır. Türkiye ise %15,63 ile %25,67 olan dünya ortalamasından bile alt seviyelerde bir tasarruf oranına sahiptir.

Tablo 6.24. Yükselen Piyasa Ekonomilerine Ait Farklı Bazı Göstergeler (2015 Yılı)

<u>Ülkeler</u>	<u>Tasarruf Oranı</u> (<u>GSYİH'ya Oranı</u>)	<u>Yatırım Oranı</u> (<u>GSYİH'ya Oranı</u>)	<u>Enflasyon</u> <u>Oranı</u>	<u>DYY</u> (<u>GSYİH'ya</u> <u>Oranı</u>)	<u>Ekonomik</u> <u>Özgürlük</u> <u>Sırası</u> (<u>2016</u>)
1 Arjantin	15,63	18,38	..	2,05	169
2 Bangladeş	28,37	28,97	6,19	1,73	137
3 Brezilya	16,35	19,68	9,03	4,23	122
4 Bulgaristan	23,46	21,34	-0,10	3,62	60
5 Çin	46	43,33	1,44	2,30	144
6 Endonezya	32,49	34,56	6,36	1,80	99
7 Filipinler	23,72	20,85	1,43	1,96	70
8 G. Afrika	15,14	19,50	4,59	0,50	80
9 Hindistan	32	33,25	5,87	2,13	123
10 Kolombiya	17,97	26,58	5,01	4,09	33
11 Macaristan	27,07	21,96	-0,07	-0,80	58
12 Malezya	28,03	25,09	2,10	3,70	29
13 Meksika	19,89	22,72	2,72	2,65	62
14 Pakistan	14,14	15,11	2,54	0,36	126
15 Peru	21,61	25,99	3,56	3,57	49
16 Polonya	19,91	20,37	-0,99	1,55	39
17 Romanya	24,36	25,46	-0,59	2,19	61
18 Rusya	23,35	18,38	15,53	0,49	153
19 Şili	20,38	22,47	4,35	8,52	7
20 Tayland	32,94	24,13	-0,90	1,79	67
21 Türkiye	15,63	20,02	7,67	2,35	79
22 Ukrayna	15,03	15,32	48,72	3,37	162
23 Venezuela	12,22	14,24	121,74	-	176
Dünya	25,67	24,90	1,44	2,81	-
Gelişmiş Ülkeler	21,89	20,70	0,29	3,00	-
Avrupa Birliği	21,67	19,32	-0,06	3,16	-

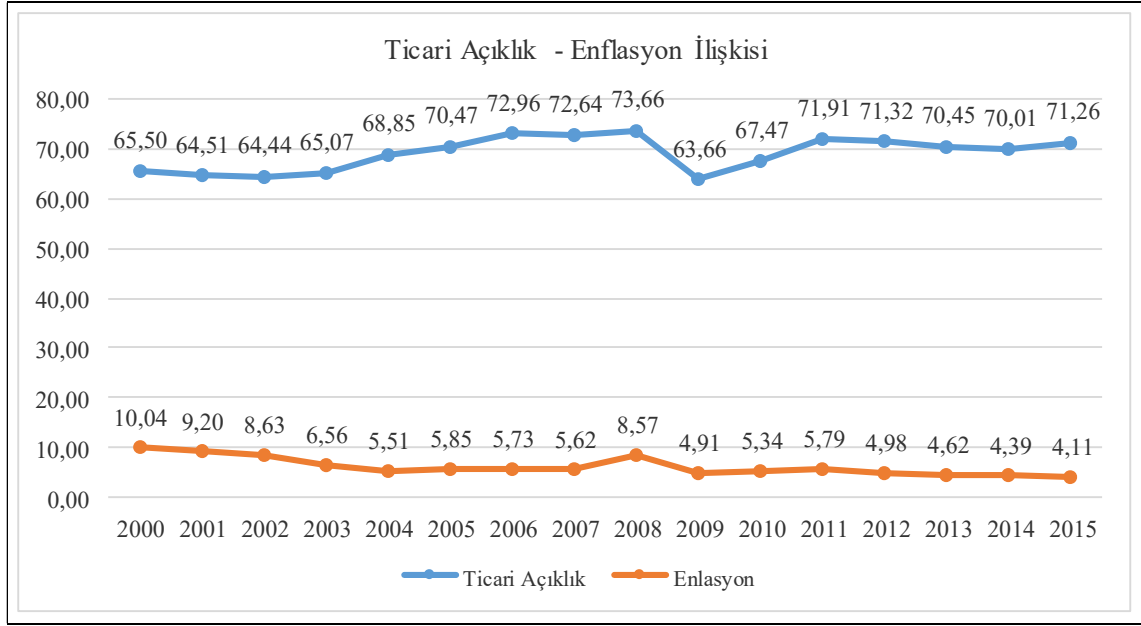
Yatırım oranları incelendiğinde tasarruf oranlarında olduğu gibi yine en yüksek yatırım oranı Çin'de bulunmaktadır. Çin'de yatırımların GSYİH'ye olan oranı 2015 yılı itibarıyla %43,33 seviyesindedir. Bu anlamda Çin'de tasarrufların neredeyse tamamının yatırıma gittiğinin söylenmesi mümkündür. Yatırım oranı olarak en büyük ikinci oran ise %33,25 ile Hindistan'a aittir. Türkiye'de yatırım oranları 2015 yılı itibarıyla %20 civarında ve yine dünya ortalamasının altında yer almaktadır. En düşük yatırım oranı %14,24 ile Venezuela'da bulunmaktadır.

Ticari açıklık konusunda ele alınması gereken diğer bir durum ise ithalatın enflasyon oranları üzerindeki etkileridir. Yapılan çalışmalarda iç piyasaya kıyasla daha

ucuz bir fiyattan ithal edilebilen ürünlerin enflasyon oranlarını düşürdüğü gözlemlenmiştir (Romer, 1993:870; Bayraktutan ve Arslan, 2003:102).

İthal ürünlerin daha uygun fiyata temin edilebiliyor olması yerli üreticilerin de fiyat indirimlerine gitmelerine neden olarak enflasyon oranlarının düşmesinde rol oynamaktadır (Bleaney, 1999: 9).

Aynı şekilde bu durum ihracat içinde geçerli olmaktadır. Bir ülkede ihracat arttığında üretim ölçeği de bundan etkilenerek büyüme göstermekte ve üreticiler ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağına sahip olmaktadır. Bu şekilde birim maliyetlerini düşürerek daha ucuza mal satılması mümkün olmaktadır (Mercan ve Göçer, 2014: 33).

Şekil 6.7. Ticari Açıklık ve Enflasyon İlişkisi (2000-2015) (Venezuela ve Rusya Hariç)

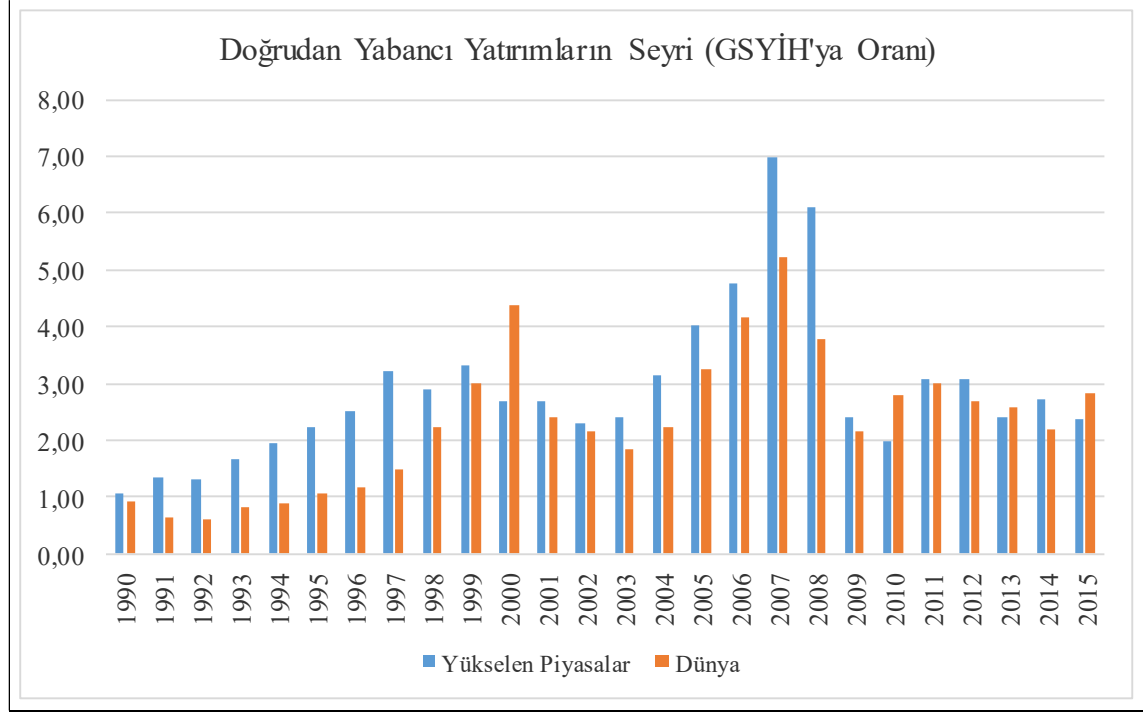
2000-2015 yılları arasında yükselen piyasa ekonomilerinde enflasyon ve ticari açıklık oranlarının ortalamalarının yer aldığı şekil 6.7 incelendiğinde ticari açıklığın enflasyonu düşürmede etkili olduğu görüşünü kanıtlar nitelikte bir görüntü görülmektedir. Bununla birlikte yüksek oranda ticari açıklığın enflasyonu arttırabileceğine yönelik yaklaşımlarda bulunmaktadır. Ticari açıklıkla birlikte reel döviz kurları düşerek yerli yatırım üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Levine ve Renelt, 1992; Andriamananjara ve Nash, 1997). Yine ticari açıklık neticesinde döviz kurlarının değer kaybetmesi ödemeler dengesini olumsuz etkileyerek makroekonomik dengesizliklere de yol açabilmektedir (Rodrik 1992: 95).

Doğrudan yabancı yatırımlar yatırım yapılan ülke açısından istihdamın artırılması, teknik gelişme, dış ticaret açığının azaltılması ve ekonomik büyüme gibi önemli konularda hem sosyal hem de ekonomik fayda sağlamaktadırlar. Tablo 6.24 incelendiğinde GSYİH'sinin %8.52'i kadar DYY yatırım çeken Şili bu konuda ilk sırada geldiği görülmektedir. İkinci sırada %4.23'lük bir oranla Brezilya bulunmaktadır. Türkiye ise %2.35'lik bir oran ile yükselen piyasa ekonomileri ortalamasına göre orta düzeyde bir konuma sahip bulunmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta ise Çin'in Türkiye'den bile düşük bir düzeyde, %2,30 oranında doğrudan yabancı yatırım çekiyor olduğu halde Çin dışında kalan 22 ülkenin toplam GSYİH'sinin Çin'in GSYİH'sini çok az miktarda

geçebiliyor olmasıdır. 2015 yılı verilerine göre Çin 10.866 milyar dolar GSYİH'ye sahip iken çalışmada ele alınan diğer 22 ülkenin toplam GSYİH'sinin toplamı ise 12.208 milyar dolar düzeyindedir. Bu durum ise 22 ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile sadece Çin'e yapılan yabancı sermaye yatırımlarının neredeyse aynı düzeyde gerçekleştiği anlamını taşımaktadır.

Şekil 6.8. Dünyada ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde DYY Oranları

Şekil 6.8'de 1990-2015 yılları arasında hem dünyada hem de yükselen piyasa ekonomilerindeki doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye olan oranları yer almaktadır. 16 yıllık süreç içerisinde yükselen piyasa ekonomilerinde yapılan doğrudan yabancı yatırım oranları sadece 4 yıl (2000-2010-2013-2015) dışında dünya ortalamasından daha yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Bu yıllarda dünya ortalaması sırasıyla %4.39 - %2.78 - %2.59 ve %2.81 olarak gerçekleşirken yükselen piyasa ekonomilerinde ise yine aynı sırayla %2.70 - %19.99 - %2.39 ve %2.38 olarak gerçekleşmiştir.

Yükselen piyasa ekonomilerine Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi açısından inceleyecek olduğunda ise dünya sıralamasında 7. konumda bulunan Şili ilk sırada yer almaktadır. 2016 tarihli endekste toplam 186 ülke arasında 176. olan Venezuela ise yükselen piyasa ekonomileri arasında bu konuda son sıradadır. Türkiye bu raporda 79. sırada yer almaktadır. Listenin en başında ise Hong-Kong bulunmaktadır. Heritage Vakfı tarafından hazırlanan endekste hukukun üstünlüğü, piyasa açıklığı, hükümet sınırlamaları ve verimliliği düzenleyici çalışmalar gibi 4 ana başlık bulunmaktadır. Bu ana başlıkların altında ise, iş, ticaret, vergi, kamu harcamaları, parasal, yatırım, mali, mülkiyet, yolsuzluktan uzaklık ve emek özgürlüğü olmak üzere on altı başlık içerisinde ülkelerdeki nicel ve nitel faktörler incelenerek ülkelerin ekonomik özgürlükleri ölçülmeye çalışılmaktadır (HERITAGE, 01.10.2016, www.heritage.org).

Ekonomik, siyasi ve sivil özgürlükler genel özgürlüğün temel taşları olmalarının yanında büyümenin ve refah artışının da belirleyicileri durumundadırlar. Büyümenin sadece fiziki sermaye oluşumu, nitelikli işgücü ve teknolojik gelişmelerle değil, bunlara

ek olarak kurumsal yapıdaki gelişmelerinde ekonomik büyüme üzerinde etkili bir belirleyici konuma sahip olduğunun söylenmesi mümkündür (Tunçsiper ve Biçen, 2015: 885).

Ayrıca sermaye sahiplerinin dünya üzerinde yatırım yapabilmesi ve bu yatırımların sağlığı açısından uygun ülkelerin tespit edilmesinde de ekonomik özgürlük endeksinin rolü bulunmaktadır. Özetle ekonomik özgürlük sıralamasının gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların dağılımı ile ilişkili olduğunun söylenmesi mümkündür. Bu anlamda daha yüksek özgürlük sıralamasına sahip ülkeler diğer ülkelere göre daha çok yatırım çekebilmektedirler (Türen vd., 2011: 322).

6.5.7. En Büyük 10 Yükselen Piyasa Ekonomisi

Yükselen piyasa ekonomilerindeki en büyük on ülkenin yer aldığı tablo 6.25 incelendiğinde on ülke arasında toplam 4 Uzakdoğu ülkesinin yer aldığı görülmektedir. Bunlar dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin, dünyanın 3. büyük ekonomisi olan Hindistan ile Endonezya ve Tayland'tır. Kuzey Avrasya'da Rusya, Orta Avrasya'da Türkiye, Avrupa'da Polonya, Kuzey Amerika'da Meksika ve Güney Amerika'da ise Brezilya ile Arjantin bulunmaktadır.

Tablo 6.25. En Büyük 10 Yükselen Piyasa Ekonomisi (2015)

Sıra	Ülkeler	GSYİH (Milyar \$)	Dünya GSYİH Aldığı Oran (%)	Kişi Başına Gelir (Bin \$)	Kişi Başına Gelir (SAGP) (Bin \$)
1.	Çin	10.866.443	14,80	7,924	14,238
2.	Hindistan	2.073.542	2,82	1,581	6,088
3.	Brezilya	1.774.724	2,42	8,538	15,359
4.	Rusya	1.326.015	1,81	9,057	24,451
5.	Meksika	1.144.331	1,56	9,009	17,276
6.	Endonezya	861.933	1,17	3,346	11,035
7.	Türkiye	718.221	0,98	9,130	19,618
8.	Arjantin	540.000	0,74	12,724	-
9.	Polonya	474.783	0,65	12,494	26,135
10.	Tayland	395.281	0,54	5,816	16,030

Yükselen piyasa ekonomilerinde ilk sırayı ayrıca dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin almaktadır. Çin yaklaşık olarak 11 trilyon dolar GSYİH'ye sahip bulunmaktadır. Çin bu rakamla tek başına dünya GSYİH'sinin yaklaşık %15'ini temsil etmektedir. İkinci sırada yer alan Hindistan yaklaşık 2 trilyon dolar GSYİH'ye sahip bulunmaktadır. Türkiye ise yükselen piyasa ekonomileri arasında 7. sırada yer almaktadır. Türkiye 2015 yılı GSYİH'si ile Dünya GSYİH'sinin neredeyse %1'ini temsil etmektedir.

7. YÜKSELEN PİYASA EKONOMİLERİNDE TİCARİ DİŞA AÇIKLIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN AMPİRİK ANALİZİ

Bu bölümde 18 yükselen piyasa ekonomisinin ticari dışa açıklarının ekonomik büyüme üzerine etkisi ampirik analizler ile açıklanmıştır. Bu doğrultuda sırasıyla çalışmanın metodolojisine, analizde kullanılan verilerle ilgili bilgilere ve son olarak da analize yer verilmiştir.

Çalışmada yatay kesit ve zaman boyutunu dikkate alan panel veri analizi kullanılarak yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen ülkelerin; doğrudan yabancı sermaye girişlerinin, gayrisafı sabit sermaye yatırımlarının ve ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ekonometrik yöntemler ve bu yöntemlerin analiz sonuçları ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

7.1. Metodoloji

Ekonometrik analizlerin verdiği sonuçlar öncelikle kullanılan verilerin güvenilir olmasına bağlı bulunmaktadır. Bu yüzden kullanılan verilerin nitelikleri analizde doğru sonuçların alınması açısından önem arz etmektedir. Ekonometrik analizlerde ise zaman serisi, yatay kesit ve panel verileri olmak üzere üç çeşit veri türü kullanılmaktadır.

Ticari dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyebilmek amacıyla panel veri analizi yönteminden yararlanarak sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda kullanılan değişkenlerin zaman boyutu yatay kesit boyutundan ($T > N$) olduğundan dolayı analizlerimizde yatay kesit bağımlılığı, panel eşbütünleşme ve nedensellik testleri kullanılmıştır.

7.2. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi yöntemi; bireyler, bölgeler ya da ülkeler gibi kesit birimlerin belirlenmiş bir zaman dilimi içerisinde gözlemlenmesinden oluşmaktadır (Baltagi, 2005:4). Bu şekilde N sayıdaki birimlere karşılık gelen T sayıdaki gözlemler bir araya getirilerek gözlemlenmektedir.

Analizlerde kullanılan zaman serisi tek bir birim için çoklu zaman dilimlerinde toplanan verileri kapsamaktadır (Stock ve Watson, 2011: 11). Zaman serilerinin ayrıca “herhangi bir değişkenin belirli bir zaman dilimi içerisinde aldığı değerler dizinidir” şeklinde tanımlanması mümkündür. Zaman serisi verileri düzenli olarak günlük yayınlanabileceği gibi yıllık verilerden oluşabilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009: 22).

Yatay kesit verileri ise zaman diliminin belirlenmiş bir noktasından ve farklı birimlerden (firmalar, tüketiciler ülkeler vs.) toplanan verilerden oluşmaktadır (Tatoğlu, 2012:2). Yatay kesit veriler ile birimler arasındaki farklılıklar inceleme altına alınarak değişkenler arasındaki ilişki analiz edilebilmektedir (Stock ve Watson, 2011: 10-11).

Sadece zaman serisi ya da yatay kesit verilerle çalışmanın yetersiz kaldığı durumlarda panel veri tekniği her iki tür ile birlikte çalışmaya olanak vermektedir (Baltagi, 2005:1). Bireyler, firmalar ve ülkeler gibi farklı birimlere ait veriler ile günlük, aylık veya yıllık dönemlere ait zaman serilerinin bir araya getirilmesi ile panel veri seti oluşmaktadır. Kısaca panel veriler hem zaman serileri hem de yatay kesit verilerin birleşiminden oluşmaktadır (Tatoğlu, 2012: 2).

Ekonometrik analizlerde panel veri setlerinin zaman serisi ve yatay kesit veri setleri kullanımına kıyasla bazı avantajları bulunmaktadır. Panel veri setlerinin avantajlarını aşağıdaki şekilde özetlenmesi mümkündür.

- Panel veri tekniğiyle yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar daha fazla bilgi sağlamakta ve girdiler arasındaki bağlar daha etkin olmaktadır.
- Yatay kesit ve zaman serilerinden oluşturulan panel veri tekniğinde daha fazla gözlem bulunduğundan daha güvenilir tahminler yapılabilmektedir.
- Testi yapılacak olan gözlem sayılarının artmasına bağlı olarak panel veride serbestlik derecesi de büyümektedir (Hsiao, 2003:3).
- Zaman serilerinde çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile karşılaşırken panel verilerde kullanılan değişkenlerin almış olduğu değerlerin iki boyuta bağlı olarak değişim gösterebilmesi sebebiyle daha az çoklu bağlantı sorunları ile karşılaşmaktadır (Baltagi, 2005: 5).
- Panel veri tekniğinde sadece yatay kesit veya zaman serilerinde ortaya konulamayan etkiler elde edilebilmekte ve incelenebilmektedir.
- Panel veri tekniğinde heterojenlik kontrol edilebilmekte ve heterojenlik modele katılabilmektedir.
- Analizde kullanılması gereken zaman serilerinin veya yetersiz yatay kesit gözlemlerin olduğu durumlarda analizlerin yapılmasına olanak vermektedir (Matyas ve Sevestre, 1996: 17).
- Panel veri tekniğinde analizlerde ihmal edilmek durumunda bırakılan verilerden kaynaklan sorunların ve tahmin sapmalarının azaltılması mümkün olmaktadır (Pindyck ve Rubinfeld, 1998: 250)
- Panel veri tekniğinde daha karmaşık davranışsal modeller test edilebilmekte ve tahminlerdeki sapmaların azaltılmasına imkan verilmektedir (Baltagi, 2005:6).
- Panel verilerde analizde kullanılan birimlere ilişkin daha iyi tahmin sonuçları elde edilebilmektedir.
- Panel veri zaman boyutunu da dikkate alan bir teknik olduğundan dinamik bir modelin kurulmasına izin vermektedir (Demirhan, 2009: 81).

Genel olarak bakıldığında panel veri analizlerinde, zaman serisini ve yatay kesitleri dikkate almakta, serbestlik derecesini artırmakta, veri setlerinin genişletilmesine olanak vermekte ve çoklu doğrusal bağlantı olasılığını azaltarak daha güvenilir ve etkin tahminlerin yapılmasına imkan vermektedir (İlgün, 2016: 76). Bu şekilde veri setine dahil edilen çok sayıda birimlerden ve bu birimlere ait değişkenlerin zaman içerisindeki değişimlerin analiz edilerek yorumlanması mümkün olmaktadır (Stock ve Watson, 2011:14).

Bunlarla birlikte panel veri setlerinde kullanılan birimler aynı gözlem sayısına sahip olduğunda “dengeli panel”, her birimin gözlem sayısı farklı olduğunda ise “dengesiz panel” olarak isimlendirilmektedir (Gujarati ve Porter, 2009:393).

Panel veri yönteminin avantajları ve dezavantajlarının hala gelişim sürecinde olduğu söylenebilir. Geliştirilen yeni testler ile panel veri yöntemi geliştirilmeye devam etmektedir. Panel veri modelleri genel anlamda statik ve dinamik olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Panel veride kullanılan kesit birimi sayısı (N) zaman sayısından (T) az olduğunda statik, tam tersi durumda ise dinamik panel olarak isimlendirilmektedir (Frees, 2004: 28).

Çalışmanın metodoloji kısmında ilk olarak serilerin durağanlığını belirlemek için birinci nesil ve ikinci nesil panel birim kök testlerine yer verilmektedir. Daha sonra panel eş bütünleşme testleri uygulanmaktadır.

7.3. Panel Birim Kök Testleri

Bir zaman serisinde analiz yapılmadan önce kullanılan serinin durağan ya da durağan olmama durumunun incelenmesi gerekmektedir. Bir zaman serisinin durağan olması o serinin ortalamasının, varyansının ve iki dönem arasındaki ortak varyansının zaman serisi içerisinde sabit kalması anlamına gelmektedir. Zaman serisinin ortalaması, varyansı veya her ikisi birden zamanla değişiyor ise bu durum zaman serisinin durağan olmadığını göstermektedir (Gujarati ve Porter, 2009: 240-241).

Oluşturulan ekonometrik modellerde kullanılan değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için ise zaman serilerinin durağan olması gerekmektedir (Tarı, 2010: 374). Analizde kullanılan değişkenlere ait durağan olmayan zaman serilerine analiz uygulandığında elde edilen ilişkiler gerçek olmaktan ziyade sahte regresyon şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Tatoğlu, 2012:199; Tarı, 2010: 374).

Bu nedenlerden dolayı ekonometrik bir analize başlamadan önce kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadıklarının birim kök testi ile belirlenmesi, sahte regresyon sorununun önceden giderilmesi ve iktisadi olarak anlamlı analiz sonuçlarının elde edilebilmesi açısından önem arz etmektedir (Kaplan, 2016: 164).

Panel birim kök testleri ile ilgili literatürde başlıca Levin ve Lin (1992, 1993), Quah (1994), Im, Pesaran ve Shin (1997, 2003), Maddala ve Wu (1999), Choi (1999, 2001), Kao (1999), Harris ve Tzavalis (1999), Hadri (2000), Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2000) ve Harris ve Sollis (2003) gibi çeşitli panel birim kök testleri geliştirilmiştir (Baltagi ve Kao, 2000: 2).

7.4. Birinci Nesil Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri, yatay kesitler ya da seriler arasında AR süreci üzerinde sınırlama olup olmamasına bağlı olarak testler ayrılmaktadır. Bunların Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002), Breitung (2000), Maddala ve Wu (1999), Choi (1999), Hadri (2000) ve Im, Pesaran ve Shin (IPS) (2003) panel birim kök testleri şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

7.4.1. Levin, Lin&Chu (LLC) Testi

Levin, Lin ve Chu (2002) tarafından önerilen birim kök testinde bireysel tanımlı kesişimler ve zaman trendleri göz önüne alınmaktadır. Ayrıca birimler arasında hata varyansı ile daha yüksek sıradan seri kolerasyonun serbestçe değişmesine izin verilmektedir. Tek zaman serisi için birim kök testlerinin standart olmayan dağılımlarına karşın panel test istatistikleri durağan olan panel veride olduğu gibi sınırlayıcı normal dağılıma sahip bulunmaktadır. Test ayrıca durağan panellerde regresyonun i-istatistikleri standart normal dağılıma yakınsama gösterirken LLC birim kök testinde elde edilen istatistiklerin asimptotik varyans ve ortalamalarının regresyon denkleminin farklı tanımlamaları altında değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır (Levin, Lin ve Chu, 2002:1).

Levin, Lin&Chu (2002) panel birim kök sınavında ilk olarak aşağıdaki model tahmin edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \mu_i + \theta_i + \delta_i t + \rho y_{it-1} + \sum_{j=1}^k \alpha_j \Delta y_{it-j} + e_{it} \quad (1)$$

Modelde y birim kök sınaması yapılacak seriyi, Δ , birinci dereceden fark işlemcisini, μ_i sabit etkileri θ_i zaman etkilerini ve t trendi (genel eğilimi) ifade etmektedir. LLC (2002) testinin temel varsayımları sabit etkilerin ülkeden ülkeye değiştiği, ρ 'nun panel veri setindeki bütün yatay kesitler için homojen olduğu ve yatay kesitler arasında bağımlılık olmadığıdır. Bu varsayımlar altında LLC (2002) panel birim kök testinde sıfır ve alternatif hipotez aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Asteriou ve Hall 2007: 367):

$$H_0; \rho = 0$$

$$H_1; \rho > 0$$

Burada sıfır hipotezi ile panel veri setinin birim kök içerdiğini, alternatif hipotez panel veri setinin birim kök içermediğini sınamaktadır. Bu, sıfır hipotezinin reddedilmesi paneli oluşturan bütün serilerin durağan olduğunu ve aynı hata düzeltme katsayısı ile ortalamaya döndüğünü ifade etmektedir (Güloğlu ve İspir, 2009). LLC (2002) panel birim kök sınaması yaklaşımına göre, sıfır hipotezi standart normal dağılım gösteren aşağıdaki test istatistiği ile sınanmaktadır.

$$t_\rho = \frac{\hat{\rho}}{s.e(\hat{\rho})} \sim N(0,1) \quad (2)$$

LLC (2002) testinin zayıf noktalarından birisi ρ 'nun panel veri setindeki bütün yatay kesitler için homojen olduğu varsayımdır. Testin bu eksikliği Im, Pesaran&Shin (IPS, 2003)'de önerilen panel birim kök yaklaşımı tarafından giderilmiştir.

7.4.2. Im, Pesaran&Shin (IPS) Testi

Im, Pesaran ve Shin (IPS) testinin en önemli özelliği verileri birleştirmek yerine tüm birimler için zaman serilerine ayrı ayrı kök birim testi uyguluyor olmasıdır. IPS panel birim kök testi istatistiği tüm bireysel ADF test istatistiklerinin ortalamasıdır. Test için kurulan hipotezler aşağıdaki şekildedir.

$$H_0: \rho_i < 0 \text{ bütün yatay kesitler için } (i= 1,2,\dots,N_1)$$

$$H_a: \rho_i = 0 \text{ en az bir yatay kesit için } (i= N_1+1,\dots,N)$$

Sıfır hipotezi yatay kesitlerin her birinin birim kök içerdiğini yani durağan olmadığını, alternatif hipotez paneldeki yatay kesitlerin bir veya bir kısmının birim kök içermediğini (durağan olduğunu) ifade etmektedir. Dolayısıyla, IPS (2003) testi bir serinin ortalamaya dönme hızını gösteren hata düzeltme katsayılarının (ρ_i) yatay kesitler için farklı olduğunu göstermektedir. IPS (2003) testinde sıfır hipotezini sınamak için ilk olarak her bir yatay kesit için ρ_i katsayısına ait t-istatistiği hesaplanmakta; ikinci olarak t-istatistiklerinin ortalaması alınmakta ve son olarak test istatistiğinin standart normal dağılıma sahip olması için normalleştirme yapılmaktadır. IPS (2003)'de panel birim kök sınamasında kullanılan test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$t_{IPS} = \frac{\sqrt{N}[\bar{t} - \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N E(t_{iT} / \rho_i = 0)]}{\sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \text{var}(t_{iT} / \rho_i = 0)}} \Rightarrow N(0,1) \quad (3)$$

LLC (2002) ve IPS (2003) testlerinde sıfır hipotezi, serinin birim kök içerdiği yani durağan olmadığıdır. Bu testler alternatif hipotezi destekleyen güçlü kanıtlar olmadığı sürece sıfır hipotezini kabul etmektedir. Dolayısıyla, serilerin durağanlık veya bütünleşme dereceleri analiz edilirken sıfır hipotezinin serilerin birim kök içermediğini sınavan testlerin de kullanılması analizin güvenilirliği açısından önem arz etmektedir (Hadri 2000: 148).

7.4.3. Breitung Testi

Breitung (2000) LLC and IPS test istatistiklerinin yerel gücünü incelemektedir. Breitung, LLC ve IPS testlerinin bireysel-spesifik trend dahil edildiğinde güç kaybına uğradığını bulmuştur. Bu, genelde sapmaların düzeltilmesi nedeniyledir. Breitung sapmaların ayarlanmasını içermeyen bir test istatistiği önermektedir. Bu test istatistiğinin gücü, Monte Carlo deneyimlerine göre LLC ve IPS testlerinden önemli derecede yüksektir. Simülasyon sonuçları, LLC ve IPS testlerinin gücünün deterministik terimlerin belirlenmesine oldukça duyarlı olduğunu göstermiştir. Breitung (2000) aşağıdaki gibi bir temel bileşenler modeli ile üretilen bir panel data serisi (y_{it}) önermesinde bulunmaktadır:

$$y_{it} = \mu_i + \beta_{it} + X_{it} \quad (4)$$

Burada,

$$x_{it} = \sum_{k=1}^{p+1} \alpha_{ik} x_{i,t-k} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

ve $s \leq i$ için $X_{is} = 0$ 'dir. ε_{it} 'nin saf rastsal olduğu varsayılmaktadır. $E(\varepsilon_{it}^2) = \sigma_1^2$ 'dir. Tüm i, t ve bazı $\delta > 0$ için, $E|\varepsilon_{it}|^{2+\delta} < \infty$ 'dir. Ayrıca bunlara ilaveten ε_{it} 'nin $i \neq j$ olmak üzere tüm t ve s için ε_{js} 'den bağımsız olduğu varsayılmaktadır.

Breitung panel birim kök testinde de LLC ve IPS'de olduğu gibi tüm birimlerin sabit otoregresif parametreye sahip olduğu ($\rho_i = \rho$) varsayılmaktadır. H_0 hipotezi fark durağanlıktır:

$$H_0 = \sum_{k=1}^{p+1} \alpha_{ik} - 1 = 0 \quad \text{tüm } i=1, \dots, N \text{ için} \quad (6)$$

Alternatif hipotez altında ise Y_{it} (trend) durağandır. Farklı bir ifade ile $\rho_i < 0$ (tüm i 'ler için)'dir.

7.4.4. MW (Maddala-Wu) ve Choi Testi

Maddala-Wu (1999) tarafından literatüre kazandırılan panel birim kök testi, Fisher (1932)'i izleyerek birim kök test istatistiklerinin basitçe modifiye edildiği bir test yöntemi olarak tanımlanması mümkündür. Bu test yöntemi klasik birim kök testlerinin olasılık değerlerinin bir araya getirilmesi esasına dayanmaktadır.

Choi (2001) testi panel verilerde yatay kesit bağımlılığını göz önüne almayan birim kök testlerinden biridir ve eş bütünleşme olup olmadığı sınanmaktadır. Maddala-

Wu testinde olduğu gibi bu testte her bir yatay kesit için hesaplanmakta olan birim kök istatistiklerinin p değerinin bileşimine dayanan test Fisher (1932)'den türetilmiştir.

İ yatay kesiti için herhangi bireysel birim kök testinden elde edilen p değerleri π_i olarak tanımlandığında aşağıdaki asimptotik sonuçlar N sayıda yatay kesit için birim kök vardır hipotezi altında aşağıdaki sonuçları vermektedir.

$$-2 \sum_{i=1}^N \log(\pi_i) \rightarrow X_{2N}^2 \quad (7)$$

Bu sonucu Choi ise şu şekilde göstermektedir.

$$Z = \frac{1}{\sqrt{N}} \sum_{i=1}^N \theta^{-1}(\pi_i) \rightarrow N(0,1) \quad (8)$$

Burada $\Phi-1$ standart normal kümülatif dağılım fonksiyonunun tersidir ve bunun için ADF ve PP birim kök testleri kullanılarak hem asimptotik χ^2 hem de standart normal istatistikler hesaplanmaktadır. Bu testte sıfır hipotezi ve alternatif hipotez IPS testindeki hipotezlerle aynıdır. Fisher tipi test denklemleri için dışsal değişkenler belirlenebilir. Test denklemlerinde dışsal değişken kullanılmamakla birlikte bireysel sabitler (sabit etkiler) ya da bireysel sabitler ve trendler kullanılabilir. Maddala ve Wu (1999) testinde, her bir yatay kesit ADF regresyonunda kullanılan gecikme sayısı belirlenmeli iken Choi testinde ise oto korelasyonu düzeltme yöntemi olarak kernel hesaplaması gerekmektedir.

7.4.5. Hadri Testi (2000)

Hadri (2000) çalışmasında hata terimlerine dayalı Lagrange Multiplier (LM) testi geliştirmiştir. Hadri testinde panelin herhangi bir serisinde birim kök yoktur sıfır hipotezi test edilmektedir (Hadri, 2000: 148-149).

Hadri sıfır hipotezinin serinin durağan olduğu, alternatif hipotezin serinin durağan olmadığını sınavan bir panel birim kök testi geliştirmiştir. Bu yaklaşımda sabit ve sabit ve trendli olmak üzere aşağıdaki yapısal modeller kullanılmaktadır.

$$y_{it} = \mu_{it} + e_{it} \quad (\text{Sabitli model}) \quad (9)$$

$$y_{it} = \mu_{it} + \delta_{it} e_{it} \quad (\text{Sabit ve trendli model}) \quad (10)$$

Burada $\mu_{it} = \mu_{it-1} + \mu_{it}$ bir rassal yürüyüş sürecidir ve ε_{it} ve μ_{it} yatay kesitler arasında ve zaman boyutunda karşılıklı bağımsız ve özdeş dağılmaktadır. Hadri (2000) testinde panel veri setinin durağan olduğunu sınavan sıfır hipotezi ve panel veri setinin durağan olmadığını sınavan alternatif hipotez aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$H_0: \sigma_e^2 = 0$$

$$H_1: \sigma_e^2 > 0$$

Eşitlik (9) ve (10)'da hata terimleri (ε_{it}) bağımsız ve özdeş dağıldığı için sıfır hipotezinin reddedilmemesi eşitlik (9)'de serinin düzeyde durağan; eşitlik (10)'da trendde durağan olduğunu gösterir. Hadri yaklaşımında geriye doğru iterasyon yöntemi

kullanılarak seçilen model EKK ile tahmin edilmekte ve daha sonra elde edilen hata terimlerine dayalı bir LM istatistiği hesaplanmaktadır. Bu istatistik aşağıdaki gibidir.

$$LM = \frac{\frac{1}{N} \sum_{t=1}^N \frac{1}{T^2} \sum_{t=1}^T S_{it}^2}{\hat{\sigma}_e^2} = \frac{1}{\hat{\sigma}_e^2} \frac{1}{NT^2} \left(\sum_{t=1}^N \sum_{t=1}^T S_{it}^2 \right) \quad (11)$$

Burada S_{it} kalıntıların kısmi toplamını ifade etmektedir.

$S_{it} = \sum_{t=1}^T \hat{e}_{it}$ ve H_0 hipotezi altında $\hat{\sigma}_e^2, \sigma_e^2$ 'nin tutarlı tahmincisidir.

$$\hat{\sigma}_e^2 = \frac{1}{NT} \sum_{t=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{e}_{it}^2 \quad (12)$$

Durağanlık temel hipotezi altında Z test istatistiği ise,

$$Z = \frac{\sqrt{N} \left\{ LM - E \left[\int_0^1 V(r)^2 dr \right] \right\}}{\sqrt{\int_0^1 V(r)^2 dr}} \quad \text{şeklindedir.} \quad (13)$$

7.4.6. İkinci Nesil Birim Kök Testleri

Birinci nesil birim kök testleri paneli oluşturmakta olan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve bu birimlerden biri üzerinde yaşanan şok etkisinin tüm yatay kesit birimleri üzerinde aynı derecede etkilendikleri varsayımı üzerine hareket etmektedir. Fakat günümüzde uluslararası ekonomilerin birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olduğu düşünüldüğünde paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden herhangi birinde ortaya çıkan şoktan diğer birimlerin farklı etkilenmesi durumu daha gerçekçi bir yaklaşımı temsil etmektedir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı dikkate alan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Başlıca ikinci nesil birim kök testleri ise; MADF (Sarno ve Taylor, 1998), SURADF (Br euer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004), PAN KPSS (Carrion-I Silvestre et al. 2005) ve CADF (Pesaran, 2006)'dir.

Pesaran, Yatay Kesitli Geliştirilmiş Dickey Fuller (CADF) testi panel regresyon modeline uygulanmakta ve modelde tahmin edilen $\hat{b}_i$ katsayılarını hesaplayan t-istatistiği kullanılarak serilerin durağanlığı incelenmektedir (Pesaran, 2007: 267-269).

$$\Delta y_{i,t} = a_1 + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{i,t-1} + d_i \Delta \bar{y}_{i,t-1} + e_{it} \quad (14)$$

Bu yöntemde aşağıdaki hipotezler sınanmaktadır.

$$H_0 : \hat{b}_i = 0, \text{ Her bir yatay kesit, durağandır.}$$

$$H_1 : \hat{b} = 0, \text{ Her bir yatay kesit, durağan değildir.}$$

$$H_1 : \hat{b}_i < 0, i = 1, 2, \dots, N, \hat{b}_i = 0, i = N_1 + 1, N_2 + 2, \dots, N.$$

Yatay kesitlerin bir kısmı, durağandır.

Pesaran, CADF test istatistiklerin aritmetik ortalamasını Yatay kesitli Geliştirilmiş IPS (CIPS) test istatistiği olarak adlandırmaktadır. Bu test ile panel veri serisinin durağanlık özellikleri incelenmektedir. CIPS testi asimtotik olarak standart normal dağılıma sahiptir ve şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (15)$$

7.5. Panel Eşbütünleşme Testleri

Panel eşbütünleşme analizlerinde hem zaman hem de yatay kesit boyutunda bütünleşmiş olan seriler arasındaki uzun dönemde ilişkinin varlığının test edilmesi amaçlanmaktadır (Westerlund, 2007: 709; Mátyás ve Semestre, 2008: 302).

Çalışmada Westerlund tarafından panel verilerde yeni hata düzeltme yöntemlerine dayalı olan eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Testler kalıntı dinamikleri yerine yapısal dinamiklere dayalı olan dört yeni panel eşbütünleşme testini içermektedir. İlk iki test grup ortalamalarını gösterirken diğer iki test ise panel istatistiklerini göstermektedir. Panel istatistikleri panelin yatay kesit boyutundaki hata düzeltme ile ilgili bilgilerin bir araya getirilmesi ile oluşmaktadır. Grup ortalama istatistikleri de bir araya getirilen bu bilgileri kullanmamaktadır. Bu testler arasındaki ayırım alternatif hipotez testlerine dayanmaktadır (Westerlund, 2007: 710-712).

7.6. Panel Nedensellik

Çalışmada nedensellik ilişkisinin tespitinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi kullanılmıştır. Panel içerisinde farklı seviyede durağan olan en az bir serinin olması durumunda analizde kullanılan değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi bu test ile incelenmektedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011: 871).

$$x_{i,t} = \mu_i + A_{i1}x_{i,t-1} + \dots + A_{ik}x_{i,t-k_i} + \sum_{l=k_i+1}^{k_i+d \max_i} A_{il}Z_{i,t-l} + u_{i,t} \quad (16)$$

$$i = 1, 2, \dots, N$$

$$t = 1, 2, \dots, T$$

Temel hipotez panelde nedensellik ilişkisinin olmadığını gösterirken alternatif hipotez en az bir serinin değişkenleri arasında nedensellik olduğunu göstermektedir. Kullanılan test istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad i = 1, 2, \dots, N \quad (17)$$

7.7. Model ve Veri Seti

Çalışmada 1992-2015 dönemlerine ait yıllık veri seti kullanılmış, Türkiye’de dahil olmak üzere toplam 18 yükselen piyasa ekonomisine ait Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP), Ticari Dışa Açıklık (OPEN), Gayri safi Sabit Sermaye Yatırımları (GFC) ve Yabancı Sermaye Girişleri (FDI) değerleri panel veri seti olarak düzenlenmiştir. Oluşturulan modelde bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) kullanılmıştır.

Çalışmada bağımsız değişkenlerin özellikle de ticari dışa açıklığın ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediği aşağıdaki model kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır.

MODEL

$$GDP_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Open_{it} + \alpha_2 GFC_{it} + \alpha_3 FDI_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada i birimleri, yani yatay kesit boyutunu, t ise zaman boyutunu ifade etmektedir. “GDP” Ekonomik Büyümeyi, α_0 sabit terimi ve ε_i hata terimini göstermektedir. Modeldeki tüm değişkenler oran olarak kullanılmıştır.

Tablo 7.1. Analizde kullanılan Değişkenler

<i>Kısaltma</i>	<i>Açıklama</i>	<i>Veri Yıl Aralığı ve Kaynak</i>
GDP	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (% Büyüme)	Dünya Bankası, WDI, 1992-2015
OPEN	Ticari Dışa açıklık Oranı [(İthalat+İhracat) /GSYİH) x100]	Dünya Bankası, WDI, 1992-2015
GFC	Gayri Safi Sabit Sermaye yatırımı (%GSYH)	Dünya Bankası, WDI, 1992-2015
FDI	Yabancı Sermaye Girişleri (Net %GSYH)	Dünya Bankası, WDI, 1992-2015

Analizde kullanılan değişkenlere ait veriler Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir. Analizde kullanılan ülkeler ise IMF tarafından yükselen piyasa ekonomileri olarak nitelendirilen 23 ülke arasından verilerine ulaşılabilen 18 ülkeden oluşmaktadır. 23 ülke arasından veri yetersizliği nedeniyle Bulgaristan, Macaristan, Malezya, Tayland ve Ukrayna olmak üzere 5 ülke analiz dışında bırakılmıştır. Tablo 7.2’de analizde kullanılan ülkeler yer almaktadır.

Tablo 7.2. Analizde kullanılan Ülkeler

<i>Sıra</i>	<i>Ülkeler</i>	<i>Sıra</i>	<i>Ülkeler</i>
1.	Arjantin	10.	Meksika
2.	Bangladeş	11.	Pakistan
3.	Brezilya	12.	Peru
4.	Çin	13.	Polonya
5.	Endonezya	14.	Romanya
6.	Filipinler	15.	Rusya
7.	Güney Afrika	16.	Şili
8.	Hindistan	17.	Türkiye
9.	Kolombiya	18.	Venezuela

7.8. Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistik analizi yapılarak 18 ülkenin tamamına ait 24 yıllık (1992-2015) veri seti anlamlandırılmıştır. Diğer bir ifadeyle, kullanılan veri seti sayısal olarak anlamlandırılmıştır. Yapılan analiz sonuçları Tablo 7.3’de gösterilmektedir.

Tablo 7.3. Tanımlayıcı İstatistik

<i>Değişkenler</i>	<i>N</i>	<i>Minimum</i>	<i>Maksimum</i>	<i>Ortalama</i>	<i>Std. Sapma</i>
GDP	431	-14.50	18.30	4.13	4.12
OPEN	431	14.73	110.57	48.96	18.46
GCF	431	11.96	45.51	22.13	5.90
FDI	431	-2.75	12.00	2.42	1.98

Tablo 7.3’de 1992-2015 yılları arasındaki yükselen piyasa ekonomisinde yer alan 18 ülkenin 431 gözleminin minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma değerleri verilmiştir. Buna göre GDP’nin ortalama değeri 4.13, minimum değeri -14.50, maksimum değeri 18.30 ve standart sapması 4,12 olarak elde edilmiştir. Tanımlayıcı istatistik tablosu genel olarak incelendiğinde en düşük ortalamaya sahip olan değişkenin FDI olduğu, en yüksek ortalamaya sahip olan değişkenin OPEN olduğu görülmektedir. Değişkenlerin standart sapmalarında ise, en düşüğünün GDP, en yükseklerinin OPEN olduğu tespit edilmiştir. Maksimum ve minimum değerlerine bakıldığında ise aradaki farkın en fazla olduğu değişkenin OPEN olduğuna ulaşılmıştır.

7.9. Uygulama ve Bulgular

Analizde sırasıyla birinci nesil birim kök, ikinci nesil birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri sırasıyla uygulanmış, elde edilen bulgular ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

7.9.1. Birinci Nesil Birim Kök Testi Sonuçları

Birinci nesil birim kök testleri ile serilerin durağan olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Durağanlığı test etmek için yapılan birim kök testi hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride Birim Kök Vardır.

H_1 : Seride Birim Kök Yoktur.

Yapılan birim kök testlerinde ilk olarak uygun maksimum gecikme uzunlukları belirlemek için Schwarz bilgi kriterine başvurulmuştur. Buna göre, LLC ve IPS testlerinde Schwarz Bilgi kriterine göre maksimum gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, LLC ve Hadri testlerinde Barlett kernel metodu kullanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

LLC, IPS, Breitung, MW, Choi ve Hadri birinci nesil birim kök testi sonuçlarına göre serilerin düzeyde sabit ve trendli durağan değildir. Diğer bir ifadeyle, birim kök vardır H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Seriler düzeyde durağan olmadığından dolayı birinci farkları alınmış ve birinci farklarının p-value (>0.05) değerine bakılarak durağanlaştığı tespit edilmiştir. Yani, seriler birinci farkları alındığında durağan olduğu belirlenmiştir.

Seriler tek tek incelendiğinde ise, GDP ve OPEN değişkenlerinin birim kök sonuçları incelendiğinde serilerin düzeyde ve trendli sabit olmadığı yani değişkenleri $I(0)$ olduğu görülmektedir. Bundan dolayı serilerin birinci farklarının alınmasına gerek duyulmuş ve sonuçta farkta durağan oldukları tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, serilerin birinci dereceden bütünleşik $I(1)$ olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7.4. GDP ve Open Birinci Nesil Birim Kök Sonuçları

Levels	Constant+Trend			
	gdp		open	
	Stat.	p-value	Stat.	p-value
LLC	-1.20127	0.1148	-0.06924	0.4724
IPS	-1.68504	0.0460	-1.00948	0.1564
Breitung	-0.97881	0.1638	0.1462	0.5595
MW	-1.37790	0.0841	-0.90644	0.1824
Choi	-7.21791	0.0000	-1.26489	0.1030
Hadri	5.46014	0.0000	7.58844	0.0000
First Dif.	Δ gdp		Δ open	
	Stat.	p-value	Stat.	p-value
	LLC	-14.9090	0.0000	-9.42485
IPS	-14.8054	0.0000	-9.88056	0.0000
Breitung	-10.0728	0.0000	-5.84101	0.0000
MW	-12.9600	0.0000	-9.23362	0.0000
Choi	-26.9393	0.0000	-16.0467	0.0000
Hadri	3.70727	0.0001	2.42949	0.0076

FDI ve GFC serilerinin durağan olup olmadığı test etmek için yapılan birinci nesil birim kök testi sonuçlarında serilerin düzeyde ve trendli durağan olmadığı, ancak, birinci farkları alındığında serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, serilerin birinci farkları alındığında $I(1)$ olduğuna ulaşılmıştır.

Tablo 7.5. GFC ve FDI Birinci Nesil Birim Kök Sonuçları

Levels	Constant+Trend			
	gfc		fdi	
	Stat.	p-value	Stat.	p-value
LLC	-0.27960	0.3899	-1.36700	0.0858
IPS	-0.72437	0.2344	-1.52481	0.0637
Breitung	-1.21914	0.1114	-1.07947	0.1402
MW	-0.33403	0.3692	-1.26447	0.1030
Choi	0.07539	0.5300	-4.03668	0.0000
Hadri	5.46375	0.0000	4.74206	0.0000
	Δ gfc		Δ fdi	
First Dif.				
LLC	-8.63183	0.0000	-10.0991	0.0000
IPS	-9.21145	0.0000	-12.0882	0.0000
Breitung	-6.70802	0.0000	-7.78863	0.0000
MW	-8.85437	0.0000	-10.8858	0.0000
Choi	-11.6227	0.0000	-19.3362	0.0000
Hadri	-0.18711	0.2521	0.43146	0.3331

Tablo 7.5’de gösterilen birinci nesil birim kök testleri serilerin yatay kesit bağımlılığını dikkate almamaktadır. Ancak, panel veri analizinde serilerin yatay kesit bağımlılığı yapılacak eşbütünleşme testi analizleri için önem taşıdığından bu testlerin yapılması gerekmektedir. Yatay kesit bağımlılığıyla, birimlerin birbiriyle bağımlı olup olmadığı, seriye gelen bir şoktan bütün ülkelerin aynı derece etkilenip etkilenmediği incelenmektedir. Yatay kesit bağımlılığının olması, yatay kesit birimlerinin herhangi birine gelen bir şokun diğer yatay kesit birimlerini etkilediğini ifade etmektedir. Modellerin tahmin edilmesinde bu bilginin dikkate alınmaması sapmalı sonuçlara neden olabilmektedir. Bundan dolayı, serilere yatay kesit bağımlılığı testlerinden Pesaran CD_{LM} testi yapılmaktadır. Pesaran CD_{LM} istatistiği için kurulan hipotez aşağıdaki gibi sınanmaktadır.

H_0 : Yatay Kesit Bağımlılığı Yoktur

H_1 : Yatay Kesit Bağımlılığı Vardır

Pesaran CD_{LM} hipotezi dikkate alınarak sınanan serilerin yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına Tablo 7.6’da gibi tespit edilmiştir.

Test sonuçlarına göre elde edilen sabit ve trendli olasılık değerleri %5’ten küçük olduğundan dolayı, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde, H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğunu ifade etmektedir (Pesaran vd. 2008: 74). Değişkenlerde ve eşbütünleşme denkleminde yatay kesit bağımlılığının varlığı test edilmiştir.

CD_{LM1} , CD_{LM2} ve Uyarılmış CD_{LM1} sonuçlarına göre olasılık değerleri istatistiksel olarak anlamlı olduğu için sıfır hipotezi reddedilmesi sonucu şu şekilde açıklanabilir: *18 yükselen piyasa ekonomisi olan ülke için büyüme oranı, dışa açıklık, gayri safi sabit sermaye yatırımları ve yabancı yatırımlar serilerinde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Bunun anlamı; yükselen piyasa ekonomileri için oluşturulan panelde zaman ve mekânsal şoklardan kaynaklı, herhangi bir ülkede ortaya çıkabilecek kriz diğer ülkeleri etkilemektedir.* Küreselleşme sebebiyle bir ülkede meydana gelen krizin diğer ülkeleri etkilemesi şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bu nedenle,

ülkelerdeki karar vericiler ekonomi politikalarını belirlerken diğer ülkelerin uyguladıkları politikaları da dikkate almak durumundadır.

Analizin bundan sonraki aşamalarında kullanılacak yöntemler seçilirken, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan test yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 7.6. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sabit	GDP		OPEN		GFC		FDI	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	191.594	0.019	180.831	0.062	219.284	0.000	217.332	0.000
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	2.206	0.014	1.591	0.056	3.789	0.000	3.678	0.000
CD (Pesaran, 2004)	-2.322	0.001	-0.627	0.265	-0.856	0.196	-1.657	0.049
LM_{adj} (PUY, 2008)	0.168	0.003	44.152	0.000	48.806	0.000	37.892	0.000

Sabit+Trend	GDP		OPEN		GFC		FDI	
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
CD_{lm} (BP,1980)	189.637	0.024	182.458	0.052	221.107	0.000	236.266	0.000
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	2.094	0.018	1.684	0.046	3.893	0.000	4.760	0.000
CD (Pesaran, 2004)	-1.990	0.023	-0.388	0.049	-0.506	0.307	-1.564	0.059
LM_{adj} (PUY, 2008)	0.106	0.042	42.257	0.000	-0.53	0.702	36.870	0.000

Serilerde yatay kesit bağımlılığının olması ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılmasının daha tutarlı olduğunun bir göstergesidir. Ancak ikinci nesil birim kök testlerinden önce panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin homojen olup olmadıklarının incelenmesi gerekmektedir. Değişkenlerin homojen veya homojen olmaması, uygulanacak olan birim kök ve eş bütünleşme testlerinin biçimini değiştirmektedir. Çalışmada, delta testi yardımıyla değişkenlerin homojenliği araştırılmış ve sonuçları Tablo 7.7'de verilmiştir. Panel veri analizinin kullanıldığı ampirik model kapsamında, öncelikle değişkenlerin homojenliği delta testi Pesaran ve Yamagata (2008) ile incelenmiştir.

$$\tilde{\Delta} = \sqrt{N} = \frac{N^{-1}\tilde{S} - k}{\sqrt{2k}} \quad (18)$$

$\tilde{\Delta}_{adj}$ düzeltilmiş delta test istatistiği vermektedir:

$$\tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \frac{N^{-1} \tilde{S} - E(\tilde{Z}_{it})}{\sqrt{Var(\tilde{Z}_{it})}} \quad (19)$$

Söz konusu teste ait hipotezler ise aşağıda gösterilmektedir.

$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = \dots = \beta_n = \beta \text{ (tüm } \beta_i \text{ ler için)}$$

$$H_1 : \beta_1 = \beta_2 = \dots \neq \beta_n = \beta \text{ (en az bir } i \text{ için)}$$

Bu çerçevede, analizi yapılan homojenlik testi sonuçlarına göre seriler homojendir. Bu çerçevede yapılan Homojenlik testi sonuçları Tablo 7.7'de gösterilmektedir. Yani H_0 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 7.7 Homojenlik Delta Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
$\tilde{\Delta}$	-0.391	0.652	Homojen
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-0.417	0.662	

7.9.2. İkinci Nesil Birim Kök Testleri

Çalışmada tüm değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu belirlendiğinden dolayı ikinci nesil birim kök testlerinin yapılmasının daha uygun olduğu ortaya konmuştur. Bundan dolayı değişkenlerin durağanlığı ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) CIPS testi ile araştırılmıştır.

Tablo 7.8'deki CIPS birim kök test sonuçlarına göre, GDP, OPEN, GFC ve FDI için sabit ve trendli modelde serilerin düzeyde sabit ve sabit trendli durağan olmadığını ifade eden H_0 hipotezi kabul edilmektedir. Ancak GFC serisinin sabitte durağan olduğu görülmektedir. Seriler genel olarak düzeyde durağan olmadığı için birinci farkları alınmış CIPS testi sonuçlarına göre farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Yani, serilerin birinci farkı alınarak yapılan CIPS test sonuçlarına göre GDP, OPEN, GFC ve FDI değişkenleri farkta durağandır. Bu durum ülke ekonomilerinde meydana gelen doğrudan yabancı yatırım, ticari açıklık, ekonomik büyüme ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının şokunun etkisini hemen kaybetmediğini göstermektedir.

Tablo 7.8 İkinci Nesil Birim Kök Testi CIPS Sonuçları

Model	Düzye		1. Fark
	Trend+Sabit	Sabit	Sabit
Değişkenler	CIPS-Testi	CIPS-Testi	CIPS-Testi
GDP	-2,397	-1,88	-3,16*
Open	-2,876	-2,217	-3,839*
Gfc	-2,927	-2,565*	-4,315*
Fdi	-2,197	-2,307	-3,668*
Kritik Değerler	%1 -3,01 %5 -2,78 %10 -2,67	%1 -2,47 %5 -2,26 %10 -2,14	%1 -1,89 %5 -1,65 %10 -1,52

Not: Gecikme sayısı, $k=4$, Schwarz – Bayesian Bilgi Kriterine (SBC) göre belirlenmiştir. CIPS için kritik değerler, Pesaran (2007:279-280-281)'de yer almaktadır. * ise %1 hata payını ifade etmektedir.

Serilerin genel olarak durağanlığı CIPS testi ile incelendikten sonra paneli oluşturan ülkelerin tek tek yatay kesit bağımlılığı durumunda yapılan ikinci nesil birim kök testlerinden CADF testi yapılmıştır.

Tablo 7.9'da yer alan CADF birim kök testi sonuçlarına göre GDP, OPEN, GFC ve FDI değişkenine ait t istatistik değeri Pesaran (2007) çalışmasındaki kritik tablo değeri ile karşılaştırıldığında %1'de anlamlıdır ve H_0 hipotezi GDP ve FDI'de reddedilmektedir. Bu boş hipotez Open ve GFC değişkenleri ise Peru hariç diğer ülkelerde reddedilmektedir. Başka bir ifadeyle GDP ve FDI'deki Peru hariç diğer tüm değişkenler için hesaplanan CADF t istatistik değerleri Pesaran 2007 kritik değer tablosunda yer alan anlamlılık düzeylerine göre %5'te -4.96'dan büyüktür (Pesaran, 2007:276).

Tablo 7.9'da yer alan sonuçlar toplu olarak değerlendirildiğinde, paneli oluşturan 4 serinin de genel olarak birim kök içerdiği görülmektedir. Sonuç olarak GDP ve FDI değişkenlerinin düzeyde durağan olmadığı yani $I(1)$ olduğu, OPEN ve GFC'nin ise Peru hariç düzeyde durağan olmadığı tespit edilmektedir.

Tablo 7.9 CADF Birim Kök Sonuçları

	<i>GDP</i>		<i>OPEN</i>		<i>GFC</i>		<i>FDI</i>	
	Lag	<i>CADF-stat</i>	Lag	<i>CADF-stat</i>	Lag	<i>CADF-stat</i>	Lag	<i>CADF-stat</i>
Arjantin	5	-0.885	2	-2.128	3	-1.979	2	-2.621
Bangladeş	4	-4.679	3	-2.433	2	-3.177	2	-3.917
Brezilya	2	-1.337	2	-4.292	4	-2.084	2	-2.000
Çin	2	-2.630	2	-2.927	2	-4.008	2	-2.556
Endonezya	2	-2.657	4	-1.798	4	-3.675	2	-2.473
Filipinler	5	-1.526	4	-2.381	2	-2.701	2	-2.064
G. Afrika	5	-1.801	5	-0.515	2	-2.787	5	-0.866
Hindistan	2	-3.335	2	-3.937	3	-3.181	2	-2.910
Kolombiya	2	-2.472	2	-3.168	5	-2.430	2	-1.969
Meksika	5	-1.770	3	-3.276	2	-4.264	3	-2.463
Pakistan	2	-1.623	2	-2.588	4	-0.729	2	-2.415
Peru	5	-1.276	2	-6.558*	2	-5.082*	2	-3.202
Polonya	2	-2.963	2	-1.865	5	-3.556	5	-0.391
Romanya	5	-0.643	2	-2.223	3	-2.755	3	-2.109
Rusya	5	-2.450	2	-1.797	5	-1.202	2	-3.963
Şili	2	-2.174	2	-4.140	5	-2.147	4	-1.906
Türkiye	2	-3.586	2	-1.424	2	-3.024	2	-1.222
Venezuela	2	-5.344*	2	-4.309	2	-3.909	2	-0.507

Not: Pesaran (2007) çalışmasında %1 anlamlılık düzeyinde $T=23$ ve $N=18$ için belirtilen sabit ve trendli kritik değer -4.96'dır. Bu sonuç kritik değere göre durağan serileri göstermektedir.

Panel birim kök testlerinden elde edilen sonuçlar, panel eşbütünleşme testleri için önem arz etmektedir. Panel eşbütünleşme testlerinin varsayımları yapılırken değişkenlerin durağanlık dereceleri uygulanacak olan testin türünü değiştirmektedir. Çalışmamızda kullanılan seriler yatay kesit içerdiğinden eşbütünleşme analizlerinden yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil eşbütünleşme testlerinin kullanılması gerekmektedir.

7.9.3. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Serilerin homojenliği ve durağanlığı açıklandıktan sonra, elde edilen bilgiler doğrultusunda uygulanacak olan koentegrasyon testine karar verilmektedir. Panel koentegrasyon testlerinin varsayımları yapılırken değişkenlerin durağanlık dereceleri göre uygulanacak olan test değişmektedir. Analizde kullanılan seriler hem homojen hem de yatay kesit bağımlılığı içerdiğinden dolayı Westerlund ECM panel eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

Westerlund (2007) hata düzeltme modeline dayalı dört panel eşbütünleşme testi geliştirmiştir.

Westerlund ECM eşbütünleşme ilişkisi için kurulan hipotez ise aşağıdaki gibidir.

H_0 : Eşbütünleşme İlişkisi Yoktur.

H_1 : Eşbütünleşme İlişkisi Vardır.

Tablo 7.10. Eşbütünleşme (Westerlund ERROR Correction Test)

Tests	Sabit			Sabit+Trend		
	İstatistik	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri	İstatistik	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
G_tau	-15.520	0.000*	0.003*	-18.825	0.000*	0.027*
G_alpha	-5.020	0.000*	0.025*	-2.223	0.013*	0.271
P_tau	-7.154	0.000*	0.062*	-10.608	0.000*	0.030*
P_alfa	-8.119	0.000*	0.002*	-5.343	0.000*	0.007*

Not: Error Correction testinde Gecikme ve öncül bir olarak alınmıştır. Bootstrap olasılık değerleri 1.000 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. G-tau ve G-alpha grup ortalama istatistiklerini, P-tau ve P-alpha panel istatistiklerini ifade etmektedir. *, istatistiki olarak anlamlı eşbütünleşme varlığını göstermektedir.

Tablo 7.10'da elde edilen sonuçlara göre sabitli model için hem asimptotik hem de bootstrap dağılımına göre dört testin tamamı istatistiksel olarak anlamlıdır. Sabit ve trendli model için bootstrap dağılımına göre yapılan dört testin üçü istatistiksel olarak anlamlıdır. Asimptotik standart normal dağılıma göre ise dört testin tamamı istatistiksel olarak anlamlıdır. Çalışmanın önceki kısımlarında yapılan CDLM testlerinde, yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiş olduğundan bootstrap dağılımına göre yapılan testlerin sonuçlarının dikkate alınması gerekir. Bootstrap dağılımına göre yapılan testler istatistiksel olarak anlamlı olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme olmadığını belirten sıfır hipotezi reddedilir. Bu ise paneli oluşturan bütün yatay kesitler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını kanıtlamaktadır.

7.9.4. Panel Eşbütünleşme İlişkisi Tahmini

Değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespit edilmesi açıklayıcı değişkenlere ait uzun dönem parametrelerin tahminini gerektirmektedir. Analizde, uzun dönem bireysel eşbütünleşme katsayıları tahmin etmek için Pesaran (2006) tarafından geliştirilen ve yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulunduran CCE yöntemi kullanılmıştır. Panel veri analizinin kullanıldığı ampirik model kapsamında, öncelikle değişkenlerin hetorejenliği delta testi (Pesaran ve Yamagata (2008)) aracılığı ile incelenmiştir. Uzun dönem eş-bütünleşme

parametrelerinin homojen olduğu varsayımı altında, Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCEP yöntemi ile hesaplanmıştır.

CCE modeli hem $T > N$ durumunda hem de $N > T$ olduğunda kullanılabilir. Yatay kesit bağımlılığına izin verilmekte olan modelde kullanılan değişkenlerin aynı ya da farklı durağanlık derecesinde analiz edilebilmesi mümkün olmaktadır. CCE modeli ayrıca farklı durağanlık derecelerine sahip olan değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu durumlarda da kullanılabilir (Pesaran ve Yamagata, 2012: 26).

CCE yöntemi aşağıdaki heterojen panel veri regresyon modeline dayanmaktadır.

$$y_{it} = a_t d_t + b_1 x_{1t} + e_{it}$$

CCE tahmincileri bağımsız değişkenler ve gözlenemeyen ortak etkilerin durağan ve dışsal olduğunu varsaymakla birlikte, bunların durağan $I(0)$, birinci dereceden eşbütünleşik $I(1)$ olduğu durumlarda da tutarlıdır (Pesaran vd., 2008: 50).

Panelin geneli için geçerli olan eşbütünleşme katsayısı ise uzun dönem eşbütünleşme parametreleri Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCMGE yöntemi ile hesaplanmaktadır (Pesaran, 2006:967-1012). Eşbütünleşme, CCE ile tahmin edilmekte ve elde edilen sonuçlar Tablo 7.11’de sunulmaktadır.

Tablo 7.11’de analize dahil edilen ülkelerdeki GDP oranı üzerinde etkisi olan OPEN, GFC ve FDI tek tek incelenmektedir.

İlk olarak OPEN’in GDP’ye etkisi ülke bazında ve genel olarak analiz edilmektedir. Elde edilen sonuçlara göre Bangladeş, Hindistan ve Rusya dışındaki tüm ülkelerde ticari açıklığın büyüme üzerine etkisi %1, %5 veya %10’de anlamlıdır.

Ülkeler tek tek incelendiğinde ise Çin, Güney Afrika ve Romanya’da OPEN’in GDP üzerindeki etkisi diğer ülkelere göre çok daha yüksek iken Endonezya, Kolombiya ve Filipinler de OPEN’in GDP üzerinde etkisi çok düşük ve negatiftir. Genel anlamda OPEN’in büyüme üzerindeki etkisini ülkelere göre sıralanacak olursa bu sıra; Çin, Güney Afrika, Romanya, Meksika, Venezuela, Şili, Peru, Brezilya, Türkiye, Arjantin, Polonya, Pakistan, Filipinler, Kolombiya ve Endonezya şeklindedir. Panelin genelinde ise ticari açıklık büyümeyi pozitif yönde ve %5 anlamlılık düzeyinde etkilemektedir.

Çin için elde edilen sonuçlar Tsen (2009) ile Marelli ve Signorelli (2011) çalışmalarını desteklemektedir. Mosikari (2013) ve Sikwila vd. (2014) çalışmaları Güney Afrika için elde edilen sonuçlarla aynı sonuçlara ulaşmış olan çalışmalarlardır. Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi en çok etkilediği üçüncü ülke olan Romanya açısından elde edilen sonuçlarla Dima (2016) ve Pilinkiene (2016) çalışmaları aynı sonuçlara sahip olan diğer iki çalışmadır.

Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ülke olan Endonezya için elde edilen sonuçlar ise Simorangkir (2006) ve Hossain (2006) çalışmalarıyla benzerlik taşımaktadır. Simorangkir (2006) bu durumun ülkede üretilen ürünlerin çeşitliliğinin azlığından dolayı uluslararası piyasalarda talep eksikliğine bağlı olduğunu dile getirmektedir. Kısaca yerli üretimin düşüklüğü yüzünden Endonezya’da ticari açıklık büyümeye olumsuz yönde etki etmektedir. Ticari açıklığın büyümeyi olumsuz etkilediği diğer bir ülke olan Filipinler için elde edilen sonuç Hussin ve Saidin (2012) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir.

Test sonucu Türkiye ile ilgili elde edilen sonuç, Şahin (2016) tarafından yapılan çalışma sonucu elde edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Türkiye’de ticari açıklık büyüme üzerinde pozitif olmakla birlikte önemsiz bir etkiye sahip bulunmaktadır. Yine bu çalışmada elde edilen bulgulara benzer şekilde Utkulu ve Özdemir (2005) ile Özel ve Sezgin (2012) çalışmalarında buldukları Türkiye için ticari

açıklığın ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuyla örtüşmektedir.

Gayri safi sabit sermaye yatırımlarının büyümeye etkisi ülke bazında ve genel olarak yapılan CCE tahmin sonuçları şu şekildedir. Gayri safi sabit sermaye yatırımlarının (GFC) (özel ve kamu kesimi yerli yurtiçi yatırımlar) büyümeyi en fazla etkilediği ilk üç ülke Türkiye, Filipinler ve Brezilya'dır. Bu ülkelerde yapılan gayri safi sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi diğer ülkelere nazaran daha yüksek oranda etkilemektedir.

Türkiye ile ilgili olarak elde edilen bulguları Bayraktutan ve Aslan (2008)'in çalışması tarafından da desteklenmektedir. Türkiye'de özellikle 1980 sonrası dönemde özel kesim yatırımları kamu kesimi yatırımlarından daha fazladır. Bu fazlalığın en önemli nedenlerinin başında özel sektörün yatırıma teşvik edilmesi ve özel sektörün getirileri yüksek yatırımlara yönelmesi geldiğinin söylenmesi mümkündür. En çok yatırım yapılan sektörlerin başında imalat, ulaştırma ve konut sektörleri gelmektedir. Ayrıca Türkiye son zamanlarda AB ortalamasından daha yüksek gayrisafi sabit sermaye yatırımları yapmasıyla da öne çıkmaktadır (EUROSTAT, 10.06.2017, www.eurostat.com).

Gayri safi sabit sermaye yatırımlarının büyümeyi olumsuz etkilediği üç ülke ise sırasıyla Rusya, Bangladeş ve Çin'dir.

Yapılan yatırımların niteliği ve yatırımların kalitesi ekonomik büyüme için önemli bir etken durumundadır. Kullanılmayan yapılar, otoyollar ve fabrikalar gibi geri dönüşü olmayan yatırımlar tasarrufların boşa gitmesine ve ekonomik büyüme üzerinde bir etkisinin olmamasıyla sonuçlanabilmektedir. Verimsiz yatırımların kar getirmemesi bu yatırımlarda kullanılan kredilerin de geri ödenmesi noktasında riskleri beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda hükümetler tarafından yapılan yanlış teşvik planlaması, teşviklerin verimsiz alanlarda kullanılması ve denetim mekanizmalarının iyi çalışmaması âtil yatırımlara davet çıkarmış olmaktadır.

Çin'de son zamanlarda yapılan yatırımlar ele alındığında tasarrufların atıl yatırımlara aktarıldığı görülmektedir. Çin'de hayalet şehir olarak nitelendirilebilecek toplu konutlar, kullanılmayan otoyollar ve demir çelik fabrikalarından oluşan yapılarla son dönemlerde yaklaşık 7 Trilyon Dolar harcandığı Çin milli kalkınma ve reform komisyonu çalışanları tarafından hazırlanan bir raporda aktarılmaktadır (Ce ve Yuan, 2014).

Yine Çin'de yerel yönetimler arasında kendi alanlarının gelişmişliğini ilerletmek amacı güden rekabetin varlığı, ultra büyük limanlar ve hava limanları gibi yapılara yüksek miktarlarda harcama yapılmasına neden olmaktadır. Ayrıca yüksek hızlı trenler ve aşırıya kaçan havalimanları sayısı Çin'de bütçenin aşılmasına neden olan diğer bir gereksiz harcama olarak nitelendirilmektedir. Çin'de yapılan havalimanlarının yaklaşık %70'inin kendi masraflarını karşılamada yetersiz kaldığı hazırlanan raporlarda belirtilmektedir (BLOOMBERG, 25.07.2017, www.bloomberg.com).

Çin'deki yerel yönetimlerin buna benzer birçok altyapı projesine imza atması ve hem yapılan harcamaların boşa gitmesine hem de ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır. Yapılan harcamalar ekonomik büyümeyi hızlandırır gibi görünse de bu büyüme, etrafını saran bir maliyet çemberi içerisinde yer aldığından olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir (NPR, 25.07.2017, www.npr.org).

Kamu ve özel kesim tarafından yapılan yurtiçi net yatırımlar verimli şekilde değerlendirilmediği takdirde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz şekilde etki gösterebilmektedir.

Sermayenin küreselleşmesi ve özellikle doğrudan yabancı yatırımların 1990'dan sonra küresel ölçekte belirgin bir şekilde artış göstermeye başlaması neticesinde sermaye akımlarının en istikrarlı ve en büyüğü haline gelmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar beraberinde yeni teknolojileri, istihdamı, rekabet ortamının yaygınlaşmasını, sermaye birikimini ve faktör verimliliğini de beraberinde getirmektedir. Bu şekilde ekonomik büyümeye de katkı sağlanmış olmaktadır (Ekinci, 2011: 88).

Dış tasarruflar ekonomik büyümeyi artırıcı etki yapabilmekte ve gittiği ülkenin ekonomik anlamda genişlemesine yardımcı olabilmektedir. Bu ek sermaye yatırım yapılan ülkede üretim kapasitesine bağlı olarak hem istihdam hem de yeni teknolojilerin üretim yapısını değiştirerek üretime dinamizm katmaktadır.

Analiz sonucunda doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi en çok etkilediği ilk üç ülke Hindistan, Rusya ve Bangladeş olmakla birlikte analizde kullanılan 18 ülkenin tamamında doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) ekonomik büyümeyi (GDP) pozitif etkilemektedir.

Türkiye açısından durum ele alınacak olursa 1980 sonrası finansal serbestleşme süreciyle birlikte sermaye hareketleri de serbestleşmeye başlamıştır. Bu kapsamda yabancı sermaye alanında da doğrudan yabancı yatırımların ülkeye daha çok çekilebilmesi için önemli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan birçok çalışmada (Aslanoğlu, 2002; Örnek, 2008; Ekinci, 2011;) Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Farklı türlerdeki tahmincilerin kullanıldığı, gelişmekte ve yükselen piyasa ekonomileri üzerinde yapılan; Li ve Liu (2004), Khawar (2005), Roy ve Von den Berg (2006), Değer ve Emsen (2006), Alfaro ve Charton (2007), Lensink ve Morrissey (2006), Sarkar (2007), Khaliq ve Noy (2007), Mun vd., (2008), Ayaydın (2010), Yılmaz vd., (2011), Chowdhary ve Kushwaha (2013), Zekarias (2016) isimli çalışmalarda da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki bulan çalışmaların aksine, diğer çalışmalarda iki değişken arasındaki ilişkinin önemsiz veya negatif olduğuna dair kanıtlar da mevcuttur. Fry (1993), Moran (1998), Yang (2007), Hermes ve Lensink (2003), Gorg ve Greenaway (2004), Akinlo (2004), Kang ve Du (2005), Ayanwale (2007) ile Azman-Saini vd. (2010) gösterilebilir.

Tablo 7.11. CCE Tahmin Sonuçları (Eşbütünleşme Katsayıları)

	<i>CCE Estimators</i>							
	<i>constant</i>		<i>open</i>		<i>gfc</i>		<i>fdi</i>	
<i>Countries</i>	<i>Coefficient</i>	<i>t-value</i>	<i>Coefficient</i>	<i>t-value</i>	<i>Coefficient</i>	<i>t-value</i>	<i>Coefficient</i>	<i>t-value</i>
Arjantin	67.721	15.229	0,061	1.722**	5.066	6.070*	0,192	4.045*
Bangladeş	72.128	26.969	1.118	0,233	-3.086	1.605	9.087	5.524*
Brezilya	-44.543	42.877	0,426	2.304**	9.125	5.394*	1.141	5.186
Çin	42.211	60.613	3.137	1.509**	-2.805	0,899	1.337	3.612*
Endonezya	267.939	75.303	-3.260	1.624**	2.949	2.214**	1.483	6.839*
Filipinler	-17.378	17.956	-0,978	2.295**	10.289	2.351**	7.163	4.466*
Güney Afrika	104.393	23.585	2.236	1.871***	6.546	1.665***	1.388	0,744
Hindistan	212.195	101.178	0,272	0,638	6.657	1.805***	12.692	7.606*
Kolombiya	-22.356	59.908	-3.041	2.312*	2.521	1.015	1.713	2.519**
Meksika	172.268	86.795	0,833	1.799***	5.586	5.893*	5.479	4.448*
Pakistan	51.904	123.573	-0,11	2.329**	0,702	4.603*	2.825	9.820*
Peru	38.259	72.865	0,657	2.128**	1.417	2.936*	2.239	4.270*
Polonya	39.509	41.460	-0,068	2.267**	0,939	1.782***	5.118	1.054
Romanya	202.256	126.901	1.372	1.955***	4.986	2.261**	2.691	4.056*
Rusya	21.342	18.137	-0,698	1.312	-8.031	3.668*	10.303	4.385*
Şili	-38.104	28.179	0,68	2.619*	5.213	1.699***	0,189	1.108
Türkiye	46.932	32.996	0,187	1.653***	10.476	4.176*	2.713	6.858*
Venezuela	-47.565	155.466	0,833	2.755*	1.622	1.678***	4.428	4.095*
			0,182	2,496**	2,504	2,553**	1,506	2,341**

CCEP tahmininde Newey-West varyans-kovaryans tahmincisi kullanılmıştır.
*, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Eşbütünleşme testi sonucunda Panel genelinde elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki şekildedir.

$$GDP=\alpha+0.182 OPEN+ 2.504GFC+1.506FDI$$

Panelin geneline baktığımızda;

- Dışa açıklık oranı bir birim arttığında büyüme 0.182 birim artmaktadır.
- GFC bir birim arttığında büyüme 2.504 birim artmaktadır.
- FDI bir birim arttığında büyüme 1.506 birim artmaktadır.

7.10. Panel Nedensellik

18 yükselen piyasa ekonomisinin nedensellik sonuçları Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) çalışması referans alınarak test edilmiştir. Tablo 7.12, Tablo 7.13 ve Tablo 7.14'de sırasıyla GDP-OPEN, GFC-OPEN ve FDI-OPEN arasındaki nedensellik ilişkileri yer almaktadır.

Tablo 7.12'ye göre 18 Yükselen Piyasa Ekonomisi için panel sonuçlarına bakıldığında GDP ile OPEN arasında panel genelinde çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani "GDP OPEN'in nedeni değildir" ve "OPEN GDP'nin nedeni değildir" hipotezleri reddedilmektedir. Bu sonuç teorik beklentiler ile uyumludur. Çünkü ithalat ve ihracatın artması ülkenin ekonomik büyümesini artırmaktadır. Ekonomik büyümenin artması da ülkedeki ithalatın ve ihracatın artmasında etkili olmaktadır.

İthalat ve ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik altyapı tarafından da desteklenmektedir. İhracat ülke içerisindeki âtil vaziyette bulunan kaynakların kullanımını teşvik ederek ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ayrıca teknolojik gelişme ve yatırım kapasitesinde meydana gelen artış sonucu yaşanan ekonomik büyümeyle rekabet gücü de yükselmekte ve böylece ihracat kapasitesi artış göstermektedir (Vernon, 1966).

Romer (1986) çalışmasında ortaya çıkan içsel büyüme modellerinde teknolojik gelişme ve AR-GE çalışmalarının ekonomik büyümeyi desteklediği dile getirilmektedir. Böylelikle dış ticaretin desteklenmesi teknoloji transferine imkân vermekte ve bu durum büyümenin olumlu şekilde etkilenmesine yardımcı olmaktadır (Gross ve Helpman, 1994).

İhracat ve ithalatın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu konu alan sayısız çalışma bulunmaktadır. Kravis (1970), Michaely (1977), Bhagwati (1978), Balassa (1978, 1985), Tyler (1981), Kavoussi (1984), Ram (1985), Jung ve Marshall (1985), Heitger (1987), Fosu (1990), Lussier (1993), Dutt ve Ghosh (1996), Xu (1996), Hatemi ve Irandoust (2000), Tsen (2010), Awokuse (2008), Mah (2005), Siliverstovs ve Herzer (2006), Bahmani ve Hegerty (2007), Galimberi (2009) ve Tang ve Lai (2011) isimli çalışmalarda ihracatın ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Esfahani (1991), Lee (1995), Zhang ve Zou (1998), Mody ve Yılmaz (2002), Chuang (2002), Li vd. (2003), Alam (2003) ve Pawlos (2002) isimli çalışmalarda ise ithalatın büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz sonucunda elde edilen GDP-OPEN arasındaki çift yönlü nedensellik sonuçları; Anoruo ve Ahmad (2000), Yapraklı (2007), Okuyan vd. (2012) ile Arif ve Ahmad (2012) isimli çalışmalarla aynı sonuca sahiptir.

Ülke bazında inceleme yapılacak olursa Çin, Güney Afrika, Hindistan ve Rusya'da çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu ülkelerdir. OPEN'ın GDP'ye etkisinin olduğu yani tek yönlü nedenselliğin bulunduğu ülkeler Şili ve Venezuela'dır. Bunun anlamı, bu ülkelerde ithalat ve ihracat arttıkça ekonomik büyüme artırırken ekonomik büyümenin artması ithalat ve ihracatı etkilememektedir. GDP'nin OPEN üzerinde etkisinin bulunduğu ülkeler ise Bangladeş, Brezilya, Kolombiya, Meksika ve Pakistan'dır. Bu sonuca göre bu ülkelerde ekonomik büyüme arttıkça ticari dışa açıklık artmaktadır. Türkiye'de dâhil olmak üzere diğer ülkelerde bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır.

Khan (2003) Hindistan, Okuyan (2012) Brezilya, (Chaudhry vd., 2010) Pakistan ve Hsiao & Hsiao (2006) Çin ve son olarak Ümit (2016) isimli çalışma ise bu analizde Türkiye için elde edilen sonuçlarla aynı sonuçlara ulaşan diğer çalışmalardır. Herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamış olan ülkelere birisi olan Filipinler'le ilgili yapılan Hussin ve Saidin (2012) çalışmasında da aynı sonuca ulaşılmıştır.

Tablo 7.12. GDP ve OPEN Arasındaki nedensellik ilişkisi sonuçları

X=OPEN					
Country-specific (individual) results					
Country	Lag	X=>Y	p-value	Y=>x	p-value
Arjantin	1	1,967645	0,160698	0,226248	0,63432
Bangladeş	1	0,75986	0,383372	5,200771**	0,022577
Brezilya	1	1,469499	0,225425	5,294044**	0,021398
Çin	2	5,633923***	0,059787	1,385780*	0,000979
Endonezya	2	0,031609	0,98432	0,807248	0,667895
Filipinler	2	3,946983	0,138971	4,507032	0,105029
Güney Afrika	1	1,514615*	9,95E-05	5,040641**	0,024759
Hindistan	2	5,180187***	0,075013	7,377655**	0,025001
Kolombiya	1	0,025238	0,873775	7,010042*	0,008105
Meksika	3	0,930361	0,818095	6,978750***	0,072578
Pakistan	1	0,749706	0,386569	2,751051***	0,097191
Peru	3	3,787110	0,285389	0,932727	0,817524
Polonya	1	0,833772	0,361184	0,071322	0,789422
Romanya	2	0,256866	0,879473	3,919199	0,140915
Rusya	2	5,996789**	0,049867	4,813697***	0,090099
Şili	1	3,067213***	0,079886	0,680011	0,409583
Türkiye	1	0,497227	0,480721	0,687801	0,406913
Venezuela	1	6,805470**	0,009088	0,291146	0,589487
Panel results	Fisher stat.	p-value			
X=>Y	71,06824*	0,000439			
Y=>X	83,91587*	1,07E-05			

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 7.13'te 18 yükselen piyasa ekonomisi ülkesi için panel sonuçlarına baktığımızda GDP ile GFC arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Yani "GDP, GFC'nin nedeni değildir" ve "GFC GDP'nin nedeni değildir" hipotezleri reddedilmektedir. Yani GDP arttıkça gayri GFC artmakta, aynı zamanda GFC arttıkça GDP'de artmaktadır.

Türkiye'de olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de büyümenin önemli kaynaklarından biri de sermaye yatırımlarıdır. Sermaye yatırımları ülkenin gelecekteki üretim kapasitesini geliştirmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Klasik iktisada göre ekonomik büyümeyi açıklayan en önemli unsur ülkelerin sahip oldukları fiziki sermaye birikimleridir. Smith'e göre ulusların zenginliğinin sağlanması için iş bölümü ve uzmanlaşma dışında özellikle fiziki sermayenin de var olması gerekmektedir.

Tablo 7.13. GDP ile GFC Arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları

X=GFC					
Country-specific (individual) results					
Country	Lag	X=>Y	p-value	Y=>x	p-value
Arjantin	1	0,261755	0,608917	0,011915	0,913079
Bangladeş	1	0,099688	0,752205	0,508278	0,475885
Brezilya	3	3,580060	0,310526	1,976135	0,577375
Çin	3	2,207640	0,530445	8,374481**	0,038874
Endonezya	1	1,743718	0,186668	1,190187*	0,000561
Filipinler	2	2,858443	0,239495	3,329041	0,189281
Güney Afrika	1	4,882648**	0,027128	1,302271	0,000308
Hindistan	1	0,058284	0,809228	1,991768	0,158156
Kolombiya	1	0,161631	0,687659	0,105369	0,745479
Meksika	1	0,24147	0,623146	0,102373	0,749
Pakistan	1	0,206253	0,64972	1,252628*	0,000401
Peru	3	7,280554***	0,063473	1,377058	0,003235
Polonya	1	0,174382	0,676247	0,050426	0,822324
Romanya	1	0,000281	0,986619	0,173999	0,676582
Rusya	3	1,151413**	0,009247	0,440514	0,931752
Şili	2	1,435324*	0,000764	6,277527**	0,043336
Türkiye	3	1,874002	0,598965	6,716612***	0,0815
Venezuela	1	6,599482**	0,010201	1,030452	0,310053
Panel results	Fisher stat.	p-value			
X=>Y	61.81841*	0,004723			
Y=>X	90.64547*	1,31E-06			

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Rostow (1999) ekonomilerde harekete geçme aşamasından kendi kendine yeterlilik aşamasına geçme sürecinin ancak sermaye birikimiyle gerçekleşeceğini dile getirmektedir. Klasik büyümede olduğu gibi Keynesyen ve Post-Keynesyen düşünceden gelen Harrod-Domar büyüme modelinde de belirli bir döneme ait milli gelir düzeyini yatırım harcamalarına eşit olan toplam fiziksel sermaye stokunun oluşturduğu belirtilmektedir (Güvel, 2011: 46).

Solow (1956-1957) çalışmalarında ekonomik büyümeyi işgücü başına düşen sermaye birikiminin bir fonksiyonu olarak ele almaktadır. Solow'un büyüme modelinde sermaye birikimine teknolojik büyüme de dahil edilmekte ve teknolojik gelişme dışsal olarak kabul edilmektedir. Solow sonrası dönemde fiziki sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi açıklamada yetersiz kalmış ve bu nedenle fiziksel sermaye tanımı Arrow (1962) tarafından ortaya atılan ve Romer (1986) tarafından da kullanılmış olan yaparak öğrenme modeli ile genişletilmiştir. Bu kapsamda yaparak öğrenme ve bilgi taşması etkisiyle beraber daha geniş bir anlamda kullanılmaya başlanan fiziksel sermaye yatırımları tüm ekonomiye yayılarak pozitif dışsallıkları ortaya çıkartmış olmaktadır.

1980'lerden itibaren Romer (1986), Lucas (1988), Barro (1990) ve Rebello (1991) gibi iktisatçıların önderliğinde ortaya çıkan içsel büyüme teorileri ekonomik büyümeye yeni bir bakış açısı getirmişlerdir. Modelde ekonomilerin büyüme potansiyellerini ortaya çıkaran ana unsurun teknolojiadaki ilerlemelerle gerçekleştiği dile getirilmektedir (Şahbaz, 2014: 2).

Analiz sonucunda elde edilen nedensellik ilişkilerine bakıldığında ülke bazında Güney Afrika, Peru ve Şili'de GDP ve GFC arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. GFC'nin GDP üzerinde etkisinin olduğu yani tek yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu ülkeler ise Rusya ve Venezuela'dır. GDP'nin GFC üzerinde etkisini olduğunu gösteren ülkeler ise Çin, Endonezya, Pakistan ve Türkiye'dir.

De Long ve Summers (1991) çalışmasında daha yüksek teçhizat yatırımlarının ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Mankiw vd., (1992) ile İslam (1996)'da gayrisafi yurtiçi yatırımların ekonomik büyümede olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Lauthier ve Moreaub (2012) ise yurtiçi sabit yatırımlar ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi incelemişler ve doğrudan yabancı yatırımların yerli yatırımları izlediği sonucuna ulaşmışlardır.

Bond vd., (2010) çalışmalarında yurtiçi yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Blomstrom vd., (1996) ile Bose and Haque (2005) ise yapmış oldukları analizlerinde ekonomik büyümeden yurtiçi yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik olduğunu bulmuşlardır.

Easterly ve Levine (2001), sermaye birikiminin daha hızlı ekonomik büyüme ile sonuçlanacağını öngören herhangi bir kanıt bulamamıştır.

Tablo 7.14'e göre 18 Yükselen Piyasa Ekonomisi için panel sonuçlarına baktığımızda GDP ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında GDP'den FDI'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Yani "GDP, FDI'nın nedeni değildir" hipotez red edilirken "FDI, GDP'nin nedeni değildir", hipotezi kabul edilmektedir. Bu hipotezler sonucunda panel genelinde büyüme doğrudan yabancı yatırımları etkilerken yabancı yatırımlardaki artışın büyümeyi etkilemediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları dolaysız ve portföy yatırımları olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Dolaysız yatırımlar kurum, kuruluşların veya kişilerin başka ülkelerde yapmış oldukları yatırımları ifade ederken portföy yatırımları ise uluslararası sermaye piyasalarından menkul değerlerin satın alınması şeklinde gerçekleşmektedir. Ülkelerin ekonomik büyüme kat edebilmeleri açısından uluslararası sermaye hareketlerinin önemi oldukça fazladır. Yapılan birçok çalışmada doğrudan yabancı yatırımların uzun vadede ülkelerin ekonomik büyümelerini olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte kısa vadede ise ekonomik büyümeyi olumsuz şekilde etkilediği görülmüştür.

Tablo 7.14. GDP ve FDI arasındaki Nedensellik İlişkisi Sonuçları

X=FDI					
Country-specific (individual) results					
Country	Lag	X=>Y	p-value	Y=>x	p-value
Arjantin	1	1,11E-05	0,997343	0,113569	0,736117
Bangladeş	1	0,891078	0,345185	0,369457	0,5433
Brezilya	2	2,339085	0,310509	9,992749*	0,006762
Çin	3	3,971697	0,264537	9,975022**	0,01878
Endonezya	2	0,262489	0,877003	8,881436**	0,011787
Filipinler	1	0,020505	0,886136	0,177727	0,673334
Güney Afrika	1	0,699757	0,402865	1,292568	0,255575
Hindistan	1	2,246857	0,133886	3,205085***	0,07341
Kolombiya	1	8,18E-05	0,992785	1,509192	0,219262
Meksika	1	0,746759	0,387504	0,548761	0,458824
Pakistan	2	0,465795	0,792235	1,944253*	0,00006
Peru	3	7,690973**	0,052849	1,506858*	0,001759
Polonya	1	0,659169	0,416854	0,052899	0,818093
Romanya	1	0,337133	0,561489	3,41E-07	0,999534
Rusya	1	0,000763	0,977969	0,029817	0,862905
Şili	1	0,031247	0,859689	0,050496	0,822202
Türkiye	1	0,273189	0,6012	4,357742***	0,036841
Venezuela	1	0,340299	0,559657	0,555507	1e0,456076
Panel results	Fisher stat.	p-value			
X=>Y	27,16217	0,855689			
Y=>X	83,38311	1,26E-05			

Not: *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

1990'lı yıllar itibarıyla hızlanan küreselleşme hareketlerine bağlı olarak doğrudan yabancı yatırımlar da hız kazanmaya başlamıştır. Bununla birlikte yabancı yatırımların gittiği ülkelerde olumsuz etkiler oluşturabileceği tartışmaları da yaşanmaya başlamıştır.

Bu süreçte uluslararası ölçekte çalışan firmalar üretimlerindeki belli aşamalarını yerleşik oldukları ülke dışında daha avantajlı buldukları ülkelere yapmayı tercih etmeye başlamışlardır. Ayrıca ekonomik büyümelerini artırmak isteyen pek çok gelişmekte olan ülke, dışa açık sanayileşme politikalarını benimseyerek doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini desteklemeye yönelik politikalar uygulamaya başlamışlardır. Doğrudan yabancı yatırımların özellikle gelişmekte olan ülkelere kaynak kullanımını, altyapı yatırımlarını ve teknolojik ilerlemeyi artırarak ekonomik büyümeyi beslediği kabul edilmektedir. Bu bağlamda ekonomi teorisinde doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Neo-klasik teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar, toplam yatırımların miktarını ve etkinliğini artırarak ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunmaktadır. Bunun nedeni olarak doğrudan yatırımların, sermaye oluşumu ve istihdam artışına yol

açacağı, sermaye malı ihracatını artırabileceği, sermaye, bilgi ve tecrübeli yöneticiler gibi kaynaklar getirebileceği, teknolojinin gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunabileceğinin önemi belirtilmiştir. Bu şekilde verimlilik artışı sağlanabilirken ayrıca iktisadi büyüme desteklenmiş olmaktadır (Ekinci, 2011: 72).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittiği ülkeye döviz girişi sağlamak, ülkenin sermaye birikimini artırmak, ülkede üretim kapasitesini genişletmek, istihdamı arttırmak, ülkeye teknoloji transferi sağlamak, işletmecilik bilgisi sağlayarak yerli girişimleri eğitmek gibi yararları bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2002: 139).

Bununla birlikte güçlü ve sürekli ulusal yatırımların yapılmıyor olması yabancı sermayeyi bir ekonomik işgal haline getirebilmektedir. Bu durum tüm ekonominin yabancı sermaye tarafından ele geçirilmesine neden olabilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların gideceği ülkeyi belirlerken dikkate alınan kriterler iktisadi veya siyasi kapsamlı olabilmektedir. Siyasi nedenler söz konusu olduğunda genellikle doğrudan yabancı yatırımların iktisadi faydaları ikinci planda kalmış olmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ticari karı maksimize etmesi beklendiğinden yabancı yatırımlar ile ülkenin karşılıklı çıkar dengesinin bu açıdan iyi kurulması gerekmektedir (Okuyan ve Erbaykal, 2007: 49).

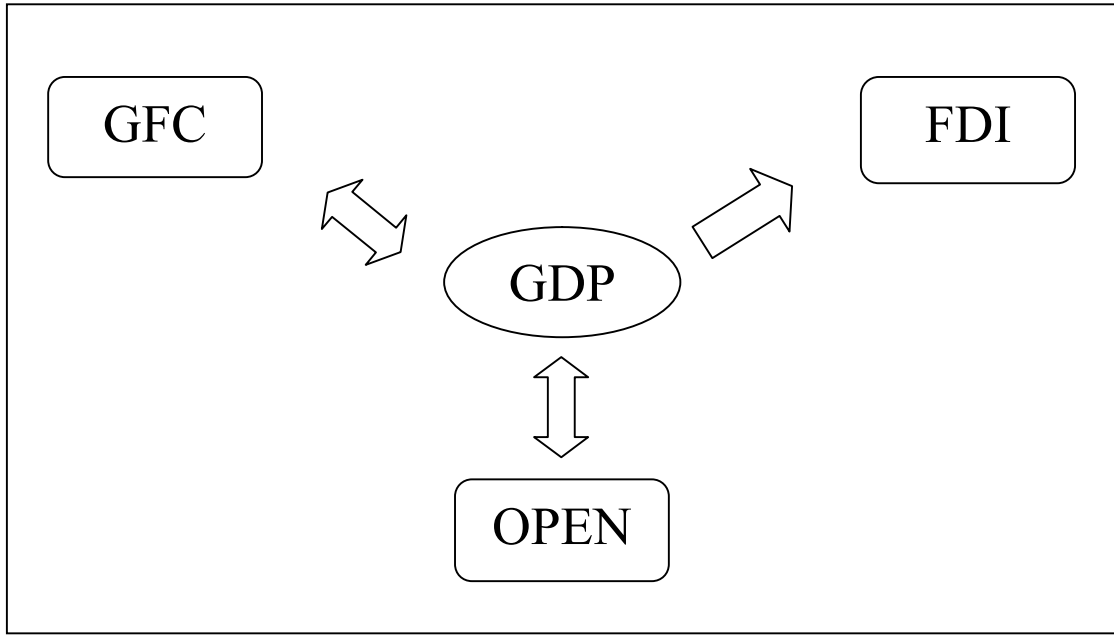
Çalışma sonucunda elde edilen nedensellik sonuçları ülke bazında incelenecek olursa Peru'da GDP ve FDI arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. FDI'dan GDP ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu ülke bulunmamaktadır. GDP'den FDI'ye doğru tek yönlü ilişkinin bulunduğu ülkeler ise Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Pakistan ve Türkiye'dir.

Brezilya için elde edilen sonuçlar ile Zhang (2001) ve Ho (2013) isimli çalışmalarla aynı sonucu taşımaktadır. Koyuncu (2011) Türkiye ile ilgili çalışmada elde ettiği sonuçlar bu çalışmayı desteklemektedir. Chakraborty ve Basu (2002), Ho vd. (2013), Hasio and Hasio (2006) çalışmalarında Çin'de büyümenin doğrudan yabancı yatırımlara etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Bu sonuç çalışma sonucunda bulunan GDP nin FDI'nın nedeni olduğu sonucunu desteklemektedir. Mah (2010), Çin'de GDP'den FDI'ya doğru tekyönlü nedensellik ilişkisi tespit eden diğer bir çalışmadır.

Topallı (2016) çalışmasında Türkiye, Hindistan ve Güney Afrika'da GDP'den FDI'a doğru bu çalışmada olduğu gibi tek yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Okuyan ve Erbaykal (2008) çalışmasında Brezilya ve Türkiye'de GDP den FDI'a doğru nedensellik tespit etmiştir. Oladipo (2013), Sandalcılar ve Dilek (2017) çalışmasında Peru'da GDP ve FDI arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir. FDI ve Büyüme arasında çift yönlü ilişkinin tespit edildiği farklı çalışmalar ise (Ağayev (2010), Yılmaz (2010), Vergil ve Karaca (2010), Ekinci (2011), ve Al-Iriani (2007) şeklindedir. Ayrıca GDP'nin FDI'ya doğru nedensellik ilişkisini destekleyen farklı çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar Choe, (2003) ve Koyuncu (2011) tarafından yapılmıştır.

FDI'dan GDP'ye doğru ilişkinin olmadığını destekleyen çalışmalar ise (Carkovic ve Levine (2002), Şimşek ve Behdioğlu (2006) tarafından yapılmıştır. FDI ve Büyüme arasında anlamlı ilişkilerin bulunmadığını sonucuna ulaşan ve farklı ülkelerle yapılan çalışmalar ise (Değer ve Emsen (2002), Aslanoğlu (2002), Alıcı ve Ucal (2003), Alagöz vd., (2008), Karimi ve Yusop (2009), Ericsson ve Irandoust (2001), Nair-Reichert ve Weinhold (2001) ile Choe (2003) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Nedensellik analizi ile kullanılan değişkenler arasındaki ilişki yönleri şekil 7.1'de gösterilmektedir. GDP, GFC ve OPEN ile çift yönlü ilişkiye sahiptir. GDP'den FDI'a doğru ise tek yönlü nedensellik bulunmaktadır.

Şekil 7.1. Nedensellik Yönleri

8. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tarihsel süreç içerisinde küreselleşmenin etkisiyle birlikte ülkeler arasında başta ekonomik ve sosyal olmak üzere birçok alanda bağlar kurulmuş ve bu bağlar giderek artış göstermiştir. Özellikle ticaret alanında ortaya çıkan bu bağlar ülkelerin dış ticaret politikalarının şekillenmesine ve diğer ekonomik değişkenleri de etkiler bir hâle gelmiştir. 1970'lerde yaşanan petrol krizi, gelişmiş ülkelerin iç piyasalarında yaşanan mal arzı ve talebi doyumu, verimlikte ortaya çıkan yavaşlama gibi gelişmeler dışa açılmayı tetiklemiş ve küreselleşmenin hızlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca 1980'li yılların sonunda Doğu Bloku'nun çökmesi birçok gelişmekte olan ülkenin dış ticaret politikalarını liberalize etmeye başlamasında etken olan diğer bir gelişme olmuştur.

Bu gelişmelerle birlikte ulusal ekonomilerde dışa açıklığın önemli olduğu düşüncesi de artmıştır. Bu düşüncede belirli bir gelişmişlik düzeyine sahip olmak için ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından dışa açıklığın bir ön koşul olduğu ifade edilmektedir. Özellikle 1980'li yıllarla birlikte dünyada yaşanan dönüşüm gelişmekte olan ülkeleri dış ticaret politikalarını gözden geçirmeye itmiştir. Özellikle DTÖ gibi uluslararası kuruluşların da gayret ve etkin rolleriyle ülkeler daha liberal ekonomi politikaları uygulamaya başlamıştır.

Global çerçevede yaşanan liberalleşme ve dışa açıklık ticaret teorilerini de şekillendirmiş ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda 1980'lerde ortaya konan içsel büyüme teorilerine göre ticaretin önündeki engellerin kaldırılarak serbest hâle getirilmesi ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İçsel büyüme teorileri fazlalık, teknoloji ve dağılım etkisi gibi serbest ticaret ile ortaya çıkan gelişmelerin büyümeye neden olacağını savunmaktadır. Genel bir ifadeyle teori uzun dönemde ekonomik büyümenin ülkelerin ticaret alanında entegrasyonu neticesinde ortaya çıkacağını ifade etmektedir.

Ülkelerin küresel ekonomi ile olan bütünleşmesinin bir göstergesi olan dışa açıklığın bir kolu da ticari dışa açıklıktır. Ülkelerin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği ticari faaliyetlerinde ne kadar serbest ya da kısıtlayıcı politikalar uyguladığının bir göstergesi olarak ifade edilen ticari dışa açıklık, ticari liberalizasyonun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ticari açıklık en kapsamlı ifadeyle uluslararası ticaret önündeki engellerin kaldırılmasını ifade etmektedir.

Ticari dışa açıklıkla birlikte iç piyasalar dış rekabet ile karşı karşıya kalacağından uluslararası rekabete ayak uyduramayan yerli üreticiler üretim faktörlerini daha üretken olan faktörlere devretmekte ve bu durum da mevcut kaynakların daha etkin şekilde kullanılmasını sağlamaktadır. Bu anlamda gelişmekte olan ülkeler açısından serbest ticaret çerçevesinde üretim yapılması önem arz etmektedir. Serbest ticaret çerçevesinde büyümenin ön koşulu ise ulusal sistemin uluslararası yapıyla entegre hâle geleceği bir ticaret politikasının belirlenmesi ile kaynakların uluslararası piyasalardaki talebe göre şekillendirilmesinden geçmektedir. Bu kapsamda sanayileşme ve ekonomik büyümenin varlığı için gerekli olan dinamizmin iç piyasa taleplerinden çok dış piyasalardan gelen talepler doğrultusunda yapılandırılan bir strateji ile yakalanabilmesi mümkündür.

Ticaretin serbestleşmesi son 30-35 yılda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin büyümesinde önemli katkıda bulunmuştur. Ticaretin serbestleşmesi sonucu ülkelerde yaşanan büyüme deneyimleri politika yapımcıları mevcut ithal ikamesi politikalarını yeniden düşünmeye ve bunları dış ticarete odaklı büyüme politikaları ile değiştirmeye itmiştir.

Dış ticaretle birlikte ülkelere kendi üretim ve tüketim potansiyellerinden daha fazla üretme ve tüketme olanağı sağlanmış olmaktadır. İhracatın büyüklüğü toplam çıktı düzeyini de etkilemektedir. Bu düzeyin artışında ihracatın karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre uzman hâle gelinen sektörde üretim yapılarak kaynak dağılımının daha etkin şekilde yapılması ve verimliliğinde buna paralel olarak artmasının etkisi bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye açıkları, hammadde ve ara malları ihtiyacı ve enerji konusunda dışa bağımlılık da düşünüldüğünde ithalatın büyüme ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Yani bazı durumlarda ihracat yapılabilmesi ithalat yapılmasından geçmektedir. Kısaca dış ticaretle hem ihracat hem de ithalat önem arz etmektedir. Bu nedenle de ticari açıklığın ölçülmesinde ithalat ve ihracat tutarları önemli birer birim olarak kullanılmaktadır.

Ticari dışa açıklığın nasıl ölçüleceği konusunda farklı teknikler ve görüşler olmakla birlikte bu tekniklerin hangisinin ticari açıklığı ölçmede en iyi belirleyici olduğu konusunda bir fikir birliği ise bulunmamaktadır. Ticari açıklığın ölçülmesinde kullanılan belirleyiciler konusunda öne çıkan sorun belirli bir yöntemin ticari açıklığı kusursuz biçimde ölçüp ölçemediğinden çok hangi yöntemin en iyi sonucu verecek olmasıdır. Ticari açıklığın ölçülmesinde en çok kabul gören ölçüm tekniği ise ithalat ve ihracat tutarlarının toplamının GSYİH'ye olan oranıdır. İşlem sonucu elde edilen sonuç ticari açıklığın düzeyini göstermektedir. Bu ölçüm tekniği hem verilerin ulaşılabilir nitelik hem de doğruluk taşımaları açısından tercih edilmekte ve ticari açıklığın tanımı ile de örtüşmektedir.

Ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise iktisat literatüründe yer alan konuların başında gelmektedir. Ticari açıklığın hangi göstergelerle ortaya konacağı, ticari açıklığın büyümenin belirleyicilerinden biri olup olmadığı, ticari açıklığın büyüme performansını nasıl etkilediği gibi sorular sürekli araştırma konusu olmuştur. Bununla birlikte ticari açıklığın varlığı ülkelerin politik tercihlerine göre belirlenen bir durumdur. Ülkelerin ticari faaliyet açısından dışa kapalı (otarşi) ya da açık olmaları veya hangi oranda açıklığa izin verdikleri hükümetler tarafından karar verilen politik birer tercihtir. Bu yüzden ticari açıklık kavramı aynı zamanda serbestleşme ve liberalizasyon kavramları ile birlikte kullanılmaktadır.

Uzun dönemde ekonomik büyümenin kaynağı olarak teknolojik yayılımın önemine odaklanan içsel büyüme teorilerinde dış ticarete açık olan ülkelerin dış ticarete kapalı olan ülkelere kıyasla daha istikrarlı bir ekonomik büyüme ortaya koyabileceğini özellikle belirtmektedir. Romer (1986) ve Lucas (1988)'de bir ülkedeki açıklığın boyutuna, yeniliklere ve teknolojiye olan uyum yeteneklerinin yanında bunları üretime entegre edebilme kapasiteleriyle orantılı olduğunu belirtmektedirler.

Ticari olarak dışa açık ekonomiler teknolojik olarak gelişmiş olan ekonomilerden önemli girdiler, teknolojiler ve makine ithal etmek suretiyle dışa kapalı olan ekonomilere kıyasla daha kolay şekilde kendi iç endüstriyel sektörünü hızlı şekilde genişletebilme ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilme olanağına sahip olmaktadır.

Çalışmada incelenen yükselen piyasa ekonomilerinin en büyük özelliklerinden biri de gelişmiş ülkelerin sahip olduğu teknolojiyi uyarlama kapasitesidir. Dünya ekonomisindeki genişlemeye ayak uydurarak hızlı bir yakınsama yakalayan birçok yükselen piyasa ekonomisi ülkeleri özellikle 2008 küresel krizinde gelişmiş ülkelere kıyasla daha az etkilenip daha kısa sürede toparlanma sağlamışlardır. Bu toparlanma söz konusu yakınsamanın varlığını göstermekle birlikte bu ülkelere olan güvenin de artmasında etkili olmuştur. Artan güvenle birlikte yükselen piyasa ekonomilerine yapılan dış yatırımlar bu ülkelerin ekonomik büyümesinde de etkili olmaktadır.

Ticari açıklık ve büyüme ilişkisi arasındaki bağlantı konusunda açık bir görüş birliği olmamasının yanında bu ilişkiden beklenti pozitif yönlüdür. Ticari açıklığın etkisi belirli oranda ülkelerin ekonomik yapıları ile de ilgilidir. Ticari açıklık arttıkça ülke dış şoklara daha açık hâle gelmektedir. Ülkenin ticari açıklığı ithalat yönlü olduğunda veya ülke içi üretim az sayıda sektöre dağılmışsa ülke ekonomisi bu durumdan olumsuz etkilenme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla birlikte ihracat çeşitliliği arttıkça ve ticari açıklık oranının yüksekliği ihracattan kaynaklanıyorsa ekonomik büyümeye olan etki pozitif olmaktadır.

Ticari açıklık çerçevesinde değerlendirilebilecek diğer bir husus ise ithalatın enflasyon oranları üzerindeki etkisidir. Ticari açıklıkla birlikte iç piyasadakinden daha düşük fiyata ithal edilebilen mallar enflasyonu düşürücü etkiye sahip olabilmektedir. Daha ucuz ithal edilen mallar iç piyasada üretilen malların kâr oranlarını düşürücü etki yapmakta ve fiyat indirimleri neticesinde enflasyon oranları da düşmektedir. Ticari açıklık ile birlikte yaşanan bu düşüş sadece tüketici enflasyonu ile sınırlı kalmamakta ayrıca ucuz hammadde ve ara malları ithalatı sayesinde imalat enflasyonunun düşüşünde de etkili olmaktadır. Benzer bir etki ihracat için de söz konusudur. Ticari açıklıkla birlikte ihracat arttığında ülkedeki üretim ölçeği genişleme gösterdiğinden üreticiler ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatı bularak daha az birim maliyetiyle üretim yapmaya başlamakta ve daha ucuz mal satışı mümkün olmaktadır.

Bununla birlikte ticari dışa açıklığın enflasyonu arttırıcı etkisinin olduğu düşüncesine ilişkin argümanlar da değerlendirilmelidir. Dışa açılmayla birlikte serbest dış ticaret, büyümeye bağlı olarak ülkedeki alım gücü artışları iç talebi arttırabilmekte ve fiyatlar genel düzeyini yukarıya taşıyabilmektedir. Kısaca açıklık beraberinde enflasyonu tetikleyebilmektedir. Bu noktada iç talebe cevap verecek bir iç üretimin yapılabilirliği önemli önem arz etmektedir. Bu durumun olumsuz etkilerinden korunmak için ayrıca belli mal gruplarının ithalatına izin verilmesi ve halkın tasarruf etmeye yönlendirilmesi gerekebilmektedir.

Petrol ve doğal gaz gibi enerji ihracatı yapan ülkeler açısından, açıklıktan elde edilecek olan yararları faydalanabilmesi bu ülkelerin birazda ithal ettikleri ürünlerin üreticisi de olmalarından geçmektedir. Doğal enerji kaynaklarının ihracatı karşılığı yapılan ithalat ürünlerinde hem üretici hem de ihracatçı olabilmek, istihdam ve yaparak öğrenmeye bağlı olarak nitelikli işgücünün artırılması açısından önem taşımaktadır. Bu şekilde dışa bağımlılıktan kaçınılmakta ve doğal kaynak fiyatlarında ortaya çıkabilecek muhtemel dalgalanmalara karşı da önlem alınmış olmaktadır. Diğer bir anlatımla bir ülkenin ihracat sepetindeki ürünler fiyat dalgalanmalarına karşı hassas ve (veya) az kalemden oluşuyorsa bu durum ülke ekonomisi için olumsuz etkiler ortaya koyabilmektedir.

Ticari dışa açıklık, ihracat/GSYİH ile ithalat/GSYİH'nin toplamına eşit olduğu düşünüldüğünde işlem sonucu elde edilecek olan oranın ne kadarını ihracat ve ithalatın oluşturduğu bu çerçevede önemlidir. Örneğin ticari dışa açıklık oranındaki ithalat payının fazla oluşu dış ticaret açığı şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Ayrıca ticari açıklığın derecesi aynı zamanda bir ülkenin yatırım çekmesi açısından sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğünün derecesini de göstermektedir. Bir ülkenin düşük üretim maliyetlerine sahip olması veya yabancı sermaye için sağlanan teşviklerin varlığı doğrudan yabancı yatırımların yönünü etkilemektedir. Özetle ekonomik açıdan daha yüksek derecede dışa açık olan ülkeler daha az açıklık derecesine sahip olan ülkelere kıyasla doğrudan yabancı yatırımların da etkisiyle teknolojik alandaki gelişmeleri kendine çekmiş olmakta ve daha hızlı ekonomik büyüme sergileyebilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi etkilemesi bu yatırımların derecesi ile de ilgilidir. Neo-klasik büyüme modeline göre gelişmekte olan ekonomilere yeterli sermaye stoku verildiğinde daha fazla verimlilik ve büyüme oranları eğiliminde olduğu varsayılmaktadır. Diğer bir deyişle sermaye açığı olan ekonomilere giriş yapan ek sermaye, üretkenlikte artışa neden olmakta ve hem üretkenlik hem de verimlilik uzun vadede ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

Ticari açıklık uluslararası sermayenin akışını kolaylaştırarak doğrudan yabancı yatırımların, üretim faktörlerinin daha üretken olduğu sektörlere yönelmesinde etkin rol oynamaktadır. Yüksek sermaye oluşumu endüstrilerin büyümesi ve gelişmesi için gerekli finansmanı karşılamakta ve bu ortak ilişki ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir. Bu kapsamda doğrudan yabancı yatırımlar, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiden beklenen sonuç pozitifdir. Bununla birlikte tüm bu değişkenlerin uzun vadede eşbütünleşmesi bu ilişkinin olumlu sonuçlanmasındaki en önemli etkidir.

Ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden biri de gayrisafi sabit sermaye yatırımlarıdır. Bu terim hem özel hem de kamu sektörü tarafından yapılan yatırımların toplamını ifade etmektedir. Üreticilerin sermaye birikimini sağlamaları ve büyüme sağlayabilmeleri ekonominin canlılık düzeyine bağlıdır. Üreticiler ekonomik gelişme hızıyla paralel olarak büyümelerini sürdürebilmekte ve faaliyet alanlarını genişletebilmektedir. Büyüyen işletme var olan üretimini artırabilmek için ise ek yatırıma ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda işletmeler tarafından uzun süreli kullanım amacıyla makine teçhizat ve teknoloji alanında yapılan ek harcamalar gayri safi sabit sermaye yatırımları içerisine girmektedir. Yine devlet tarafından yapılan okul, hastane, konut, otoyol, demiryolu, ticari ve endüstriyel yapılara yapılan yatırımlar da bu tanımlama içerisinde yer almaktadır. Devlet tarafından yapılan bu harcamalar hem kalkınmaya hem de ekonomik büyümeye dinamizm katmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte sermaye birikiminin bir ekonomiyi tek başına zenginliğe taşıdığını söylemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Sermaye tahsisinin üretken sektörlere tahsis edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca yapılan yatırımlarla ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi ülkenin kendine has özelliklerine göre her iki yönde de çıkabilmektedir.

Bu kapsamda ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve gayri safi sabit sermaye yatırımları ekonomik büyüme üzerinde etkili olan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada ticari dışa açıklığın (OPEN) ekonomik büyümeyi (GSYİH) nasıl etkilediği panel veri yöntemiyle test edilmeye çalışılmıştır. Ticari açıklık oranı ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ye oranı olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bağımsız değişken olarak doğrudan yabancı yatırımların GSYİH'ye oranı (FDI) ve gayrisafi sabit sermaye yatırımlarının GSYİH'ye (GFC) oranları kullanılmıştır. Analizde bağımlı değişken tarafında GSYİH (GDP) yer almaktadır.

Analizde IMF raporlarında yer alan ve yükselen piyasa ekonomileri olarak isimlendirilen 23 ülkeden 18'i kullanılmıştır. 5 ülke veri yetersizliğinden dolayı analiz dışında bırakılmıştır. 1992-2015 yıllarını kapsayan çalışmada panel genelinde elde edilen eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre ticari dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve gayrisafi sabit sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bulunan sonuçlar teori doğrultusunda beklenen sonuçlarla uyumludur. Kullanılan tüm değişkenler ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla tüm değişkenlerde yaşanan bir artış ekonomik büyümeyi de hızlanmaktadır.

Çalışmada ayrıca sabit değişken GSYİH olmak üzere diğer tüm değişkenlerle nedensellik testine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda değişkenler arasındaki nedensellik sonuçları şu şekildedir:

- Ekonomik büyüme ve ticari açıklık arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
- Ekonomik büyüme ve gayrisafi sabit sermaye yatırımları arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.
- Ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında ekonomik büyümeden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Buna göre kullanılan tüm bağımsız değişkenlerle ekonomik büyüme arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tek yönlü ilişki bulunan yabancı sermaye yatırımlarında ise ekonomik büyümenin yabancı sermaye yatırımlarını çektiği görülmektedir. Finansal piyasaları gelişmiş olan ülkeler yabancı yatırımcılar tarafından daha güvenilir olarak görülmektedir. Yatırımcılar tarafından güvenilir ve daha az risk taşıyan gelişmiş ülkeler bu yüzden yabancı yatırımcılar tarafından öncelikli olarak tercih edilebilmektedir. Bununla birlikte yükselen piyasa ekonomileri hammadde bolluğu, yüksek nüfus, büyük iç pazar potansiyeli, ekonomik ve politik alanda reformculuk gibi özellikleriyle diğer gelişmekte olan ülkeler arasında ön plana çıkmaktadırlar. Ayrıca ucuz işgücü ve bu ülkelerin yatırım çekmek için uyguladıkları rahatlıklar yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmesine neden olmaktadır. Nitekim yapılan analiz sonucunda doğrudan yabancı yatırımların yükselen piyasa ekonomilerinde ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ticari açıklık oranının yüksekliği bir anlamda küresel entegrasyonun düzeyini de belirlemektedir. Ticari açıklık dış piyasalarla olan rekabeti de olumlu etkilediğinden dolayı daha büyük pazar fırsatlarını da beraberinde getirmektedir. Ticari dışa açıklığı yüksek olan ülkeler az olan ülkelere göre yeniliklere daha kolay ayak uydurabilmektedir. Bu yüzden ülkeler açısından ihracatı özendirici politikaların uygulanmasının önemi ön plana çıkmaktadır. İşgücü verimliliğinin de artmasını sağlayan bu durum ekonomik gelişme üzerinde dolaylı yönden katkı sağlamış olmaktadır. Ticari dışa açıklıkla birlikte gerçekleşen teknoloji transferi ülkeyi ayrıca dış piyasalardaki rekabete de hazırlamış olmaktadır. Bununla birlikte artan verimlilik beraberinde yeni yatırımların ülkeye gelmesinde uyarıcı bir etken olmaktadır. Bu yüzden ülkelerin dışa açık politikalar üzerinde durup buna yönelik uygulamaları hayata geçirmeleri önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir büyüme ülkeler için ekonomik büyümenin önündeki en önemli makroekonomik değişkeni olarak değerlendirildiğinde dış ticaretin ve özellikle de ihracatın artması çok önemlidir. Ticari dışa açıklık kavramı hem ithalatı hem de ihracatı içerisinde bulundursa da ithal edilen ürünlere yapılan katma değerlerin fazla olması ve bu ürünlerin ihraç edilmesi sonucu bu durumun ekonomik büyümeye olacak etkisi pozitif yönlü olacaktır.

Ayrıca ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiye ihracat sepetindeki ürünlerin kalitesi ve çeşitliliği de etki edebilmekte, ülkelerin düşük kaliteye sahip mallar üzerinde uzmanlaşması büyümeyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ülkelerin kaliteli ürünler konusunda uzmanlaşma ve ihracat sepetindeki ürünlerin çoğunun yüksek kalite sergilemesi ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir. Bu bağlamda ihracatta kalite bağımlılığının varlığı ve yüksekliği büyüme üzerinde de pozitif etki etmektedir. Gerek

yurtiçi sabit yatırımların gerekse doğrudan yabancı yatırımların üretken sektörlerde değerlendirilmesi bu çerçevede önemlidir.

Ülkeler, özellikle de gelişmekte olan ekonomiler, ekonomik büyüme oranlarını arttırmak ve yaşam standartlarını iyileştirebilmek için dışa açılmayı göz ardı etmemelidirler. Üretim artırılması ve bu ülkelerdeki potansiyel işgücünün istihdamı açısından ilave yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir. Hem iç hem de dış yatırımcılara bu çerçevede kolay yatırım olanaklarının sağlanması gerekmektedir. Fiziki sermayeye yapılacak ek yatırımlar bu şekilde ülke ekonomisinin büyümesinde etkili olacaktır. Ülke yöneticilerinin ekonomik büyüme sürecinin hızlı şekilde yol alabilmesi için çeşitli kanallar aracılığıyla var olan ekonomik işleyişe etkin ve doğru politikalarla müdahale etmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir bir büyüme ve daha fazla yakınsama yatırımların etkin kullanılmasına bağlı bulunmaktadır.

Ticari açıklık, istihdam ve yoksulluğun azaltılmasında vazgeçilmez bir unsur olduğu gibi yerli firmalar için yeni pazar fırsatlarına, daha güçlü üretkenlik ve rekabete dayalı yeniliklere de olanak sağlamaktadır. Bu anlamda ticari dışa açıklık yüksek ekonomik büyümenin yakalanabilmesi konusunda sahip olduğu makro ve mikro faydalar açısından uygulanması gereken önemli bir politika aracıdır.

Teorik olarak ticari dışa açıklık, gayrisafı sabit sermaye yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif eğilimlidir. Doğrudan yabancı yatırımlar fiziksel yatırımların verimliliğini ve hacmini artırarak sermaye kıtlığı içerisindeki ekonominin büyümesini desteklemektedir. Diğer bir deyişle doğrudan yabancı yatırımlar uzun vadeli sermayeyi yeni teknolojiler, yönetsel know-how ve pazarlama yetenekleri ile donatmakta, istihdam oluşturmakta, teknolojinin yayılmasına ve yeniliklerin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynayarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Bunlarla birlikte ev sahibi ülke mal ve hizmet alanlarında üretim ve satış konularında arz kapasitesini güçlendirerek daha yüksek bir ekonomik büyüme sağlayabilmektedir.

Ticari dışa açıklığın derecesi de uluslararası sermayenin akış yönünü etkilemektedir. Yabancı yatırımcılar tarife ve tarife dışı engeller gibi korumacı uygulamaların bulunduğu ülkelere uzun vadeli yatırım yapma konusunda çekimser davranış sergileyebilmektedir. Ticari dışa açıklık düzeyi ayrıca yatırım yapılacak olan ülkenin karşılaştırmalı üstünlük derecesini de göstermektedir. Bu şekilde düşük işlem maliyetlerinin yanında finansal teşvikler gibi kolaylıklar yabancı sermayenin çekilmesinde etkili olan konuların başında gelmektedir. Daha açık dış ticaret politikasıyla üretim faktörleri karşılaştırmalı üstünlüğe sahip sektörlerle yeniden yönlendirilmekte ve yatırımların verimliliğinin de artmasında etkili olmaktadır. Bu şekilde ekonomik büyüme artış göstermektedir. Daha yüksek ticari dışa açıklığa sahip ülkeler yeni teknolojileri daha az dışa açık ülkelere kıyasla daha hızlı şekilde emerek daha hızlı büyüme gösterebilmektedirler.

Ayrıca sabit sermaye yatırımlarının seviyesi de doğrudan yabancı yatırımları etkilemektedir. Başlangıç seviyesinde yeterli sermaye stokuna sahip olan ülkelere gelen yabancı yatırımlar bu sermayeye enjekte edildiğinde daha yüksek büyüme oranların yakalanmasında ve verimliliğin artmasında etkin rol oynamaktadır. Sabit sermaye yatırımlarının bu kapsamda dış ticarete konu olan üretken sektörler üzerinde yoğunlaştırılması önemlidir. Mal ve hizmet üretimine yönelik olarak sabit sermaye yatırımlarının gerçekleştirilmesi ihracat, istihdam, yatırım ve sermaye birikimi açısından önemli bir politika aracıdır. Sabit sermaye yatırımları ayrıca ekonomik büyümenin sürdürülebilmesinde ve ulusal ekonominin küresel ekonomilere entegrasyonunda da vazgeçilmez bir faktördür. Buradaki en önemli konu ülkenin dışa

açıklığın sağladığı yeni bilgi ve teknolojileri kullanabilecek fiziksel ve sosyal altyapıya sahip olup olmadığıdır. Başlangıç seviyesinde gerekli yatırımlara sahip olunmadığında dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi sınırlı seviyelerde kalabilmektedir. Bu bağlamda sabit sermaye yatırımlarının cazip hale getirilmesi ve vergi avantajları ile altyapı teşviklerinin devreye sokularak devlet tarafından yatırımlara kolaylık sağlanması gerekmektedir.

Özetle; ticari dışa açıklık uluslararası sermayenin akışını kolaylaştırmakta ve faktörlerin daha üretken sektörlere yönlenmesinde etkili olmaktadır. Ticari dışa açıklık sayesinde doğrudan yabancı yatırımların sabit sermaye yatırımlarına eklenmesi sermaye oluşumuna hız kazandırarak endüstriyel büyümenin ve gelişme için gerekli finansmanın oluşmasına yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak tüm bu faktörlerin etkileşim içerisinde olması ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, M. S., 2000. Uluslararası Reel Ticaret: Teori, Politika. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 315s.
- ACAR, Y., 2002. İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın no: 191, Vıpaş Yayın No: 67, 4. Baskı, 172s.
- AFXENTIOU, P. C., ve SERLETIS, A., 1992. "Openness in the Canadian Economy: 1870-1988." *Applied Economics* 24, ss. 1191-1198.
- AGAYEV, S., 2010. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12 (1), ss. 159-184
- _____, S., 2011. "İhracat ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 12 Geçiş Ekonomisi Örneğinde Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri", *Ege Akademik Bakış*, 11(2), ss. 241-254.
- AKINCI, G. Y., AKINCI, M., ve YILMAZ, Ö., 2013. "İktisadi Küreselleşme ve Finansal Özgürlükler Arasındaki İlişki: Bir Panel Veri Analizi", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), ss. 80-99.
- AKINLO, A., 2004. "Foreign Direct Investment and Growth in Nigeria: An Empirical Investigation", *Journal of Policy Modeling*, 26 (5), ss. 627-639
- AKMEŞE, H., 2013. Merkez Bankası Analitik Bilançosu Kapsamında Para Politikalarının Ödemeler Dengesi ve Dış Borçlar Üzerindeki Etkisi (2007-2012), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- AKTEL, M., 2001. "Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (2), ss. 193-202.
- ALAGÖZ, M., ERDOĞAN, S., ve TOPALLI, N., 2008. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (7), Gaziantep, ss. 79-89.
- ALAM, M. I., 2003. "Manufactured Exports, Capital Good Imports, and Economic Growth: Experience of Mexico and Brazil", *International Economic Journal*, 17(4), ss. 85-105.
- _____, M. S., 1991. "Trade Orientation and Macroeconomic Performance in LDCs: An Empirical Study", *Economic Development and Cultural Change*, 39, ss. 839-48.
- ALCALA, F., ve CICCONE, A., 2004. "Trade and Productivity", *The Quarterly Journal of Economics*, 199(2), ss. 613-646.
- ALFARO, L., ve CHARRLTON, A., 2007. "Growth and The Quality of Foreign Direct Investment: Is All FDI Equal?", *CEP Discussion Papers No: 830*.
- ALI, A., LI, W., HUSSAIN, R., HE, X., WILLIAMS, B. W., ve MENOM, A. H., 2017. "Overview of Current Microgrid Policies, Incentives and Barriers in the European Union, United States and China" *Sustainability*, 9 (7), ss. 1-28.
- ALICI, A., ve UCAL, M. Ş., 2003. "Foreign Direct Investment, Export and Output Growth of Turkey: Causality Analysis", Paper to be Presented at the European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference, Universidad Carlos III de Madrid, 11-13 September 2003.
- AL-IRIANI, M. ve AL-SHAMSI, F., 2007. "Foreign Direct Investment and Economic Growth in the GCC Countries A Causality Investigation Using Heterogeneous

- Panel Analysis”, 27th Annual Meeting of Middle East Economic Association, January 4-7, Chicago, USA.
- ALPAR C., 1982. Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, Turhan Kitabevi Yayını No: 11, Erk Mat, Ankara, 128s.
- _____, C. 1982. “İhracata Dayalı Sanayileşme”, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 3 (7), ss. 121-135.
- ANDERSEN, K. V., ve KRAEMER K. L., 1994. “Information Technology And Transitions In The Public Service: A Comparison Of Scandinavia And The United States”, Scandinavian Journal of Information Systems, 6(1), ss. 3-24.
- ANDERSEN, L., ve BABULA, R., 2008. “The Link Between Openness and Long-Run Economic Growth”, United States International Trade Commision, Journal of International Commerce and Economics, 20s.
- ANDRIAMANANJARA, S., ve NASH, J. 1997. Have trade policy reforms led to greater openness in developing countries? World Bank Working Paper Series, 1730.
- ANONYMUS, “Küreselleşme Bağlamında Yüksek Öğretimin Yeniden Yapılandırılması”, <http://www.oc.eab.org.tr/egtconf/pdfkitap/pdf/593.pdf>.
- ANORUA, E., ve AHMAD, Y., 2000. “Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries”, The Indian Economic Journal, 47(3), ss. 110-117.
- ANWER, M. S., ve SAMPATH, R. K., 1999. “Exports and Economic Growth”, The Indian Economic Journal, 47(3), ss. 79-88.
- APPLE, M. W., 2000. “Between Neoliberalism and Neoconservatism: Education and Conservatism in a Global Context In: Torres”, N. B., Ed., Globalization and Education: Critical Perspectives, Routledge, New York, ss. 57-78.
- ARIÇ, K. H., 2013. “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’in Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı”. Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(5), ss. 81-97.
- ARIF, A., ve AHMAD, H., 2012. “Impact of Trade Openness on Output Growth: Co integration and Error Correction Model Approach”, International Journal of Economics and Financial Issues, 2(4), ss. 379- 385.
- ARNOLD, D. J., ve QUELCH, J. A., 1998. New Strategies in Emerging Markets. Sloan Management, Review, 40(1), ss. 7-20.
- ARNOLD, J., JAVORCİK, B. S., ve MATTOO, A., 2006. “Does Services Liberalization Benefit Manufacturing Firms? Evidence from the Czech Republic”, CEPR Discussion Paper, No: 5902, ss. 1-39.
- ARROW, K. J., 1962. The Economic Implications of Learning by Doing. The Review of Economic Studies, 29 (3), ss. 155-173.
- ARSLAN, Ü., 2007. Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- ASLANOĞLU, E. 2002. “The Structure and the Impact of Foreign Direct Investment in Turkey”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 17 (1), ss. 31-50.
- ATEŞ, İ., ve BOSTAN, A., 2007. “Türkiye’de Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Yoksullaştıran Büyüme (1989 – 2004), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 18, ss. 1-10.
- AWOKUSE, T. O., 2008. “Causality Between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence from Transition Economies”, Economics Letters, 94, ss. 389-395.

- _____, T. O., 2008. Trade Openness And Economic Growth: Is Growth Exportled or Import-Led?”, *Applied Economics*, 40, ss.161-173.
- AY, A., 2007. Türkiye’de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları, Çizgi Kitabevi, Konya, 245s.
- AYANWALE, A. B., 2007. FDI and Economic Growth : Evidence from Nigeria. AERC Research Paper 165, Nairobi : AERC, 51s.
- AYAYDIN, H., 2010. “Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), ss. 133-145.
- AYDENİZ N., SİLİNİR, M., ve KARHAN, G., 2012. “Küreselleşme Olgusuna Temel Yaklaşımlar”, *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), ss. 1013-1023.
- AYDIN, M. S., 2002. Küreselleşmeye Genel Bir Bakış, Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme, *Ufuk Kitapları*, İstanbul, 285s.
- AYDOĞUŞ, İ., ve DİLER, H. G., 2006. “Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1), ss. 89-102.
- AYMAN, M. 2013. Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Edt: Mesude Canan ÖZTÜRK, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3021, 130s.
- AZMAN-SAINI, W. N. W., BAHARUMSHAH, A. Z., ve LAW, S. H., 2010. Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence, *Economic Modelling*, 27(5), ss. 1079-1089.
- BAHMANI, O. M., ve NIROMAND, F., 1999. “Openness and economic growth: an empirical investigation”, *Applied Economics Letters*, 6 (9), 557-561.
- BAHMANİ-OSKOOEE, M., ve HEGERTY, S. W., 2007. “Exchange Rate Volatility and Trade Flows: A Review Article”, *Journal of Economic Studies*, 34 (3), ss 211-255
- BAI, J., ve Ng, S., 2004. “A PANIC Attack on Unit Roots and Cointegration”, *Econometrica*, 72 (4), ss. 1127-1178.
- BALASSA, B., 1978. “Exports and Economic Growth: Further Evidence,” *Journal of Development of Economics*, June, ss. 181-189.
- _____, B., 1978. Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis, *World Bank Reprint Series: Number Fifty-Nine*, *Weltwirtschaftliches Archiv*. No.114. ss. 24-61.
- BALTAGI, B. 2005. *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Inc, England, 314s.
- BALTAGI, B., ve KAO, H. C., 2000. “Nonstationary Panels, Cointegration in Panel and Dynamic Panels: A Survey”, *Center for Policy Research Working Papers*, No: 16. 44s
- BARRO, R. J., 1990. “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth”, *Jurnal of Political Economy*, Vol. 98(5), pp. 103-125.
- BARRO, R. J., ve SALA-I MARTIN, X., 1995. *Economic Growth*, New York: McGraw-Hill, Inc. 672s.
- BAUMOL, W. J., 2009. *Macroeconomics, Principles and Policy*, 11th edition, South-Western Cengage Learning, 420s.
- BAYAR, F., 2008. “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayınları*, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı 32, ss. 25-34.

- BAYRAKTUTAN, Y., 2003. "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri" Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4 (2), ss. 175-186.
- BAYRAKTUTAN, Y., ve ARSLAN, İ. 2003. Türkiye'de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişkisi: Ekonometrik Analiz (1980-2000). Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 5(2), ss. 89-104.
- BAYRAKTUTAN, Y., ve ARSLAN, İ., 2008. "Türkiye'de Sabit Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ko-Entegrasyon Analizi (1980-2006), KMU İİBF Dergisi Sayı 14, ss. 1-12.
- BAYSOY, E., 2009. "Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitikası", Güvenlik Stratejileri Dergisi, 10, ss. 59-82.
- BECKER S. G., GLAESER, L. G., ve MURPHY, K. M., 1999. "Population and Economic Growth", The American Economic Review, 89 (2), ss. 145-149.
- BERBER, M., 2011. İktisadi Büyüme ve Kalkınma-Büyüme Teorileri & Kalkınma Ekonomisi, Derya Kitabevi, Trabzon, 424s.
- BERG, A., KRUEGER, A., 2003. Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey, IMF Working Paper, No: WP/03/30, 51s. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2003/wp0330.pdf>
- BHAGWATI, J., 1986. "Rethinking Trade Strategy" Development Strategies Reconsidered, U.S. Third World policy perspectives No: 5, (Ed: John Prior Lewis, Valeriana Kallab), New Brunswick, N.J. Transaction Books, 190s.
- _____, J., 1958. "Immiserizing Growth: A Geometrical Note" The Review Of Economic Studies, Published By: Oxford University Press, 25 (3), ss. 201-205.
- _____, J., 1978. Anatomy and Consequences of Exchange Control Regimes, Ballinger Pub Co, Florida, 252s.
- BHALA, S., ve LAU, L. J., 1991. Openness, Technological Progress, and Economic Growth in Developing Countries, Background Paper for World Development Report.
- BİLMAN, A. 2014. Ticari Açıklık Büyüme Etkileşimi: Panel Veri Analizi ve Ülkelerarası Karşılaştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, İzmir.
- BLEANEY, M., 1999. The disappearing openness-inflation relationship: a cross-country analysis of inflation rates. International Monetary Fund, Working Paper, WP/99/161.
- BLOMSTROM, M., LIPSEY, R., ve ZEJAN, M., 1996. "Is Fixed Investment Key to Economic Growth?" Quarterly Journal of Economics 111, ss. 269-276.
- BOLTHO, A., 1996. Was Japanese Growth Export-Led?. Oxford Economic Papers, New Series, 48 (3), ss. 415-432.
- BOND, S. A., LEBLEBİCİOĞLU, A., ve SCHIANTARELLI, A., 2010. "Capital Accumulation and Growth; A New Look at the Empirical Evidence", Journal of Applied Econometrics 25, ss. 1073-1099.
- BOSE, N., ve HAQUE, E., 2005. "Causality between Public Investment in Transport and Communication and Economic Growth", Journal of Economic Development 30, ss. 95-105.
- BOZKURT, V., 2000. "Küreselleşme: Kavram- Gelişim ve Yaklaşımlar" İŞGÜÇ-Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 2(1), No:87. <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=87&cilt=2&sayi=1&yil=2000> (14.04.2014)

- BRADFORD, C. I. Jr. ve LINN J. F., 2010. "The G20 Summit-Its Significance for World and for Turkey," *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Krize Özel Sayısı, ss. 54-68.
- BRAHMBHATT, M., ve DADUSH, U., 1996. Disparities in Global Integration, Finance & Development, September, 3(3), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/09/pdf/brahmbha.pdf>
- BRANDT, C. 2004. "Economic Growth and Openness An Econometric Analysis for Regions", Department of Economics University Ulm, ss. 1-19,
- BREITUNG, J., 2000. "The Local Power Of Some Unit Root Test For Panel Data", *Nonstationary Panels, Panel Cointegration and Dynamic Panels*, *Advances in Econometrics*, 15, ss. 161-177.
- BUCHHOLZ, T. G., 1996. *From Here to Economy: A Shortcut to Economic Literacy*, A Plume Book, Published by the Penguin Books Ltd, England, 288s.
- BULUT, N., 2003. Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (2), ss. 173-197.
- CALDERÓN, C., 2004. Trade Openness and Real Exchange Rate Volatility: Panel Data Evidence, Central Bank of Chile, Working Paper, No: 294, 43s.
- CARBAUGH, R., 2005. *International Economics*, 10th. Edition. Thomson Corporation, 530s.
- CARKOVIC, M., ve LEVINE, R., 2002. "Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?", *Financial Globalization: A Blessing or a Curse*, World Bank Conference, 23s.
- CHAKRABORTY, C., ve BASU, P., 2002. Foreign Direct Investment and Growth in India: A co Integration Approach", *Applied Economics*, 34(9), ss. 1061-1073.
- CHAUDHRY, I. S., MALIK, A., ve FARIDI, M. Z., 2010. "Exploring the Causality Relationship Between Trade Liberalization, Human Capital And Economic Growth: Empirical Evidence From Pakistan", *Journal Of Economics And International Finance*, 2(8), ss. 175-182.
- CHENERY, H. B., ve SYRQUIN, M., 1975. *Patterns of Development, 1950-1970*, Published for the World Bank by Oxford University Press, London, 234s.
- CHOE, J., 2003. "Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth? *Rev Dev Econ* 7, ss. 44-57
- CHOI, I., 2001. "Unit Root Tests for Panel Data", *Journal of International Money and Finance*, (20), ss. 249-272.
- CHOW, P. C. Y., 1987. Causality between exports and industrial development: empirical evidence from the NIC's. *Journal of Development Economics*, 26, ss. 55-63.
- CHOWDHARY, R., ve KUSHWAHA, V., 2013. "Domestic Investment, Foreign Direct Investment and Economic Growth in India Since Economic Reforms", *Journal of Transformative Entrepreneurship*, 1(2), ss. 74-82.
- CHRISTIANSEN, L., SCHINDLER, M., ve TRESSEL, T., 2009. "Growth and Structural Reforms: A New Assessment", International Monetary Fund, Research Department, IMF Working Paper WP/09/284, ss. 1-53.
- CHUANG, Y., 2002. "The Trade-Induced Learning Effect on Growth: Cross Country Evidence", *Journal of Development Studies*", 39, ss. 137-154.
- CİHAN, Ö., 2005. *Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri*, Hazine Müsteşarlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- CLARK P. B., 1970. *Planning Import Substitution*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 315s.

- COE, D., HELPMAN, E., ve HOFFMAISTER, A., 1997. "North-South R&D Spillovers", *Economic Journal* 107, ss. 134-149.
- COPE, S. F., ve LEISHMAN P. S., 1997. "Globalization, New Public Management And The Enabling State", *International Journal Of Public Sector Management*, 10 (6), ss. 444-460.
- COUGHLIN, C. C., ve WOOD., G. E. 1989. "An Introduction to Non-Tariff Barriers to Trade" *Federal Reserve Bank Of St. Louis*, Issue Jan., ss. 32-46.
- ÇATALBAŞ, N., 2014. "Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), ss. 143-158.
- ÇAVUŞGİL, S. T., ve GHOURI, P. N., 1990. *Doing Business in Developing Countries: Entry and Negotiation Strategies*, New York: Routledge, 135s.
- ÇELEBİ, I., 1991. *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, E Yayınları, İstanbul, 280s.
- ÇELİK, K., 2008. *Uluslararası İktisat*, 4. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon, 654s.
- ÇİVİ, E., ÇAVUŞGİL, S. T., 2001. "Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 7 (1), ss. 113-128.
- ÇİVİ, E., ve EROL, E., 2008. "Ulusal Rekabet Gücünü Arttırma Yolları: Literatür Arastırması", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), ss. 99-114.
- ÇUKURÇAYIR, S., 2016. "Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Borç Sorunu Üzerine Bir İnceleme", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), ss. 1-12.
- DAĞDELEN, İ., 2004. "Liberalizasyon" *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN: 1303-5134. ss. 1-66.
- DAR, A., ve AMIRKHALKHALI, S., 2003. "On The Impact Of Trade Openness On Growth: Further Evidence From Oecd Countries", *Applied Economics*, 35 (2), ss. 1761-1766.
- DARRAT, A., 1987. "Are Exports Engine of Growth? Another Look at the Evidence", *Applied Economics*, 19, ss. 277-283.
- DAVID, L. H., 2007. *A Guide To Measures of Trade Openness and Policy*, 39s.
- DAWAR N., ve FROST, T., 1999. *Competing With Giants: Survival Strategies For Local Companies in Emerging Markets*, *Harvard Business Review*, March-April, 77(2), ss. 119-129.
- DE LONG, J., ve SUMMERS, L., 1991. "Equipment Investment and Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics* 106, ss. 445-502.
- DEĞER, M. K., ve EMSEN, E., 2006. "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002)", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), ss. 121-137.
- DEMİR, İ., 2005. "Sosyal ve Ekonomik Bir Olgu Olarak Küreselleşme: Eğitimde Yeni Açmazlar-Yeni Olanaklar", *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23, ss. 85-89.
- DEMİR, O., KUTLAR, A., ve ÜZÜMCÜ, A., 2005. "Dış Ticaret ve Beşeri Sermayenin Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği," *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, ss. 180-196.
- DEMİRHAN, A., 2009. "Bankaların Sektörel Paylarındaki Değişimin Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modeliyle Analizi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 20 (64), ss. 78-97.
- DIMA, S., 2016. *Globalisation, Trade Openness And Foreign Direct Investment In Romania*, *Studia Universitatis - Vasile Goldis Arad. Economics Series*, 26 (4), ss. 41-53.

- DINAN, D., 1998. Encyclopedia of the European Union, (AB Ansiklopedisi, Cilt I-II, 2005. Çeviren: Hale AKAY), Kitap Yayınevi LTD, İstanbul, 1000s.
- DINOPOULOS, E., 2005. "Immiserizing Growth in Expanding Economies", (Presented at "International Trade and Factor Mobility: Theory and Policy," a conference in celebration of the 70th birthday of Jagdish Bhagwati, Columbia University, (5-6 Ağustos),
- DOLLAR, D., 1992. "Outward-oriented Developing Economies Really Do Growth More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", Economic Development and Cultural Change, 40 (3), ss. 523-544.
- DOMAR, D. E., 1946. "Capital Expansion, Rate of Growth, And Employment", Econometrica, 14(2), pp. 137-147.
- DORUK, Ö. T., KARDAŞLAR, A., ŞAHİNTÜRK, Y. C., ve KANDIR, E. D., 2011. "Kriz Sonrası Türkiye'de Sanayileşme ve Büyüme İlişkisi: Kaldoryen Büyüme Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme", Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17. Eskişehir Turkey, 17s.
- DPT, 1995. Dünyada Küreselleşme Alt Komisyon Raporu 2, Türkiye Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No: 2375-ÖİK: 440. Ankara, 117s.
- _____, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Küreselleşme Özel İhtisas Raporu, DPT: 2544- ÖİK: 560, Ankara, 111s.
- DURUN, D., 1998. "Küreselleşme ve Toplumun İnşasında Bilginin Artan Önemi" Yeni Türkiye, 4(19), ss. 154-160.
- DURUSOY, S., 2009. "Kriz Sonrası Küresel Kapitalizmin Geleceği", Alternatif Politika, 1(3), ss. 363-389.
- DUTT, S. D., ve GHOSH, D., 1996. The Export Growth-Economic Growth Nexus: A Causality Analysis. Journal of Developing Areas, 30 (2), ss. 167-182.
- EASTERLY, W., ve LEVINE, R., 2001. "What Have We Learned from a Decade of Empirical Research on Growth? It's Not Factor Accumulation: Stylised Facts and Growth Models." World Bank Economic Review 15, ss. 177-219.
- ECESOY, H., 2009. Türkiye Ekonomisinde Ticari ve Finansal Açıklığın Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- EDWARDS, S., 1992. "Trade Orientation, Distortions, and Growth in Developing Countries". Journal of Development Economics 39, ss. 31-57.
- EDWARDS, S., 1997. "Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?", NBER Working Papers, No:5978, 29s.
- EDWARDS, S., 1998. "Openness, Productivity, and Growth: What Do We Really Know?", Economic Journal 108(447), ss. 383-398.
- EDWARDS, S., 2007. Capital Controls, Capital Flow Contractions, And Macroeconomic Vulnerability, Nber Working Paper Series, Working Papers, No: 12852, 45s.
- EDWARDS, S., ve VAN WIJNBERGEN, S. 1986. "The Welfare Effects of Trade and Capital Market Liberalization", International Economic Review, 27(1), ss. 141-48.
- EGELİ, H. A., 2001. "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi" Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), ss. 149-161.

- EKİNCİ, A., 2011. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(2), ss. 71-96.
- EKİNCİ, A., 2011. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 6 (2), ss. 71-96.
- ELÇİN, A. B., 2012. Küreselleşmenin Tarihçesi, Ankara, 17s. <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf>
- ELİTAŞ, B. L., ve ŞEKER, A., 2017. “Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan/2017, ss. 51-74.
- EMİRMAHMUTOĞLU, F., ve KÖSE, N., 2011. “Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels”, Economic Modelling, 28(3), ss. 870–876.
- ENER, N., 2001. “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık, ss. 1-6.
- ENFU, C. 2007. “Some Analysis of Economic Globalization & Anti-globalization”, Congrès Marx International V- Section Économie- Paris-Sorbonne et Nanterre- 3/6 octobre 2007.
- ENGLE, R. F. ve GRANGER, C. W. J., 1987. “Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing”, Econometrica, 55 (2), ss. 251-276.
- ERBAY, Y., 2011. “Küreselleşme Sürecini Anlamaya Yardımcı Bazı Kavramlar”, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 32, ss. 279-294.
- ERDİNÇ, Z., 1999. “Küreselleşmenin İstihdama Etkileri”, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 3, ss. 111-120.
- ERICSSON, J., ve IRANDOUST, M., 2001. “On the Causality Between Foreign Direct Investment And Output: A Comparative Study”, The International Trade Journal, 15(1), ss. 1-26.
- ERKIZAN, H. N., 2002. “Küreselleşmenin Tarihsel ve Düşünsel Temelleri Üzerine”, Doğu-Batı Dergisi, 18, Ankara, ss. 65-79.
- ERSOY A., B., 2009. Devletlerin Mali rolleri Ekonomik Büyümelerini Nasıl Etkiler? Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa, 160s.
- ERTÜZÜN, T., 1976. “İthal İkamesi ve Sınırları”, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecbuası, 36(1-4), (Ekim 1976-Eylül 1977), ss. 153-181.
- ERYILMAZ, B., 1996. “Küreselleşen Dünya’da Kent, İnsan ve Yönetim”, İzlenim Dergisi, ss. 60-85
- ESFAHANI, H. S., 1991. “Exports, Imports and Economic Growth in Semi-Industrialized Countries”, Journal of Development Economics, 35, ss. 93-116.
- FARAZMAND, A., 1999. “Globalization and Public Administration”, Public Administration Review, 59 (6), (Nov. - Dec.), ss. 509-522.
- FILHO, S. A., ve JOHNSTON, D., 2007. Neoliberalizm (Muhafif Bir Seçki), Çev. Şeyda Başlı & Tuncel Öncel, 1. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul, 431s.
- FISHER, R. A., 1932. Statistical Methods for Research Workers, 5th Edition, Edinburgh: Oliver & Boyd, Edinburg: Tweeddale Court London: 33 Paternoster Row, E.C., 319s.
- FOSU, A. K., 1990. “Exports and Economic Growth: The African Case”, World Development 18 (6), ss. 831-35.

- FRANKEL, J., A. ve CAVALLO, E. A., 2004. "Does Openness to Trade make Countries more Volnurable to Sudden Stops, or Less? Using Gravity to Establish Causality", NBER Working Paper No:10957, 50s.
- FRANKEL, J., ve ROMER, D., 1996. Trade and Growth: An Empirical Investigation. National Bureau of Economic Research Working Paper, 50s.
- FREES, E. W., 2004. Longitudinal and Panel Data: Analysis and Applications in the Social Sciences, Cambridge University Press, 484s.
- FRY, M. J., 1993. FDI in a Macroeconomic Framework: Finance, Efficiency, Incentives and Distortions. Policy Research Working Papers No: 1141, Washington DC: World Bank, 35s.
- FUGAROLAS, G., MANALICH, I., ve MATESANZ, D., 2007. "Are Exports Causing Growth? Evidence On International Trade Expansion In Cuba, 1960-2004", MPRA Paper No. 6323, 38s.
- GALIMBERTI, J. K., 2009. Conditioned Export-Led Growth Hypothesis: A Panel Threshold Regression Approach. MPRA Paper, 28s.
- GALLINO, L., 2007. Küreselleşme ve Eşitsizlik, Çev. Durdu Kundakçı, Dost Yayınevi, Ankara, 104s.
- GANI, A. A. M. O., ve TOH, T. S., 1999. "International Business Competitiveness Of Asia-Pacific Countries: A Singapore Perspective", Competitiveness Review: An International Business Journal, 9(1), ss. 1-8.
- GARTEN, J. E., 1997. The Big Ten: The Big Emerging Markets and how They Will Change Our Lives, BasicBooks, 232s.
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI (GİB), 2009. GATT Bilgilendirme Rehberi, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, GATT (90) Müdürlüğü, Yayın No: 95, 22s.
- GERBIER., B., 1999. Kapitalizmin Bugünkü Aşaması Olarak Jeo-Ekonomik Emperyalizm, Küreselleşme mi Emperyalizm mi? Piyasa Efsanesinin Çöküşü, F. Başkaya (Der.), Ütopya Yayınları, Ankara.
- GERŞİL, G., 2004. "Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (1), ss. 147-157.
- GHATAK, S., MILNER, C., ve UTKULU, U. 1997. "Exports, Export Composition and Economic Growth: Cointegration and Causality Evidence for Malaysia", Applied Economics, 29, ss. 213-223.
- GIDDENS, A., 1999. Küreselleşmenin İkilemleri, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, 1999(12), ss. 11-20.
- GİB, 2009. GATT Bilgilendirme Rehberi, Gelir İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı GATT (90) Müdürlüğü, Yayın No: 95, 22s.
- GİRGİN, A., 2002. Uluslararası İletişim, Der Yayınları, İstanbul, 336s.
- GORG, H., ve GREENAWAY, D., 2004. "Much Ado about Nothing? Do Domestic Firms Really Benefit from Foreign Direct Investment?", World Bank Research Observer, 19, ss. 171-197.
- GÖMLEKSİZ, M., ve ALAGÖZ, M., 2012. İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım BRIMCH Ülkeleri ve Türkiye Örneği, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24, ss. 121-148.
- GREENAWAY, D., MORGAN, W ve WRIGHT, P., 2002. "Trade Liberalisation and Growth in Developing Countries" Journal of Development Economics, 67, ss. 229-244.

- GREENAWAY, D., MORGAN, W., ve WRIGHT, P., 2002. "Trade Liberalisation and Growth in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 67, ss. 229-244.
- GROSSMAN, G. M., ve HELPMAN E., 1991. "Trade, Knowledge Spillovers, and Growth", *European Economic Review*, 35, ss. 517-526.
- GROSSMAN, G. M., ve HELPMAN, E., 1994. "Endogenous Innovation in the Theory of Growth", *The Journal of Economic Perspectives*, 8 (1), pp.23-44.
- GUJARATI, D., ve PORTER, D., 2009. *Essentials of Econometrics*, McGraw-Hill Education, 4. Edition, 576s.
- GÜL, E., ve KAMACI, A., 2012. "Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(3), ss. 81-91.
- GÜLOĞLU, B. ve İSPİR, S., 2009. "Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye'de Satın Alma Gücü Paritesi Önsavının Panel Birim Kök Sınaması", *Pamukkale Üniversitesi İİBF Salı Seminerleri*, 2009.
- GÜNŞOY, G. 2013. *İktisadi Büyüme*. (Edt. Güler GÜNŞOY ve Zeynep ERDİNÇ) T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2898, Eskişehir, 217s.
- GÜRAK, H., 2003. "Emek-Yoğun Sektörlerin Geleceği Üzerine", *Verimlilik Dergisi*, 2003(3), ss. 1-11.
- GÜVEL, E. A., 2011. *Ekonomik Büyüme Kuramları: Ulusların Zenginliğinin Dinamikleri*, Karahan Kitabevi, Adana. 174s.
- GWARTNEY, D. J., ve STROUP, R. L., 1993. "What Everyone Should Know About Economics and Prosperity", *The Fraser Institute Vancouver, British Columbia, Canada*, 126s.
- HABERLER, G., 1935. *The Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin, 408s.
- HACIKÖYLÜ, C., 2014. "İthalat Sırasında Ödenen Vergiler ve Diğer Mali Yükümlülükler: Türkiye ve Cep Telefonu İthalatı", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), ss. 21-36.
- HADRI, K., 2000. "Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data", *Econometric Journal*, 3, ss. 148-161.
- HALICIOĞLU, F., 2007. *The Financial Development and Economic Growth Nexus for Turkey*, MPRA Discussion Paper:3566, 10s.
- HALL, Robert E., ve LIEBERMAN, M. 2006. *Economics Principles&Applications*, 4th. Edition, South-Western College Pub, 502s.
- HAMILTON, S. M., 2009. *Globalition*, ABDO Publishing Company, Minnesota, United States, 112s.
- HARING, J. E., ve HUMPREY, J. F., 1964. "Simple Models of Trade Expansion", *Western Economic Journal*, Spring, ss. 173-94.
- HARRIS, N., 1995. "Milliyetçilik ve Ekonomik Gelişme", (Edt.) R. Prendergast, F. Stewart (1995), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma* (Çeviren: İdil Eser), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, ss. 23-38.
- HARRIS, R. D. F., ve TZAVALLIS, E., 1999. "Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed", *Journal of Econometrics*, Elsevier, 91(2), ss. 201-226,
- HARRIS, R., ve SOLLIS, R., 2003. *Applied Time Series Modelling and Forecasting*, Wiley, 1. Edition, 316s.
- HARRISON, A., 1995. "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis For Developing Countries", *NBER Working Paper Series*, No:5221.

- HARRISON, A., 1996. "Openness and Growth: A Time-Series, Cross-Country Analysis for Developing Countries" *Journal of Development Economics* 48, ss. 419-447.
- HARVEY, D., 1997. *Postmodernliğin Durumu*, Çev: S. Savran, Metis Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 407s.
- HATEMI J. A, IRANDOUST, M., 2000. "Time-Series Evidence for Balassa's Export-Led Growth Hypothesis", *The Journal of International Trade & Economic Development*, 9(3), ss. 355-365.
- HECKSCHER, E., 1919. *The Effects of Foreign Trade on The Distribution of Income. Heckscher-Ohlin Trade Theory*, (ss. 39-69), (Edt: H. Flam ve M. J. Flanders). Cambridge, MA: MIT Press,
- HEITGER, B., 1987. "Imports Protection and Export Performance: Their Impact on Economic Growth", *Weltwirtschaftliches Archiv* 123 (2), ss. 249-61.
- HELD, D., MCGREW, A., GOLDBLATT, D., ve PERRATON, J., 1999. *Global Transformations Politics, Economics, Culture*, Stanford University Pres, 540s.
- HERMES, N., ve LENSINK, R., 2003. *Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth. J Dev Study*, 40(1), ss. 142-163
- HIRSCHMAN, A. O., 1958. *Stratégie du développement économique*, Ed. Ouvrières, Paris, 200s.
- HO, C. S. F., 2013. *Economic Freedom, Macroeconomic Fundamentals and Foreign Direct Investment in Fast Emerging BRICS and Malaysia*, *International Journal of Banking Accounting and Finance*, 10 (1), ss. 57-73.
- HOSSAIN, A., 2006. *SOURCES OF ECONOMIC GROWTH IN INDONESIA, 1966-2003*, *Econometrics and International Development*, 6(2), ss.183-208.
- HSIAO, C., 2003. *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, United Kingdom, 562s.
- HSIAO, F. S. T., ve HSIAO, M. C. W., 2006. "FDI, Exports, and GDP in East and Southeast Asia-Panel Data Versus Time-Series Causality Analyses", *Journal of Asian Economics* 17, ss. 1082-1106.
- HUSSIN, F., ve SAIDIN, N., 2012. *Economic Growth in ASEAN-4 Countries: A Panel Data Analysis*, *International Journal of Economics and Finance*, 4 (9), ss. 119-129.
- HUSTED, S., ve MELVIN, M., 2012. *International Economics*, 9th Edition, Published by Prentice Hall, 408s.
- IM, K., PESERAN, M. H., SHIN, Y., 2003. "Testingfor UnitRoots in HeterogeneousPanels" *Journal of Econometrics*, 115, ss. 53-74.
- IMF, 1998. *Main Developments in the World Economy Annual Report 1998*, Chapter 1, ss. 7-22.
- IMF, 2008. *Globalization: A Brief Overview*, International Monetary Fund, Issues Brief, Issue 02/08, 8s.
- IRWIN, D., ve TERVIO, M., 2002. "Does Trade Raise Income?: Evidence from the Twentieth Century", *Journal of International Economics*, 58 (1), ss. 1-18.
- ISLAM, F., HYE, A., MUHAMMAD, Q., ve SHAHBAZ, M., 2001. "Imports-economic growth nexus: ARDL approach to cointegration", *MPRA Paper No. 28462*, 16s.
- İLGÜN, M. F., 2016. "Mali Sürdürülebilirlik: OECD Ülkelerine Yönelik Panel Veri Analizi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30 (1), ss.69-90.

- İTO, (İSTANBUL TİCARET ODASI), 2011. Sorularla Dış Ticarete Korunma Önlemleri, Haksız Rekabetin Önlenmesi ve Gözetim Uygulaması, Yayın No: 2010-89, İstanbul, 27s.
- J. P. MORGAN, 2016. "Emerging Markets Bond Index Monitor March 2016". J.P. Morgan,
<https://www.jpmorgan.com/country/US/EN/jpmorgan/investbk/solutions/research/indices/product> (20.05.2016).
- JAYME, F. G., 2001. "Notes on Trade and Growth" Texto Para Discussao, Universidade Federal de Minas Gerais and Cedeplar/UFMG, No: 166, 25s.
- JHA, R., 2003. Macroeconomics For Developing Countries, 2nd Edition, Routledge Advanced Texts in Economics and Finance, 512s.
- JIM, L. ve RAMESH, C., 2005. "Testing Export-Led Growth in South Asia", Journal of Economic Studies, 32(2), ss. 132-145.
- JIN, J. C., 2003. "Openness and Growth in North Korea: Evidence From Time-Series Data", Review of International Economics, 11(1), ss. 18-27.
- JOINT ECONOMIC COMMITTEE, 1959. "Staff Report on Employment, Growth, And Price Levels" Prepared For Consideration By The Joint Economic Committee Congress Of The United States, United States Government Printing Office, 48795, Washington, 488s.
- JONES, BARRY, R. J., 2001. Routledge Encyclopedia of International Political Economy: Entries P-Z, First Published by Routledge, New York, 1864s.
- JUNG, W. S., ve MARSHALL, P. J., 1985. "Exports, Growth and Causality in Developing Countries", Journal of Development Economics, 18, ss. 1-12.
- JURCIC, L., JOSIC, H., ve JOSIC, M., 2013. "Testing Rybczynski Theorem: An Evidence from The Selected European Transition Countries" Mediterranean Journal of Social Sciences, MCSER Publishing, Rome-Italy,4 (10), ss. 99-105.
- KANET, J. J., 1998. "Weaving Advanced Manufacturing Technology into the Fabric of the Business", Research-Technology Management, 41 (6), ss. 49-55.
- KANG, Y., ve DU, J., 2005. Foreign Direct Investment and Growth: Empirical Analyses on Twenty OECD Countries, 25s.
- KAO, C., 1999. "Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data", Journal of Econometrics, 105, ss. 1-44
- KARACA, N., 2003. GATT' tan Dünya Ticaret Örgütüne, Maliye Dergisi Sayı: 144, ss. 84-89.
- KARAMAN, T. Z., 1995. "Küreselleşmede Yönetimin Etkisi", Türk İdare Dergisi, Sayı: 409.
- KARIMI, M. S., ve YUSOP, Z., 2009 "FDI and Economic Growth in Malaysia," MPRA Paper, No. 14999, 29s.
- KARLUK, R., 2009. Uluslararası Ekonomi Teori Politika, Beta Basım: İstanbul, 834s.
- KARTAL, Z., 2007. "Kavramsal ve Tarihsel Yönleri İle Küreselleşme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (2), ss. 251-264.
- KAVOUSSI, R. M., 1984. "Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence", Journal of Development Economics, 14, ss. 241-250
- KAYA, M., 2009. Küreselleşme Yaklaşımları, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, ss.1-16.
- KAYA, V., ve EFE, G., 2015. "Yurt İçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme ve Panel Veri Analizi", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, ss. 251-278.

- KAYIKÇI, F., 2011. Sanayi Strateji Belgesi Üzerine Bir Değerlendirme, SETA Analiz, KAZGAN, G., 1985. Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 521s.
- KHALIQ, A., ve NOY, I., 2007. "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Empirical Evidence from Sectoral Data in Indonesia", Working Paper, University of Hawaii, 27s.
- KHAN, M. A., 2003. "Does Financial Liberalization and Trade Openness Promote Growth in South Asia?", Sustainable Economic Development and the Influence of Information Technologies, 8, ss. 101-132.
- KHANNA, T., ve PALEPU K. G., 1997. "Why Focused Strategies May Be Wrong for Emerging Markets" Harvard Business Review 75 (4), ss. 41-51.
- KHANNA, T., ve PALEPU K. G., 1999. "The Right Way to Restructure Conglomerates in Emerging Markets" Harvard Business Review 77 (4), ss. 125-134.
- KHAWAR, M., 2005. "Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Cross-Country Analysis", Global Economy Journal, 5(1), ss. 1-11.
- KINGSLEY, O. K., OKECHUKWU, O. G., ve ADENIYI, A., 2004. Is "Trade" Openness Valid for Nigeria's Long-Run Growth: A Cointegration Approach?, <http://128.118.178.162/eps/it/papers/0412/0412009.pdf>, Erişim Tarihi: 10.10.2013).
- KIRAN, B., ve GÜRİŞ, B., 2011. "Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), ss. 69-80.
- KİBRİTÇİOĞLU, A., 1998. "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri" AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 53 (1-4), ss. 207-230.
- KİBRİTÇİOĞLU, A., 1998. "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşerî Sermayenin Yeri", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 53(1), ss. 207-230
- KOCAMAZ, S., 2015. "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Antlaşması'nın Dünya Ticareti ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi", Ege Strategic Research Journal, 6(2), ss. 31-56.
- KOÇ, S., 2011. Yükselen Ekonomiler ve Cari Denge Analizi, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 123s.
- KOÇDEMİR, K., 1999. "Küreselleşme ve Türk Kültürü", KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 1(1), ss. 5-20.
- KORKMAZ, S., ve AYDIN, A., 2015. "Türkiye'de Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 10(3), ss. 47-76.
- KORKMAZ, T., ÇEVİK, E. İ., ve BİRKAN, E., 2010. "Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği", Journal of Yaşar University, 17(5), ss. 2821-2831.
- KORMENDI, R. C., ve MEQUIRE, P. G., 1985. "Macroeconomic Determinants of Growth: Cross-Country Evidence", Journal of Monetary Economics, 16(2), ss. 141-63.
- KORUM, U., 1977. Türk İmalat Sanayii ve İthal İkamesi: Bir Değerlendirme, AÜSBF. Yayını No:408, Ankara.

- KOYUNCU T. F., 2011. "Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyüme Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz", Paper Presented at Econ Anadolu, ss. 1-15.
- KÖSE, M. A., ve PRASAD, E., S. 2010. "Emerging Markets Come of Age", *Finance and Development*, 47(4), ss. 1-10.
- KRAVIS, I. B., 1970. "Trade as Handmaiden of Growth: Similarities Between the Nineteenth and Twentieth Centuries". *Economic Journal*, 80, ss. 850-870.
- KRUEGER, A. O., 1978. *Foreign Trade Attempts & Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences*, Ballinger Pub Co, 310s.
- KRUEGER, A. O., 1983. *Trade and Employment in Developing Countries, Synthesis and Conclusion*, NBER Conference Series, Vol.3, Chicago, 230s.
- KRUGMAN, P. R., ve OBSTFELD, M., 2003. *International Economics: Theory and Policy*, Sixth Edition, Published by Addison-Wesley, Lebanon, Indiana, Etats-Unis, 754s.
- KRUGMAN, P., 1994. Does Third World growth hurt First World prosperity?, *Harvard business review*, ISSN 0017-8012, 72(4), ss. 113-121.
- KTO, 2006. Konya Ticaret Odası Etüd - Araştırma Servisi, Araştırma Raporu, 2006 Ekonomik Özgürlük Endeksi Ve Türkiye'nin Sıralamadaki Durumu, Sayı: 2006-42/65. http://www.kto.org.tr/d/file/ozgurlukendeks_rapor.pdf
- KUBO, Y., MELO, J. D., ve ROBINSON, S., 1986. "Trade Strategies and Growth Episodes", "Industrialization and growth: A comparative study", Edited by: Hollis CHENERY, Sherman ROBINSON and Moshe SYRQUIN, Oxford University Press, for the World Bank, Washington, D.C., 387s.
- KUNST, R. M., ve MARIN, D., 1989. "On Exports and Productivity: A Causal Analysis", *Review of Economics and Statistics*, 71, ss. 699-703.
- KURT, S., BERBER, M., 2008. "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), ss. 57-79.
- KUTLU, Ö., 2003. "Kamu Yönetiminde Küreselleşme", (Der. M. A. Çukurçayır), *Küresel Sistemde Siyaset Yönetim Ekonomi Çizgi Kitabevi*, Konya.
- KWAN, A. C. C., ve COTSOMITIS, J., 1991. "Economic Growth And The Expanding Export Sector: China 1952-1985", *International Economic Journal*, 5, ss. 105-117.
- KWAN, A. C. C., ve COTSOMITIS, J., 1991. *Economic Growth and the Expanding Export Sector: China 1952-1985*. *International Economic Journal*, 5, ss. 105-117.
- LABONTE, M., 2003. *The Budget Deficit and The Trade Deficit: What Is Their Relationship?* CRS Report for Congress, University of North Texas, UNT Digital Library, 6s.
- LAUTHIER, M., ve MOREAUB, F., 2012. "Domestic Investment and FDI in Developing Countries: The Missing Link." *Journal of Economic Development* 37, ss. 1-22.
- LEAMER, E. 1987. "Measures of Openness" *Trade Policy Issues and Empirical Analysis*, National Bureau of Economic Research Volume ISBN: 0-226-03607-3, <http://www.nber.org/books/bald88-2> ss. 145-204.
- LEE, H. Y., RICCI, L. A. ve RIGOBON, R., 2004. "Once Again, Is Openness Good for Growth?", *Journal of Development Economics*, 75, ss. 451-472.
- LEE, J. W., 1996. "Government Interventions and Productivity Growth", *Journal of Economic Growth*, 1(3), ss. 391-414.

- LENSINK, R., and MORRISSEY, O., 2006. "Foreign Direct Investment: Flows, Volatility, and the Impact on Growth", *Review of International Economics*, 14(3), ss. 478-493.
- LEVIN, A., LIN, C. F., ve CHU, C. J., 2002. "Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties", *Journal of Econometrics*, 108 (1), ss. 1-24.
- LEVINE, R., ve RENELT, D., 1992. A sensitivity analysis of cross-country regressions. *The American Economic Review*, 82 (4), ss. 942-963.
- LI, X, GREENAWAY, D., ve HINE, R. C., 2003. "Imports of Services and Economic Growth: A Dynamic Panel Approach", GEP, School of Economics, University of Nottingham, 19s.
- LI, X. ve LIU, X., 2004. "Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship", *World Development*, 33(3), ss. 393-407.
- LITTLE, I., SCITOVSKY, T., ve SCOTT, M., 1970. *Industry and Trade in Some Developing Countries: A Comparative Study*, Oxford Univ. Press, London, 512s.
- LITWIN, C., 1998. "Trade and Income Distribution in Developing Countries" Working Papers in Economics no 9, Department of Economics, Göteborg University, ss. 1-39.
- LUCAS, R. E., 1988. "On The Mechanics Of Economic Development" *Journal of Monetary Economics*, North-Holland, Vol 22, ss. 3-42.
- LUSSIER, M., 1993. "Impacts of Imports on Economic Performance: A Comparative Study", *Journal of African Economies*, 2 (1), ss. 106-27.
- MADDALA, G. S., ve WU, S., 1999. "A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test," *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61, ss. 631-652.
- MAGALHAES, A. M., ve STOER, S. R., 2003. "Performance, Citizenship and the Knowledge Society: a New Mandate for European Education Policy" *Globalisation, Societies and Education*, 1(1), ss. 120-145.
- MAH, J. S., 2005. "Export Expansion, Economic Growth and Causality in China", *Applied Economics Letters*, 12 (2), ss. 105-107.
- _____, J. S., 2010. "Foreign Direct Investment Inflows and Economic Growth of China", *Journal of Policy Modeling*, Elsevier, 32 (1), ss. 155-158.
- MALTHUS, T. R., 1789. *An Essay on Population*, Printed for J. Johnson, in St. Paul's Church-Yard, Electronic Scholarly Publishing Project, London, 126s.
- MANKIW, N., ROMER, D., ve WEIL, D., 1992. "A Contribution to the Empirics of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics* 107, ss. 407-437.
- MANNING, S., 1999. "Special Issue On Globalization", *Journal of World-Systems Research*, An Electronic Journal Published Under the Sponsorship of the Program in Comparative International Development Department of Sociology The Johns Hopkins University, 5(2), ss. 137-141.
- MARELLI, E., ve SIGNORELLI, M., 2011. "China and India: Openness, Trade and Effects on Economic Growth", *The European Journal of Comparative Economics*, 8(1), ss. 129-154.
- MARSHALL, A., 1922. *Principles of Economics*, 8th. Edition, Macmillan and Co., London, 627s.
- _____, A., 1965, *Money, Credit and Commerce*, Macmillan and Co. Limited, London, 368s.

- MATYAS, L., ve SEVESTRE, P., 1996. *The Econometrics of Panel Data: A Handbook of the Theory with Applications*, Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 948s.
- MATYAS, L., ve SEVESTRE, P., 2008. *The Econometrics of Panel Data Fundamentals and Recent Developments in Theory and Practice*, Third Edition, Germany: Springer, 950s.
- MEGEP, 2008. (Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi), Dış Ticaret Kavramları, Ankara, 73 s.
- MELEMEN, M., 2007. Çin Uluslar arası Ticarete Yükselen Pazar Ekonomisi, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 144s.
- MERCAN, B., 2004. “Küreselleşme ve Ulusların Rekabet Gücünün Yeni Anahtar Faktörleri”, *Piyasa Dergisi*, 3(12), ss. 29-38.
- MERCAN, M., ve GÖÇER, İ., 2014. “Ticari Dışa Açıklığın Ekonomik Etkileri: Orta Asya Ülkeleri İçin Ampirik Bir Analiz”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10 (22), ss. 27-44.
- MERMÖD, A. Y., 2010. “Dünya Ticaret Örgütü’nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye’de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme” Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, 29 (2), ss. 341-360.
- MICHAELY, M. 1977. “Exports And Growth: An Empirical Investigation”, *Journal Of Development Economics*, 4, ss. 49-53.
- MILBERG, W., 2004. “The changing structure of international trade linked to global production systems: what are the policy implications?”, *International Labour Organization, Working Paper No. 33*, 63s.
- MILL, J. S., 1848. *Principles of Political Economy*, Longmans, Green and Co. London, New York, Toronto, Printed in Great Britain, 1013s.
- MILLER, R. M., 1998. *Selling to Newly Emerging Markets*, New York: Quorum Books, 274s.
- MILLER, S., ve UPADHYAY, M., 2000, “The Effects of Openness Trade Orientation and Human Capital on Total Factor Productivity”, *Journal of Development Economics*, 63(2), ss. 399-423.
- MİNİBAŞ, T., 1998. “Küreselleşen Sermayenin Anayasası: MAI”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 381, İFMC Yayını, İstanbul, ss. 28-30.
- MODY, A., 2004. *What Is an Emerging Market?*, IMF Working Paper Research Department, WP/04/177, 24s.
- MODY, A., ve YILMAZ, K., 2002. “Imported Machinery for Export Competitiveness”, *The World Bank Economic Review*, 16, ss. 23-48.
- MORAN, T. H., 1998. *Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economics in Transition*, Peterson Inst Int Economics, 191s.
- MORLEY, D., ve ROBINS, K., 1997. *Kimlik Mekânları*, Çev: E.Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 320s.
- MORROW, R. A., TORRES, C. A., 2000. “The State, Globalization and Educational Policy” in N.C. Burbules, C. A. Torres (Eds). *Globalization and Education: Critical Perspectives*, N.Y. Routledge, ss. 27-56.
- MOSİKARI, T. J., 2013. *The Relationship between Trade Openness and GDP Growth Rate: The Case of South Africa (1994Q1-2008Q4)*. *Journal of Economics and Behavioral Studies*, 5(10), ss. 669-677.
- MOSKIN, R. 1988. “The Third World Asks for a Fair Deal”, *World Press Review*, January, ss. 33-34.

- MUN, H. W., LIN, T. K. and MAN, Y. K., 2008. "FDI and Economic Growth Relationship: An Empirical Study on Malaysia", *International Business Research*, 1, ss. 11-18.
- NAIR-REICHERT, U., ve WEINHOLD, D., 2001. "Causality Tests for Cross-Country Panels: New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(2), ss. 153-171.
- NİŞANCI, M., KARABIYIK, İ., ve UÇAR, M., 2011. "Üst Orta Gelir Grubu Ülkelerinde Dış Ticaret ve İktisadi Büyüme", *Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), ss. 303-312.
- OHLIN, B., 1933. *Interregional and International Trade*, Cambridge: Harvard University Press, 340s.
- OKINA, K., SHIRAKAWA, M., ve SHIRATSUKA, S., 1999. *Financial Market Globalization: Present and Future*, *Monetary and Economic Studies*, 17(3), ss. 1-40.
- OKTAY, E., ve PEKKÜÇÜKŞEN, Ş., 2004. "Küreselleşen Dünyada Sivil Toplum Odaklı Yönetim, Roller, Beklentiler ve İyi Yönetişimin Unsurları". I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Demokrasinin Gelişmesi ve Katılım Sağlanması Açısından Sivil Toplum Kuruluşları Bildiriler Kitabı, 4-6 Haziran, ss: 73-80.
- OKUYAN, H. A., ve ERBAYKAL, E., 2007. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Ekonomik Yaklaşım*, 19(67), ss. 47-58.
- OKUYAN, H., AYDIN, O. A., ve ERBAYKAL, E., 2012. *Trade Openness and Economic Growth: Further Evidence Without Relying on data Stationarity*, *International Journal of Commerce and Management*, 22(1), ss. 26-35.
- OLADIPO, O., 2013. "Does Foreign Direct Investment Cause Long Run Economic Growth? Evidence From The Latin American And The Caribbean Countries," *International Economics and Economic Policy*, Springer, 10(4), ss. 569-582,
- OXLEY, L., 1993. "Cointegration, Causality and Export-Led Growth in Portugal, 1865-1985", *Economics Letters*, 43, ss. 163-66.
- ÖRNEK, İ., 2008. "Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (2), ss. 63-2.
- ÖRNEK, İ., ve KAPLAN, M., 2008. "Dış Ticaret ve Kalkınma", *Kalkınma Ekonomisi Seçme Yazılar* (Ed. Sami Taban ve Muhsin Kar), Ekin Yayınevi, Bursa, ss. 133-156.
- ÖRS, F., ve TETİK, S., 2010. "Küreselleşen Dünyada Yeni Yönetim Paradigmaları: Değişim ve İletişim", *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), ss. 439-456.
- ÖZDEMİR, S., 1998. *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 246s.
- ÖZEL, H. A., ve SEZGİN, F., 2012. "Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (2), ss. 283-303.
- ÖZER, M. A., 2008. "Küreselleşme Kıskaçında Yönetim", *Çimento İşveren Dergisi*, 4 (22), ss.22-39.
- ÖZERKMEN, N., 2004. "Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44 (1) ss. 135-148.

- ÖZGÜVEN, A., 1988. İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması, Filiz Kitabevi, İstanbul, 291s.
- PAKSOY, S., PAKSOY, M. H., ve ALANCIOĞLU, E., 2013. “Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12(46), ss. 169-182.
- PANAGARIYA, A., 2003. Miracles and Debacles: Do Free-trade Skeptics have a Case?, 74s.
- PARASIZ, İ., 2008. Ekonomik Büyüme Teorileri, 3. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 250s.
- PAWLOS, S., 2002. “The Relationship Between Import and GDP Growth in Ethiopia: An Empirical Analysis”, Addis Ababa University Institutional Repository, 109s.
- PESARAN, H., M. ve YAMAGATA, T., 2008. “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, Journal of Econometrics, Sayı:142, ss. 50–93.
- PESARAN, M. H., 2006. “Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure”, Econometrica, 74 (4), ss. 967–1012.
- _____, M. H., 2007. “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence”, Journal of Applied Econometrics, 22 (2), ss. 265-312.
- PIGOU, A. C., 1965, Essay in Applied Economics, A. M. Kelley, New York, 199s
- PILINKIENE, V., 2016. “Trade Openness, Economic Growth and Competitiveness. The Case of the Central and Eastern European Countries”, Engineering Economics, 27 (2) , ss. 185-194.
- PINDYCK, R. S., ve RUBINFELD, D. L., 1998. Econometric Models and Economic Forecasts, Fourth Edition, McGraw-Hill, New York, 634s.
- PREBISH, R., 1973. Kalkınma İçin Yeni Bir Ticaret Politikasına Doğru, (Çev. E. Öney), Ankara Üniversitesi SBF Yayını, No:334, Ankara, 164s.
- PUTNAM, R. D., 1988. Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games, World Peace Foundation and the Massachusetts Institute of Technology, International Organization 42 (3), ss. 427-460.
- QUAH, D., 1994. “Exploiting Cross-Section Variations for Unit Root Inference in Dynamic Panels,” Economics Letters, 44, ss. 1-9.
- RAM, R., 1985. “Exports and economic growth: some additional evidence”, Economic Development and Cultural Change, 33 (2), ss. 415-25.
- RATHOD, B., ve VARALAKSHMI, T., 2014. “GDP & GNP as an Indicator of Economic Progress”, Vidyaniketan Journal of Management and Research, 2 (1), ss. 50-59.
- REBELO, S., 1991. “Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth”. Journal of Political Economy, 99 (3), ss. 500-521.
- REDDY, P., 2009. Globalization of Technology, EOLSS Publishers Co Ltd, 334s.
- RENNEN, W., ve MARTENS, P., 2003. “The Globalisation Timeline”, Integrated Assessment, 4 (3). ss. 137-144
- RICARDO, D. 2007. Ekonomi Politîğin ve Vergilendirme İlkeleri, Tayfun Ertan (çev.), Belge Yayınları, İstanbul, 368s.
- RICARDO, D., 1817. On the Principles of Political Economy and Taxation, Ed. R. M. Hartwell (1971), Pelican Classics.
- ROBBINS, L., 1970. “The Theory Of Economic Development In The History Of Economic Thought, Macmillan St Martin’s Press, England, 192s.
- RODRIGUES, F., ve RODRIK, D., 1999. “Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic’s Guide to Cross-National Evidence”, Nber Working Paper No: 7081, 82s.

- RODRIK, D., 1992. The limits of trade policy reforms in developing countries. The Journal of Economic Perspectives, 6 (1), ss. 87-105.
- _____, D., 2001. "The Global Governance of Trade as if Development Really Mattered, UNDP: New York, 58, ss. 1-41.
- ROMER, D., 1993. "Openness And Inflation: Theory And Evidence", Quarterly Journal Of Economics, 108, ss. 869-903.
- ROMER, P. M., 1986. "Increasing Returns and Long-Run Growth", The Journal of Political Economy, Vol. 94 (5), ss. 1002-1037.
- ROSE, K. A., 2002. "Do WTO Members Have A More Liberal Trade Policy?", Nber Working Paper Series, Working Paper 9347, 38s.
- ROSTOW, W. W., 1999. İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yayınları, İstanbul. 223s.
- ROY, A. G., ve VON DEN BERG, H. F., 2006. "Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Time-Series Approach", Global Economy Journal, 6, ss. 1-19.
- RRUKA, D., 2004. "Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Inversitagiton", Econ WPA International Trade Series, No: 0405003, 85s.
- RUGMAN, A. M., ve COLLINSON, S., 2006. International Business, 4th Edition, New Prentice Hall/Financial Times, NY., 664s.
- SACHS, J. D. ve WARNER, A., 1995. Economic Reform and the Process of Global Integration, Article provided by Economic Studies Program, The Brookings Institution in its journal Brookings Papers on Economic Activity, 26 (1995), ss. 1-118.
- SAÇIK S, Y., 2008. "Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama (1980-2006)" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Konya.
- SAÇIK, S, Y., 2009. Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Selçuk Üniversitesi, 12(18), ss. 273-294.
- SALVATORE, D., 2013. International Economics, Eleventh Edition, Wiley Publisher, 787s.
- SANCAK, E., ve DEMİRCİ, N., 2012. "Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi", Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(2), ss. 159-198.
- SANDALCILAR, A., DİLEK, Ö ., 2017. "Foreign Direct Investments, Export And Economic Growth: Evidences From Selected Developing Countries", Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (19), ss. 197-210.
- SARITAŞ, İ., 2009. Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavramlar ve Süreçler, Ed: Tefik Erdem, Lotus Yayınevi, Ankara, 433s.
- SARKAR, P., 2007. "Does Foreign Direct Investment Promote Growth? Panel Data and Time Series Evidence From Less Developing Counries, 1970-2002", MPRA Paper No: 5176. 23s.
- SARNO, L., TAYLOR, M. P., 1998. "Real Exchange Rates Under The Recent Float: Unequivocal Evidence of Mean Reversion", Econ, Lett, 60, ss. 131-137.
- SAWADA, Y., 2003. "Immiserizing Growth: An Empirical Evaluation", CIRJE, Faculty of Economics, University of Tokyo, No CIRJE-F-235, ss. 1-19.
- SEVİNÇ, K., 2014. ABD, AB VE TÜRKİYE: Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Müzakereleri, TTIP, Türkiye için stratejik değerlendirmeler, Toplumcu Düşünce Enstitüsü Görüş Notu, GN-Dış Ekonomik İlişkiler/14-002, 6s.

- SEYİDOĞLU, H., 2002. Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yay. Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul, 762s.
- _____, H., 2009. Uluslararası İktisat (Teori ve Politika-Uygulama), Güzem Can Yayınları, 17. Baskı, 866s.
- _____, H., 2013. Uluslararası Ticaret, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2923, Edt. Erol KUTLU, Eskişehir, 243s.
- SHAN, J. Z., ve SUN, F., 1998. "Export-Led Growth Hypothesis for Australia: An Empirical Reinvestigation", Applied Economics Letters, 5, ss. 423-8.
- SHARMA, A., ve DIETRICH, M., 2004. "The Indian Economy Since Liberalisation: The Structure and Composition of Exports and Industrial Transformation (1980-2000)", Innovation and Development, Department of Economics University of Sheffield, Sheffield Economic Research Paper Series, SERP Number: 2004004, UK, 38s.
- SIKWILA, M. N., RUVIMBO, N. G., ve MOSIKARI, T. J., 2014. "Trade Openness and GDP Growth Nexus in South Africa", Global Journal of Management and Business Research: B Economics and Commerce, 14(7), ss. 1-6.
- SILIVERSTOV, B., ve HERZER, D., 2006. "Export-Led Growth Hypothesis: Evidence for Chile", Applied Economics Letters, 13, ss. 319-324.
- SIMORANGKIR, I., 2006. The Openness and Its Impact to Indonesian Economy: A SVAR Approach, Center for Central Banking Education and Studies, Bank Indonesia, 39s.
- SINHA, D., ve SINHA, T., 1996. Openness And Economic Growth: Time Series Evidence From India, Applied Economics, ss. 21-28.
- SINHA, T., ve SINHA, D., 1999. "The Relationship Between Openness and Economic Growth: Evidence from 124 Countries", Seoul Journal of Economics, 12 (1), ss.67-83.
- SMITH, A., 1776. The Wealth Of Nations, P. F. Collier & Son Publisher, New York, 474s.
- SOLOW, R. M., 1956. "A Contribution to the Theory of Economic Growth", The Quarterly Journal of Economics, 70 (1), ss. 65-94.
- SOYDAN, M. K., 2012. Küreselleşme Sürecinde Medyanın Rolü, T.C. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- SÖDERBOM, M., ve TEAL, F., 2003. "Openness and Human Capital as Sources of Productivity Growth: An Empirical Investigation", CSAE Working Paper Series, No: 2003-06, ss. 1-30.
- SÖNMEZ, A., 2013. Doğu Asya "Mucizesi" ve Bunalımı-Türkiye İçin Dersler, Mas Matbaacılık, 2. Baskı, İstanbul, 478s.
- SPIILIMBERGO, A., LONDONO, J. L., ve SZEKELY, M., 1999. "Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness", Journal of Development Economics, 59, ss. 77-101.
- SQUALLI, J., ve WILSON, K., 2006. "A New Approach to Measuring Trade Openness". The World Economy, 34 (10), ss. 1745-1770.
- STEGER, M. B., 2003. Globalization-A Very Short Introduction, Oxford University Press Inc, New York, 171s.
- _____, M., B. 2006. Küreselleşme, Dost Kitabevi, Ankara, 184s.
- STIGLITZ, J. E., 2003. Globalization and its Discontents, Norton Paperback, W. W. Norton & Company, London, 304s.
- STOCK, J. H., ve WATSON, M. W., 2011. Introduction to Econometrics, 3rd Edition, Pearson Press, 840s.

- SUNGUR, N., 1999. Asya Krizinin Temel Dinamikleri, Marmara Üniversitesi AT Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi, 7 (1-2), ss. 203-211.
- ŞAHBAZ, A., 2014. Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 7(1), ss. 1-12.
- ŞAHİN, D., 2016. Relationship Between Trade Openness And Economic Growth In Turkey: Ardl Bounds Test Approach, UHBAB Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, 15. Sayı, ss. 20-36.
- ŞANLI, B. F., 2004. “Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 2(3), ss. 160-166.
- ŞEN, B., 2008. “Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 18, ss. 147-162.
- ŞENGÖNÜL, A., ve TUNCER, İ., 2004. “Dış Ticaret Politikaları ve Uzun Dönem Büyüme”, Ekonomik Yaklaşım, 15 (52-53), ss. 161-184.
- ŞEREFİLİ, M., 2016. “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2016 (13), ss. 136-143.
- ŞİMŞEK, M., ve BEHDİOĞLU, S., 2006. “Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma”, 20 (2), ss. 47-65
- ŞİRİNER, İ., 2008. Finansal Küreselleşme Para ve Maliye Politikalarında Dönüşüm, Telos Yayıncılık, 164s.
- TABAN, S., 2008. İktisadi Büyüme: Kavram ve Modeller, Nobel Basımevi, Ankara, 120s.
- TAĞRAF, H., 2002. “Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(2), ss. 33-47.
- TALAS, M., KAYA, Y., 2007. Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları, Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), Sayı:22, ss. 149-162.
- TANG, C. F. Ve LAI, Y. W., 2011. “The Stability of Export-led Growth Hypothesis: Evidence from Asia’s Four Little Dragons”, MPRA Paper No. 27962, 14s.
- TARI, R., 2010. Ekonometri, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 534s.
- TATOĞLU, F., 2012. Panel Veri Ekonometrisi: Stata uygulamalı, Beta Yayınları, İstanbul, 306s.
- TAUSSIG, F. W., 1966, International Trade, A. M. Kelley, New York, 425s
- TEMEL, Ü. C., 2016. “Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi”, Yalova Üniversitesi Paradigma Dergisi, 1(1), ss. 1-14.
- THE ECONOMIST, 1999. “The New Danger”, February 20th., “Could it happen again?”, ss. 19-22.
- TODARO, P. T., ve SMITH, S. C., 2012. Economic Development, 11th Edition, Prentice Hall, London, 801s
- TOPALLI, N., 2016. “Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dış Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 17(1), ss. 83-95.
- TOPRAK, M., 2001. Küreselleşme ve Kriz Türkiye - Dünya Deneyimi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 272s.
- TORNELL, A., WESTERMANN, F., ve MARTINEZ, L., 2004. The Positive Link Between Financial Liberalization, Growth and Crises, Nber Working Paper Series, Working Paper 10293, National Bureau Of Economic Research, 53s.

- TSEN, W. H., 2007. "Granger Causality Tests among Openness to International Trade, Human Capital Accumulation and Economic Growth in China: 1952-1999", *International Economic Journal* 20 (3), ss. 285-302.
- _____, W. H., 2010. "Exports, Domestic Demand, and Economic Growth in China: Granger Causality Analysis", *Review of Development Economics*, 14 (3), ss. 625-639.
- _____, W. H., 2010. "Terms-of-trade and trade balance: Some empirical evidence of Asian economic", *International Trade Journal*, 23 (4), ss. 422-457.
- TUNCER, İ., 2003, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Büyüme-Dış Ticaret İlişkilerini Konu Alan Bazı Ampirik Çalışmalar Üzerine", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3, ss. 25-45.
- TUNÇSİPER, B., ve BİÇEN, F. Ö., 2015. "Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme" , *International Conference On Eurasian Economies 2015*, ss. 884-889.
- TUPY, M. L., 2005. Trade liberalization and poverty reduction in sub-Saharan Africa, *Policy Analysis*, No:557, December 6, Cato Institute, ss. 1-24.
- TURAN, T., 2001. "Neo-Klasik Büyüme Modeli ve Koşullu Yakınsama Hipotezi", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* 39. Seri/Yıl 2001, ss. 129-143.
- TUTAR, H., 2000. *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 240s.
- TÜREN, U., GÖKMEN, Y., ve DİLEK, H., 2011. "Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır?" *Maliye Dergisi*, Sayı:161, ss. 298-325.
- TYLER, W. G., 1981. "Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence", *Journal of Development Economics* 9 (1), ss. 121-30.
- UTKULU, U., 2005. *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İzmir, 83s.
- UTKULU, U., AYDEMİR, İ., ÖZKEN, A., ve YILMAZ, M., 2008. *Türkiye'de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması (Teoriden Pratiğe)*, 4. Baskı, Gazi Kitabevi, 219s.
- UTKULU, U., ve KAHYAOĞLU, H., 2005. *Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyüme Ne Yönde Etkiledi ?*, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* 2005/13, 30s.
- UTKULU, U., ve ÖZDEMİR, D., 2005. "Does Trade Liberalization Cause a Long Run Economic Growth in Turkey", *Economics of Planning*, 37 (3-4), ss. 245-266.
- UYGUR, E., 1993. "Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey", *TCMB Yayınları*, Ankara, 90s.
- UZAY, N., 2000. "Gelişmekte Olan Ülkelerde İhracat Artışı-İktisadi Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 9, ss. 37-55.
- ÜNSAL, E., 2007. *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 328s.
- ÜSTÜNEL, B., 1988. *Ekonominin Temelleri*, 5. Basım, 376s.
- VANDENBERG, H., 1996. "Does Simultaneity Exaggerate Empirical Tests of Trade-Growth Relationship?", *Applied Economics Letters*, 3 (4), ss. 225-231.
- VERBEKE, A., ve MERCHANT, H., 2012. *Handbook of Research on International Strategic Management*, Edward Elgar Publishing, 560s.

- VERGİL, H., KARACA, Ç., 2010. “Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi:Panel Veri Analizi”,Ege Akademik Bakış Dergisi, 10 (4), ss. 1207-1216
- VERNON, R., 1966. “International Investment and International Investment and International Trade in the Product Cycle” Quarterly Journal of Economics, 80, ss. 290- 307.
- VOIVODAS, C. S., 1973. “Exports, Foreign Capital Inflows and Economic Growth,” Journal of International Economics, 22, ss. 337-49.
- WACZIARG, R., 2001. Measuring The Dynamic Gains From Trade, The World Bank Economic Review, Vol. 15, No:3, ss. 393-429.
- WATERS, M., 2001. Globalization (Key Ideas), 2nd Edition, Routledge, London, 268s.
- WEILER, J. H. H., CHO, S., ve FEICHTNER, I., 2011. International and Regional Trade Law: The Law of the World Trade Organization, Unit I: The Syntax and Grammar of International Trade Law, 185s.
- WESTERLUND, J., 2007. “Testing for Error Correction in Panel Data”, Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 69(6), ss. 709-748.
- WIR, 1993. World Investment Report, Transnational Corporations and Integrated International Production, United Nations Conference on Trade and Development Programme on Transnational Corporations, United Nations Publication, ST/CTC/156, 290s.
- WOLFGANG, F. STOLPER ve SAMUELSON, P. A., 1941. Protection and Real Wages, The Review of Economic Studies, 9 (1), ss. 58-73
- WORLD BANK, 1987. World Development Report 1987, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2013/02/26/000425962_20130226164932/Rendered/PDF/105960REPLACEMENT0WDR01987.pdf (02.01.2014)
- WTO, 2015. WORLD TRADE ORGANIZATION, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm (20.02.2015)
- XU, Z., 1996. “On the Causality between Export Growth and GDP Growth: An Empirical Re-investigation”, Review of International Economics 4 (2), ss. 172-184.
- YALINPALA, J., 2002. Küreselleşme- İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, Derleyen: Alkan Soyak, Om Yayınevi, Ankara, 351s.
- YANG Y. Y., 1981. “A Comparative analysis of the determinants of nontraditional exports for Brazil, Israel, and South Korea”, Weltwirtschaftliches Archiv, Vol: 117(3). pp. 497-512.
- YANG, B., 2007. FDI and Growth: A Varying Relationship Across Regions and Over Time, Applied Economics Letters, 15 (2), ss. 105-108.
- YANIKKAYA, H., 2003. “Trade Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation”, Journal of Development Economics, 72, ss. 57-89.
- YAPRAKLI, S., 2007. Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki-Türkiye Üzerine Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2007(5), İstanbul, ss. 67-89.
- YAPRAKLI, S., ve KAPLAN, F., 2015. “Dışa Açıklık ve Reel Döviz Kuru Oynaklığı: Yükselen Piyasa Ekonomilerine İlişkin Bir Panel Veri Analizi”, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 30(357), ss. 35-54.
- YENİPAZARLI, A., ve ERDAL, F., 2010. “Dış Ticaretin Serbestleşmesi ve Ekonomik Büyüme”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), ss. 15-24.

- YILMAZ, Ö, G., 2005. “Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, Sayı: 21, ss. 63-76.
- YILMAZ, Ö., KAYA, V. ve AKINCI, M., 2011. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25 (3-4), ss. 13-30.
- YILMAZ, Ş. E., 1992. “Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi”, Gazi Üniversitesi Yayın No: 178, İİBF Yayın No:57, Ankara, 242s.
- YILMAZ, Ş., 1993. “Teknoloji Seçimi ve İstihdam” Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 4 (10), ss. 21-24.
- YILMAZER, M., 2010. “Relationship with Foreign Direct Investment, Foreign Trade and Economic Growth: A Case Study on Turkey”, Celal Bayar University The Journal of Social Sciences, 8 (1), ss. 241-260.
- YOUNG, A., 1991. “Learning by Doing and the Dynamic Effects of International Trade”, Quarterly Journal of Economics, 106 (2), ss. 369-405.
- YURDAKUL, E. M., 2014, Türkiye’de İthalatın Gelişimi ve İthalatın Yapay Sınır Ağları Yöntemi İle Tahmin Edilebilirliğine Yönelik Bir Analiz, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Aydın.
- YÜLEK, M. A., 1997. “İçsel Büyüme Modelleri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine” Hazine Dergisi, Sayı 6, ss. 1-15.
- ZEKARIAS, S. M., 2016. “The Impact of Foreign Direct Investment (FDI) on Economic Growth in Eastern Africa: Evidence from Panel Data Analysis”, Applied Economics and Finance, 3(1), ss. 145-160.
- ZENGİNGÖNÜL, O., 2005. “Nedir Bu Küreselleşme? Kaçabilir miyiz? Kullanabilir miyiz?”, Esiad, Siyasa Dergisi, 1(1), ss. 85-106.
- ZHANG, K. H., 2001. “Does Foreign Investment Promote Economic Growth? Evidence from East Asia and Latin America”, Contemporary Economic Policy, 19 (2), ss. 175-185.
- ZHANG, T., ve ZOU, H., 1998. “Fiscal Decentralization, Public Spending and Economic Growth in China”, Journal of Public Economics, 67(2), ss. 221-240.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/questions-and-answers/>
(01.03.2016)
- <http://www.cihandura.com/akademik-yazilar/154-ekonomik-bueyueme-ve-gelme-kavramlari-uezerne.html> (21.02.2015)
- http://earthinstitute.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/brookings_q195.pdf
http://www.columbia.edu/~ap2231/Policy%20Papers/miracles%20and%20debacles-panagariya-rev-March_04.pdf (09.10.2013)
- <http://www.dunya.com/yorum-inceleme/transatlantik-ticaret-ve-yatirim-ortakligi-gumruk-birligi-ve-turkiye-241837h.htm> (05.03.2016)
- <http://www.dw.de/ab-ve-abd-arasindaki-ticaret-pazarligi/a-17785713> (05.03.2016)
- <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatb-ayar.pdf> (10.03.2016)
- <http://www.waronwant.org/campaigns/trade-justice/more/inform/18078-what-is-ttip>
(12.03.2016)

- http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etkileri
(11.03.2016)
- <http://ccsi.columbia.edu/publications/emgp/> (11.03.2016)
- <http://databank.worldbank.org/data/download/site-content/OGHIST.xls> (11.03.2016)
- <http://knowledge.wharton.upenn.edu/article/when-are-emerging-markets-no-longer-emerging/> (11.03.2016)
- <http://tr.tradingeconomics.com/brazil/gdp-growth-annual> (11.03.2016)
- <http://tr.tradingeconomics.com/russia/gdp-growth-annual> (11.03.2016)
- http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2016/01/160122_rusya_petrol_ekonomi
(11.04.2016)
- <http://www.bloomberght.com/forex/haber/1841600-brezilyada-demir-kriz> (11.04.2016)
- <http://www.bricsforum.com/> (11.04.2016)
- <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1165478-brezilyada-demir-kriz>
(11.04.2016)
- <http://www.economywatch.com/market-economy/emerging-market-economy.html>
(11.04.2016)
- http://www.g20.org/English/aboutg20/AboutG20/201511/t20151127_1609.html
(11.04.2016)
- <http://www.heritage.org/index/about> (11.04.2016)
- <http://www.imf.org/external/np/exr/glossary/showTerm.asp#97> (11.04.2016)
- <http://www.oecd.org/about/membersandpartners/#d.en.194378> (11.04.2016)
- <http://www.oecd.org/eco/outlook/russian-federation-economic-forecast-summary.htm>
(11.04.2016)
- <http://www.samonis.com/business.htm#chapt1> (11.04.2016)
- <http://www.un.org/en/development/desa/population/> (15.04.2016)
- <http://www.un.org/popin/data.html> (15.04.2016)
- <http://www.worldometers.info/world-population/> (15.04.2017)
- <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (15.04.2016)
- <https://blog-imfdirect.imf.org/2016/07/20/in-transition-the-outlook-for-latin-america-and-the-caribbean/> (15.04.2016)
- <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378833-how-are-the-income-group-thresholds-determined&usg=ALkJrhIrHyhb-gnrYJwLRfS3NiwiUSJcsQ>
- https://www.djindexes.com/mdsidx/downloads/fact_info/Dow_Jones_Emerging_Markets_Total_Stock_Market_Specialty_Index_Fact_Sheet.pdf (16.05.2016)
- <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/imfwbt.pdf> (16.05.2016)
- <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/pdf/text.pdf> (16.05.2016)
- <https://www.msci.com/market-cap-weighted-indexes> (16.05.2016)
- http://www.academia.edu/13971654/Trade_barriers_and_WTO (16.06.2016)
- <http://www.ab.gov.tr/46234.html> (12.06.2016)
- <https://www.bloomberg.com/news/articles/2014-12-01/putting-a-price-tag-on-chinas-wasted-infrastructure-investment> (16.06.2017)
- <http://www.npr.org/sections/parallels/2015/10/15/446297838/chinas-white-elephants-ghost-cities-lonely-airports-desolate-factories> (16.08.2017)
- <http://t24.com.tr/yazarlar/h-bader-arслан/yukselen-pazar-ekonomileri2,347> (16.06.2016)
- <http://t24.com.tr/yazarlar/h-bader-arслан/yukselen-pazar-ekonomileri1,339> (16.06.2016)
- <http://www.cihandura.com/tr/makale/ekonomk-bueyueme-ve-gelme-kavramlari-uezerne>
(16.08.2017)

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Ferhat İSPIROĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş/Merkez 26.06.1981

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Anadolu Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Sütçü İmam Üniversitesi
Doktora Öğrenimi : Sütçü İmam Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : ferhatispiroglu@hotmail.com
Tel. : 0543 606 14 80
Tarih :